

National Library
of Sweden

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

KUNGL. BIBL.
22 JAN 1959
STOCKHOLM

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1958:40

Justitiedepartementet

SOU
1958:40 A

RÄTTEGÅNGSHJÄLP

BETÄNKANDE AVGIVET DEN 20 NOVEMBER 1958

AV 1951 ÅRS RÄTTEGÅNGSKOMMITTÉ

Stockholm 1958

Statens offentliga utredningar 1958

Kronologisk förteckning

1. Vägplan för Sverige. 1. Riktlinjer och förslag samt kartbilagor. Idun. 226 s. K.
2. Vägplan för Sverige. 2. Expertutredningar och övriga textbilagor. Idun. 243 s. K.
3. Utredning om vissa förhållanden vid konserveringsforskningsinstitutet. Marcus. 270 s. H.
4. Promemoria med förslag om fondförvaltning m. m. i samband med en utbyggd pensionering. Idun. 91 s. S.
5. Permanent skördeskadeskydd. Idun. 547 s. Jo.
6. Författningsutredningen. 1. Kandidatnominering vid andrakammarval. Av L. Sköld. Idun. 355 s. Ju.
7. Småbrukarstödet. Marcus. 120 s. Jo.
8. Gemensam nordisk hälsovårdsutbildning. Norstedt. 95 s. I.
9. Häradsrätts sammansättning i brottmål. Idun. 24 s. Ju.
10. Förslag till varumärkeslag. Idun. 464 s. Ju.
11. Reserverna för högre utbildning. Idun. 124 s. E.
12. Civilförsvarsutbildningen. Idun. 176 s. I.
13. Civilförsvarets organisation. Idun. 465 s. I.
14. Regeringsarbetet. Idun. 164 s. Ju.
15. Hälsovård och öppen sjukvård i landstingsområdena. Idun. 429 s. I.
16. Betänkande med förslag till allmän tjänstepliktslag m. m. Idun. 154 s. S.
17. Socialförsäkring och rehabilitering. Kihlström. 87 s. S.
18. Gotland. Idun. 195 s. S.
19. Supplement nr 9 till Sveriges familjenamn 1920. Statens Reproduktionsanstalt. 95 s. Fi.
20. Behandlingshem och mentalsjukhem för barn och ungdomar. Idun. 78 s. I.
21. Lärarbrist och läraröverskott. Idun. 110 s. E.
22. Tornedalsutredningen. Idun. 234 s. S.
23. Sjukreseersättningar. Kihlström. 128 s. S.
24. Bättre matpotatis. Idun. 91 s. Jo.
25. Ändrad utbildning av tandtekniker. Idun. 56 s. E.
26. Regionsjukvården. Idun. 338 s. 7 st. bilagor. I.
27. Förslag till förenklingar i vissa delar av aktiebolagslagen. Norstedt. 205 s. Ju.
28. Reviderad nationalbudget för år 1958. Marcus. I—VII + 157 s. Fi.
29. Författningsutredningen. 3. Majoritetsval. Norstedt. 481 s. + 1 kartbilaga. Ju.
30. Skogsvården å enskilda skogar. Idun. 279 s. Jo.
31. Nordiskt ekonomiskt samarbete. Idun. 136 s. H.
32. Forskningens villkor och behov. Idun. 291 s. E.
33. Sjöbefälsutbildningens organisation m. m. Idun. 178 s. H.
34. Socialpolis och kvinnlig polis. Idun. 92 s. I.
35. Förlust- och resultatutjämning. Idun. 199 s. Fi.
36. Nettoprisindex. Marcus. 124 s. Fi.
37. Statsbidrag till anordnande av skolmåltider. Idun. 67 s. E.
38. Mentalsjukvårdens nydaning. Idun. 525 s. I.
39. Tabellbilaga till mentalsjukvårdsdelegationens betänkande 3. Idun. 90 s. I.
40. Rättegångshjälp. Idun. 188 s. Ju.

Anm. Om särskild tryckort ej angives, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E. = ecklesiastikdepartementet, Jo. = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1958:8

Justitiedepartementet

RÄTTEGÅNGSHJÄLP

BETÄNKANDE AVGIVET DEN 20 NOVEMBER 1958 AV

1951 ÅRS RÄTTEGÅNGSKOMMITTÉ

IDUNS TRYCKERIAKTIEBOLAG ESSELTE AB

STOCKHOLM 1958

Till

Herr Statsrådet och chefen för justitiedepartementet

Härmed får 1951 års rättegångskommitté vördsamt överlämna betänkande med förslag till lag om rättegångshjälp m. m.

I behandlingen inom kommittén av detta ärende ha deltagit undertecknad Laurin samt advokaten Wilhelm Brodin, ledamoten av riksdagens andra kammare Leif Cassel, stadsfiskalen Rob. Clémentz, häradshövdingen G. A. Eriksson, ledamoten av riksdagens andra kammare Torsten Fredriksson, advokaten Eric Hanse och borgmästaren Sven Lutteman. Kommitténs sekreterare har varit hovrättsfiskalen Rune Lindgren.

Jönköping den 20 november 1958.

På kommitténs vägnar:

Joël Laurin

Rune Lindgren

Innehåll

1. Inledning 7
2. Gällande bestämmelser om fri rättegång 11
3. Historik över den fria rättegången i Sverige 15
4. Statsverkets kostnader för den fria rättegången 28
5. Utredning av statsrevisionen år 1955 angående domstolarnas praxis vid beviljande av fri rättegång 30
6. Särskilda anordningar för meddelande av rättshjälp. 33
7. Den processuella rättshjälpen i utländsk rätt 44
8. Allmän motivering till förslaget angående rättegångshjälp 63
9. Frikänd tilltalads rättegångskostnader 85
10. Vissa spörsmål angående kostnader för återresa för personer som inkallats till rättegång 94
11. Specialmotivering till förslaget till lag om rättegångshjälp 98
12. Specialmotivering till förslaget till kungörelse med bestämmelser angående tillämpningen av lagen om rättegångshjälp. 125
13. Specialmotivering till förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken . . . 129
14. Specialmotivering till förslaget till kungörelse om ändring i förordningen den 7 december 1883 (nr 64) angående expeditionslösen 131
15. Specialmotivering till förslaget till förordning om ändrad lydelse av 3, 7 och 8 §§ förordningen den 19 november 1914 (nr 383) angående stämpelavgiften 132
16. Kostnaderna för genomförande av kommitténs förslag. 133
17. Sammanfattning av kommitténs förslag 139

Reservation av herr Brodin 144

Bilaga A. Förslag till lag om rättegångshjälp 150

Bilaga B. Förslag till kungörelse med bestämmelser angående tillämpningen av lagen om rättegångshjälp 158

Bilaga C. Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken 166

Bilaga D. Förslag till kungörelse om ändring i förordningen den 7 december 1883 (nr 64) angående expeditionslösen 170

Bilaga E. Förslag till förordning om ändrad lydelse av 3, 7 och 8 §§ förordningen den 19 november 1914 (nr 383) angående stämpelavgiften 173

Bilaga F. Tabeller.

Tabell 1. Slutligt avgjorda mål, vari fri rättegång åtnjutits, åren 1945, 1947, 1949, 1950, 1955 och 1956 176

Tabell 2. Exempel på kostnadsbidragets storlek, enligt kommitténs förslag, i skilda inkomstklasser och vid olika försörjningsbörda 177

Tabell 3. Sammanställning av stickprovsundersökning rörande i tvistemål utdömda ersättningar för rättegångskostnader under år 1956 178

Tabell 4. Sammanställning av undersökning rörande statsverkets kostnader i anledning av fri rättegång åt parter i mål om hemskillnad och äktenskapsskillnad, anhängiggjorda genom stämningsansökan och avgjorda under år 1956 178

Tabell 5. Sammanställning av kommitténs stickprovsundersökning av statsverkets kostnader för fingerad rättegångshjälp åt vissa parter i tvistemål, vari dom meddelats år 1956 179

Tabell 6. Sammanställning av kommitténs beräkning av kostnadsökningen för statsverket för fingerad rättegångshjälp i tvistemål, vari dom meddelats år 1956 179

Tabell 7. Fördelning med hänsyn till skyldighet att erlägga kostnadsbidrag av de parter, som vid kommitténs undersökning av år 1956 meddelade tvistemålsdomar antagits ha åtnjutit rättegångshjälp 180

Tabell 8. Fördelning på inkomstklasser av de parter, som vid kommitténs undersökning av år 1956 meddelade tvistemålsdomar antagits icke skulle ha åtnjutit rättegångshjälp, enär deras rättegångskostnad ej överstigit det kostnadsbidrag de skolat erlägga 180

Tabell 9. Vid häradsrätter och rådhusrätter helt eller delvis frikända personer åren 1955 och 1956 181

Bilaga G. Framställning av riksdagens justitieombudsman ang. ändring av vissa bestämmelser om rättegångskostnad i mål vari part åtnjutit fri rättegång 182

Bilaga H. Framställning av riksdagens justitieombudsman ang. avskaffande av återbetalningsskyldighet för part som åtnjutit fri rättegång 186

1. Inledning

Till *statsrådsprotokollet den 20 januari 1956* anförde dåvarande chefen för justitiedepartementet, *statsrådet Zetterberg:*[1]

De kostnader, som omedelbart vållas av en rättegång — såsom advokatarvode, vittneslöner samt utgifter för inställelse — skall i princip bäras av parterna. I första hand får var part själv svara för sina kostnader; den som vinner får dock i regel motparten ålagd att ersätta honom för vad han utgivit. För brottmål, vari åklagare för talan, gäller särskilda regler.

Rättegångskostnaderna kan i våra dagar lätt springa upp till avsevärda belopp. Den nya rättegångsordningen har, i varje fall i överrätterna, medfört en betydande kostnadsfördyring.

För att icke den medellöse skall vara ur stånd att tillvarataga sin rätt inför domstol, bereder lagen honom hjälp i form av fri rättegång. Möjligheterna att få denna förmån är dock relativt snävt begränsade. Stora kategorier av medborgare är utestängda från förmånen. För många av dem ter sig rättegångskostnaderna oskäligt betungande eller rent av som ett oöverkomligt hinder mot att bringa en sak under rättens prövning. Detta måste betecknas som ett allvarligt missförhållande. Ur rättssäkerhetssynpunkt är det lika angeläget att rättegångsordningen står öppen för envar som att den fungerar säkert.

Det är knappast möjligt att vinna någon större nedpressning av rättegångskostnaderna genom ändring i reglerna för rättegångsförfarandet. Den nya rättegångsordningen har inneburit en så väsentlig vinning för vårt rättsliv, att det icke kan bli tal om att nu rubba dess grundprinciper. Ej heller på annat sätt lär det vara möjligt att vinna en avgörande minskning i kostnaderna.

För att komma till rätta med missförhållandet att rättegångskostnadernas storlek mången gång gör det svårt eller omöjligt för den enskilde att hävda sin rätt inför domstol, torde därför annan utväg icke stå öppen än att vidga möjligheterna att få fri rättegång. En reform i sådan riktning ter sig starkt påkallad, och jag vill förorda att en utredning i ämnet nu igångsättes.

Den ledande synpunkten bör vid utredningen vara, att ingen av ekonomiska skäl skall vara utestängd från möjligheten att tillvarataga sina intressen inför domstol. Självfallet skall dock fri rättegång få beviljas, endast om med hänsyn till vederbörandes ekonomi och målets beskaffenhet ett verkligt behov därav föreligger.

En utvidgning av den fria rättegången i enlighet med det anförda kan icke genomföras utan att samtidigt en genomgripande ändring vidtages i institutets uppbyggnad. Redan i sin nuvarande utformning ger den fria rättegången upphov till vissa olägenheter. Det har hänt att förmånen missbrukats till onödigt och för vederbörande gagnlöst processande. Den som åtnjuter förmånen kommer vidare i ett omotiverat överläge i rättegången. Själv processar han fritt, medan

[1] Jfr Andra kammarens protokoll 1955 nr 29 s. 9.

motparten får betala sina kostnader ur egen kassa, oftast utan praktisk möjlighet att få utläggen ersatta, om han skulle vinna målet. Den fria rättegången drar också med sig dryga utgifter för statsverket. Det ligger i öppen dag, att dessa olägenheter kommer att accentueras, om den fria rättegången erhåller ett vidgat tillämplighetsområde.

Redan i samband med tillkomsten av lagen om fri rättegång övervägdes vad som kunde göras för att förebygga dessa olägenheter. Samma fråga har också senare diskuterats i olika sammanhang. Man har framkastat tanken, att partens talan borde underkastas en förprövning ur skälighetssynpunkt antingen av domstolen själv eller av någon annan instans, innan fri rättegång finge beviljas. En sådan förprövning har dock ansetts möta betänkligheter. I sin nuvarande lydelse kräver ej heller lagen mera i detta hänseende än att fri rättegång icke får beviljas part, om det måste anses vara av ringa betydelse för honom att hans talan vinner prövning. Ett annat uppslag, som framförts men ej heller vunnit beaktande i större mån, har varit att låta parten själv få betala en del av sina kostnader.

Om den fria rättegången, såsom jag förordat, skall stå öppen för en vidgad personkrets, torde man icke kunna behålla den nuvarande ordningen att part, som åtnjuter fri rättegång, får i stort sett alla sina kostnader ersatta av det allmänna. Redan av statsfinansiella skäl måste man kräva, att den som har egna resurser skall bidraga till kostnaderna efter sin förmåga. En utgiftsökning torde visserligen vara ofrånkomlig, om den fria rättegången utvidgas på sätt jag förordat, men det är angeläget att kostnaderna hålles nere så långt det är möjligt. Rent principiellt måste det också anses riktigt, att den som har möjlighet att bära en del av kostnaden icke tillåtes processa alldeles gratis. Med en sådan ordning torde man vinna även andra fördelar. En skyldighet att själv bidraga till kostnaden måste vara ägnad att motverka okynnesprocesser. Systemet bör också verka utjämnande på skillnaden i parternas ställning, om blott den ene av dem åtnjuter fri rättegång.

Hur en sådan bidragsskyldighet skall närmare utformas, kan självfallet ej avgöras utan föregående utredning. Man kan tänka sig att parten får svara för vissa bestämda kostnader, för kostnader intill ett visst belopp eller ock för viss andel av kostnaderna. Vid valet mellan olika utvägar torde man böra eftersträva att få fram en ordning, som gör det möjligt att differentiera förmånen jämförelsevis starkt. Måhända kan en kombination av flera olika system visa sig ändamålsenlig. Hur detta närmare skall ordnas och hur bidragsskyldigheten skall utkrävas, får bero av vad som kan framkomma vid utredningen.

Om parten får bära en icke alltför obetydlig del av kostnaden själv, torde behovet av förprövning av partens talan minska. Huruvida man för den skull kan helt avstå från förprövning, är vanskligt att nu bedöma. Systemet med förprövning drar emellertid med sig allvarliga nackdelar. Lägges prövningen i domstolens hand, tvingas denna att på ett tidigt stadium taga ståndpunkt till partens talan och äventyrar därmed sin opartiska ställning. Det är tänkbart att man i stället bör uppdraga en förprövning åt något utomstående organ. Fråga är emellertid om man icke härigenom i realiteten får ytterligare en domstolsinstans med allt vad detta innebär av tidsutdräkt och andra olägenheter. Huruvida dock en förprövning möjligen behövs och hur den i så fall skall ordnas, bör emellertid utredas.

Lagen om fri rättegång synes vara i behov av översyn även i andra hänseenden än de nu påtalade. Vissa framställningar om ändringar har tidigare överlämnats till 1951 års rättegångskommitté. Det synes lämpligt att även den av mig nu förordade, mera omfattande översynen av lagen får utföras av kommittén.

Som jag redan nämnt gäller särskilda regler om rättegångskostnad i brottmål, där åklagare för talan. Om den tilltalade frikännes, skall visserligen de kostnader, som enligt rättens beslut har utgått av allmänna medel till offentlig försvarare, vittne eller annan, stanna å statsverket. Men för de utgifter, som den tilltalade själv fått vidkännas, får han i allmänhet icke någon ersättning, om han frikännes. Endast om åklagaren väckt åtal utan sannolika skäl eller om eljest på grund av omständigheterna i målet synnerlig anledning förekommer därtill, kan ersättning utgå till den frikände. Denna lagens ståndpunkt har i vissa fall lett till resultat, som kan anses vara stötande. Bestämmelserna i ämnet torde därför böra omprövas. Då detta lämpligen kan ske i samband med en utredning om reglerna för fri rättegång, torde även denna fråga böra överlämnas till rättegångskommittén.

Jämlikt hemställan av departementschefen förordnade Kungl. Maj:t, att det åt kommittén lämnade uppdraget[1] skulle utsträckas att omfatta jämväl frågorna om ändring av gällande bestämmelser om fri rättegång och om rättegångskostnad i brottmål, vari åklagare för talan.

Kommittén har funnit lämpligt att i förevarande sammanhang också behandla följande från justitiedepartementet till kommittén överlämnade framställningar och skrivelser.

1) framställning till Konungen den 1 december 1951 av föreningen Sveriges landsfiskaler angående upphävande av 13 § lagen om fri rättegång;

2) framställning till Konungen den 2 december 1954 av riksdagens justitieombudsman angående ändring av vissa bestämmelser om rättegångskostnad i mål, vari part åtnjutit fri rättegång;

3) framställning till Konungen den 5 november 1957 av riksdagens justitieombudsman angående avskaffande av återbetalningsskyldighet för part, som åtnjutit fri rättegång;

4) skrivelse till chefen för justitiedepartementet den 9 november 1951 från ordföranden i Ludvika stads fattigvårdsstyrelse angående kostnaderna för hemresa för till rättegång hämtade personer; samt

5) skrivelse till chefen för justitiedepartementet den 9 februari 1956 från överståthållarämbetet angående fri verkställighet av dom, vari enskild part tilldömts skadestånd i brottmål.

Närmare redogörelse för nämnda framställningar och skrivelser lämnas i samband med behandlingen av de särskilda frågor som ingå i detta betänkande. De vid 2) och 3) omförmälda framställningarna av riksdagens justitieombudsman ha intagits som bilagor till betänkandet (bilagorna G och H).

Vidare ha från domstolar och andra håll direkt till kommittén inkommit framställningar berörande den fria rättegången, vilka framställningar kommittén beaktat vid fullgörandet av sitt uppdrag.

Som grundval för kommitténs förslag redovisas i betänkandet av kommittén verkställd eller införskaffad utredning angående bl. a. den fria

[1] Se riksdagsberättelsen 1952: I Ju: 31 och 1958: I Ju: 11.

rättegångens historik i Sverige, praxis i fråga om beviljande av fri rättegång och i fråga om lämnande av rättshjälp genom rättshjälpsanstalter och enligt det s. k. jämtlandssystemet, den processuella rättshjälpen i vissa främmande länder, rättegångskostnadernas storlek samt kostnaderna för den föreslagna reformen.

Kommitténs arbete har lett fram till följande författningsförslag, fogade såsom bilagor vid betänkandet.

1) förslag till lag om rättegångshjälp (bilaga A);

2) förslag till kungörelse med bestämmelser angående tillämpningen av lagen om rättegångshjälp (bilaga B);

3) förslag till lag om ändring i rättegångsbalken (bilaga C);

4) förslag till kungörelse om ändring i förordningen den 7 december 1883 (nr 64) angående expeditionslösen (bilaga D); samt

5) förslag till förordning om ändrad lydelse av 3, 7 och 8 §§ förordningen den 19 november 1914 (nr 383) angående stämpelavgiften (bilaga E).

2. Gällande bestämmelser om fri rättegång

I *lagen den 19 juni 1919 (nr 367) om fri rättegång* finnas regler dels om fri rättegång vid domstol och dels om fri verkställighet av dom eller utslag. Lagen innehåller i sin nu gällande lydelse väsentligen följande.

I mål vid allmän underrätt, krigsrätt, ägodelningsrätt, vattendomstol, expropriationsdomstol eller arbetsdomstolen må fri rättegång beviljas den, som icke äger tillgång till gäldande av de med rättegången förenade kostnaderna eller efter deras utgivande skulle sakna nödiga medel för eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet. Vad nu sagts om mål äger motsvarande tillämpning å förundersökning i brottmål, så ock å ärende som avses i lagen om handläggning av domstolsärenden eller eljest ej skall handläggas i den för tvistemål eller brottmål stadgade ordningen.

Fri rättegång må ej beviljas part, där det måste anses vara av ringa betydelse för honom, att hans talan vinner prövning, ej heller part vilkens talan grundar sig på överlåtelse, som kan antagas ha skett i syfte att därmed vinna fri rättegång. Målsägande i brottmål må, om brottet hör under allmänt åtal, ej erhålla fri rättegång i annat fall än då åklagaren väckt åtal för brottet. I ärende må fri rättegång beviljas allenast om förhandling utsatts i ärendet eller eljest med hänsyn till ärendets beskaffenhet och omständigheterna i övrigt särskilda skäl äro därtill.

Ansökan om fri rättegång göres muntligen eller skriftligen och skall åtföljas av skriftlig, på heder och samvete avgiven uppgift å sökandens förmögenhetsvillkor och omfånget av honom åliggande underhållsskyldighet. Äro dessa förhållanden ej kända, skall uppgiften vara styrkt av offentlig myndighet.

Part som åtnjuter fri rättegång är befriad från erläggande av stämpelavgift för expeditioner angående rättegången; av allmänna medel skola utgå expeditionslösen, delgivningskostnad som eljest skolat åligga parten samt ersättning till tjänsteman för särskild förrättning eller å tjänstens vägnar förskjuten kostnad. Frihet från avgift för sådan rättens expedition, som ej utfärdas utan särskild begäran, må åtnjutas jämväl efter det rätten skilt målet från sig, om expeditionen begäres innan tiden för fullföljd av talan utgått. Av allmänna medel utgår även kostnad för bevisning, som ej förebragts utan skäl, om kostnaden enligt lag skall utgivas av parten

eller av parterna en för båda och båda för en. Part som åtnjuter fri rättegång i mål om äktenskaplig börd eller faderskap till barn utom äktenskap är befriad från kostnader för blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper.

Om part som åtnjuter fri rättegång ålagts att infinna sig personligen vid rätten, kan han erhålla ersättning för resan enligt lägsta reseklass i allmänna resereglementet, om han finnes icke själv kunna svara för kostnaden. Är avståndet till sammanträdesorten mindre än fem mil, fordras synnerliga skäl för att reseersättning skall utgå. Föreligga dylika skäl, kan även traktamentsersättning tillerkännas parten med högst tio kronor för varje dag, som erfordras för resan och vistelsen vid domstolen.

Om part som åtnjuter fri rättegång icke kan själv eller genom någon som i tjänsteställning eller eljest lämnar honom bistånd behörigen tillvarataga sina intressen vid talans väckande eller utförande, må lämplig person förordnas att mot ersättning av allmänna medel biträda honom. I brottmål gälla dock i fråga om biträde åt den misstänkte bestämmelserna i rättegångsbalken om offentlig försvarare. Till rättegångsbiträde skall förordnas advokat eller annan som avlagt för utövande av domarämbete föreskrivna kunskapsprov och finnes skickad för uppdraget. Har parten själv föreslagit någon som är behörig, skall han förordnas, om ej hans anlitande skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller eljest särskilda skäl föranleda annat.

Rättegångsbiträde är berättigad att erhålla arvode för det arbete han nedlagt å rättegången, så ock ersättning för nödvändiga utgifter samt för tidsspillan i samband med inställelse vid rätten. Finnes talan ha anhängiggjorts eller fullföljts utan skäl må, där biträdet brustit i nödig aktsamhet, ersättningen till honom efter omständigheterna nedsättas under vad som eljest bort utgå eller ock biträdet förklaras ej äga rätt till ersättning. Biträde får ej förbehålla sig ytterligare ersättning av parten; har sådant förbehåll skett, är det utan verkan.

Part som åtnjuter fri rättegång må ej i målet förpliktas gottgöra statsverket ersättning till offentlig försvarare, tolk eller stenograf, eller kostnad som enligt föreskrift i rättegångsbalken av allmänna medel utgått för bevisning varom rätten självmant föranstaltat.

Rätten äger förordna, att förmånen av fri rättegång skall upphöra, om parten under rättegången finnes kunna gälda kostnaderna för rättegången utan intrång i de medel, som äro nödiga för hans eget uppehälle och för fullgörande av hans underhållsskyldighet. Likaså kan förmånen förklaras upphöra, om partens talan finnes vara sådan, att det måste anses vara av ringa betydelse för honom, att den vinner prövning, eller den grundar sig på överlåtelse, som kan antagas ha skett i syfte att därmed vinna fri rättegång. Förklaras parten förlustig förmånen av fri rättegång, skall rätten

när den skiljer målet från sig i regel förplikta parten att ersätta statsverket kostnaderna för den fria rättegången.

Om part som åtnjutit fri rättegång ej i anledning av förmånens upphörande förklarats skyldig att återgälda statsverket kostnaderna för den fria rättegången, skall sådan skyldighet åläggas motpart eller annan som enligt lag skulle varit pliktig att gottgöra parten dennes kostnader. Vad nu sagts gäller även om båda parterna haft fri rättegång. En part som åtnjutit fri rättegång kan således, om han förlorar målet, åläggas att ersätta statsverket kostnaderna för motpartens fria rättegång enligt samma regler som gälla i fråga om hans skyldighet att ersätta motpartens egna kostnader.

Vinna makar efter gemensam ansökan boskillnad, hemskillnad eller äktenskapsskillnad och har ena maken åtnjutit fri rättegång, skall rätten, om det icke med hänsyn till omständigheterna finnes obilligt, ålägga andra maken att ersätta statsverket hälften av kostnaderna för den fria rättegången.

Även efter rättegångens avslutande kan part som åtnjutit fri rättegång på särskild talan förpliktas att ersätta statsverket kostnad, som enligt lagen utgått av allmänna medel. Har återbetalningsskyldighet ålagts motpart eller annan, må talan därom dock ej väckas med mindre det visas, att kostnaden icke kunnat uttagas av denne. Som förutsättning för uttagande hos parten av ifrågavarande kostnad gäller, att parten efter rättegångens avslutande finnes kunna gälda kostnaden utan intrång i de medel som äro nödvändiga för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet. Talan om återbetalningsskyldighet föres vid domstol av kronans ombudsman i den ort, där parten har sitt hemvist; sådan talan får ej väckas senare än fem år efter rättegångens avslutande.

Part som vid underrätt åtnjutit fri rättegång är, då målet fullföljes till hovrätt, berättigad att även där åtnjuta fri rättegång, om förutsättningarna för sådan förmån fortfarande äro uppfyllda. Part kan också efter särskild ansökan erhålla sådan förmån i hovrätt, om med avseende å rättegångskostnaderna därstädes partens ekonomiska förhållanden motsvara dem som berättiga part till fri rättegång i underrätt. Har part som åtnjuter fri rättegång i hovrätten anlitat biträde av någon som varit förordnad att biträda honom i underrätten, skall ersättning till biträdet utgå av allmänna medel. I annat fall skall i fråga om parts rätt till biträde i tillämpliga delar gälla vad som gäller om rätt till biträde i underrätt.

I övrigt gälla de för rättegången i underrätt meddelade bestämmelserna i tillämpliga delar även för rättegången i hovrätt.

I fråga om mål som fullföljes till högsta domstolen äga de för rättegången i hovrätt meddelade bestämmelserna motsvarande tillämpning.

Part som åtnjutit fri rättegång är vid verkställighet av dom eller utslag i målet befriad från honom enligt lag åliggande skyldighet att förskjuta kostnad för förrättningen, och skall av allmänna medel gäldas all nödig förrättningskostnad, i den mån den ej kan av tappande parten uttagas.

I *kungörelse den 26 september 1947 (nr 776) med bestämmelser angående tillämpningen av lagen om fri rättegång* givas åtskilliga tillämpningsföreskrifter. Bl. a. föreskrives att, där fråga om beviljande av fri rättegång ej kan allsidigt prövas på grundval av ansökningen med åtföljande ekonomisk uppgift, rätten har att införskaffa den ytterligare utredning som må vara erforderlig. Vidare må omnämnas en bestämmelse, att rätten bör bereda motpart tillfälle att inom viss kort tid yttra sig över ansökan om fri rättegång, om detta kan antagas främja frivillig uppgörelse i saken eller eljest särskilda skäl äro därtill.

3. Historik över den fria rättegången i Sverige

1734 års lag och tiden fram till 1917 års förslag

1734 års lag stod ej helt främmande för obemedlade parters behov av rättshjälp. I rättegångsbalkens 15 kap. 9 § upptogs den föreskriften, att den som fått av rätten lov att rättegångs saker driva skulle vara skyldig att utan betalning hjälpa de fattiga för rätta, då domaren det pålade. Emellertid blev detta stadgande utan större praktisk betydelse, då det var en förutsättning för dess tillämpning att ett auktoriserat advokatstånd inrättades men detta ej skedde.

Frågan om obemedlade parters behov av rättshjälp blev under *1800-talet* föremål för uppmärksamhet i skilda sammanhang men någon lagstiftning kom ej till stånd.

I *början av 1900-talet* uppmärksammades behovet av rättshjälp åt obemedlade och mindre bemedlade parter i vissa speciella fall. Bl. a. må nämnas att *riksdagen* å extra stat för *år 1916* anvisade ett anslag av 15 000 kronor att ställas till Kungl. Maj:ts förfogande för att i mån av skedd utredning rörande de på rekognitionsskogshemmanen och de under bruk skatteköpta hemmanen befintliga och förutvarande åbors och lägenhetsinnehavares rättigheter av Kungl. Maj:t användas till beredande av rättshjälp åt sådana obemedlade eller mindre bemedlade åbor och lägenhetsinnehavare, vilkas anspråk på grund av förenämnda utredning och i övrigt förekommande omständigheter ansåges skäligen böra påkalla rättslig prövning inför domstol eller annan behörig myndighet. I anledning av nämnda riksdagsbeslut utfärdade Kungl. Maj:t *kungörelse den 17 juni 1916* angående allmänna villkor och bestämmelser för användningen av ifrågavarande anslag. Enligt kungörelsen skulle det ankomma på den s. k. åbokommittén att med ledning av kommitténs allmänna kännedom om åborättsfrågan samt förefintliga upplysningar angående sökandens förmögenhetsförhållanden samt yrkanden och bevisning avgöra, huruvida rättshjälp skulle beredas sökanden. Bifölls ansökningen om rättshjälp, skulle kommittén ställa sakkunnigt biträde till sökandens förfogande. Biträdet skulle äga åtnjuta arvode med belopp, som kommittén med hänsyn till rättegångens beskaffenhet, anslagets storlek och övriga ifrågakommande ansökningar prövade skäligt.

Vid *1913 års riksdag* väcktes *motion* om skrivelse till Kungl. Maj:t an-

gående fri rättshjälp och sakkunnigt biträde åt mindre jordinnehavare i mål rörande vattenuppdämning, expropriation för industriella anläggningar, kraftstationer, elektriska kraftledningar eller dylikt.

Lagutskottet framhöll i avgivet utlåtande, att frågan om fri rättshjälp åt enskilda parter i själva verket ägde en vida större räckvidd än den erhållit i motionen samt att detta viktiga spörsmål förtjänade ett allvarligt och noggrant övervägande. I saknad av den fasta grundval, ett modernt rättegångsväsen erbjöde, kunde emellertid ett beredande av fri rättshjälp i den omfattning, som fullt motsvarades av ändamålet, ej äga rum; betydelse borde främst tillmätas de rättstvister, i vilka utredningen och utförandet av parternas talan i särskild grad betingades av juridisk eller teknisk sakkunskap och där parternas ekonomiska eller sociala ställning för dem uteslöte eller i avsevärd mån försvårade utsikten att kunna bereda sig lämpligt biträde i rättegången. Som exempel anfördes processer av det slag, som närmast föranlett motionärernas framställning, vissa jordatvister, rättegångar emellan trävarubolag och skogsägare angående avverkningsrätt och liknande ämnen, mål angående utfående av barnuppfostringsbidrag m. m. Till äventyrs kunde Kungl. Maj:t tilläggas befogenhet att i dylika mål förordna rättegångsbiträde åt de parter, som därav vore i behov, eller eljest föranstalta om fri rättshjälp i lämplig form. En annan möjlighet till lösning av frågan kunde ock tänkas på det sätt, att för vissa förvaltningsområden, t. ex. län, av Kungl. Maj:t eller enligt dess uppdrag av de lokala myndigheterna förordnades lämpliga rättskunniga personer att i de fall, där sådant funnes erforderligt, tillhandagå enskilda parter med rättshjälp antingen mot ett mindre arvode av parten och fyllnadsersättning av allmänna medel eller ock mot gottgörelse, som helt och hållet bestredes av statsverket.

Med stöd av vad sålunda anförts hemställde utskottet, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa, det täcktes Kungl. Maj:t taga under övervägande, huruvida och i vilken omfattning åtgärder måtte kunna redan under då gällande rättegångsordning vidtagas för beredande genom det allmännas försorg av rättshjälp åt parter, som på grund av svag ekonomisk ställning eller oförmåga att tillvarataga sina intressen därav kunde vara i behov, samt för riksdagen framlägga det förslag, som av detta övervägande kunde föranledas.

I anledning av kamrarnas skiljaktiga beslut förföll emellertid frågan vid 1913 års riksdag.

I *1915 års lagutskotts utlåtande* (nr 15) med anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändrad lydelse av 30 kap. rättegångsbalken anmärkte utskottet, att utskottet, i sammanhang med de i rättegångsbalken föreslagna bestämmelserna om fattig parts befrielse från föreskrivna ekonomiska prestanda, till behandling förehaft frågan, huruvida det från samhällets sida vore tillfredsställande sörjt för att mindre bemedlade parter kunde komma i åtnjutande av den advokathjälp, som vore nödig för ett behörigt utförande av deras talan och förutan vilken den blotta befrielsen från vissa rättegångsavgifter ofta nog icke hade stort värde.

Under åberopande av 1913 års lagutskotts nyss återgivna utlåtande i ämnet hemställde utskottet ånyo till riksdagen om avlåtande av en skrivelse till Kungl. Maj:t i föreliggande fråga.

Denna utskottets hemställan bifölls av *riksdagen*, som *i skrivelse den 23 april 1915* anhöll, att Kungl. Maj:t täcktes taga under övervägande, huruvida och i vilken omfattning åtgärder kunde redan under då gällande rättegångsordning vidtagas för beredande genom det allmännas försorg av rättshjälp åt parter, som på grund av svag ekonomisk ställning eller oförmåga att tillvarataga sina intressen därav kunde vara i behov, samt för riksdagen framlägga det förslag, som av detta övervägande kunde föranledas.

Sedan i anledning av sistnämnda riksdagsskrivelse särskilda *sakkunniga*[1] tillkallats att inom justitiedepartementet biträda vid behandling av nämnda fråga, utarbetade de sakkunniga ett preliminärt *utkast till lag om kostnadsfri rättegång*, som *den 31 juli 1916* överlämnades till chefen för justitiedepartementet. Utkastet begränsade i enlighet med det i riksdagsskrivelsen framställda önskemålet rättshjälpen till det processuella området.

Enligt utkastet skulle den fattiga parten genom den kostnadsfria rättegången i första hand erhålla befrielse från de med rättegången förenade utgifterna, nämligen, utöver expeditionslösen och stämpelavgift, särskilt kostnaderna för eventuella delgivningar, vittneslöner och rättegångsbiträde. Den kostnadsfria rättegången föreslogs kunna *differentieras* på så sätt, att möjlighet skulle finnas att begränsa den till en eller några av angivna förmåner.

Utkastet var i övrigt byggt på den grundprincipen, att den rättshjälp, av vilken den fattige kunde vara i behov, skulle i främsta rummet lämnas av domstolen själv och dess tjänstemän. Endast för det fall, att målet var av så invecklad beskaffenhet, att även med en effektiv materiell processledning erforderlig utredning ej kunde vinnas, eller ock parten eljest av någon anledning ej själv kunde utföra sin talan, skulle genom rättens försorg *rättegångsbiträde* åt honom förordnas.

1916 års utkast blev föremål för remissbehandling.

1917 års förslag och 1919 års lagstiftning om fri rättegång

Utlåtandena över 1916 års lagutkast överlämnades till de sakkunniga för att tagas under övervägande vid utarbetande av definitivt lagförslag i ämnet. De sakkunniga omarbetade därefter lagutkastet. Och sedan processkommissionen, som anmodats granska det sålunda överarbetade lagförslaget, framställt vissa erinringar mot detsamma, överlämnade de sakkunniga *betänkande den 31 december 1917 med förslag till lag om fri rättegång* jämte tillhörande författningsförslag. Betänkandet innehöll även förslag i fråga om den utomprocessuella rättshjälpen.

I *proposition* (nr 331) *till 1918 års riksdag* föreslog Kungl. Maj:t riks-

[1] Borgmästaren Jakob Pettersson, häradshövdingen Tycho Colleen och föreståndaren för Stockholms stads rättshjälpskontor Set Silow. Därjämte förordnades dåvarande hovrättsrådet K. Schlyter att såsom sakkunnig inom departementet biträda vid frågans behandling.

dagen att antaga förslag till lag om fri rättegång jämte därav påkallade ändringar i vissa äldre lagar. Förslaget utgjorde en inom justitiedepartementet verkställd omarbetning av de sakkunnigas förslag.

På grund av bristande tid till vederbörlig granskning av de i propositionen framlagda lagförslagen kunde riksdagen ej godkänna desamma.

Frågan upptogs ånyo vid *1919 års riksdag*, då Kungl. Maj:t avlät *proposition* (nr 118) med förslag till lag om fri rättegång m. m. av i huvudsak samma innebörd som den till 1918 års riksdag avlåtna.

Sedan *första lagutskottet* avgivit *utlåtanden* (nr 27 och 31) över propositionen, blev densamma med vissa ändringar antagen av riksdagen.

1919 års lagstiftning innebar i huvudsak följande.

Vid allmän underrätt, polisdomstol, poliskammare och krigsrätt samt första domstol i skiftesmål och i vattenmål skulle fri rättegång i visst mål kunna beviljas den, som icke ägde tillgång till gäldande av de med rättegången därstädes förenade kostnader eller efter deras utgivande skulle sakna nödiga medel för eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet.

I brottmål, där brottet vore sådant, att det hörde under allmänt åtal eller finge efter angivelse åtalas av allmän åklagare, skulle fri rättegång ej få beviljas målsägande i annat fall än att åklagaren anhängiggjort talan i målet. Fri rättegång skulle ej heller få beviljas den, vilkens talan grundade sig på överlåtelse, som kunde antagas ha skett i syfte att därmed vinna sådan förmån. De sakkunniga hade föreslagit, att fri rättegång ej heller skulle få beviljas den, vilkens talan befunnes vara uppenbart ogrundad. Nämnda förslag uteslöts emellertid i propositionen och lagen kom att sakna regler om förprövning av sökandens talan.

Beslut om fri rättegång skulle meddelas av rätten eller, då denna ej satt, av dess ordförande. Ansökan skulle göras muntligen eller skriftligen och åtföljas av skriftlig, på heder och samvete avgiven uppgift å sökandens förmögenhetsvillkor och omfånget av honom åliggande underhållsskyldighet; voro sagda förhållanden ej kända, borde uppgiften vara styrkt genom offentlig myndighet eller trovärdig, känd person.

Part som beviljats fri rättegång skulle vara befriad från erläggande av stämpelavgift i målet och av allmänna medel skulle gäldas expeditionslösen, kostnad för delgivning av stämning och sådant rättens beslut, av vilket motparten skulle erhålla del, samt för inkallelse av och ersättning till sådana av parten åberopade vittnen, vilkas hörande rätten prövade för målets utredning erforderligt, så ock ersättning till tjänsteman för särskild förrättning eller å tjänstens vägnar förskjuten kostnad. Där så befunnes erforderligt för behörigt anhängiggörande eller utförande av partens talan, skulle ock lämplig person kunna av rätten eller dess ordförande förordnas att mot ersättning av allmänna medel biträda parten i rättegången. Där målets beskaffenhet det fordrade, borde till biträde förordnas person, som avlagt för utövande av domarämbete föreskrivna kunskapsprov. Hade sådan person föreslagits av part, borde avvikelse från förslaget ej ske, såframt ej särskilda skäl vore därtill. Biträdet skulle efter rättens prövning åtnjuta skäligt arvode för det arbete biträdet nedlagt å rättegången för dess förberedande och utförande, så ock ersättning för nödvändiga utgifter och tidsspillan. Biträdet förbjöds att av parten förbehålla sig ytterligare ersättning; sådant förbehåll skulle vara utan verkan.

Rätten skulle äga förordna om upphörande av den fria rättegången, om det under rättegången befanns, att parten utan intrång i de medel, som voro nödiga

för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet, kunde gälda kostnaderna för rättegången. Likaså skulle förmånen kunna förklaras upphöra, om parten berett sig fri rättegång, oaktat hans talan grundade sig på överlåtelse, som kunde antagas ha skett i syfte att därmed vinna sådan förmån.

När rätten skilde målet från sig skulle den, om part förklarats förlustig förmån av fri rättegång, förplikta honom att ersätta statsverket kostnad som utgått av allmänna medel. Var ej sådant fall för handen, men tappade motparten, skulle dylik ersättningsskyldighet åläggas denne, om han enligt lag vore pliktig gälda vinnande parts rättegångskostnad.

Efter rättegångens avslutande skulle part som åtnjutit fri rättegång kunna åläggas återbetalningsskyldighet till statsverket, om det visade sig att parten kunde gälda ifrågavarande kostnad utan intrång i de medel som voro nödvändiga för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet. En förutsättning skulle dock vara att icke motparten i utslaget ålagts dylik ersättningsskyldighet. Talan om återbetalningsskyldighet skulle föras vid domstol av kronans ombudsman i den ort, där parten hade sitt hemvist; sådan talan skulle ej få väckas senare än fem år efter rättegångens avslutande.

Part som vid underrätt åtnjutit fri rättegång skulle, då målet fullföljdes till hovrätten, vara berättigad att även där tillgodonjuta enahanda förmåner som vid underrätten, med undantag av biträdesförmånen, såframt förutsättningarna för fri rättegång alltjämt voro för handen. Part skulle också kunna efter särskild ansökan beviljas fri rättegång i hovrätten. Biträde, som part anlitat för rättgången i hovrätt, skulle kunna få ersättning av allmänna medel, endast om hovrätten i allo eller i huvudsakliga delar bifallit partens ändringssökande. I övrigt skulle de för rättegången i underrätt meddelade bestämmelserna i tillämpliga delar gälla även för rättegången i hovrätt.

I fråga om mål som fullföljdes till högsta domstolen skulle de för rättegången i hovrätt meddelade bestämmelserna äga motsvarande tillämpning.

Part som åtnjutit fri rättegång skulle vid verkställighet av dom eller utslag i målet vara befriad från honom enligt lag åliggande skyldighet att förskjuta kostnad för förrättningen, och skulle av allmänna medel gäldas all nödig förrättningskostnad, i den mån den ej kunde av tappande parten uttagas.

I *förordning den 19 december 1919 (nr 790)* upptogos *tillämpningsföreskrifter* till lagen om fri rättegång.

1929 års ändringar

I 1917 års betänkande beräknades *statsverkets nettokostnader* för den fria rättegången komma att uppgå till omkring 75 000 kronor per år. Det visade sig emellertid, att statsverkets kostnader år för år betydligt stegrades. Under budgetåret 1927—1928 hade statsverkets nettoutgifter härför ökat till 516 000 kronor. Bruttokostnaderna samma budgetår utgjorde 565 000 kronor, varav 380 000 kronor arvoden och reseersättningar åt rättegångsbiträden. Med hänsyn till denna ökning igångsattes *en utredning inom justitiedepartementet* i syfte att utröna, huruvida icke genom ändrade grunder för åtnjutande av fri rättegång eller eljest statsverkets kostnader skulle kunna nedbringas, och i anslutning härtill infordrades från häradshövdingar och rådhusrätter vissa uppgifter angående kostnaderna för mål vari fri rätte-

gång varit part beviljad m. m., varjämte vederbörande anmodades att uttala sig rörande möjligheterna att vinna begränsningar i statsverkets utgifter för den fria rättegången.

Frågan om begränsning av nämnda utgifter uppmärksammades även av *riksdagens revisorer* i deras berättelse till *1929 års riksdag*.

I ett stort antal av de *yttranden*, som avgåvos med anledning av de utav departementschefen infordrade uppgifterna *från häradshövdingar och rådhusrätter*, uppgavs att missbruk av den fria rättegången förekommit. Sålunda framhölls bl. a., att de fria rättegångarna understundom tillkommit i rent trakasseringssyfte eller för att bereda vederbörande rättegångsbiträde ekonomisk vinning samt att dessa rättegångar ibland hänfört sig till ett så obetydligt intresse, att dess tillvaratagande ej förtjänade något understöd från det allmänna. Å andra sidan framgick också av yttrandena, att mångenstädes missbruk av den fria rättegången icke förekommit utan att institutet varit enbart till gagn.

Med ledning av de inkomna yttrandena och *med biträde av särskilt tillkallade sakkunniga*[1] upprättades inom *justitiedepartementets lagavdelning* ett *utkast till lag om ändring i vissa delar av lagen om fri rättegång*, åsyftande att råda bot på de missbruk som i yttrandena påtalats. Detta utkast var utarbetat på grundval av följande riktlinjer.

Den beslutande myndigheten beredes tillfälle att vägra fri rättegång, där partens intresse att överhuvud få sin sak prövad av domstol måste anses synnerligen ringa. En mera ingående prövning av behovet av biträde sker, varvid tillses, att onödigt kostbart biträde icke väljes. Domstol beredes tillfälle att genom nedsättning i arvodet inskrida mot biträde, som utan skäl drivit rättegång. Återhållsamhet inom lagens ram med det allmännas utgifter inskärpes.

Över utkastet avgåvos yttranden av rikets hovrätter och Sveriges advokatsamfund.

Utkastet överarbetades inom justitiedepartementet och, sedan lagrådets yttrande inhämtats, framlade Kungl. Maj:t i *proposition* (nr 191) *till 1929 års riksdag* förslag till lag om ändring i vissa delar av lagen om fri rättegång.

Första lagutskottet tillstyrkte i *utlåtande* (nr 34) propositionen, dock med vissa ändringar. Flera av utskottets ledamöter voro emellertid skiljaktiga; avslag å propositionen i dess helhet yrkades av fem ledamöter.

Riksdagen godkände utskottets utlåtande med viss ändring.

1929 års ändringar inneburo i huvudsak följande.

En bestämmelse infördes, att *fri rättegång ej skulle få beviljas part, där det måste anses vara av synnerligen ringa betydelse för honom, att hans talan vunne prövning.* — Den valda formuleringen avsåg att framhäva, att den prövning som skulle ske icke gällde, huruvida partens talan syntes mer eller mindre välgrundad och således kunde anses ha utsikt att vinna bifall, utan avsåg frågan, huruvida partens intresse att få sin sak prövad av domstol måste objektivt sett betecknas så-

[1] Rådmannen Frans August Lind och advokaten Cyril Holm.

som synnerligen ringa. Det uttalades, att ett sådant fall exempelvis förelåge, om en person ville föra process om ett krav mot någon, som ostridigt saknade utmätningsbara tillgångar. En annan grupp mål, som skulle uteslutas genom den nya bestämmelsen, voro sådana, i vilka part av uppenbar trakasserilusta drevs att processa. — Visade det sig under rättegången, att det måste anses vara av synnerligen ringa betydelse för part som erhållit fri rättegång att hans talan vunne prövning, skulle rätten äga förordna om förmånens upphörande samt pröva om och i vad mån parten borde åläggas återbetalningsskyldighet till statsverket.

Beträffande *den skriftliga uppgiften vid ansökan om fri rättegång* uteslöts möjligheten att få uppgiften bestyrkt av »trovärdig, känd person», varjämte bestyrkande gjordes obligatoriskt, så snart sökandens förmögenhets- och familjeförhållanden ej voro kända. Därjämte tillades Kungl. Maj:t befogenhet att bestämma vilka offentliga myndigheter, som skulle äga behörighet att meddela intyg i ifrågavarande hänseende. I tillämpningsföreskrifterna till lagen bestämdes, att dylik behörighet skulle tillkomma vederbörande kyrkoherde, häradsskrivare, stadsfogde, kronouppbördskassör, lands- och stadsfiskal, ordförande i kommunalnämnd, fattigvårdsstyrelse och barnavårdsnämnd, kommunalkamrerare, fattigvårds- och barnavårdsdirektör samt fattigvårdssyssloman, fattigvårdsassistent och med dem likställd befattningshavare.

Reglerna om *rättegångsbiträde* ändrades i flera avseenden.

Som villkor för att part som beviljats fri rättegång skulle kunna på det allmännas bekostnad erhålla rättegångsbiträde vid talans anhängiggörande eller utförande stadgades, att *parten icke själv eller genom någon, som i tjänsteställning eller eljest lämnade honom bistånd, kunde därvid behörigen tillvarataga sina intressen.* Den strängare formuleringen i avseende å villkoren att erhålla biträde överhuvudtaget tillkom i syfte att föranleda domstolarna att i allmänhet iakttaga önskvärd återhållsamhet i fråga om förordnande av biträde. Med orden »själv eller genom någon, som i tjänsteställning eller eljest lämnar honom bistånd» avsågs att understryka, att i den mån exempelvis åklagare i fråga om utförande av målsägandetalan i brottmål, i vilka han å tjänstens vägnar förde ansvarstalan, samt vidare barnavårdsman i mål rörande barnuppfostringsbidrag m. m. kunde anses lämna parten erforderligt bistånd, rättegångsbiträde icke borde förordnas.

Vidare infördes en bestämmelse, att där omständigheterna ej annat påkallade, borde med beslut angående förordnande att biträda part *med talans utförande* anstå, till dess parten varit personligen tillstädes i målet och rätten därvid funnit, att behov av biträde förelåge.

Bestämmelsen om hänsynstagande till parts önskemål vid valet av biträde erhöll den ändrade formuleringen, att om part föreslagit någon, som *vid rätten yrkesmässigt utövade advokatverksamhet och ej vore avlägset boende,* avvikelse från förslaget ej borde ske, såframt ej särskilda skäl därtill vore.

Till reglerna om biträdets ersättning fogades det tillägget, att vid ersättningens bestämmande *hänsyn borde tagas till biträdets inställelse vid rätten å samma rättegångsdag i annat mål.* Vidare upptogs ett stadgande, att *om talan funnes ha anhängiggjorts eller fullföljts utan skäl, kunde, där biträdet brustit i nödig aktsamhet, ersättningen till biträdet efter omständigheterna nedsättas under vad som eljest bort utgå eller ock biträdet förklaras ej äga rätt till ersättning.*

Lagändringar 1933, 1934 och 1936

I samband med tillkomsten av lagarna den 26 maj 1933 (nr 229) angående blodundersökning i mål om barn utom äktenskap och den 7 juni 1934 (nr

268) om bevisning genom sakkunnig vidtogos vissa ändringar i lagen om fri rättegång. Ändringarna inneburo, att i mål om faderskap till barn utom äktenskap kostnad för blodprov, som tagits av i statens eller kommuns tjänst anställd läkare, skulle gäldas av allmänna medel, om den uppgivne fadern åtnjöte fri rättegång i målet, och att ersättning till sakkunnig, som utsetts av rätten, likaledes i vissa fall skulle utgå av allmänna medel, om part hade fri rättegång i målet.

År 1936 genomfördes ändringar i reglerna om muntligt förhör i hovrätt. I anledning härav upptogs i lagen om fri rättegång ett stadgande, enligt vilket tilltalad som i hovrätt åtnjöte fri rättegång under vissa förutsättningar kunde få ersättning av allmänna medel för personlig inställelse vid sådant förhör.

1941 års utredning om fri rättegång och 1944 års ändringar

Efter de år 1929 företagna lagändringarna voro statsverkets kostnader för den fria rättegången under flera år avsevärt lägre än de varit närmast förut. Sedan nettobelastningen på anslaget ånyo stigit,[1] restes emellertid åter krav på förmånens begränsning.

I sin berättelse till *1940 års riksdag* gjorde *riksdagens revisorer* vissa uttalanden angående det allmännas kostnader för den fria rättegången m. m.:

Den alltmer ökade omfattning, i vilken fri rättegång beviljades, syntes revisorerna i första hand bero på gällande lagstiftning, vilken med sin tämligen allmänt hållna avfattning icke upptoge några egentliga korrektiv mot missbruk. Enligt revisorernas mening borde i lag införas bestämmelser, som medgåve en strängare gallring av ansökningar om fri rättegång. Innan denna förmån beviljades, borde en närmare prövning äga rum. Övervägas borde vidare, om icke rätten att erhålla en sådan förmån borde inskränkas i vissa mål, såsom för svarande i rattfyllerimål och i mål om langning och lönnbränning. Revisorerna hade vidare ej kunnat undgå att finna att biträde enligt lagen om fri rättegång av domstolarna förordnades även i mål av mycket enkel beskaffenhet. Vidare hade iakttagits, att i mål rörande underhållsbidrag till barn utom äktenskap biträde förordnats åt kärande med fri rättegång, även där barnavårdsman icke kunde anses ha saknat kompetens att själv uppträda i rättegången. Revisorerna hade ytterligare kommit till den uppfattningen att de utdömda arvodena till biträden i fri rättegång i en del fall varit väl höga. Enligt revisorernas mening borde vidare övervägas, huruvida icke uppdrag att vara biträde i fri rättegång i större utsträckning borde mot ersättning enligt lägre taxa kunna anförtros personal vid de statsunderstödda rättshjälpsanstalterna.

Å andra sidan inkommo till Kungl. Maj:t också vissa framställningar rörande partiella utvidgningar av frirättegångsförmånerna.

Sålunda anhöll *riksdagen i skrivelse den 24 april 1937* på förslag av första lagutskottet (utl. nr 33), att Kungl. Maj:t måtte låta verkställa utredning om sådan ändring av gällande lag om fri rättegång, att medellös part skulle, utöver vad då gällde, av allmänna medel kunna erhålla hjälp till sin inställelse inför domstol.

[1] Se s. 28 här nedan.

Vidare upptog *JO i skrivelse till Kungl. Maj:t den 31 december 1937* frågan om rätt för svarandepart, som åtnjutit fri rättegång, att kostnadsfritt erhålla protokoll i målet, även om begäran därom framställdes först efter det utslag meddelats.

Slutligen anhöll *riksdagen i skrivelse den 1 mars 1939* på förslag av första lagutskottet (utl. nr 7), att Kungl. Maj:t ville låta verkställa utredning om ändrade bestämmelser med syfte att i vidgad utsträckning bereda möjlighet till ersättning åt biträde i fri rättegång i överrätt.

I syfte att vinna närmare utredning om användningen av den fria rättegången verkställdes på uppdrag av chefen för justitiedepartementet en *statistisk undersökning* rörande tillämpningen av den fria rättegången vid häradsrätter, rådhusrätter och polisdomstolar under tiden 1 januari 1939—30 juni 1940 (SOU 1941: 21)[1].

Med anledning av de anmärkningar och önskemål, som framställts med avseende å den fria rättegången, tillkallade departementschefen den 11 december 1941 med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande *sakkunniga*[2] för att verkställa en översyn av lagstiftningen om fri rättegång. De sakkunniga, som antogo benämningen *1941 års utredning om fri rättegång,* avgåvo den 21 november 1942 *betänkande med förslag rörande fri rättegång* (SOU 1942: 50).

De sakkunniga berörde till en början frågan i vad mån lagen om fri rättegång erhållit en alltför vidsträckt tillämpning. De ville därvid för sin del bestämt hävda, att den fria rättegången i stort sett icke erhållit en annan eller vidsträcktare användning än som överensstämde med dess av lagstiftaren fixerade ändamål. Flera omständigheter kunde anföras, vilka komme utgiftsökningen att framstå såsom förklarlig och försvarlig.

De sakkunniga anförde i detta hänseende bl. a. följande.

Statsmakterna ha med den fria rättegången avsett att sörja för att principen om allas likhet inför lagen icke lider inskränkning till följd av de mindre bemedlades oförmåga att bestrida de i en process uppkommande utgifterna. Likställighet i fråga om rättsskydd mellan den välställde, å ena, den mindre bemedlade eller obemedlade, å andra sidan, kan icke uppnås utan att den senare helt eller till viss del befrias från rättegångsavgifter och dylika kostnader samt erhåller bistånd för andra med rättegången förenade utgifter, särskilt arvodet till rättegångsbiträde. Det stöd, som det allmänna medelst den fria rättegången lämnar, är i princip en art av socialhjälp bland många hithörande understödsformer. Med hänsyn till den sociala utvecklingen i vår tid ter sig den processuella rättshjälpen som någonting ofrånkomligt. Tänker man på de medellösa ogifta mödrarnas rättegångar mot nekande eller försumliga barnafäder — en i sammanhanget synnerligen vanlig kategori — framstår institutets behövlighet och sociala syfte med särskild tydlighet. I så måtto skiljer sig emellertid den fria rättegången rent praktiskt från

[1] Utredningen verkställdes av förste aktuarien i Statistiska centralbyrån Sverker Groth.

[2] Byråchefen för lagärenden B. G. E. Danielson, ordförande, rådmannen G. Bäärnhielm, ledamoten av riksdagens andra kammare riksgäldsfullmäktigen E. G. E. Eriksson, ledamoten av riksdagens andra kammare advokaten L. E. B. Gezelius, direktören vid Stockholms stads rättshjälpsanstalt advokaten E. G. Swartling och häradshövdingen S. Vallquist.

andra slag av social omvårdnad, som det vid bedömandet, huruvida förmånen skall få åtnjutas, är svårare än eljest att på förhand avgöra, om vederbörandes talan verkligen är förtjänt av det allmännas stöd. I princip borde naturligtvis bistånd lämnas blott de sökande, vilkas sak är rättmätig, men tillförlitligt besked om det befogade i en talan kan tydligen i allmänhet erhållas först vid rättegångens slut — genom domstolens avgörande. Om man ej vill från förmånen utesluta åtskilliga vid första anblicken oklara men kanske i grunden högst befogade anspråk, kan det icke undvikas, att fri rättegång emellanåt kommer att beviljas rättssökande, vilkas talan man, i belysning av målets utgång, helst velat se undandragen det allmännas stöd. Det har förefallit de sakkunniga som om man vid kritiken av den fria rättegången ej sällan förbisett, att i och för sig tänkbara inskränkningar lätt kunna allvarligt motverka institutets syfte — att bereda de mindre bemedlade samma möjligheter att få sin talan prövad av domstol som stå bättre lottade medborgare till buds.

De sakkunniga prövade likväl i sitt betänkande olika vägar att, utan åsidosättande av de mindre bemedlades intressen, tillgodose kravet på en begränsning av det allmännas utgifter för den fria rättegången. De föreslogo vidare, med beaktande av gjorda framställningar, vissa utvidgningar av de med fri rättegång förenade förmånerna.

Sedan de sakkunnigas betänkande varit föremål för remissbehandling, upprättades inom *justitiedepartementet* på grundval av sakkunnigförslaget och däröver avgivna yttranden *förslag till lag angående ändring i lagen om fri rättegång och till lag om ändrad lydelse av 16 kap. 10 § rättegångsbalken i 1734 års lag.* Förslaget förelades *1944 års riksdag* i *proposition* (nr 12). Sedan *första lagutskottet* avgivit *utlåtande* (nr 9) i anledning av propositionen, antogs densamma med vissa ändringar av riksdagen.

1944 års lagstiftning innebar i huvudsak följande.

I stadgandet, att fri rättegång ej skulle få beviljas part, *där det måste anses vara av synnerligen ringa betydelse för honom att hans talan vunne prövning,* vidtogs den ändringen, att *ordet »synnerligen» uteslöts.* Avsikten därmed var att skänka något vidare tillämplighet åt ifrågavarande villkor.

Frihet från avgift för protokoll infördes även för tiden *efter det rätten skilt sig från målet.* Som förutsättning härför skulle gälla, att begäran om protokollet gjorts innan tiden för bevarandet av talan mot utslaget gått till ända.

Bestämmelsen att av allmänna medel skulle utgå kostnad för inkallelse av och ersättning till sådana av parten åberopade *vittnen, vilkas hörande rätten prövade för målets utredning erforderligt,* ändrades till att avse sådana av parten åberopade *vittnen, vilkas hörande i målet ej utan skäl påkallats.* Det moment av *förprövning,* som den tidigare bestämmelsen förutsatte, slopades sålunda.

Den år 1933 införda bestämmelsen om *kostnad för blodprov* utvidgades till att avse jämväl *mål om äktenskaplig börd,* däri käranden åtnjöt fri rättegång.

I syfte att möjliggöra ersättning av allmänna medel för kostnader för mantalsbevis, intyg om barns utvecklingsgrad vid födseln, läkarintyg, kommissionärsarvoden o. d. även i sådana fall då förordnat biträde ej funnes och kostnaden sålunda ej kunde hänföras till biträdets nödvändiga utgifter, infördes ett stadgande av innebörd, att om part som beviljats fri rättegång haft *nödvändiga utgifter för rättegången,* som icke avsåges med de i lagen uttryckligen angivna

kostnaderna men vore därmed jämförliga, rätten skulle äga tillerkänna parten *ersättning därför med skäligt belopp, om parten funnes icke själv kunna svara för utgifterna.*

Vidare föreskrevs, att *ersättning för parts personliga inställelse* skulle kunna utgå ej blott, såsom förut gällt, åt tilltalad vid muntligt förhör i hovrätt, utan även i andra fall. I lagen upptogs sålunda en bestämmelse, att om part som beviljats fri rättegång enligt lag vore skyldig eller eljest av rättens ordförande anmodats att komma personligen tillstädes vid rätten eller rätten ålagt honom personlig inställelse, rätten med anledning av sådan inställelse skulle äga på begäran tillerkänna parten gottgörelse av allmänna medel för *resekostnad enligt lägsta reseklass i allmänna resereglementet,* om parten icke själv funnes kunna svara för kostnaden. Var *avståndet till sammanträdesorten mindre än fem mil,* skulle dock sådan gottgörelse utgå *allenast såframt synnerliga skäl* därtill vore. Rätten eller dess ordförande skulle äga besluta om *förskott* av allmänna medel, därest parten måste antagas sakna medel för resan. Utöver resekostnaden skulle *traktamentsersättning,* om synnerliga skäl förelåge, kunna tillerkännas parten med högst åtta kronor för varje dag, som erfordrades för resan och vistelsen vid domstolen.

I reglerna om *förordnande av biträde* vidtogs ingen annan ändring än att bestämmelsen om vilka som främst borde komma i fråga vid sådant förordnande erhöll den utformningen, att företrädesvis borde anlitas *befattningshavare vid rättshjälpsanstalt* eller annan som vid rätten yrkesmässigt utövade advokatverksamhet och ej vore avlägset boende.

I bestämmelserna om *biträdets ersättning* vidtogos några smärre jämkningar, varjämte ökade möjligheter infördes till ersättning för biträdeshjälp i överrätterna. I sistnämnda hänseende föreskrevs, att biträde kunde tillerkännas ersättning av allmänna medel, om parten ägt grundad anledning att fullfölja talan och därvid haft behov av biträde eller om parten med hänsyn till målets beskaffenhet haft behov av biträde för avgivande av svaromål.

Om makar efter gemensam ansökan vunnit boskillnad, hemskillnad eller äktenskapsskillnad och ena maken åtnjutit fri rättegång, infördes möjlighet för rätten att, där det icke med hänsyn till omständigheterna funnes obilligt, *ålägga andra maken att ersätta statsverket hälften av kostnaderna för den fria rättegången.*

I reglerna om *framtida återbetalning av statsverkets kostnader* vidtogos sådana ändringar, att part som åtnjutit fri rättegång skulle kunna förpliktas att återgälda statsverkets kostnader, även om *motparten* i utslaget ålagts betalningsskyldighet härför men kostnaden visat sig icke kunna uttagas av denne.

1941 års utredning om fri rättegång framlade även vissa förslag, som ej ledde till lagstiftning. Det viktigaste var ett förslag om *differentiering* av den fria rättegången, innebärande att *tre former* av fri rättegång skulle finnas. *De sämst ställda* parterna skulle erhålla fri rättegång i full utsträckning — alltså med möjlighet att åtnjuta *samtliga delförmåner. En andra grupp,* bestående av parter med bättre ställning men dock ur stånd att annat än i mindre mån bestrida processutgifterna, skulle *själv få svara för kostnaden för expeditioner* men i övrigt erhålla det allmännas bistånd i full omfattning. *En tredje grupp* slutligen, som själv kunde bära kostnaderna så länge biträde ej erfordrades, skulle erhålla fri rättegång i form av *enbart kostnadsfri biträdeshjälp.*

1947 års ändringar med anledning av rättegångsreformens genomförande

Med anledning av rättegångsreformens genomförande vidtogos åtskilliga ändringar i lagen om fri rättegång. Som grundval för ändringarna låg *en i oktober 1946 inom justitiedepartementet upprättad promemoria med utkast till ändringar i lagen om fri rättegång med anledning av processreformen.* Sedan promemorian varit föremål för remissbehandling och utkastet överarbetats inom departementet, föreslog Kungl. Maj:t i *proposition* (nr 189) *till 1947 års riksdag* riksdagen att antaga ett förslag angående ändring i lagen om fri rättegång. *Första lagutskottet* tillstyrkte i *utlåtande* (nr 27) propositionen i oförändrat skick, varefter riksdagen godkände utskottets utlåtande.

Förutom formella jämkningar i anslutning till nya rättegångsbalken voro *de viktigaste ändringarna* följande.

De i den fria rättegången ingående förmånerna utvidgades i åtskilliga avseenden. I främsta rummet gällde detta rätten att på det allmännas bekostnad erhålla *rättegångsbiträde.* Sålunda borttogs föreskriften, att biträde för talans utförande i allmänhet icke borde förordnas innan parten varit personligen tillstädes i målet.

I fråga om *biträdets kompetens* skulle, oavsett målets beskaffenhet, gälla att till biträde skulle förordnas advokat eller annan som avlagt för utövande av domarämbete föreskrivna kunskapsprov.

Beträffande *rättegångsbiträde i överrätt* stadgades, att den som enligt lagen om fri rättegång erhållit biträde vid talans utförande i underrätt alltid skulle få på det allmännas bekostnad anlita detta biträde även i överinstanserna. Någon särskild behovsprövning skulle alltså icke förekomma i nu åsyftade fall. Om parten ville anlita annat biträde än det av underrätten förordnade eller om någon, som icke åtnjutit fri rättegång vid underrätten eller ej haft förordnat biträde där, ville erhålla kostnadsfri biträdeshjälp i högre instans, skulle härför krävas förordnande på motsvarande sätt som i underrättsprocessen.

I fråga om *kostnad för bevisning,* då part har fri rättegång, infördes ett allmänt stadgande att sådan kostnad skulle utgå av allmänna medel, om kostnaden enligt lag skulle utgivas av parten eller av parterna en för båda och båda för en. Som ytterligare förutsättning skulle dock gälla, att beviset ej förebragts utan skäl.

Vidare må nämnas att möjlighet öppnades till fri rättegång under *förundersökning i brottmål* samt i *domstolsärenden.* I ärende skulle dock fri rättegång få beviljas allenast om förhandling utsatts i ärendet eller eljest med hänsyn till ärendets beskaffenhet och omständigheterna i övrigt särskilda skäl vore därtill.

Rörande tillämpningen av lagen utfärdades en ny *kungörelse den 26 september 1947 (nr 776) med bestämmelser angående tillämpningen av lagen om fri rättegång.*

Lagändringar 1949 och 1953

Med anledning av tillkomsten av lagen den 10 juni 1949 (nr 385) angående blodundersökning m. m. i mål om äktenskaplig börd eller faderskapet till barn utom äktenskap, i vilken lag bl. a. upptogos regler om antropologisk undersökning i mål som nyss sagts, vidtogos genom lag den 10 juni 1949 (nr 386) bl. a. sådana ändringar i lagen om fri rättegång, att även antropologisk undersökning skulle bekostas av allmänna medel, om den ägde rum

på begäran av part som åtnjöt fri rättegång. Genom sistnämnda lag gjordes i lagen om fri rättegång även en formell jämkning, sammanhängande med antagandet av den militära rättegångslagen.

Genom en annan lagändring 1949 (nr 668) öppnades möjlighet till fri rättegång också vid expropriationsdomstol.

Slutligen må nämnas, att beloppet av den traktamentsersättning, vilken om synnerliga skäl föreligga kan tillerkännas part som åtnjuter fri rättegång för personlig inställelse vid rätten, genom lagändring den 13 mars 1953 (nr 76) höjdes från åtta till tio kronor per dag.

Förslag 1951 om differentiering av den fria rättegången

Under den fria rättegångens historik bör också omnämnas, att *1949 års rättshjälpskommitté*[1] i ett den 4 augusti 1951 avgivet betänkande om den utomprocessuella rättshjälpen åt mindre bemedlade (SOU 1951: 31) föreslagit, förutom reformer på den utomprocessuella rättshjälpens område, även sådana ändringar i lagen om fri rättegång och stämpelförordningen, att förmånen av fri rättegång skulle kunna såtillvida differentieras, att om *part*, som vore berättigad att erhålla fri rättegång, funnes *själv kunna gälda stämpelavgift och lösen* för rättens expeditioner angående rättegången, fri rättegång skulle kunna beviljas honom med förbehåll att förmånen icke skulle omfatta nämnda kostnader. Detta förslag har emellertid icke föranlett någon lagstiftning.

[1] Ordf. hovrättsrådet K. H. Henkow.

4. Statsverkets kostnader för den fria rättegången

Statsverkets kostnader för den fria rättegången för tiden fr. o. m. budgetåret 1926/27 redovisas i nedanstående uppställning.

År	I riksstaten uppfört anslag	Utgifter (Brutto)	Inkomster	Nettobelastning under budgetåret
1926/27	260 000			445 000
1927/28	260 000			516 000
1928/29	300 000			565 000
1929/30	300 000			522 000
1930/31	300 000			425 000
1931/32	400 000			425 000
1932/33	400 000			498 000
1933/34	400 000			454 000
1934/35	450 000			495 000
1935/36	450 000			487 000
1936/37	475 000			500 000
1937/38	475 000			551 000
1938/39	475 000			600 000
1939/40	500 000			502 000
1940/41	525 000	598 000	45 000	553 000
1941/42	500 000	695 000	209 000	486 000
1942/43	500 000	710 000	234 000	476 000
1943/44	500 000	870 000	293 000	577 000
1944/45	500 000	941 000	313 000	628 000
1945/46	500 000	1 013 000	318 000	695 000
1946/47	600 000	1 091 000	382 000	709 000
1947/48	900 000	1 033 000	391 000	642 000
1948/49	1 000 000	1 162 000	157 000	1 005 000
1949/50	1 000 000	1 559 000	191 000	1 368 000
1950/51	1 000 000	1 881 000	231 000	1 650 000
1951/52	1 200 000	2 065 000	257 000	1 808 000
1952/53	1 750 000	2 417 000	332 000	2 085 000
1953/54	2 000 000	2 706 000	418 000	2 288 000
1954/55	2 100 000	3 118 000	444 000	2 674 000
1955/56	2 300 000	3 441 000	569 000	2 872 000
1956/57	2 700 000	3 864 000	640 000	3 224 000
1957/58	2 900 000	4 110 000[1]	651 000[1]	3 459 000[1]
1958/59	3 600 000	—	—	—

Beträffande de såsom inkomster redovisade beloppen är att märka att däri ingå — förutom medel som influtit till statsverket på grund av part ålagd återbetalningsskyldighet — jämväl till anslaget omförda belopp, vilka felaktigt påförts anslaget.

Den under senare år inträdda kostnadsökningen torde till en del förklaras av den allmänna nedgången i penningvärdet, vilken bidragit till en höjning

[1] Preliminära siffror.

av utgiftsbeloppen, såsom t. ex. ersättningar till rättegångsbiträden och vittnen. Som framgår av tabell 1 (bilaga F) har vidare antalet mål vari fri rättegång åtnjutits ökat. Av betydelse för utgiftsökningen synes också ha varit den inverkan, som rättegångsreformen haft å processkostnaderna. Enär parts möjlighet att utan biträde föra sin talan till följd av ökade krav på grundlighet och allmän rättegångsvana begränsats, har det sålunda blivit mindre vanligt än tidigare att biträde icke förordnas åt part som åtnjuter fri rättegång. Av betydelse torde också vara ett sedan tiden närmast före rättegångsbalkens införande ändrat betraktelsesätt vid bestämmande av biträdenas ersättning, innebärande att denna mera än förr fastställes att motsvara å målet nedlagt arbete. Att beakta är vidare de avsevärt stegrade processkostnaderna i hovrätterna, vilka äro en följd av det genom rättegångsreformen införda muntliga förfarandet vid dessa domstolar.

5. Utredning av statsrevisionen år 1955 angående domstolarnas praxis vid beviljande av fri rättegång

År 1955 verkställdes inom statsrevisionen en utredning angående tillämpningen av lagen om fri rättegång. Syftet med utredningen var närmast att få till stånd en begränsning av statsverkets kostnader för den fria rättegången. Sedan frågan om utvidgning av den processuella rättshjälpen blivit aktuell, beslöto emellertid statsrevisorerna att icke göra något uttalande i anledning av utredningen. Utredningsmaterialet har emellertid ställts till kommitténs förfogande och i det följande redovisas de delar därav, som avse domstolarnas praxis vid beviljande av fri rättegång.

Statsrevisionen inhämtade från hovrätterna, från domhavandena i 55 domsagor samt från 29 rådhusrätter upplysningar bl. a., huruvida vid prövning av ansökningar om fri rättegång tillämpades någon bestämd inkomstgräns, eventuellt olika för olika slag av mål, eller någon bestämd norm i övrigt för beviljande av fri rättegång. Därest någon sådan gräns eller norm tillämpades, begärdes upplysning även om vilken gräns som i förekommande fall tillämpades 1939 och 1945. I en inom statsrevisionen gjord sammanställning redovisas domstolarnas svar sålunda:

Frågan huruvida en bestämd inkomstgräns eller bestämd norm i övrigt tillämpas vid prövning av ansökan om fri rättegång har till övervägande del besvarats nekande. Samtliga hovrätter förklara, att i desamma någon sådan gräns icke tillämpas. I övrigt ge de inkomna svaren vid handen, att i sjutton domsagor av 50 och sjutton städer av 27 tillämpningen anslutes till vissa mer eller mindre bestämda gränser. I ett par av de svar, i vilka angivits att någon bestämd inkomstgräns icke tillämpas, har samtidigt uppgivits, att en viss gräns likväl uppkommit, enligt ena svaret, avseende en värmlandsdomsaga, vid 5 000 kronors årsinkomst och enligt det andra, avseende en götalandsdomsaga, vid en månadsinkomst av 450—550 kronor, båda gällande ensamstående. Å andra sidan ha fem av de sjutton rådhusrätter, vilka enligt det följande tillämpa vissa inkomstgränser, samtidigt framhållit, att någon bestämd sådan gräns vid desamma icke förekommer.

Bland de domhavande, som vid sin prövning hänföra sig till vissa inkomstgränser, förklarar domhavanden i en norrlandsdomsaga, att gränsen i allmänhet brukar sättas till 500—700 kronors månadsinkomst. Eljest synes en månadsinkomst för ensamstående av omkring 500 kronor utgöra en vanlig gräns. Av sju domhavande — fyra i norrlandsdomsagor, en i svealandsdomsaga och två i götalandsdomsagor — som hänföra sig till denna gräns, anföra tre, att de i allmänhet ej bevilja fri rättegång om inkomsten överstiger detta belopp, två i allmänhet ej om inkomsten uppgår till detta belopp, och två att fri rättegång i regel beviljas om

inkomsten understiger beloppet. I en svealandsdomsaga är gränsen satt till 5 000 kronors årsinkomst, medan i en norrlandsdomsaga och en götalandsdomsaga fri rättegång alltid eller så gott som alltid beviljas, om månadsinkomsten understiger, i den förra 400 och i den senare 300 kronor.

Flera inkomstgränser, gällande för olika fall av försörjningsbörda, tillämpas i fem av de tillfrågade domsagorna. Fallen avse ensamstående, gift person utan barn och gift person med två barn (maken saknar inkomst). Inkomstgränserna ha angivits, beträffande en domsaga — där beloppen avse endast familjemål — till 500, 600 och 700 kronor i stämningsmål samt 400, 500 och 600 kronor i ansökningsmål, beträffande två domsagor till 400, 500 och 600 kronor, avseende »normala situationer», samt beträffande ytterligare två domsagor till 350, 450 och 550 kronor. I den ena av de båda sistnämnda domsagorna höjes den för makar utan barn gällande inkomstgränsen med 50 kronor för första barnet och 40 kronor för ett vart av de följande barnen.

För en domsaga anges, med utgångspunkt från att en »normalrättegång» kan beräknas draga en kostnad för ombud och bevisning av 300 kronor, prövningsnormen sålunda, att fri rättegång beviljas sökande, vars månadsinkomst — efter avdrag för periodiska utgifter utöver kostnaden för försörjningen av sökandens familj — icke uppgår till det för orten gällande existensminimum, ökat med 100 kronor.

De vid rådhusrätterna tillämpade normerna skilja sig i princip icke från dem vid häradsrätterna. Beträffande ensamstående utan försörjningsskyldighet beviljas vid fyra rådhusrätter — av dem en i Småland, en i Västsverige, en i Mellansverige och en i Norrland — i allmänhet icke fri rättegång, då månadsinkomsten uppgår till eller överstiger 500 kronor; en av dessa rådhusrätter förklarar normen gälla äktenskapsmål och enkla tvistemål, en annan att den avser »normalmålen». Två mellansvenska rådhusrätter, av vilka den ena begränsar normeringen till mål om hemskillnad och äktenskapsskillnad anhängiggjorda genom gemensam ansökan, samt andra mål, där kostnaderna icke beräknas överstiga 200—300 kronor, bevilja fri rättegång vid inkomstlägen upp till 450 kronor i månaden, medan fyra rådhusrätter — av dem tre i södra och en i mellersta Sverige — stanna vid ett inkomstläge av 400 kronor i månaden. Gränsen har av en rådhusrätt i Norrland satts till 350—375 kronor i månaden för äktenskapsmål och av en rådhusrätt i Götaland till 300 kronor i månaden för mål av enkel beskaffenhet. Fyra rådhusrätter utgå vid sin prövning från de belopp, som fastställts att gälla som existensminimum för vederbörande ort. Sålunda bevilja två norrländska rådhusrätter fri rättegång vid inkomstlägen, som något eller icke mera avsevärt överstiga existensminimum. Vid en sydsvensk rådhusrätt, som förklarar sig i första hand taga hänsyn till gällande existensminimum, beviljas alltid fri rättegång då detta underskrides, medan i motsatt fall svaret säges bli svävande, med tillägg att i det stora flertalet fall med nödvändighet högre inkomstgräns än som enbart överensstämmer med existensminimum måste tillämpas. En mera invecklad hjälpregel användes sedan åtskilliga år tillbaka vid en mellansvensk rådhusrätt, som beskriver sin norm på följande sätt. Från sökandens månadsinkomst drages skatt och tillämpligt existensminimum, vilket i förekommande fall jämkas uppåt med hänsyn till den faktiska bostadskostnaden. Den återstående delen av månadsinkomsten multipliceras med tre, varefter till det sålunda framräknade beloppet lägges värdet av eventuellt förefintliga realiserbara tillgångar. Därest den sålunda erhållna summan understiger de beräknade rättegångskostnaderna bifalles ansökningen, eljest icke.

För olika fall av försörjningsbörda har en rådhusrätt fastställt följande inkomstgränser efter jämkning uppåt av gällande införselfria belopp: ensamstående per-

son 300 kronor, gift man 340 kronor samt tillägg för varje barn under 16 år 40 kronor, allt för månad räknat. En viss ytterligare gränsdragning göres vid samma rådhusrätt så till vida, som fri rättegång vägras om inkomsten överskjuter tillämpligt belopp så mycket, att sökanden kan beräknas på viss kortare tid, omkring två månader, göra sådan besparing å inkomsten att den förslår till rättegångskostnaden. Försörjningsbördans inverkan har i övrigt kommit till siffermässigt uttryck sålunda, att två rådhusrätter höja den för ensamstående gällande inkomstgränsen omkring 100 kronor, då försörjningsplikt tillkommer, och en rådhusrätt gör tillägg med 60 kronor för varje barn.

En jämförelse mellan nu gällande normer och dem, som tillämpades år 1939 och 1945, har varit svår att få fram, då i många svar förklaras, att tidigare tillämpad praxis till följd av personalbyte ej är känd. I sammanlagt sex domsagor och städer, där nu en inkomstgräns av omkring 500 kronor i månaden tillämpas, uppgick motsvarande belopp år 1945 till 350—400 kronor och år 1939 till 250—300 kronor. Nu vid tre rådhusrätter tillämpad gräns av 400 kronor utgjorde vid de tre rådhusrätterna år 1945 350, 300 och 200—250 kronor samt år 1939 275, 250 och 100—150 kronor. En rådhusrätt, som nu satt gränsen till 400—450 kronor, tillämpade som gränser år 1945 250—300 kronor och år 1939 175—225 kronor. Slutligen förklarar en domhavande, att han alltjämt tillämpar en år 1945 gällande, tämligen klar inkomstgräns av 300 kronor i månaden med den modifikationen, att vid inkomster över 300 kronor fri rättegång beviljas, om processen kan anses nå sådan omfattning att sökanden ej kan betala den. Samme domhavande tillägger dock, att han är ganska medveten om att denna princip betraktas såsom väl restriktiv särskilt med hänsyn till nuvarande penningvärde.

6. Särskilda anordningar för meddelande av rättshjälp

Vid sidan av den fria rättegången finnas också särskilda anordningar för meddelande av rättshjälp med det allmännas stöd. Sådan rättshjälp lämnas huvudsakligen i två former, dels genom *rättshjälpsanstalter* och dels på grundval av avtal mellan vederbörande landsting och Sveriges advokatsamfund eller avdelning därav. Sistnämnda form brukar benämnas *jämtlandssystemet,* enär Jämtlands län var det första län där systemet tillämpades. Med ledning av 1949 års rättshjälpskommittés betänkande (SOU 1951: 31) och inhämtade kompletterande upplysningar har upprättats följande redogörelse för de ifrågavarande anordningarna.

Rättshjälpsanstalterna

Gällande bestämmelser

Enligt *kungörelsen den 12 september 1919 (nr 639; ändrad 1953 nr 199) angående understöd av statsmedel till offentliga rättshjälpsanstalter* må understöd av statsmedel tilldelas anstalt, som av landsting eller kommun, var för sig eller i förening, anordnats för meddelande av fri rättshjälp under förutsättning, *att* anstalten står under ledning av en på visst sätt sammansatt styrelse, *att* anstaltens verksamhet utövas enligt av Konungen utfärdat reglemente *samt att* statistiska uppgifter rörande verksamheten enligt av Konungen fastställt formulär avgivas till statistiska centralbyrån (§ 1). Understödet utgår med hälften av årliga nettoutgifterna för anstaltens verksamhet med avdrag för lokal- och inventariekostnader (§ 2 mom. 1). På särskild prövning ankommer, huruvida ersättning må åtnjutas för bestridande av engångsutgifter, förenade med anstaltens upprättande. Sådan ersättning må dock ej i något fall överstiga 3 000 kronor (§ 2 mom. 2).

Av ett vid kungörelsen såsom bilaga fogat *normalreglemente* för offentliga, med statsmedel understödda rättshjälpsanstalter framgår att sådan anstalt har till ändamål att inom visst område kostnadsfritt i rättsliga angelägenheter tillhandagå mindre bemedlade och i sådant avseende, bland annat, lämna råd och upplysningar samt hjälp med upprättande av handlingar, så ock biträde vid tvisters biläggande genom förlikning samt vid utförande av talan i rättegång, anhängiggjord vid domstol inom anstaltens verksamhetsområde (§ 1). Beträffande anstaltens verksamhet föreskrives, att det för rättshjälps meddelande må, då omständigheterna därtill föranleda, krävas

personlig inställelse av sökanden ävensom intyg om hans förmögenhetsförhållanden (§ 2). Anstalten bör söka åstadkomma förlikning mellan parterna, där sådan lämpligen bör komma till stånd. Framställning om rättegång, som befinnes vara uppenbart ogrundad eller gagnlös, skall avvisas (§ 3). Ersättning och arvode, som för rättshjälp åt sökande av allmänna medel tillerkänts den som är anställd vid anstalten, skall av denne redovisas till anstalten (§ 4). Befinnes någon, som av anstalten erhållit rättshjälp, på grund av sina förmögenhetsförhållanden rätteligen ej hava ägt åtnjuta hjälpen, är han pliktig att, där det av styrelsen påfordras, till anstalten återgälda dess utgifter för saken samt erlägga skälig ersättning för rättshjälpen i den mån anstalten ej enligt vad nyss sagts är berättigad till ersättning härför. Samma skyldighet åligger sökande, som genom anstaltens biträde tillvunnits egendom av någon betydenhet. Ersättning för rättegångskostnad, som tilldömes sökande, skall tillkomma anstalten till den del ersättningen kan anses innefatta gottgörelse för anstaltens utgifter å målet samt för den av anstalten lämnade rättshjälpen (§ 5). Anstalten åligger att i vad till dess verksamhet hör utan ersättning lämna annan med statsmedel understödd rättshjälpsanstalt biträde, såvida hinder därför ej möter (§ 6). Anstaltens verksamhet utövas under styrelsens överinseende genom en föreståndare med biträde av erforderlig personal. Föreståndaren skall ha avlagt för utövande av domarämbete föreskrivna kunskapsprov samt förvärvat nödig praktisk erfarenhet genom verksamhet vid underdomstol eller å advokatkontor (§ 11). Föreståndaren må icke inneha eller utöva annan avlönad allmän eller enskild tjänst eller idka enskild advokatverksamhet (§ 12).

Organisation

För närvarande finnas fjorton rätthjälpsanstalter, nämligen

Stockholms stads	Örebro läns	Hallands läns
Göteborgs »	Västmanlands »	Värmlands »
Malmö »	Stockholms »	Tornedalens samt Rättshjälps-
Norrköpings »	Älvsborgs läns södra	anstalten i Gävle, gemensam för
Hälsingborgs »	Älvsborgs » norra	Gävle stad och Gävleborgs läns landstingsområde

Alla fem stadsanstalterna inrättades under de första åren efter 1919. Av dessa anstalter kan en sägas ha ett verksamhetsområde som sträcker sig utom staden. På grund av särskild överenskommelse äga nämligen rättssökande i två grannkommuner (Kvillinge och Finspång) till Norrköping anlita anstalten i denna stad. De äldsta länsansalterna, Örebro, Västmanlands och Stockholms läns, tillkommo den förstnämnda år 1921 och de båda sistnämnda i slutet av 1930-talet. I Älvsborgs län inrättades år 1940 en för hela länet gemensam anstalt med kontor i Borås. År 1944 inskränktes denna anstalts verksamhetsområde till huvudsakligen den del av länet som är belägen söder om västra stambanan, samtidigt som en till Vänersborg för-

lagd och för norra länsdelen avsedd anstalt trädde i verksamhet. Tornedalens anstalt, som helt bekostas av staten, började sin verksamhet under år 1947. Verksamhetsområdet omfattar Torneå domsaga samt Kalix domsaga med undantag av Råneå tingslag i Norrbottens län. Anstalten är förlagd till Haparanda. Anstalterna i Hallands och Värmlands län tillkommo under år 1948. Anstalten i Gävle inrättades den 1 januari 1955. I den mån ej annat framgår av det sagda ha länsanstalterna sitt kontor i vederbörande läns residensstad.

Några uppgifter om anstalternas verksamhet i allmänhet

Arbetet på en rättshjälpsanstalt bedrives i huvudsak som på ett vanligt advokatkontor. Den juridiskt utbildade personalen mottager emellertid rättssökande i allmänhet endast vissa bestämda tider, vanligen två timmar varje helgfri dag. En av veckans mottagningar brukar vara förlagd till kvällstid. Besöksfrekvensen vid kvällsmottagningarna är särskilt stor. I viss utsträckning hållas mottagningar utanför anstaltsorten.

Antalet anställda jurister vid varje länsanstalt utgjorde år 1956 i allmänhet tre. Vid flertalet stadsanstalter var juristernas antal större; Stockholms stads anstalt hade nämnda år tio juridiskt utbildade befattningshavare.

Antalet diarieförda nya ärenden vid rättshjälpsanstalterna utgjorde år 1956 sammanlagt nära 48 000. För flertalet av anstalterna höll sig antalet mellan 2 000 och 3 000. Stadsanstalterna i Stockholm och Göteborg hade betydligt flera ärenden eller respektive cirka 13 600 och 7 300.

De ojämförligt flesta ärendena äro av familjerättslig natur. Dessa representerade sålunda år 1956 över hälften av hela antalet ärenden. Hit höra huvudsakligen ärenden angående hem- och äktenskapsskillnad, barnuppfostringsbidrag, bouppteckning samt arv. En annan stor grupp utgöres av privaträttsliga ärenden i övrigt. Den motsvarade samma år över en fjärdedel av hela antalet ärenden. Till dylika ärenden hänföras utfående av arbetslön eller arbetsbetyg, ersättning för skada, vanligt fordringsanspråk samt hyrestvister. Andra förekommande ärenden äro straffrättsliga ärenden och ärenden som röra utmätning och konkurs samt offentligrättsliga ärenden i övrigt, såsom pensionering, fattigvård och beskattning. Ungefär 20 procent av samtliga år 1956 handlagda ärenden ledde till rättegång, däri medräknat även gemensamma ansökningar om hem- eller äktenskapsskillnad.

Då det gäller att avgöra vilka som skola anses såsom mindre bemedlade, tillämpa anstalterna, enligt vad som uppgives i betänkandet av 1949 års rättshjälpskommitté, tämligen olika praxis. En del anstalter biträda i viss utsträckning jämväl rättssökande, som knappast kunna sägas vara i behov av kostnadsfri rättshjälp. Råd och rättsupplysningar anse sig för övrigt flera anstalter böra lämna även åt sökande, som befinna sig i relativt goda ekonomiska omständigheter. Jämväl i fråga om kontrollen av sökandens

ekonomiska omständigheter uppges i nämnda betänkande praxis variera vid skilda anstalter. Medan en del anstalter regelmässigt tillfråga sökandena om deras ekonomi, göres vid andra anstalter icke dylik förfrågan, såvida ej sökandens yrke eller annat förhållande ger särskild anledning därtill. Något bestyrkande av sökandenas uppgifter angående de ekonomiska omständigheterna fordras mera sällan, och i allmänhet sker icke heller eljest någon kontroll av uppgifternas riktighet.

Totala bruttokostnaden för samtliga rättshjälpsanstalter i riket utom Tornedalens utgjorde år 1956 cirka 2 600 000 kronor. Av nämnda belopp kunde cirka 830 000 kronor anses täckta genom inkomst av rörelsen, samt återstoden genom statsbidrag och genom anslag från kommun eller landsting. — Här bör omnämnas att i riksstaten anslagits för ett vart av budgetåren 1955/56, 1956/57 och 1957/58 1 000 000 kronor och för budgetåret 1958/59 1 100 000 kronor i understöd till den utomprocessuella rättshjälpen. Detta belopp avser såväl rättshjälpen enligt anstaltssystemet som rättshjälpen enligt jämtlandssystemet. För budgetåret 1954/55 uppgick motsvarande anslag till endast 280 000 kronor. En väsentlig höjning skedde alltså budgetåret 1955/56, beroende på då antagna ändrade grunder för anslaget. Till Tornedalens rättshjälpsanstalt utgår ett särskilt anslag, vilket budgetåret 1957/58 utgjorde 65 400 kronor och för budgetåret 1958/59 upptagits till 79 100 kronor.

Rättshjälpsanstalternas befattning med processuell rättshjälp

Genom *cirkulärskrivelse* den 8 juni 1956 har rättegångskommittén från föreståndarna för rikets rättshjälpsanstalter begärt svar å följande frågor.

1) Brukar anstalten *i process* hjälpa part, som ej kan få fri rättegång, och hur drages i så fall med hänsyn till partens ekonomi gränsen för lämnande av sådan hjälp?

2) Om anstalten hjälper part, som ej har fri rättegång, i process, får då parten själv svara för eller bidraga till några kostnader och i så fall vilka?

Undersökningen visar, att de flesta anstalterna i tämligen stor utsträckning i process hjälpa mindre bemedlade parter, även om dessas ekonomiska förhållanden äro sådana, att de ej kunna erhålla fri rättegång, och att anstalterna då de lämna dylik hjälp draga gränsen med hänsyn till partens ekonomi ej oväsentligt högre än vad domstolarna göra då de pröva ansökningar om fri rättegång. Några undantag finnas dock. Sålunda brukar den statliga *Tornedalens rättshjälpsanstalt* icke i process biträda part, som ej kan få fri rättegång. Därest part, som enligt anstaltens utredning bör erhålla fri rättegång, icke tillerkännes sådan förmån av vederbörande domstol, fullföljer anstalten dock målet. I reglementet för den nyinrättade *anstalten i Gävle* har intagits en bestämmelse, att i mål och ärenden beträffande vilka lagen om fri rättegång är tillämplig anstalten må biträda sökande allenast där denne är berättigad till fri rättegång, såvida ej synnerliga skäl till annat

föranleda. Som framgår av det föregående innehåller det vid 1919 års kungörelse fogade normalreglementet icke någon motsvarande bestämmelse och ej heller har i övriga anstalters reglementen, vilka i allt väsentligt äro av det innehåll normalreglementet anger, intagits något dylikt stadgande. Föreståndaren för anstalten i Gävle har uttalat, att det, med hänsyn till domstolarnas restriktiva tillämpning av lagen om fri rättegång, enligt hans uppfattning är olyckligt att reglementet så snävt begränsar möjligheten att biträda sökande, som ej kan beviljas fri rättegång, samt ytterligare anfört:

Fri utomprocessuell rättshjälp lämnas ju — vilket torde vara fallet vid övriga rättshjälpsanstalter — åt sökande tillhörande ett inkomstskikt, som i rättegång icke skulle få förmånen av fri rättegång. Om i ett sådant fall rättegång skulle bliva aktuell vore det mindre tillfredsställande och skulle leda till onödigt dubbelarbete om inför en förestående rättegång en sökande skulle hänvisas till privatadvokat för att där erhålla fortsatt biträde i en sak, som redan påbörjats av rättshjälpsanstalten. Jag är för min del övertygad om att en sådan sökande — avskräckt av de kostnader som kunna uppstå — inställer sig utan att i målet anlita biträde. I ett icke ringa antal fall har därför rättshjälpsanstalten funnit sådana synnerliga skäl föreligga, att biträde lämnats vederbörande sökande i rättegången. Man har därför övervägt att få till stånd en ändring av reglementet på denna punkt men avvaktar härutinnan resultatet av rättegångskommitténs arbete.

Den praxis som tillämpas vid *Hälsingborgs stads rättshjälpsanstalt* avviker också från den mera liberala tillämpning som eljest synes vara rådande. Föreståndaren för sistnämnda anstalt har sålunda uppgivit:

Anstalten biträder ibland part i process även om fri rättegång ej beviljats. Detta gäller endast »gränsfallen», alltså de fall där fri rättegång enligt vid ifrågavarande domstol tillämpade principer icke kan beviljas men partens ekonomiska ställning är något litet bättre än den för domstolens avgörande normerande.

Beträffande hur gränsen med hänsyn till partens ekonomi drages vid avgörande av om anstalt skall biträda part i process, framhålles från flera anstalter, att det är svårt att ange någon bestämd inkomstgräns därvidlag. Detta avgöres från fall till fall, varvid beaktas — förutom storleken av partens inkomster — även hans eventuella förmögenhet, försörjningsbörda, hälsotillstånd, skatteskulder och andra skulder, amorteringar m. m. ävensom uppdragets art och omfattning. Några anstalter uppgivas fästa avseende även vid partens hyreskostnader. Föreståndaren för en anstalt har uppgivit, att hänsyn ibland får tagas till att saken är så brådskande, att parten icke utan att lida rättsförlust kan låta saken anstå under den tid det skulle taga honom att av sin inkomst spara medel till att erlägga förskott, som privatadvokat begärt för att åtaga sig uppdraget. Rörande vilket avseende som fästes vid att parten har förmögenhet, har från en anstalt uppgivits, att en person med likvid förmögenhet i form av banktillgodohavanden anses vara i mindre behov av hjälp än en person med bunden förmögenhet i form av fastighet, särskilt om det gäller en mindre sådan.

Från åtskilliga anstalter ha därjämte anförts en del siffror, som ge en

närmare bild av deras praxis. Vid *Stockholms stads rättshjälpsanstalt* kan i regel ensamstående person utan försörjningsskyldighet påräkna biträde i process, om hans månadsinkomst ej överstiger cirka 625 à 650 kronor. För gift person utan försörjningsskyldighet mot annan än sammanboende make utan egen inkomst ligger gränsen vid cirka 750 à 775 kronor i månaden. Finnas barn ökas gränsen med omkring 75 kronor i månaden för varje barn. Person med högre årsinkomst än 12 000 kronor får dock som regel ingen hjälp, såvida ej särskilda omständigheter föreligga. Föreståndaren för *Göteborgs stads rättshjälpsanstalt* har anfört, att i ett normalfall en person utan försörjningsskyldighet ej kan påräkna fri rättegång, om hans inkomst överstiger 110 à 120 kronor i veckan, men att anstalten i motsvarande fall lämnar biträde i rättegång åt personer med inkomster upp till 160 à 170 kronor i veckan. Från *Malmö stads rättshjälpsanstalt* har uppgivits, att gränsen för lämnande av hjälp åt ensamstående utan försörjningsplikt går ungefär vid en inkomst av 7 000 kronor per år. *Norrköpings stads rättshjälpsanstalt* lämnar i regel icke biträde åt part, som har en årsinkomst över 8 000 kronor. Vid *Örebro läns rättshjälpsanstalt* uppges inkomstgränsen ligga 100 à 200 kronor högre än den månadsinkomst, som utgör gränsen vid beviljande av fri rättegång. Från *Stockholms läns rättshjälpsanstalt* har uppgivits, att för ensamstående person utan försörjningsbörda och utan förmögenhet eller skulder av betydenhet gränsen torde kunna sättas vid en inkomst av omkring 650 kronor i månaden. Föreståndaren för *Älvsborgs läns södra rättshjälpsanstalt* har för motsvarande fall upplyst, att anstalten lämnar biträde åt part, vars inkomst understiger 600 kronor i månaden, men knappast åt part, vars månatliga inkomst överstiger 700 kronor.

Om part som ej har fri rättegång erhåller anstalts biträde i process, får *parten själv svara för anstaltens samtliga utlägg i rättegången,* såsom stämpelavgifter, protokolls- och domslösen, kostnader för bevisning och eventuella rese- och traktamentskostnader. Vid Tornedalens rättshjälpsanstalt, vilken som ovan berörts endast i undantagsfall biträder part som ej har fri rättegång i process, är parten dock skyldig återgälda anstaltens utgifter endast där det av anstaltsstyrelsen påfordras. Från ett par anstalter har uppgivits, att de bruka avkräva parten ett schablonmässigt bestämt *förskott,* vanligen 75 kronor, för nämnda utgifter, varvid eventuellt överskott därå brukar behållas av anstalten som ersättning för dess bestyr. Täcker icke det förskottsvis erlagda beloppet anstaltens utlägg, avkräves parten felande belopp. Vid en annan anstalt tillämpas samma princip, varvid likväl eventuellt överskott behålles av anstalten endast vid bifall till partens talan i rättegången och blott intill ett belopp av 30 kronor. Föreståndaren för en anstalt har uppgivit, att parten får betala anstaltens utgifter med ett uppåt något avrundat belopp. Från ett par anstalter har dessutom upplysts, att de för *gemensamma ansökningar om hem- eller äktenskapsskillnad* vanligen uttaga en till beloppet bestämd avgift, 50 kronor vid den ena anstalten och 60 kronor vid den andra, varvid eventuellt överskott å anstaltens

utlägg behålles av denna som gottgörelse för dess arbete. Finnes anledning därtill sänkes emellertid beloppet till att omfatta blott de direkta utgifterna. Vid ett par andra anstalter tillämpas samma ordning i mål om hemskillnad och äktenskapsskillnad, även om ej gemensam ansökan föreligger. Avgifterna vid sistnämnda båda anstalter äro 60 respektive 75 kronor.

Förutom i de fall som avses i 5 § normalreglementet — d. v. s. då part erhållit rättshjälp oaktat han på grund av sina förmögenhetsförhållanden ej bort åtnjuta sådan förmån eller då part genom anstaltens biträde tillvunnits egendom av någon betydenhet eller tilldömts ersättning för rättegångskostnad — förekommer det vid de flesta anstalter att, jämte ersättning för utlägg, arvode uttages för sådan processuell rättshjälp varom här är fråga, antingen särskilt eller genom att anstalten som ovan berörts behåller överskott å inbetalda medel. Vid arvodets bestämmande tages hänsyn till partens ekonomiska förhållanden och arvodet är i regel mycket lågt. Är partens betalningsförmåga klen, uttages intet arvode. Vid rättshjälpsanstalten i Gävle uttages aldrig högre arvode än 25 kronor. Anledningen härtill är att det i anstaltens reglemente stadgats, att hjälpberättigad som ej är medellös må avkrävas en efter hans betalningsförmåga och den erhållna rättshjälpens omfattning bestämd avgift, ej överstigande nyssnämnda belopp. Övriga anstalters reglementen innehålla ingen föreskrift om dylik avgift utan däri stadgas, att anstalten har att kostnadsfritt i rättsliga angelägenheter tillhandagå mindre bemedlade och i sådant avseende, bland annat, lämna biträde vid utförande av talan i rättegång anhängiggjord vid domstol inom anstaltens verksamhetsområde. Med hänsyn härtill kan det synas tveksamt, om rådande praxis i fråga om uttagande av arvode till alla delar står i överensstämmelse med gällande reglementen. Norrköpings stads, Hälsingborgs stads och Örebro läns rättshjälpsanstalter uttaga ej, såvitt svaren å cirkulärskrivelsen ge vid handen, i någon form arvode i andra fall än som avses i 5 § av normalreglementet.

Några anstalter ha lämnat en del *uppgifter,* som visa *i vilken omfattning de i process biträda part utan fri rättegång.*

Från *Göteborgs stads rättshjälpsanstalt* har sålunda lämnats nedanstående uppställning över nya rättegångar eller ansökningar om hem- eller äktenskapsskillnad anhängiggjorda under år 1955 vid underrätt:

Käromål			
med fri rättegång	602		
utan » »	105	707	
Svaromål			
med fri rättegång	97		
utan » »	72	169	= 876
Gemensamma ansökningar om hem- och äktenskapsskillnad			
med fri rättegång	291		
utan » »	365		= 656

Från *Älvsborgs läns södra rättshjälpsanstalt* har för samma år ingivits en motsvarande uppställning, vilken avser rättegångar också i överrätt. Uppställningen har följande innehåll.

Rättegångar i underrätt:		
Kärandetalan *med* fri rättegång	180	
Kärandetalan *utan* fri rättegång	56	
Svarandetalan *med* fri rättegång	28	
Svarandetalan *utan* fri rättegång	51	varav med förordnande såsom offentlig försvarare 5
Rättegångar i överrätt:		
Kärandetalan *med* fri rättegång	19	
Kärandetalan *utan* fri rättegång	20	varav med förordnande såsom offentlig försvarare 2
Svarandetalan *med* fri rättegång	5	
Svarandetalan *utan* fri rättegång	9	
Gemensamma ansökningar om hemskillnad, äktenskapsskillnad, vårdnad eller underhållsbidrag:		
Med fri rättegång	48	
Utan fri rättegång	106	

Jämtlandssystemet

Gällande bestämmelser

Enligt *kungörelsen den 20 september 1946 (nr 619; ändrad 1953 nr 200) angående understöd av statsmedel för utomprocessuell rättshjälp annorledes än genom offentlig rättshjälpsanstalt* utgår understöd till landsting som slutit avtal med Sveriges advokatsamfund eller avdelning av samfundet om att alla eller flertalet av samfundets i länet (landstingsområdet) verksamma ledamöter skola meddela fri utomprocessuell rättshjälp, under förutsättning att den bedrivna rättshjälpsverksamheten står under betryggande tillsyn. Understödet utgår med hälften av den årliga kostnad som landstinget jämlikt avtalet vidkänts för verksamheten. Landsting som uppbär understöd enligt kungörelsen skall sörja för att statistiska uppgifter om verksamheten enligt formulär som fastställes av Konungen avgivas till statistiska centralbyrån.

Organisation

Rättshjälpsverksamhet på grundval av avtal som avses i 1946 års kungörelse, s. k. jämtlandssystem, bedrives inom nedannämnda landstingsområden från och med den tidpunkt som angives inom parentes.

Jämtlands läns (1945)
Västerbottens läns (1946)
Norrbottens läns (1946)
Östergötlands läns (1946)
Jönköpings läns (1947)
Kalmar läns södra (1947)
Västernorrlands läns (1947)
Södermanlands läns (1947)
Göteborgs och Bohus läns (1947)
Uppsala läns (1948)
Kalmar läns norra (1948)
Malmöhus läns (1949)
Skaraborgs läns (1949)
Kronoborgs läns (1950)
Blekinge läns (1950)
Kopparbergs läns (1950)
Gotlands läns (1950)
Kristianstads läns (1951)
Gävleborgs läns i den del som omfattar Hälsingland (1955)

Några uppgifter om verksamheten i allmänhet

De till grund för verksamheten liggande avtalen äro icke helt likalydande. Sammanfattningsvis kunna de sägas innehålla följande. Styrelsen för vederbörande avdelning av Sveriges advokatsamfund åtager sig att tillse att om möjligt samtliga inom landstingsområdet verksamma advokater stå till de mindre bemedlades förfogande då dessa äro i behov av rättshjälp utom rätta. Rättshjälpen lämnas å advokaternas kontor under vanlig mottagningstid och i samma ordning som till andra klienter. Annonsering av den anordnade fria rättshjälpen skall ske.

De flesta avtal innehålla en föreskrift om att ärende, som uppenbarligen är av synnerligen ringa vikt för den rättssökande, må avvisas.

Den som önskar erhålla fri rättshjälp har att enligt särskilt formulär avlämna en på heder och samvete underskriven uppgift angående sina ekonomiska förhållanden. Uppgiften skall i regel vara bestyrkt av person i viss ställning. I korthet skall därjämte i uppgiften vara angivet i vilket avseende rättshjälp påkallas samt huruvida sökanden anser sig vara helt eller delvis ur stånd att själv betala hjälpen.

I fråga om villkoren för att fri rättshjälp skall beviljas kunna avtalen indelas i två huvudtyper. Enligt den ena huvudtypen, omfattande flertalet avtal, gäller en bestämd maximigräns i inkomsthänseende. I allmänhet stadgas sålunda att sökande är berättigad till fri rättshjälp allenast om hans vid senast verkställda taxering till statlig inkomstskatt påförda beskattningsbara inkomst eller taxerade inkomst icke överstiger visst belopp. Som exempel må anföras att i avtalet för Jönköpings läns landstingsområde gränsen är angiven till 5 400 kronor, taxerad inkomst, i avtalet för Södermanlands läns landstingsområde till 5 200 kronor, beskattningsbar inkomst, och i avtalet för Kalmar läns norra landstingsområde till 3 000 kronor, beskattningsbar inkomst. Med ledning av de i avtalen angivna grunderna prövar vederbörande advokat huruvida fri rättshjälp skall beviljas. Finnes därvid sökanden kunna till någon del själv bekosta rättshjälpen, skall advokaten bestämma det högsta belopp som sökanden kan bli skyldig att gälda.

Den andra huvudtypen av avtal innehåller icke närmare bestämmelser om vad som avses med begreppet mindre bemedlad. Den person som bestyrker uppgiften om sökandens ekonomiska förhållanden avgör huruvida sökanden skall erhålla fri rättshjälp samt, därest så befinnes vara fallet, huruvida sökanden skall till någon del själv bekosta rättshjälpen.

Varje advokat skall över ifrågavarande ärenden föra särskilt diarium, i vilket bl. a. ärendenas art, vidtagna åtgärder och datum för desamma samt använd tid skola angivas så utförligt att man därav kan någorlunda bedöma vilket arbete som utförts. I diariet bokföras för varje ärende samtliga inkomster och utgifter. Av sökandena lämnade uppgifter angående deras ekonomiska förhållanden skola biläggas diariet.

Advokat erhåller av landstinget dels ersättning för utlägg dels ock arvode för nedlagt arbete. Vid arvodesberäkningen skola sedvanliga debiteringsgrunder tillämpas. Förslår icke det av landstinget beviljade anslaget, reduceras advokaternas arvoden proportionellt. Fråga om advokats arvodesdebitering kan av såväl rättssökande som landstinget hänskjutas till advokatsamfundets styrelse att av styrelsen eller utav styrelsen utsedd särskild skiljenämnd avgöras genom skiljedom.

Innan advokat begär ersättning av landstinget, är han emellertid skyldig att enligt särskilda regler gottgöra sig för utlägg och arvode ur klienten tillkommande medel. Överstiger det klienten tillkommande belopp som motpart eller annan kontant inbetalat 600 kronor, skall advokaten taga betalning i första hand av det överskjutande beloppet. I den mån det inbetalade beloppet uppgår till mer än 400 kronor men icke överstiger 600 kronor, äger advokaten efter prövning med hänsyn till omständigheterna bestämma att arvode och utlägg till större eller mindre del skola täckas av vad som inbetalats utöver 400 kronor.

Landstinget företrädes såvitt angår rättshjälpsverksamheten av förvaltningsutskottet eller särskild rättshjälpsstyrelse.

Advokat, som är villig att lämna rättshjälp enligt vederbörligt avtal, har att underteckna särskild *förbindelse*. Däri åtager han sig bl. a. att ägna ärendena enligt avtalet samma omsorg som varje annat ärende, att lämna rättshjälp i stället för kollega som anmält förhinder samt att icke i andra fall än då rättssökandens förmögenhetsställning därtill berättigar eller då rättssökande genom advokatens åtgärder tillförts visst i avtalet angivet belopp begära eller mottaga ersättning av rättssökanden.

Antalet diarieförda nya ärenden enligt jämtlandssystemet uppgick år 1956 till sammanlagt cirka 4 800. Det förekommer emellertid, att advokater för att undgå det arbete och besvär, som är förenat med att avfordra sökanden skriftlig uppgift om hans ekonomiska förhållanden, att diarieföra ärendet och att utskriva räkning däri, föredraga att giva hjälp i enklare ärenden utan att därför debitera vare sig landstinget eller sökanden. Enligt advokaternas egna uppgifter uppgick antalet dylika ärenden år 1949 till omkring 1 700, vilken siffra emellertid av rättshjälpskommittén betecknades som ganska osäker.

I nära överensstämmelse med vad fallet var vid rättshjälpsanstalterna utgjorde år 1956 även enligt jämtlandssystemet de familjerättsliga ärendena ungefär hälften av hela antalet ärenden. Ej heller i övrigt förelågo procentuellt sett några anmärkningsvärda skiljaktigheter med avseende å ärendenas beskaffenhet.

Jämtlandssystemet och den processuella rättshjälpen

Genom *cirkulärskrivelse* den 8 juni 1956 har från landstingsdirektörerna i de landstingsområden, där jämtlandssystemet tillämpas, begärts svar å

frågor av motsvarande innebörd som de frågor, vilka ställts till föreståndarna för rikets rättshjälpsanstalter.

Såvitt svaren utvisa förekommer det endast inom *Jönköpings läns landstingsområde,* att advokater, som bedriva rättshjälpsverksamhet enligt jämtlandssystemet, på landstingets bekostnad i process hjälpa part, som ej kan få fri rättegång. Enligt uttryckligt stadgande i avtal mellan sistnämnda landsting och Östra avdelningen av Sveriges advokatsamfund omfattar rättshjälpen såväl utomprocessuell som processuell sådan. Gränsen för lämnande av rättshjälp ligger här som ovan berörts vid en till statlig inkomstskatt taxerad inkomst av 5 400 kronor. Villkoren för att part skall kunna åläggas att själv bidraga till kostnaderna äro desamma som i allmänhet gälla enligt jämtlandssystemet.

7. Den processuella rättshjälpen i utländsk rätt

Danmark

I den danska lagstiftningen återfinnas huvudreglerna om fri rättegång, »*fri proces*», i retsplejelovens kap. 31 (§§ 330—336).

För beviljande av »fri proces» krävs *beträffande sökandens ekonomiska villkor* att »den pågældendes forfatning er sådan, at han ikke uden at savne det nødvendige til sit og families underhold eller til fortsættelse af sin næringsdrift kan afholde de med sagens udførelse forbundne omkostninger og udgifter». Dessa krav anses som regel vara uppfyllda när sökanden icke har någon förmögenhet och hans inkomst icke överstiger gränsen för att vara »nydende» medlem av en erkänd sjukkassa. Angivna gräns, som varierar med konjunkturerna, låg sommaren 1956 i Köpenhamn, Fredriksberg och Gentofte vid en årsinkomst av 12 700 kronor (ungefär 9 600 svenska kronor), i övriga städer och tätorter med över 1 500 invånare vid en årsinkomst av 11 700 kronor (ungefär 8 800 svenska kronor) samt i landet i övrigt vid en årlig inkomst om 10 700 kronor (ungefär 8 100 svenska kronor). Så snart sökanden har förmögenhet, kan han normalt ej få »fri proces», med mindre förmögenheten är bunden i fast egendom eller på annat sätt.

I fråga om *sakens beskaffenhet* fordras för att »fri proces» skall beviljas att det är »at formode, at pågældende har rimelig grund til at føre proces». I detta villkor ligger att det skall finnas rimlig anledning antaga, att sökanden skall vinna saken helt eller delvis och att denna icke skall vara av sådan karaktär, att det är orimligt att låta det allmänna betala utgifterna för processen; i ärekränkningsmål och i enbart av målsägande anhängiggjorda misshandelsmål meddelas sålunda i regel ej »fri proces», med mindre särskilda hänsyn göra sig gällande.

Prövning av ansökan om »fri proces» sker i administrativ ordning och *prövningsmyndighet* är för »fri proces» i första instans amtmannen, i Köpenhamn overpræsidenten. I övriga fall meddelas »fri proces» av justitieministeriet. Prövningsmyndigheten avgör ej blott huruvida den sökandes ekonomiska villkor äro sådana att »fri proces» bör beviljas utan även huruvida denna förmån bör komma i fråga med hänsyn till sakens beskaffenhet. Avslås ansökan om »fri proces» i första instans, kan avgörandet överklagas hos justitieministeriet.

Med »fri proces» äro förenade i huvudsak följande *förmåner.*

1) frihet från alla rättegångsavgifter (för utskrifter m. m.);

2) frihet från kostnader för stämning, annonsering, vittnen, sakkunniga m. m.;

3) bistånd av rättegångsbiträde, såvida ej sådant bistånd anses onödigt;

4) fri verkställighet.

Någon differentiering av förmånerna med hänsyn till sökandens ekonomiska villkor förekommer icke.

Rättegångsbiträdet förordnas av vederbörande domstol inom en bestämd krets av advokater, vilka av justitieministeriet utsetts att vid domstolen utföra dylika uppdrag. Undantagsvis kan dock även annan advokat förordnas. Biträde, som har »udført hvervet forsvarligt», tillerkännes genom beslut av domstolen arvode och ersättning för utlägg. Biträdet har rätt att kräva att honom tillerkänt belopp utbetalas av allmänna medel, även om motparten ålagts betala beloppet; det allmänna inträder då i advokatens rätt gentemot motparten.

Part som åtnjuter »fri proces» är skyldig ersätta motparten dennes rättegångskostnader enligt allmänna regler. Samma skyldighet åligger motparten till den part som har »fri proces» i fråga om det allmännas kostnader för den fria rättegången. Någon möjlighet för vinnande part utan »fri proces» att av det allmänna erhålla ersättning för rättegångskostnader, som ej kunnat uttagas av part med »fri proces», finnes icke.

Förmånen av »fri proces» upphör, om parten dör. Förmånen kan återkallas, därest de förutsättningar under vilka den beviljats visa sig icke finnas eller ha bortfallit, t. ex. då »fri proces» erhållits på grund av oriktiga uppgifter eller då partens ekonomiska villkor väsentligt förbättrats.

Förutom enligt de regler i kap. 31 retsplejeloven, för vilka ovan redogjorts, förekommer offentlig processuell rättshjälp i en del andra fall med stöd av särskilda stadganden. Sålunda äger justitieministeriet enligt äldre bestämmelser bevilja offentliga stiftelser ävensom i vissa mål kommuner »fri proces». Vidare må omnämnas, att domstolen i äktenskaps- och faderskapsmål utan ansökan kan förordna biträde åt svaranden (retsplejeloven §§ 449 och 456 h). I äktenskapsmål sker förordnande som nu sagts oberoende av vederbörandes ekonomiska villkor. Sådant biträde erhåller arvode och ersättning för utlägg enligt samma regler som gälla vid »fri proces». Liknande bestämmelser gälla även beträffande vissa andra mål.

För brottmålens del finnas bestämmelser om offentlig försvarare, som liksom enligt svensk rätt utses oberoende av vederbörandes förmögenhetsställning.

Under *år 1954* gjordes hos amtmännen och overpræsidenten i Köpenhamn sammanlagt 4 029 ansökningar om »fri proces». Av dessa beviljades 2 440, därav 70 efter prövning av justitieministeriet. 156 ansökningar avslogos med hänsyn till sökandens ekonomi och 1 433 av annan orsak, som regel enär

sökanden ej ansågs ha »rimelig grund til at føre proces». Hos justitieministeriet gjordes samma år 1 094 ansökningar om »fri proces», varav 469 beviljades.

Under budgetåret 1 april 1954—31 mars 1955 uppgingo *det allmännas utgifter* (netto) för den fria rättegången till cirka 1,2 miljoner kronor (cirka 900 000 svenska kronor). Detta belopp omfattar då också utgifterna till biträdeshjälp i sådana tvistemål, där biträde förordnas utan att »fri proces» meddelas. Däremot ingå ej ersättningar till vittnen m. fl. i nämnda belopp.

Finland

I Finland gäller lagen den 6 maj 1955 om fri rättegång, vilken lag trädde i kraft den 1 januari 1956. Dessförinnan har Finland saknat särskild lagstiftning om fri rättegång. I mindre omfattning medgavs emellertid processuell rättshjälp med stöd av spridda stadganden i rättegångsbalken och andra författningar och i vissa av de större städerna lämnades biträdeshjälp genom kommunala rättshjälpskontor.

Lagen den 6 maj 1955 om fri rättegång följer samma grundlinjer som den svenska lagen. Fri rättegång beviljas således av domstolen och som förutsättning gäller beträffande *sökandens ekonomiska villkor*, att han icke utan att gå förlustig vad han behöver för sitt eget uppehälle och fullgörandet av honom åliggande underhållsskyldighet förmår bestrida kostnaderna för rättegången, och i fråga om *sakens beskaffenhet* att fri rättegång icke må beviljas part, då ärendets dragande inför domstol bör anses vara av ringa betydelse för honom. Fri rättegång innebär, att *parten befrias* från skyldighet att erlägga stämpelskatt, lösen och vissa andra avgifter ävensom kungörelsekostnader samt arvode och ersättning åt rättegångsbiträde, som rätten förordnat för parten; biträdets ersättning fastställes av rätten och utgår av statsmedel. Däremot befrias ej part som åtnjuter fri rättegång från kostnader för urtima ting eller syn eller för delgivning genom stämningsmän, ej heller från kostnader för hörande av vittnen eller annan anskaffning av bevismaterial eller för partens egna utgifter för resa o. d. eller för verkställighet av domstols utslag. I fråga om förlorande motparts återbetalningsskyldighet till statsverket gälla i huvudsak samma regler som i Sverige. Vinnande motpart till part med fri rättegång har ingen möjlighet att få ersättning av statsverket, för den händelse sistnämnda part ej kan betala rättegångskostnaderna.

Den finska lagen om fri rättegång avser även att tillgodose mindre bemedlades behov av försvarare i brottmål; om man bortser från vissa speciella fall, exempelvis vid krigsdomstolar och enligt den särskilda lagstiftningen om unga förbrytare, finnas nämligen i Finland inga bestämmelser om förordnande av försvarare i brottmål på det allmännas bekostnad.

Norge

Den processuella rättshjälpen är i Norge i väsentliga delar löst genom administrativ praxis. På enstaka punkter finnas dock lagstadganden i ämnet. I en rundskrivelse den 26 oktober 1952 har det norska justitiedepartementet lämnat en fullständig översikt över gällande rätt.

Processuell rättshjälp lämnas antingen i form av »*fritak for rettsgebyrer*» eller i form av »*fri sakførsel*».

»Fritak for rettsgebyrer» innebär befrielse från domstolsavgifter, vittneskostnader m. m. och »fri sakførsel» dessutom kostnadsfri biträdeshjälp.

Prövningsmyndighet är i vanliga fall justitiedepartementet. Ansökan ingives till vederbörande fylkesman som, innan ansökningen vidarebefordras till departementet, hör motparten över densamma. Ansökningen skall innehålla bl. a. en kort sakframställning samt uppgift om de bevis sökanden åberopar.

Som förutsättning för »fri sakførsel» kräves *beträffande sökandens ekonomiska villkor*, att sökanden är »uformuende». Härmed förstås att sökanden med hänsyn till sina förmögenhets- och inkomstförhållanden samt försörjningsbörda saknar ekonomiska möjligheter att med egna medel föra processen. Någon bestämd inkomst- eller förmögenhetsgräns är icke fastslagen. Det tages hänsyn till omständigheterna i varje särskilt fall och stor vikt lägges vid vilken betydelse saken antages ha för sökanden. Undantag från kravet på »uformuenhet» kan göras beträffande mål vari avgörandet är av principiell betydelse utöver den föreliggande tvisten. Också i dylika fall tages dock viss hänsyn till sökandens ekonomiska villkor.

Med hänsyn till *sakens beskaffenhet* gäller som allmän huvudregel, att »fri sakførsel» icke beviljas, med mindre sökanden befinnes ha »rimelig grunn til å søke rettens avgjørelse». »Fri sakførsel» meddelas i allmänhet ej, om det är sannolikt att sökanden i väsentliga delar kommer att förlora målet. Om tvisteföremålet är av ekonomisk art, är vidare en allmän förutsättning att saken, med beaktande av sökandens ekonomiska villkor, har viss betydelse för honom. Någon bestämd värdegräns tillämpas dock icke, men saken får ej vara att anse som en bagatell för sökanden och ej heller bära prägel av rättshaveri. Om departementet finner saken tveksam ur faktisk eller juridisk synpunkt eller av förhållandevis ringa ekonomisk betydelse men likväl anser det rimligt att saken prövas av domstol, förekommer det att »fri sakførsel» avslås men »fritak for rettsgebyrer» beviljas. Detsamma gäller när departementet finner att det ej är behov av advokathjälp. För övrigt gäller att »fri sakførsel» eller »fritak for rettsgebyrer» *kan* meddelas i alla slags mål och vid alla domstolar men praktiskt taget förekommer endast i tvistemål. Men också när det gäller tvistemål har käromålets art en viss betydelse för frågan om rättshjälp skall beviljas. I mål vari det är ett starkt samhällsintresse att saken blir prövad är de-

partementets praxis mera liberal än eljest. Som exempel må nämnas mål om barn utom äktenskap i vissa fall, äktenskapsmål i de fall att domstolen ej skall förordna om rättshjälp (se nedan) samt mål om gränser och servitut. I äktenskapsmål är praxis särskilt liberal i fråga om ansökan om »fri sakførsel» av hustrun såsom den presumtivt svagare parten. Som exempel på mål vari praxis är restriktiv må anföras handelstvister.

Rättegångsbiträde förordnas av vederbörande fylkesman. Vad angår mål i Høyesterett ankommer det dock på dess ordförande, justitiarius, att förordna biträde. Hänsyn tages i regel till partens önskemål. Har parten ej föreslagit någon viss advokat, utses biträdet fritt bland de inom domkretsen verksamma advokaterna. Önskar parten en advokat bosatt utom domkretsen, förordnas denne i regel endast under förutsättning att det allmännas utgifter icke bli större än om biträdet varit bosatt inom domkretsen. I sådant fall äger biträdet av parten gottgöra sig för merkostnaderna. Eljest är det ej tillåtet för biträdet att betinga sig någon ersättning av parten. Gottgörelsen åt biträdet bestämmes av rätten. Det åligger biträdet att till rätten inge skriftlig kostnadsräkning så specificerad att skäligheten av biträdets ersättning kan bedömas med ledning av räkningen. Justitiedepartementet granskar samtliga kostnadsräkningar, som ej avse rättegång i Høyesterett, och kan nedsätta fastställd ersättning, om granskningen ger anledning därtill.

Motparten till den part som åtnjuter processuell rättshjälp är pliktig ersätta det allmännas utgifter för rättshjälpen enligt allmänna regler om skyldighet att betala rättegångskostnader men har själv icke möjlighet att av det allmänna erhålla ersättning för rättegångskostnader, som ej kunnat uttagas av part åtnjutande rättshjälp. Om målet gäller stora ekonomiska värden och i liknande fall, förekommer det att justitiedepartementet vid beviljandet av rättshjälpen förbehåller sig att av sökanden återkräva det allmännas utgifter, för den händelse sökanden helt eller delvis vinner målet.

Beträffande *äktenskapsmål* gälla, förutom den administrativa praxis för vilken ovan redogjorts, särskilda lagbestämmelser om »fritak for rettsgebyrer» och »oppnevning av prosessfullmektig». Sålunda kan processdomstolen, då parten är obemedlad eller andra särskilda omständigheter föreligga, i dylika mål efterge eller nedsätta domstolsavgifter m. m. För svarandepart, som uteblivit, kan domstolen ex officio utse ombud; i detta fall åligger det svaranden att återgälda det allmänna kostnaderna för ombudet. Har den ena av parterna advokat men ej den andra, skall rätten på begäran utse biträde åt den senare, därest denne är »uformuende». Likaså kan rätten, om den så finner nödigt, under vissa förutsättningar förordna biträde åt »uformuende» make, som söker »separasjon».

På vissa håll lämnas processuell rättshjälp genom kommunala rätts-

hjälpsanstalter, vilka åtnjuta mindre statsunderstöd. Så är fallet exempelvis i Oslo.

I *brottmål* förordnas offentlig försvarare i tämligen stor utsträckning. Hänsyn tages därvid ej till vederbörandes ekonomiska villkor.

Under tiden 1 juli 1954—30 juni 1955 beviljade justitiedepartementet »fri sakførsel» i 368 fall och »gebyrfritak» i 41 fall samt avslog 300 ansökningar om »fri sakførsel» och 7 om »gebyrfritak». Rättegångsombud enligt de särskilda bestämmelserna för äktenskapsmål förordnades under samma tid i 640 fall. Statsverkets utgifter för den processuella rättshjälpen uppgingo under budgetåret 1954—1955 till 562 000 kronor (cirka 410 000 svenska kronor), varav en mindre del återgått till statsverket på grund av part ålagd återbetalningsskyldighet. I nämnda belopp äro ej inräknade kostnaderna för offentliga försvarare.

Planer finnas på en reformering av den fria rättshjälpen i Norge. Sedan slutet av år 1954 sysslar en särskild kommitté med denna fråga. Betänkande är att vänta inom den närmaste tiden.

Västtyskland

Bestämmelser om processuell rättshjälp, »*Armenrecht*», återfinnas i §§ 114—127 av 1877 års Zivilprozessordnung i dess avfattning enligt kungörelse den 12 september 1950.

Enligt nämnda bestämmelser kan rättshjälp beviljas i samtliga mål, å vilka Zivilprozessordnung är tillämplig, d. v. s. förutom i civilmål även i vissa exekutionsmål. Rättshjälp enligt de i Zivilprozessordnung givna reglerna förekommer vidare i ärenden angående frivillig rättsvård samt vid arbetsdomstolarna och förvaltningsdomstolarna. För socialdomstolarna finnas särskilda bestämmelser.

I fråga om *sökandens ekonomiska villkor* gäller som förutsättning för att »Armenrecht» skall beviljas, att sökanden är ur stånd att utan intrång i sitt och sin familjs nödiga underhåll bestrida processkostnaderna. Någon bestämd inkomstgräns finnes ej. Även juridisk person kan erhålla »Armenrecht», om de för processens förande erforderliga medlen varken kunna uppbringas av den juridiska personen själv eller av dem som ha ekonomiskt intresse av processens förande.

Med hänsyn till *sakens beskaffenhet* kräves för beviljande av »Armenrecht» åt fysisk person, att hans talan skall bjuda tillräcklig utsikt till framgång och icke synas okynnesmässig (»mutwillig»). En talan skall enligt lagen anses som »mutwillig», om med hänsyn till talans utsikter en part utan »Armenrecht» skulle ha avstått från process eller gjort gällande endast en del av det anspråk varom fråga är. För att juridisk person skall

erhålla »Armenrecht» fordras att talans underlåtande skulle strida mot allmänna intressen.

Prövningsmyndighet är den domstol, som är behörig handlägga det mål eller ärende varom fråga är. Förmånen måste sökas på nytt i högre instans. Domstolens prövning omfattar samtliga förutsättningar för rättshjälpens beviljande. Om sökandens motpart fullföljt talan till högre instans, sker dock där ingen förprövning av sökandens talan. Ansökan kan göras skriftligen eller muntligen och skall åtföljas av intyg av offentlig myndighet, i vilket sökandens inkomst- och familjeförhållanden m. m. skola anmärkas. Sådant intyg erfordras likväl ej beträffande barn utom äktenskap, som för talan om underhåll, och ej heller i högre instans, om rättshjälp åtnjutits i den lägre instansen. I ansökan skall vidare redogöras för tvisteförhållandet och uppgivas vilka bevis sökanden avser att åberopa i rättegången. Domstolen kan begära att sökanden gör sina faktiska uppgifter troliga. Innan rättshjälp beviljas, skall motparten höras, om ej detta av särskilda skäl finnes olämpligt. Domstolen kan också, såvida ej därav förorsakas väsentligt dröjsmål, anställa efterforskningar i saken genom att begära företeende av skriftliga bevis eller inhämta upplysningar från myndigheter. Muntlig förhandling kan utsättas för ansökans prövning. — Avslås ansökan, kan beslutet överklagas i närmast högre instans men ej längre.

Med »Armenrecht» äro förenade i huvudsak följande *förmåner*.

1) befrielse tills vidare från att betala »Gerichtskosten», innefattande domstolsavgifter, stämpel o. d. samt ersättning åt vittnen och sakkunniga m. m., vilken ersättning utgår av statsmedel;

2) biträde av exekutionsbetjänt med delgivning och exekution;

3) biträde av advokat vid process inför Landesgericht och högre domstol samt inför annan domstol, om denna finner det erforderligt.

Skall parten inställa sig personligen inför domstolen, finnes möjlighet att ur statskassan ställa medel för resa till partens förfogande.

Förmår parten till en del gälda kostnaderna för processen utan intrång i sitt och sin familjs nödiga underhåll, kan »Armenrecht» beviljas *partiellt* antingen på så sätt, att befrielsen från att betala »Gerichtskosten» och advokathjälp icke inträder beträffande den del parten kan betala, eller ock genom att vissa avgifter (»Gebühren») helt eller delvis undantagas från förmånen. Det anses också tillåtet att bevilja förmånen på så sätt att *avbetalning* (»Raten») av processkostnaderna får ske, s. k. »Ratenarmenrecht».

Advokat förordnas av processdomstolens ordförande, varvid såvitt möjligt hänsyn tages till partens önskemål. Ersättning till advokaten utgår av statsmedel efter en i lag fastställd *taxa*. Advokaten är också berättigad att utkräva gottgörelse av sin huvudmans motpart, om denne dömts att betala rättegångskostnaderna. I den mån advokaten erhållit ersättning av statsmedel, övertager dock statsverket advokatens anspråk. Av sin egen hu-

vudman har advokaten rätt att fordra ersättning för vad han icke kunnat erhålla av statsmedel, allenast om huvudmannen ålagts återbetalningsskyldighet till statsverket på grund av förbättrade ekonomiska villkor.

Till *motpartens intressen* tages hänsyn på det sättet, att också han erhåller de vid 1) här ovan angivna förmånerna, om talan väckts eller fullföljts av den part som åtnjuter »Armenrecht». Förlorar motparten målet, indrivas statsverkets kostnader för de förmåner han sålunda åtnjutit. I övrigt gäller om motpartens rätt till ersättning för rättegångskostnader de allmänna reglerna i Zivilprozessordnung.

»Armenrecht» kan *återkallas,* om det befinnes att någon förutsättning för dess beviljande från början brustit eller ej längre är för handen.

Part som åtnjutit »Armenrecht» skall genom beslut av domstolen förklaras *återbetalningsskyldig* till statsverket för de kostnader han varit befriad ifrån, så snart han är i stånd att gälda dessa utan intrång i sitt och sin familjs nödiga underhåll. Har han förpliktats ersätta motpartens rättegångskostnader, gäller vad nu sagts också kostnader från vilka denne enligt vad ovan anförts må ha varit befriad. Vid åläggande av återbetalningsskyldighet äger domstolen, om partens ekonomiska villkor därtill föranleda, bestämma att parten skall betala allenast viss kvotdel av kostnaderna eller ock vissa särskilt angivna kostnader. Återbetalningsskyldighet kan också åläggas motpart, som förlorat målet.

I *brottmål* kan *målsäganden* i vissa fall erhålla rättshjälp enligt i huvudsak samma regler som gälla i civilmål. *Den tilltalade* erhåller icke sådan rättshjälp men i vissa grövre brottmål förordnar domstolen utan avseende å den tilltalades ekonomiska villkor en försvarsadvokat, som erhåller ersättning av allmänna medel enligt en i lag fastställd taxa.

Någon statistik över antalet mål, i vilka »Armenrecht» beviljats, föreligger icke. Under åren 1954—1956 uppgingo vid de allmänna underdomstolarna i Västtyskland, inklusive Väst-Berlin, *statsverkets bruttoutgifter för advokathjälp* åt parter med »Armenrecht», till nära 15 miljoner DM (ungefär 19 miljoner svenska kronor) årligen.

Österrike

De österrikiska reglerna om processuell rättshjälp, »*Armenrecht*», i civilmål och därmed likställda mål och ärenden, vilka regler återfinnas i §§ 63—73 av den österrikiska civilprocessordningen, överensstämma i stort sett med de västtyska. Några bestämmelser om partiell rättshjälp finnas dock icke. Advokat åt part som beviljats »Armenrecht» utses efter förslag av vederbörande advokatkammare. Arvode utgår ej av statsmedel, men enligt en lag av den 31 mars 1955 betalar staten årligen vissa belopp, sammanlagt 2 400 000 schilling (ungefär 480 000 kronor), till de sju advokatkammare som finnas i landet. Dessa medel skola användas till understöd åt nödställda

advokater eller avlidna advokaters änkor och barn eller till andra humanitära ändamål inom advokatkåren. Som ett särskilt korrektiv mot missbruk av rättshjälpen har medgivits rätt för den rättshjälptes advokat att, där partens talan synes honom »mutwillig» eller »aussichtslos», hos domstolen begära befrielse från sitt uppdrag (»Enthebungsrecht»). Beviljar domstolen sådan begäran, upphör därmed också rättshjälpen, dock endast om målet är sådant att advokattvång föreligger.

För brottmålens del finnas särskilda regler om förordnande av försvarare åt tilltalade, som äro medellösa. Av statsmedel utgår ersättning för försvararens kontantutlägg men ej för hans arbete. Tilltalad, som dömes för brottet, är skyldig att ersätta statsverkets kostnad.

Nederländerna

Intill den 1 januari 1958 har gällt följande ordning, reglerad i ett flertal lagar, såsom grundlagen, lagen om domstolsväsendet, lagen om den civila rättegången och advokatlagen.

I *civilmål* kan part, som *saknar förmåga* eller har *begränsad förmåga* att bära processkostnaderna, erhålla rättshjälp, *»pro-deo-rechtspleging»*, om hans *talan icke uppenbarligen är utan varje grund eller utan sådan betydelse för parten att processen ej är motiverad.*

Rättshjälp sökes skriftligen, särskilt för varje instans, hos *processdomstolen,* som hör motparten över ansökan. Domstolen äger själv föranstalta om undersökning, bland annat hos skattemyndigheterna, om sökandens ekonomiska villkor. Beviljas ansökan, utfärdar domstolen ett tillståndsbevis avseende *befrielse* från rättegångskostnaderna eller *reduktion* av desamma.

De med rättshjälpen förenade *förmånerna* bestå däri, att expeditionsavgifter (»Griffierechten») tillsvidare debiteras, att honorar till advokater, »procureurs»[1] och stämningsmän icke eller endast delvis behöva erläggas och att utslag i processen kostnadsfritt kan erhållas och lämnas till verkställighet.

För varje underdomstols jurisdiktionsområde, »arrondissement», finnes en särskild *konsultationsbyrå,* »Bureau van Consultatie». Ledamöter i byrån äro advokater, vilka utsetts av domstolen efter förslag av den lokala advokatsammanslutningens tillsynsnämnd. Ledamotskapet betraktas som ett hedersuppdrag, för vilket ingen ersättning utgår. På denna byrå ankommer det bl. a. att tilldela obemedlade eller mindre bemedlade advokat och »procureur». Advokat, som ej är ledamot av byrån, är skyldig att i civilmål

[1] Med advokat förstås person, som avlagt för domarämbete föreskriven examen och som bedriver juridisk rådgivningsverksamhet; i regel tillhör han också den nederländska motsvarigheten till vårt advokatsamfund. »Procureur» är advokat, som erhållit rätt att uppträda vid domstol. Denna rätt är för varje »procureur» begränsad till en underdomstol. En advokat, som är »procureur» i Haag, måste alltså för att föra process i Amsterdam anlita advokat, som är »procureur» i sistnämnda stad. I högre domstol äger advokat uppträda i mål, som fullföljts från den domstol, där han är »procureur». Anlitande av »procureur» är obligatoriskt.

åtaga sig dylikt uppdrag utan ersättning eller mot reducerad taxa. Byrån undersöker om ärendet representerar ett väsentligt intresse och huruvida möjlighet finnes till utomprocessuell uppgörelse. Också motparten brukar därför i de flesta fall inkallas av byrån för att lämna upplysningar i saken.

Av domstolen beviljad rättshjälp inverkar icke på skyldigheten att enligt allmänna regler ersätta vinnande motpart vissa processkostnader, de s. k. »geliquideerde kosten», som emellertid aldrig täcka hela processkostnaderna men likväl kunna uppgå till betydande belopp. Någon möjlighet till ersättning av allmänna medel för den händelse dessa kostnader ej kunna uttagas har motparten icke. Förlorar motparten målet, utkräves av honom de debiterade expeditionsavgifterna. Därjämte förpliktar domstolen förlorande motpart att i viss utsträckning betala honorar till advokat, »procureur» och stämningsman, som biträtt den part som åtnjutit rättshjälp.

Även i *brottmål* finns möjlighet till rättshjälp enligt liknande regler som i civilmål. Advokat anvisas i brottmål av en särskild konsultationsbyrå, benämnd »Raad van Rechtsbijstand in Strafzaken». I brottmål erhåller advokaten av allmänna medel ett mindre honorar.

Utöver rättegångar i civil- och brottmål inför de allmänna domstolarna förekommer ett stort antal ärenden, vilka handläggas inför andra instanser, såsom skatteärenden, socialärenden, ärenden rörande den allmänna ordningen, ärenden rörande tillämpning av tjänsteförfattningar samt framförallt mål inför bagatellmålsdomstolar, »Kantongerechten». Ehuru lagen icke så kräver, tilldela åtskilliga konsultationsbyråer advokat också i dylika ärenden, om detta motiveras av särskilda omständigheter.

Gränsen för medellöshet anses i praxis ligga vid en inkomst av ungefär 70 gulden (cirka 95 svenska kronor) i veckan. Av de cirka 60 000 parter, som varje år äro invecklade i civil rättegång i Nederländerna, uppskattas minst en femtedel föra processen med biträde av advokat, som ej erhåller ersättning. I Haag anvisar konsultationsbyrån advokat i omkring 4 000 fall varje år, vilket innebär i genomsnitt 10 för varje advokat.

En brist i det nederländska rättshjälpssystemet har uppgivits vara att det allmänna ej garanterat advokaternas ersättning. En reform i sistnämnda hänseende har sedan länge övervägts och har nu genomförts genom att den 1 januari 1958 trätt i kraft en *ny lag angående rättshjälp åt obemedlade och mindre bemedlade* (»Wet van 4 juli 1957 tot regeling van de rechtsbijstand aan on- en minvermogenden»). Den viktigaste nyheten i denna lag är, att advokaterna få viss ersättning av staten för sitt arbete. En miljon gulden (cirka 1,35 miljoner kronor) avses skola årligen anslås av statsmedel till honorar åt advokaterna för deras arbete med rättshjälpsärenden. Man beräknar, att nämnda anslag skall möjliggöra ett bidrag upp till 35 gulden (knappt 50 kronor) såsom honorar till vederbörande advokat i varje rättshjälpsärende. Ersättningen till advokaten fastställes av domstolen. Vidare skola konsultationsbyråernas omkostnader, vilka tidigare bestritts

med medel som advokaterna varit skyldiga erlägga till de lokala advokatsamfundens tillsyns- och disciplinråd, i fortsättningen betalas av staten. En annan nyhet i denna lag är, att byråerna skola kunna kräva ersättning av de rättssökande själva allt efter deras ekonomiska villkor, omfattningen av biståndet och det uppnådda resultatet. Som garanti för att ersättning som nyss sagts inbetalas äga byråerna begära förskott av de rättssökande.

England och Wales

Genom lagstiftning år 1949, »Legal Aid and Advice Act», påbörjades en genomgripande reform av rättshjälpen i England och Wales. Den nya lagen omfattar såväl den processuella som den utomprocessuella rättshjälpen och avser både civilmål och brottmål; dock bygger rättshjälpen i brottmål fortfarande i allt väsentligt på äldre bestämmelser (»Poor Persons Defence Act» av år 1930).[1]

Hela »Legal Aid and Advice Act» sattes ej genast i kraft. Till att börja med, från den 2 oktober 1950, sattes endast den del av lagen i kraft som avsåg rättshjälp vid mål inför vissa centrala domstolar, huvudsakligen the High Court och the Court of Appeal, vilken sistnämnda domstol är appelldomstol i förhållande till the High Court. Ikraftsättandet av övriga delar — såsom rättshjälp vid County Courts samt upprättande av juridiska rådgivningscentraler — fick av statsfinansiella skäl anstå. Från och med den 1 januari 1956 har emellertid rättshjälpen utsträckts även till County Courts samt till vissa andra domstolar med motsvarande jurisdiktion.

I *civilmål* beviljas processuell rättshjälp, »*legal aid*», den vars disponibla inkomst (»disposable income») ej överstiger 420 pund (cirka 6 000 kronor) om året; dock kan »legal aid» förvägras part, som har en disponibel förmögenhet (»disposable capital») uppgående till mera än 500 pund (cirka 7 200 kronor), om det framgår att han har råd att processa utan »legal aid». Parts disponibla inkomst eller förmögenhet skall beräknas efter avdrag som må göras dels med hänsyn till försörjningsskyldighet, räntor å lån, skatter, hyror eller annat, som parten i fråga måste eller rimligen bör sörja för, dels ock med hänsyn till beskaffenheten av partens resurser (»resources»). Vidare stadgas bl. a., att för part som är gift jämväl hans makes resurser skola anses såsom partens och att även i övrigt hänsyn skall tagas till närståendes resurser.

I fråga om *sakens beskaffenhet* gäller, att part ej må erhålla »legal aid», med mindre han visar att han har rimliga skäl (»reasonable grounds») att processa; part må ock förvägras »legal aid», om det synes oskäligt (»unreasonable») att meddela honom sådan förmån med hänsyn till de spe-

[1] Även Skottland, där rätts- och domstolsväsendet delvis utvecklat sig i egna banor ehuru lagstiftningen i stort sett är densamma som i England och Wales, fick år 1949 ny lagstiftning om rättshjälp, i huvudsak motsvarande den i England och Wales.

ciella omständigheterna i målet (»the particular circumstances of the case»).

Part, som har förmåga därtill, är skyldig lämna *bidrag* (»contribution») till en fond (»the legal aid fund»), varur kostnaderna för hans process bestridas (se nedan). Bidraget skall utgöra högst hälften av det belopp, med vilket partens disponibla inkomst må överstiga 156 pund (cirka 2 200 kronor) om året. Har parten förmögenhet, är han därjämte skyldig att bidraga med högst det belopp, varmed hans disponibla förmögenhet må överstiga 75 pund (cirka 1 100 kronor). Bidraget må utkrävas av part antingen på en gång eller i särskilda poster, som parten har att avbetala. Överstiger parts bidrag till ovannämnda fond dennas kostnader för partens process, skall överskottet återbetalas till parten.

Rättshjälpen administreras under lordkanslerns överinseende av »the Law Society», en sammanslutning av »solicitors», vilken närmast torde motsvara vårt advokatsamfund.[1] Landet är med avseende å rättshjälpen indelat i distrikt. I varje distrikt finnes en distriktskommitté, »Area Committee», och under varje sådan kommitté lyda i sin tur lokalkommittéer, »Local Committees». Hela organisationen sorterar under en centralkommitté i London. Medlemmarna i kommittéerna utgöras av praktiserande »barristers» och »solicitors». En kontorsorganisation står till dessas förfogande. Den som önskar komma i åtnjutande av rättshjälp har att ifylla och underskriva en rätt utförlig blankett och ingiva denna till vederbörande lokalkommitté. På en del av blanketten, som kan avskiljas, lämnar sökanden uppgifter till ledning för sin ekonomiska ställning. Denna del sändes till närmaste kontor av »the National Assistance Board», en social, statlig institution för hela riket, som har kontor i alla större orter och som närmast motsvaras av våra kommunala socialnämnder. »The Board» företar en grundlig undersökning av sökandens ekonomi och avger utlåtande härom till lokalkommittén, som sedan avgör om sökanden skall beviljas rättshjälp och i förekommande fall huru stort hans bidrag skall vara. Beslutet kan av sökanden överklagas hos vederbörande distriktskommitté.

Förmånerna för den som beviljats »legal aid» bestå främst i att parten erhåller biträde av en »solicitor» och, om så erfordras, en »barrister» att föra talan inför domstol. Därjämte gäller bl. a., att parten, om han förlorar målet, ej är skyldig ersätta motparten dennes rättegångskostnader enligt vanliga regler utan ersättningsskyldighet föreligger endast med det belopp som det är rimligt att parten betalar med hänsyn till samtliga omständigheter i målet, innefattande samtliga parters ekonomiska ställning ävensom deras processföring.

Part som erhållit »legal aid» har rätt att själv utse biträde. I skilsmässo-

[1] I England är advokatståndet uppdelat i två kategorier yrkesmän, »solicitors» och »barristers», av vilka de förra i huvudsak utföra det förberedande, utomrättsliga arbetet och de senare föra talan inför rätta. Vid lägre domstolar äga dock jämväl »solicitors» utföra talan.

mål finnes dock visst undantag från denna regel. Ersättning till biträdet debiteras enligt samma taxor som gälla för parter utan rättshjälp. Debiterad ersättning skall dock städse reduceras med 15 procent, en reducering, som har sin grund däri att biträdena få det huvudsakliga kontorsarbetet kostnadsfritt utfört å rättshjälpens kontor.

Som ovan berörts finansieras rättshjälpen med en fond, benämnd »the legal aid fund». Denna handhas av solicitorförbundet. Fondens utgifter, främst administrationskostnader och arvoden till »solicitors» och »barristers», täckas huvudsakligen genom bidrag från rättshjälpta parter och belopp, som dessa tillerkänts i ersättning för rättegångskostnader. I sista hand kan fonden, om så blir nödvändigt, ta i anspråk så mycket av vad den understödda parten vunnit som behövs för att täcka fondens utgifter i målet. I övrigt föreligger ingen återbetalningsskyldighet för den rättshjälpte. Underskott för fonden täckes med statsmedel.

I *brottmål* beviljas rättshjälp, bestående av biträde av en »solicitor» och ibland en »barrister», av domstolen. Som villkor gäller att den tilltalades medel ej förslå till processkostnadernas bestridande och att rättshjälp är önskvärd i rättvisans namn. Då hjälp beviljas är den kostnadsfri.

Erfarenheterna av det nya system för rättshjälp som infördes genom »Legal Aid and Advice Act» torde vara goda. Reglerna om beräknande av parts disponibla inkomst medge i praktiken att personer med årsinkomster uppemot 700 pund (cirka 10 000 kronor) mycket väl kunna erhålla »legal aid». Totala antalet ansökningar om »legal aid» uppgick budgetåret 1951—52 till omkring 53 500, 1953—54 till omkring 41 000, 1954—55 till omkring 43 000 och 1955—56 till omkring 39 000. Ungefär $^3/_4$ av ansökningarna torde ha bifallits. Som jämförelse må anföras att år 1939 antalet ansökningar om rättshjälp enligt då gällande regler utgjorde 10 556, varav 5 760 biföllos. Rättshjälpta parter vunno sina mål i 91 % av fallen 1953—54 (i detta procenttal ingå även förlikta mål). 75 % av målen avsågo skilsmässor och i sådana mål var bifallsprocenten mycket hög. I övriga mål utgjorde den 84 %. Statsverkets bidrag till »the legal aid fund» utgjorde budgetåret 1955—56 1 375 000 pund (cirka 20 miljoner kronor). Budgetåret 1954—55 var motsvarande siffra 1 275 000 pund (cirka 18,5 miljoner kronor).

Frankrike

Efter franska revolutionen 1789 proklamerades principen om kostnadsfri rättsskipning för alla medborgare. Detta innebar i praktiken endast att staten i fortsättningen svarade för domarnas avlöning. Den 22 januari 1851 tillkom emellertid en lag, »loi sur l'assistance judiciaire», vilken fortfarande ligger till grund för rättshjälpsinstitutet i Frankrike. I lagen ha sedermera vissa ändringar gjorts, de viktigaste genom en lag den 10 juli 1901.

Huvudprincipen i den franska lagstiftningen är att varje person, som saknar tillräckliga medel att inför domstol göra sina rättmätiga anspråk gällande, som kärande eller svarande, skall beredas processuell rättshjälp, »*l'assistance judiciaire*». Rättshjälp lämnas i första hand fysiska personer men även vissa juridiska personer kunna erhålla sådan förmån.

Rättshjälp kan erhållas vid samtliga civildomstolar (inklusive fredsdomstolar), appellationsdomstolar, handelsdomstolar, kassationsdomstolen samt administrativa domstolar. Vid brottmålsdomstolar kan målsägande få rättshjälp i vanlig ordning medan tilltalad, som saknar medel att anlita juridiskt biträde, erhåller en av rättens ordförande förordnad försvarsadvokat. Rättshjälp lämnas också på exekutionsstadiet oberoende av om sådan förmån beviljats i själva processen.

I vissa i lag särskilt angivna fall, exempelvis vid rättslig tvist på grund av olycksfall i arbete, åtnjuter part automatiskt rättshjälp, men i regel beviljas sådan hjälp efter ansökan.

Som *prövningsmyndighet* fungerar en rättshjälpsbyrå, »bureau d'assistance judiciaire». Vid varje domstol finnes en dylik rättshjälpsbyrå. Vid domstolar i första instans består byrån av en representant för den lokala skatteförvaltningen, ett ombud för prefekten (landshövdingen) i departementet (länet) samt tre av domstolen utsedda ledamöter vanligtvis advokater (»avocats» eller »avoués»). Vid övriga domstolar ha byråerna något annorlunda sammansättning. Varje byrå väljer själv en ordförande. Som sekretariat fungerar vederbörande domstolskansli.

Ansökan ingives till allmänne åklagaren, som vidarebefordrar den till rättshjälpsbyrån efter att, om så erfordras, ha införskaffat kompletterande uppgifter. Vid ansökan skall bl. a. fogas en inför borgmästaren i hemorten avgiven skriftlig förklaring om att sökanden saknar erforderliga medel att föra rättegång, med angivande i detalj av de medel sökanden förfogar över för sitt uppehälle.

Sedan ansökningen inkommit till rättshjälpsbyrån, är praxis att ordföranden förordnar en av ledamöterna att bereda ärendet och inkomma med yttrande, varefter beslut fattas vid allmänt sammanträde med minst hälften av byråns ledamöter närvarande. Avslås ansökan, skall beslutet motiveras. Beslutet kan ej överklagas annat än av allmänne åklagaren, varvid ansökan upptages till förnyad prövning av rättshjälpsbyrån vid vederbörande överdomstol.

Rättshjälp beviljas i princip i alla fall då *sökandens ekonomiska förhållanden* äro sådana att han kan anses sakna de för visst måls förande erforderliga medlen. Hänsyn tages dels till sökandens egna ekonomiska resurser och dels till de kostnader rättegången antages draga. Sökande behöver sålunda ingalunda vara medellös för att få rättshjälp. Även mindre bemedlade skola kunna tillvarata sin rätt inför domstol utan att därigenom försätta sig i nödtillstånd.

Med hänsyn till *sakens beskaffenhet* kräves för att rättshjälp skall beviljas att tvistefrågan är av sådan art att verkligt behov av rättslig prövning föreligger. Det tillkommer rättshjälpsbyrån att förhindra missbruk genom att avslå ansökan om rättshjälp, därest ett processande kan anses utan gagn för sökanden eller i övrigt omotiverat.

Rättshjälpsbyrån har att om möjligt söka åstadkomma *förlikning* mellan parterna. Sökandens motpart anmodas att inkomma med yttrande till byrån såväl i fråga om sökandens uppgifter om sina ekonomiska förhållanden som beträffande själva tvistefrågan. Byråns roll som medlare är ofta svår och det torde höra till undantagen att en byrå lyckas förlika parterna.

Samtliga kostnader för rättegångens förande omfattas i princip av rättshjälpen. Några regler om partiell bidragsskyldighet finnas icke.

Rättegångsbiträden utses av vederbörande lokala yrkessammanslutningar efter anmodan av rättens ordförande. Sålunda utses »avocat» (motsvarande engelsk »barrister») av »le bâtonnier de l'ordre des avocats», »avoué» (motsvarande engelsk »solicitor») av »le président de la chambre des avoués» och »huissier» (stämningsman) av »le syndic des huissiers».

»Avocat», »avoué» eller »huissier» äger icke rätt att personligen mottaga någon ersättning vare sig av staten eller av rättshjälpssökanden. Endast då målet vunnits och motparten förpliktats betala rättegångskostnaderna, uttages för »avocat» en s. k. »droit de plaidoirie», som för närvarande i regel uppgår till 500 francs (cirka 6 kronor), vilket belopp emellertid tillfaller »l'ordre des avocats», d. v. s. advokatorganisationen. I detta sammanhang må erinras om att advokatarvode icke betraktas som rättegångskostnad i Frankrike och följaktligen ej heller kan utkrävas av motpart annat än i form av nyssnämnda »droit de plaidoirie». Följden av att advokat icke erhåller ersättning för biträde åt part, som beviljats processuell rättshjälp, har blivit att endast yngre, debuterande advokater utses av »le bâtonnier».

Rättshjälpen har i fransk rätt städse provisorisk karaktär. Den beviljas för att möjliggöra för en person att göra sin rätt gällande vid ett visst tillfälle. Om personen sedermera får sin ekonomi förbättrad, är han skyldig ersätta det allmänna kostnaderna för rättshjälpen. Det hör sålunda ej till undantagen att en person, som åtnjutit rättshjälp men sedermera fått sin ekonomi förbättrad, blir anmodad av skatteverket att ersätta statsverket kostnaderna för rättshjälpen.

Förlorande motpart till den part som beviljats rättshjälp kan förpliktas betala statsverkets kostnader för rättshjälpen. Vinnande motpart har ingen möjlighet att få ersättning av statsverket utan får hålla sig till den rättshjälpte.

Den franska rättshjälpsinstitutionen har blivit föremål för *kritik* i flera hänseenden. Särskilt har man framhållit, att rättshjälp som lämnas av obetalt rättegångsbiträde icke alltid blir verkligt effektiv och att denna ordning vidare medför att yrkesutövande personer belastas med kostnader

i form av obetalt arbete, vilka rätteligen borde bäras av det allmänna. Man har ifrågasatt om icke vid rättshjälpsbyråerna borde anställas särskilt avlönade rättegångsbiträden, vilka skulle fungera både som »avocat» och »avoué».

Schweiz

Regler om kostnadsfri rättegång, »*unentgeltliche Prozessführung (l'assistance judiciaire gratuite)*», återfinnas i de olika kantonernas processlagar. I förbundslagstiftningen behandlas endast rättshjälpen vid förbundsdomstolen. Den följande redogörelsen har begränsats till lagstiftningen i Zürich, Bern, St. Gallen, Vaud och Genève, varjämte beröres rättshjälpen vid förbundsdomstolen. Endast civilprocessen behandlas.

Vad beträffar *sökandens ekonomiska villkor* innehålla ifrågavarande lagar blott allmänt hållna stadganden, i regel av innebörd att kostnadsfri rättegång beviljas part, som icke förmår bestrida processkostnaderna utan intrång i vad som erfordras för partens och hans familjs nödiga underhåll. Enligt bestämmelserna i Genève må kostnadsfri rättegång beviljas personer utan förmögenhet och vilkas resurser icke tillåta bestridande av processkostnaderna (»aux personnes sans fortune et auxquelles les ressources ne permettent pas de subvenir aux frais d'un procès»). Beträffande förbundsdomstolen stadgas endast, att kostnadsfri rättegång må beviljas behövande part (»einer bedürftigen Partei»).

Såväl enligt ovannämnda kantonlagar som i förbundsprocessen sker en viss prövning av *sakens allmänna skälighet*. Processen får icke vara »utsiktslös» (i Zürich icke »uppenbart utsiktslös») eller (i Zürich och St. Gallen) »okynnesmässig» (»mutwillig»). I Genèves och Vauds lagar sägs i stället att kostnadsfri rättegång må vägras, om det klart framgår att partens yrkanden eller invändningar äro illa grundade (»mal fondés»).

Prövningsmyndighet är i Zürich, Bern och Genève vederbörande processdomstol (eller dess ordförande), i St Gallen justitiedepartementet och i Vaud en rättshjälpsbyrå (»Le Bureau de l'assistance judiciaire gratuite») med chefen för justitie- och polisdepartementet som ordförande och i övrigt i regel bestående av en domare vid den kantonala domstolen, allmänne åklagaren och en advokat.

Med kostnadsfri rättegång äro i regel förenade följande *förmåner*.

1) frihet från domstolsavgifter;
2) befrielse från skyldighet att ställa säkerhet;
3) fria vittnen och sakkunniga;
4) fri advokathjälp.

Kostnadsfri rättegång kan beviljas *partiellt* och avser då endast vissa av ovan angivna förmåner. Enligt lagstiftningen i Vaud finns möjlighet att beträffande vissa kostnader, exempelvis vittneskostnad, befria part alle-

nast delvis från kostnadens bestridande. I sistnämnda kanton kan den kostnadsfria rättegången också göras beroende av att parten erlägger *ett månatligt bidrag till processkostnaderna,* så länge processen varar. Några regler om hur sådant bidrag skall beräknas finnas icke i lagen.

Den rättshjälptes *advokat* har möjlighet till ersättning av allmänna medel enligt särskilda *taxor.* Denna ersättning är i regel blygsam. Advokaten kan också kräva gottgörelse av motpart, om den rättshjälpte vunnit målet.

Beviljad kostnadsfri rättegång kan *återkallas,* om det under processen visar sig, att förutsättningarna för förmånen ej längre finnas eller att parten lämnat felaktiga upplysningar då han sökte förmånen. Återkallas förmånen, kan den rättshjälpte förpliktas att ersätta det allmänna dess kostnader.

Återbetalningsskyldighet föreligger som regel om motparten icke dömts ersättningsskyldig och den rättshjälpte antingen genom utgången av processen eller senare erhåller tillgångar.

Italien

Regler om kostnadsfri rättshjälp, »*gratuito patrocinio*», finnas i ett dekret den 30 december 1923, vilket inledes med en bestämmelse, att kostnadsfri rättshjälp är en »obligatorisk hederssak» för advokater och sakförare (»procuratori»).

Kostnadsfri rättshjälp kan förekomma i samband med rättegång i tvistemål och brottmål, i ärende hänförligt till frivillig rättsvård samt i mål och ärenden vid vattendomstolarna.

Fattigdom (»povertà») är förutsättning för beviljande av rättshjälp, varjämte fordras att *processen kan bedömas ha utsikter till framgång.* Med fattigdom förstås ej absolut medellöshet utan det är tillfyllest att parten icke har möjlighet att bestrida processkostnaderna.

För prövning av ärenden om kostnadsfri rättshjälp finnes vid varje domstol, där förmånen kan förekomma, en *rättshjälpskommission,* »Commissione per il gratuito patrocinio», i princip bestående av *dels* en för ett år i taget utsedd ledamot av domstolen, vilken fungerar som ordförande och ej får deltaga i den rättsliga behandlingen av mål med vilka han i egenskap av kommissionsledamot haft befattning, *dels* en årligen utsedd representant för åklagarmyndigheten, vilken är föredragande, och *dels* ordföranden i vederbörande lokala advokatsammanslutning eller, vid förfall för honom, annan av honom förordnad praktiserande advokat. Kommissionerna sammanträda på vissa i förväg bestämda dagar. I brådskande fall kan kommissionens ordförande bevilja rättshjälp med förbehåll för kommissionens godkännande vid dess nästkommande sammanträde.

Ansökan om rättshjälp ställes till kommissionens ordförande och skall innehålla en klar och utförlig redogörelse för fakta och yrkanden samt uppgift om de bevis som komma att åberopas. Vid ansökan skall fogas till-

gänglig dokumentation rörande sökandens fattigdom och rörande det berättigade i hans sak; fattigdomen skall intygas av borgmästaren i hemkommunen. Kommissionen äger rätt infordra ytterligare utredning om sökandens ekonomiska villkor, därest så finnes erforderligt. Över ansökningen skall sökandens motpart höras. Infinner sig denne personligen, äger kommissionen söka förlika parterna. Kommissionens beslut rörande ansökan om rättshjälp kan överklagas hos kommissionen vid närmast överordnade domstol.

Förmånerna vid kostnadsfri rättshjälp äro följande.

1) kostnadsfritt biträde i rättegången; biträdet erhåller ingen ersättning av statsmedel men har möjlighet att utkräva ersättning av den fattiges motpart, om denne förlorar målet;

2) införingar i register o. d. mot debitering av stadgade avgifter; befrielse från skyldighet att för inlagor o. d. begagna stämplat papper (»carta bollata»);

3) judiciella och administrativa åtgärder som befinnas nödvändiga vidtagas utan kostnad; offentliga befattningshavare, notarier och sakkunniga äro skyldiga medverka utan ersättning, med förbehåll att eventuellt utkräva ersättningen av motparten, om denne förlorar målet, eller av den fattiga parten, därest hans villkor skulle förbättras;

4) utgifter för offentliga befattningshavares och sakkunnigas resor och uppehälle samt nödvändiga utgifter för vittnens hörande förskotteras av allmänna medel; utgifterna kunna återkrävas under samma förutsättningar som vid 3) anmärkts;

5) införande av för rättegången nödvändiga meddelanden i pressen sker kostnadsfritt.

Biträde utses i brottmål av domstolen, undantagsvis av högsta åklagarmyndigheten, samt i övriga mål av kommissionen.

Förmånen av kostnadsfri rättshjälp kan, på talan av motparten eller vissa andra i målet intresserade, under vissa förutsättningar *återkallas* genom beslut av vederbörande kommission.

Skyldighet att återgälda statsverkets kostnader kan åläggas motpart, om han förlorar målet, och den part som åtnjutit rättshjälp, om han genom processen eller annorledes erhållit minst sex gånger det belopp till vilket debiterade avgifter uppgå. Beträffande sistnämnda parts ersättningsskyldighet för kostnader, som förskotterats av det allmänna, gäller dock att han är skyldig återgälda sådana kostnader med vad han genom rättegången erhåller utan någon begränsning.

Den kostnadsfria rättshjälpen spelar i dagens italienska rättsliv en relativt underordnad roll. Endast i 414 (2 procent) av de 20 875 civilmål, som under år 1955 i första instans behandlades av Roms domstolar, gjordes framställning om kostnadsfri rättshjälp, vilken framställning bifölls i 90 procent av fallen. År 1941 förekom vid nämnda domstolar kostnadsfri rätts-

hjälp i 25 procent av civilmålen. Anledningen till att institutet numera tillämpas i så ringa utsträckning är att de därmed förenade förmånerna på grund av penningvärdets fall högst avsevärt förlorat i värde. Med hänsyn till att det allmänna ej förskotterar biträdesersättningen, torde nämligen rättshjälpen i praktiken huvudsakligen begränsa sig till att stadgade avgifter till det allmänna, samtliga relativt låga, debiteras i stället för att utkrävas kontant. Till följd av att det allmänna ej ikläder sig garanti för biträdesersättningen har det särskilt i civilmål visat sig svårt att ställa advokathjälp till de mindre bemedlades förfogande. I brottmål ha domstolarna i regel tillgång till yngre advokater, som i praktiksyfte förbundit sig att åtaga sig uppdrag som försvarare.

8. Allmän motivering till förslaget angående rättegångshjälp

Behovet av ny lagstiftning

En av de viktigaste rättsprinciperna är principen om allas likhet inför lagen. Denna princip innebär i första hand, att samma lagar gälla för alla, oberoende av samhällsställning, och tillämpas lika vem det än gäller. Men även om i nu angiven mening alla äro lika inför lagen, är det fördenskull icke säkert att alla ha samma faktiska möjligheter att i rättsliga frågor taga tillvara sina intressen. Den som för att hävda sin rätt nödgas processa, såsom kärande eller svarande, får själv i första hand betala sina rättegångskostnader. Förmår någon icke bära dessa och nödgas han med hänsyn härtill att avstå från sin rätt, kan likheten inför lagen ej sägas vara till fullo genomförd.

Gällande lag om fri rättegång möjliggör för de obemedlade och en del av de mindre bemedlade att i rättegång bevaka sina intressen, oaktat de ej själva förmå bestrida processkostnaderna. Ett känt förhållande, vilket berörts i den förut lämnade redogörelsen för tillämpningen av lagen om fri rättegång, är emellertid att endast en mycket begränsad kategori medborgare erhåller denna förmån. Den stora massan inom befolkningen är utestängd från densamma. Detta förhållande och de ibland mycket höga processkostnaderna ha föranlett, att i den allmänna diskussionen påståtts att endast de fattiga, d. v. s. de som få fri rättegång, och de rika, d. v. s. de som förmå bära också dryga kostnader, ha möjlighet att i dagens samhälle inför domstol tillvarataga sina intressen samt att hela den stora mellangruppen, d. v. s. de flesta medborgarna, skulle sakna denna möjlighet. Även om detta påstående innebär en stark överdrift, synes det likväl ej vara alldeles utan grund. Såsom anförts i direktiven till kommittén te sig otvivelaktigt rättegångskostnaderna för många av dem, som ej kunna erhålla fri rättegång, oskäligt betungande eller rent av som ett oöverkomligt hinder mot att bringa en sak under rättens prövning. Det är angeläget att detta missförhållande undanröjes. Enär, såsom i direktiven berörts, det knappast är möjligt att med bibehållande av grundprinciperna för den nya rättegångsordningen vinna någon avgörande minskning i rättegångskostnaderna genom ändring i reglerna för rättegångsförfarandet eller på annat sätt, återstår ingen annan utväg än att låta det allmänna träda till på det sätt att den processuella rättshjälpen öppnas för en vidgad personkrets.

Parts bidragsskyldighet

Om möjligheterna att erhålla processuell rättshjälp ökas, är det emellertid av skäl som i direktiven till kommittén anförts ofrånkomligt att den som har egna resurser, även om han åtnjuter rättshjälp, får bidraga till kostnaderna efter förmåga. En av orsakerna till att praxis vid beviljande av fri rättegång blivit så restriktiv torde vara just den omständigheten, att den som beviljats fri rättegång får praktiskt taget alla utgifter för sin processföring bestridda av statsmedel, även om han själv kan betala en del.

Enligt kommitténs betraktelsesätt har den processuella rättshjälpen till uppgift att sätta en person i stånd att vid ett givet tillfälle, när så kräves, göra sin rätt gällande. Den som åtnjutit rättshjälp bör, sedan staten väl hjälpt honom att sålunda taga till vara sina intressen, i princip vara återbetalningsskyldig för de kostnader staten fått vidkännas. Den processuella rättshjälpen är således till sin karaktär en form av kredit. På den principen vilar också nuvarande lag om fri rättegång och de flesta främmande länders lagar i ämnet. En annan sak är att återbetalningsskyldigheten enligt lagen om fri rättegång för närvarande endast sällan aktualiseras, enär de som nu få fri rättegång i regel befinna sig i så små omständigheter också efter processens avslutande, att de fortfarande sakna förmåga att bidraga till rättegångskostnaderna utan intrång i de medel, som erfordras för deras eget uppehälle och för fullgörande av dem åliggande underhållsskyldighet. Öppnas den processuella rättshjälpen för en vidgad personkrets, får emellertid återbetalningsskyldigheten större betydelse. Såsom i annat sammanhang kommer att närmare utvecklas, föreslår kommittén därför ändrade regler, ägnade att effektivisera denna skyldighet.

Parts skyldighet att bidraga till processkostnaderna kan emellertid enligt kommitténs mening icke realiseras enbart genom regler om återbetalningsplikt. Möjligheterna att i efterhand indriva dylika bidrag skulle ofta bli rätt små. Därest indrivning finge ske genom införsel i lön, skulle visserligen återkravsförfarandet kunna effektiviseras. Men en sådan utvidgning av införselinstitutet torde icke i detta sammanhang kunna ifrågasättas. Bidragsskyldigheten bör fördenskull aktualiseras redan på ett tidigt stadium, något som även måste motverka att okynnesprocesser komma till stånd.

Såsom framgår av historiken över den fria rättegången ha tidigare flera gånger utarbetats förslag om en bidragsskyldighet genom differentiering av de förmåner som äro förenade med den fria rättegången. Gemensamt för dessa förslag är, att de i ekonomiskt hänseende sämst ställda parterna skulle få åtnjuta samtliga i den fria rättegången ingående delförmåner — fria expeditioner, fria vittnen, fri biträdeshjälp o. s. v. — men att de något bättre bemedlade skulle erhålla allenast en del av förmånerna. I främmande länders lagstiftning är det tämligen vanligt, att den processuella rättshjälpen differentieras enligt denna metod. I vårt land har däremot någon dylik differentiering icke införts, om man bortser från att ersättning för parts personliga

inställelse vid rätten och för utgifter, som omförmälas i 4 § tredje stycket lagen om fri rättegång, skall utgå endast till den som finnes icke själv kunna svara därför.

Vid valet mellan olika utvägar att utforma bidragsskyldigheten bör, såsom i direktiven till kommittén anmärkts, eftersträvas en ordning, som gör det möjligt att differentiera rättshjälpen jämförelsevis starkt. För att tillgodose detta önskemål borde en differentiering, som toge sikte på de skilda delförmånerna, leda till att det vid beviljande av rättshjälp i varje särskilt fall övervägdes och angåves vilka delförmåner, som skulle få åtnjutas. Ett sådant förhandsbedömande av partens förmåga att bära det ena eller andra slaget av utgifter är emellertid, som framhållits av 1941 års utredning om fri rättegång, förenat med avsevärda svårigheter. Enär det ofta är omöjligt att förutse storleken av de skilda delkostnaderna, synes en i förväg verkställd, långt driven differentiering av delförmånerna knappast genomförbar och i varje fall förenad med så stora praktiska olägenheter, att den ej bör komma i fråga.

Om bidragsskyldighet skall införas, som bygger på differentiering av delförmånerna, torde det bli nödvändigt att göra en schablonartad uppdelning av dessa, vilken kan antagas någorlunda svara mot parternas skilda inkomstlägen och ekonomiska villkor i övrigt. En sådan uppdelning har också skett i de förslag om differentiering av delförmånerna, som framlagts av 1941 års utredning och av 1949 års rättshjälpskommitté. Enligt förstnämnda förslag skulle, såsom berörts i historiken, finnas tre former av fri rättegång, en omfattande samtliga delförmåner, en omfattande samtliga delförmåner utom fria expeditioner och slutligen en omfattande allenast kostnadsfri biträdeshjälp. Och 1949 års rättshjälpskommitté föreslog, att förutom den vanliga formen av fri rättegång skulle finnas en form, som icke omfattade fria expeditioner.

Också mot en schablonartad differentiering enligt dessa linjer kunna vägande invändningar — utöver omöjligheten att förutse storleken av de skilda kostnaderna — anföras. Även om biträdesersättningen oftast är den största delkostnaden, förekommer det ej sällan att de båda andra väsentliga kostnadsgrupperna, kostnaden för bevisning och kostnaden för expeditioner, äro betydande. Understundom kan kostnaden för bevisning vida överstiga kostnaden för biträde och även kostnaden för expeditioner kan ibland bli större än biträdeskostnaden. I sådana fall skulle differentieringen ej leda till önskat resultat; bidragsskyldigheten skulle ej komma att stå i relation till partens ekonomiska situation. Överhuvud gäller att ju mer omfattande processen är, desto större bli i allmänhet samtliga delkostnader, till vilka en differentiering kan anknytas. Varje delkostnad för sig kan, om processen är mycket omfattande, bli så hög att det även för part, som har förmåga att till en del bidraga till processkostnaderna, blir alltför betungande att bära någon delkostnad i dess helhet. Till det nu sagda komma svårig-

heterna att med en differentiering enligt dessa linjer ernå en någorlunda tillfredsställande enhetlighet i praxis.

På grund av vad ovan anförts har kommittén kommit till den uppfattningen, att frågan om parts bidragsskyldighet bör lösas på annat sätt än genom en differentiering av förmånerna.

En annan tänkbar lösning vore, att part alltefter sin ekonomiska bärkraft finge svara för en större eller mindre kvotdel av de totala processkostnaderna. Ett sådant system synes emellertid vara förenat med olägenheter av i stort sett samma art som de, vilka följa med en differentiering av delförmånerna. Enär processkostnadernas storlek ej med säkerhet kan förutses, är det svårt att med denna metod åstadkomma en smidig och rättvis behovsprövning, och ojämnheterna i tillämpningen skulle sannolikt bli betydande. Till förmån för ifrågavarande system kan möjligen åberopas att det bör vara ägnat att stimulera parterna att iakttaga en god processekonomi, men en sådan torde kunna främjas även på annat sätt, och systemet kan också tänkas i enskilda fall få till följd att parten av hänsyn till kostnaderna tvingas avstå från att åberopa processmaterial, som skulle gagna hans sak.

En annan typ av bidragsskyldighet är den som förekommer i den nya engelska lagstiftningen. Som framgår av redogörelsen här ovan är enligt sistnämnda lagstiftning part som har förmåga därtill skyldig att lämna kontant bidrag till processkostnaderna, vilket bidrag enligt särskilda, i lagen angivna normer skall beräknas på grundval av partens inkomst och förmögenhet. En sådan bidragsskyldighet, som icke anknyter till visst eller vissa slag av kostnader eller till viss kvotdel av totalkostnaderna utan direkt till partens ekonomiska förmåga, är förenad med flera fördelar. Genom att systemet tillåter en stark differentiering är det i särskilt hög grad ägnat att utjämna den skillnad i medborgarnas möjligheter att processa, som betingas av deras olika ekonomiska villkor, eller med andra ord att tillgodose principen om likheten inför lagen. Dessutom bör ett sådant system, om bidragen skola erläggas i förväg, kunna motverka att okynnesprocesser komma till stånd. Det torde också kunna utformas så att det som regel ej bereder prövningsmyndigheten större svårigheter. En olägenhet med en bidragsskyldighet av nu angiven typ skulle ligga däri, att den, om tillfredsställande enhetlighet i rättstillämpningen skall uppnås, knappast kan genomföras utan anknytning till fixa inkomstbelopp, vilka med hänsyn till bidragsskyldighetens avgörande betydelse böra föreskrivas i lag, och att det fördenskull vid förändrat penningvärde kan bli nödvändigt att vidtaga lagändringar. Motsvarande olägenhet återfinnes emellertid på åtskilliga andra områden inom lagstiftningen, särskilt inom social- och skattelagstiftningen, och synes icke böra föranleda att av den anledningen en lösning som eljest framstår som lämplig avvisas.

Kommittén har funnit den lämpligaste lösningen av frågan om parts bidragsskyldighet vara, att part, som har förmåga därtill ålägges att, innan

han må komma i åtnjutande av de med rättshjälpen förenade förmånerna, utgiva kontant bidrag till processkostnaderna beräknat efter hans betalningsförmåga. Detta bidrag föreslås skola benämnas *kostnadsbidrag*.

Med hänsyn till att den processuella rättshjälpen sålunda föreslås skola i viss omfattning bli beroende av att kostnadsbidrag erlägges och alltså ej alltid skall vara helt kostnadsfri, föreslår kommittén, att den nuvarande beteckningen fri rättegång utbytes mot beteckningen *rättegångshjälp*.

Förprövning av parts talan

Såsom framgår av den lämnade redogörelsen för gällande bestämmelser om fri rättegång ankommer det på domstol, vid vilken fri rättegång sökes, att pröva och besluta huruvida denna förmån skall åtnjutas. Prövningen avser frågan om sökandens ekonomiska situation är sådan att behov av fri rättegång föreligger. Dessutom har domstolen att företaga den prövning som erfordras med hänsyn till att fri rättegång ej må beviljas part, där det måste anses vara av ringa betydelse för honom, att hans talan vinner prövning, och ej heller part, vilkens talan grundar sig på överlåtelse som kan antagas ha skett i syfte att därmed vinna fri rättegång.

Vid fullgörande av det åt kommittén lämnade uppdraget har kommittén haft att överväga dels frågan huruvida prövningen av begäran om rättegångshjälp bör ankomma på domstol eller på annat organ och dels frågan om prövningens omfattning.

Kommittén behandlar till en början spörsmålet om och i vad mån prövningen skall avse befogenheten av den talan, för vars utförande rättegångshjälp sökes.

I syfte att förebygga missbruk av den fria rättegången upptogs i det sakkunnigförslag, som låg till grund för lagen om fri rättegång, en regel, att fri rättegång ej skulle få beviljas part, vilkens talan befunnes vara uppenbart ogrundad. Som framgått av redogörelsen för utländsk rätt äro liknande regler ganska vanliga i främmande lagstiftning. De sakkunnigas förslag i denna del godtogs icke i propositionen. Departementschefen anförde bl. a., att en dylik prövning måste bli av summarisk beskaffenhet och till följd därav också mindre tillförlitlig och att vådan av ett felaktigt bedömande av partens talan vid en förprövning finge betraktas såsom så mycket större, som det icke vore uteslutet, att förprövningens förefintlighet i och för sig kunde vara ägnad att medföra en rubbning i förtroendet för domarens eller rättens opartiskhet i ett mål, vari förprövning ägt rum. Enligt departementschefens uppfattning syntes vidare förprövningen, lagd i domarens eller rättens hand, lätt kunna ge anledning till en känsla av rättsosäkerhet och godtycke för den fattige, som sökte utfå sin rätt, och torde därför i denna form stå i strid med då gällande rättegångsordning och knappast vara förenlig med svensk rättsåskådning. Riksdagen godtog departementschefens uppfattning i denna del och lagen kom till

en början att sakna annat stadgande om förprövning än att fri rättegång ej skulle få beviljas part, vilkens talan grundade sig på överlåtelse, som kunde antagas ha skett i syfte att därmed vinna fri rättegång.

År 1929 tillkom en bestämmelse, att fri rättegång icke skulle få beviljas part, där det måste anses vara av synnerligen ringa betydelse för honom, att hans talan vunne prövning, och år 1944 vidtogs i denna bestämmelse den ändringen, att ordet »synnerligen» uteslöts. Såsom berörts i historiken avser ifrågavarande bestämmelse icke frågan, huruvida partens talan synes mer eller mindre välgrundad och således kan anses ha utsikt att vinna bifall, utan frågan, huruvida partens intresse att få sin sak prövad av domstol objektivt sett måste betecknas som ringa. Som exempel på dylika fall anfördes under förarbetena, att en person ville föra process om ett krav mot någon, som ostridigt saknade utmätningsbara tillgångar, eller att part av uppenbar trakasserilusta dreves att processa.

De skäl, som vid tillkomsten av lagen om fri rättegång anfördes mot införande av en i domstolens hand lagd förprövning huruvida partens talan vore mer eller mindre välgrundad, gälla alltjämt. Det är lika oförenligt med den nya rättegångsordningens principer som det var med den äldres, att domstolen skulle i förväg, innan parten fått utföra sin talan och framlägga sin bevisning, söka bedöma, huru stora partens utsikter kunde vara att vinna bifall till sin talan. Kommittén avvisar därför bestämt denna form av förprövning vid domstol.

En annan möjlighet vore att, såsom i främmande lagstiftning ofta är fallet, uppdraga en förprövning huruvida partens talan är ogrundad åt något utomstående organ. Därvid kunde ifrågakomma exempelvis rättshjälpsanstalt eller särskild nämnd. Mot en sålunda anordnad förprövning synas betänkligheterna från vissa synpunkter vara mindre än mot en förprövning genom domstolens försorg. Dock skulle en förprövning genom ett utomstående organ i viss mån äventyra rättegångshjälpens syfte att göra det möjligt för envar att oberoende av sina ekonomiska villkor tillvarataga sina intressen inför domstol. I varje fall synes en förprövning av nu ifrågavarande slag icke kunna införas utan att möjlighet öppnades för sökanden att i högre instans överklaga en prövning som gått honom emot. På så sätt skulle man, innan processen vid domstolen började eller jämsides därmed, i själva saken få en särskild process inför andra organ än domstol, vilken process dessutom skulle grunda sig på ett ofullständigt processmaterial. En sådan ordning vore icke tillfredsställande från principiell synpunkt och skulle vidare medföra tidsutdräkt. Ytterligare måste beaktas svårigheterna, särskilt i glesare bebodda trakter av landet, att anordna något organ, som vore lämpligt att verkställa dylik förprövning.

Med hänsyn till vad ovan anförts finner sig kommittén icke böra föreslå någon prövning i förväg — vare sig vid domstol eller genom annat organ — huruvida parts talan är ogrundad. Däremot anser kommittén

möjlighet böra bibehållas att i förväg pröva, huruvida det är av ringa betydelse för part, att hans talan behandlas av domstol, liksom kommittén anser att motsvarighet bör finnas till det nuvarande stadgandet att fri rättegång ej må beviljas part, vilkens talan grundar sig på överlåtelse som kan antagas ha skett i syfte att därmed vinna fri rättegång. Utöver förprövning i dessa båda hänseenden jämte skyldigheten att erlägga kostnadsbidrag och återbetalningsskyldigheten till statsverket anser kommittén icke ytterligare åtgärder erforderliga för att motverka missbruk av rättegångshjälpen.

Prövningsmyndighet

Även om rörande själva saken förprövning skall ske endast i nyss angivna hänseenden, kunna skäl anföras till förmån för att rättegångshjälp skulle beviljas av något utanför domstolen stående organ, vilket då också skulle pröva sökandens ekonomiska villkor. Ett viktigt skäl härför är, att det synes önskvärt att domstolarna i så stor utsträckning som möjligt befrias från verksamhet, som icke är av dömande art.

En möjlighet vore att i samband med en monopolisering av rättshjälpen till rättshjälpsanstalterna anförtro prövningen åt dessa. Av skäl som i annat sammanhang utvecklas avvisar emellertid kommittén en sådan monopolisering. Kommitténs ställningstagande i denna del utesluter visserligen icke, att prövningen av begäran om rättegångshjälp skulle kunna uppdragas åt rättshjälpsanstalt eller annat utanför domstolen stående organ. En dylik ordning, som självfallet också borde förbindas med fullföljdsrätt, skulle emellertid bli mera invecklad och medföra större besvär och omgång för sökanden än en prövning genom domstolens försorg. Med hänsyn härtill och enär i kommitténs förslag, på sätt nedan utvecklas, villkoren för erhållande av rättegångshjälp utformats på sådant sätt att själva prövningen i regel blir enkel och föga tidsödande, har kommittén ej funnit skäl föreligga för ett frångående av den nuvarande ordningen med domstolen som prövningsmyndighet.

Rättshjälpsanstalternas ställning

Såsom framgått av redogörelsen för rättshjälpsanstalternas verksamhet är det ganska vanligt, att processuell rättshjälp utanför den fria rättegångens ram med viss bidragsskyldighet för parten meddelas av rättshjälpsanstalt. Sålunda har inom vederbörande rättshjälpsanstalts verksamhetsområde rättshjälp meddelats personer, som enligt praxis vid beviljande av fri rättegång äro uteslutna från möjlighet att erhålla denna förmån. Med hänsyn till vad sålunda förekommit synes tänkbart att någon skulle vilja förorda att rättegångshjälpen anförtroddes åt rättshjälpsanstalterna antingen helt och hållet eller också endast i fråga om sådana parter, vilka i förväg skulle erlägga kostnadsbidrag. Det sistnämnda skulle

innebära att det system som hittills framvuxit tillvaratoges och ytterligare utvecklades. Genom en sådan lösning skulle två skilda former av rättegångshjälp införas. En dylik dualism kan ej anses principiellt tillfredsställande och skulle medföra åtskilliga svårlösta problem av teknisk och praktisk art. Principiellt riktigare vore att låta all rättegångshjälp meddelas av rättshjälpsanstalt. En lösning efter denna linje är mellertid förenad med avsevärda nackdelar. Uppenbart är att de nuvarande rättshjälpsanstalterna icke förslå att övertaga dels all den processuella rättshjälpsverksamhet som nu utövas av de enskilda advokaterna över hela landet och dels det nya klientel som avses erhålla rättegångshjälp enligt det nu framlagda förslaget. En monopolisering till rättshjälpsanstalterna av all rättegångshjälp skulle därför nödvändiggöra en mycket avsevärd utbyggnad av anstaltssystemet både geografiskt och genom personalförstärkning. I detta sammanhang bör uppmärksammas att 1949 års rättshjälpskommitté föreslagit en väsentlig utvidgning av anstalterna i och för omorganisering av den utomprocessuella rättshjälpen. Meningarna om detta förslag äro emellertid starkt delade. Sålunda ha vissa ledamöter i rättshjälpskommittén reserverat sig för en utbyggnad av det s. k. jämtlandssystemet, d. v. s. de enskilda advokaternas rättshjälpsverksamhet med bidrag av landstingen. Även advokatsamfundet har förordat varsamhet vid utvidgandet av anstalterna. En så avsevärd utvidgning av anstalterna, som bleve nödvändig om all rättegångshjälp skulle meddelas av dem, skulle komma att ändra den nuvarande strukturen av advokatkåren så att en mycket stor del av advokaterna bleve tjänstemän, en utveckling som knappast skulle vara lycklig.

Det skäl som enligt kommitténs mening starkast talar emot en monopolisering till rättshjälpsanstalterna av rättegångshjälpen är emellertid, att de rättssökandes möjligheter att själva välja advokat därigenom skulle väsentligt beskäras. En part, som önskat anlita enskild advokat men som av ekonomiska skäl tvingats att i stället vända sig till rättshjälpsanstalt, kan lätt, om saken går honom emot, få den uppfattningen att detta berott på att han icke erhållit den hjälp han önskat. Risk finnes att rättegångshjälpen på så sätt i allmänhetens ögon skulle komma att framstå såsom sämre än annan advokathjälp, något som ej vore lyckligt. Härtill kommer att, med hänsyn till de fall då båda parterna i en tvist behöva rättegångshjälp, det torde vara omöjligt att i praktiken genomföra en fullständig monopolisering av rättegångshjälpen till rättshjälpsanstalterna; samma anstalt kan självfallet icke biträda båda parterna. Och att endast för de fall då båda parterna önska rättegångshjälp öppna möjlighet för ena parten eller båda att få rättegångshjälp genom enskild advokat synes ej heller vara lämpligt. Med hänsyn till vad nu anförts måste kommittén avvisa tanken att monopolisera rättegångshjälpen till rättshjälpsanstalterna.

Kommittén vill emellertid framhålla, att ett genomförande av kommitténs förslag på intet sätt skulle minska betydelsen av rättshjälpsanstalternas värdefulla verksamhet, även för processuell rättshjälp. Liksom det nu i stor utsträckning förekommer att den utomprocessuella rättshjälp som lämnas vid dessa anstalter övergår i processuell rättshjälp med fri rättegång på statsverkets bekostnad och med anstalternas jurister som rättegångsbiträden, skulle det enligt det nya systemet ofta bli naturligt att dessa anstalter hjälpa sina klienter till rättegångshjälp, med eller utan kostnadsbidrag. Ej heller minskas behovet av anordningar enligt det s. k. jämtlandssystemet för de delar av befolkningen som ej ha tillgång till rättshjälpsanstalter. I den mån utomprocessuell rättshjälp enligt detta system utmynnar i att rättegång blir nödvändig, kan hjälpen övergå till rättegångshjälp enligt kommitténs förslag, varvid självfallet som regel den advokat som börjat med ärendet också blir rättegångsbiträde. Däremot torde det med den föreslagna utvidgningen av den statliga processuella rättshjälpen endast undantagsvis bli någon anledning, vare sig för rättshjälpsanstalterna eller för landstingen enligt jämtlandssystemet, att meddela processuell rättshjälp utan att begagna den form av sådan hjälp som statsverket tillhandahåller.

Motpartens intressen

En olägenhet med den fria rättegången i dess nuvarande utformning är, att motparten till den som åtnjuter fri rättegång, även om han vinner målet, drabbas av kostnader, för vilka han ofta ej kan få ersättning. Till följd härav kommer ej sällan part som är berättigad till fri rättegång i ett omotiverat överläge i förhållande till sin motpart vid förlikningsförhandlingar och i processen.

Kommittén har övervägt frågan huruvida denna olägenhet för motparten skulle kunna undvikas eller minskas. De möjligheter som därvid ligga närmast till hands äro att rättegångshjälp icke beviljas part vars talan synes ogrundad och att motpart som tvingats in i en obefogad process tillerkännes ersättning, helt eller delvis, av allmänna medel. Som tidigare sagts har kommittén avvisat tanken på en förprövning, huruvida den hjälpsökandes talan är ogrundad. I fråga om ersättning åt motpart av allmänna medel förtjäna omnämnas de i Västtyskland gällande reglerna, att i fall där den som beviljats »Armenrecht» anhängiggjort eller fullföljt talan, motparten tillsvidare befrias från att betala expeditioner och ersättning åt vittnen m. fl., vilken ersättning utgår av statsmedel, med skyldighet för den som förlorar rättegången att ersätta staten den förskjutna kostnaden. Mot ett sådant system kan anföras att staten icke har någon anledning att i alla de fall där motparten sedermera förlorar rättegången förskjuta några kostnader för honom med risk att icke kunna återfå dem. Mer ändamålsenligt synes vara att staten, sedan rättegången

avgjorts, lämnar den vinnande motparten ersättning för hans kostnader eller en del av dem, i den mån de ej kunna uttagas av den förlorande. Emellertid torde det inte gärna kunna ifrågakomma att av den anledningen att en part åtnjuter rättegångshjälp lägga ansvaret för vinnande motparts förluster på staten. Tilläggas bör att motpartens möjligheter att utfå tilldömd ersättning för rättegångskostnad självfallet i regel bli större, när det gäller de personer högre upp på ekonomiskalan, till vilka den processuella rättshjälpen nu föreslås utvidgad, än när fråga är om de personer som för närvarande få fri rättegång. Kommittén anser sig således icke kunna föreslå att någon ersättning av allmänna medel skall utgå till vinnande motpart.

Rättegångshjälpen enligt kommitténs förslag

Enligt gällande lag må fri rättegång beviljas den, som icke äger tillgång till gäldande av de med rättegången förenade kostnaderna eller efter deras utgivande skulle sakna nödiga medel för eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet. Denna metod att bestämma huruvida part med hänsyn till sina ekonomiska villkor må beviljas fri rättegång — den s. k. relativitetsprincipen — innebär, att partens inkomst- och förmögenhetsförhållanden ställas i relation till de sannolika rättegångskostnaderna, varvid jämväl beaktas partens utgifter till underhåll för sig och sin familj. Endast om parten vid en sådan beräkning finnes sakna för rättegången erforderliga tillgångar, må han erhålla fri rättegång.

Relativitetsprincipen drager, teoretiskt, ingen gräns med hänsyn till parts inkomst- eller förmögenhetsvillkor för beviljande av fri rättegång. Ju större rättegångskostnaderna i ett mål kunna antagas bli, desto högre upp i inkomst- och förmögenhetsskikten skall fri rättegång kunna beviljas. Även personer i goda ekonomiska omständigheter skulle kunna erhålla fri rättegång, blott rättegångskostnaderna kunde antagas bli tillräckligt stora. Som förut berörts är emellertid praxis vid beviljande av fri rättegång i regel så restriktiv, att åtskilliga personer, som skulle ha behov av viss rättshjälp av det allmänna, äro utestängda från förmånen av fri rättegång. En följd av relativitetsprincipen synes också vara, att praxis vid beviljande av fri rättegång kommit att skifta rätt väsentligt mellan skilda domstolar. Med hänsyn till vad nu anförts och enär det synes svårt att med bibehållande av en renodlad relativitetsprincip utforma regler, vilka garantera en någorlunda enhetlig praxis vid fastställande av det kostnadsbidrag som part enligt kommitténs förslag skall erlägga, har kommittén funnit, att villkoren för erhållande av rättegångshjälp böra anknytas till mera fasta normer.

Vid det förhållandet att part enligt kommitténs förslag i princip är återbetalningsskyldig gentemot statsverket för dess kostnad i anledning av partens rättegångshjälp, torde reglerna om vilka omständigheter, som skola

ligga till grund för kostnadsbidragets storlek och för behovsprövningen i övrigt, kunna i viss mån schabloniseras. Prövningen synes böra i första hand anknytas till de omständigheter, som i allmänhet ha den största betydelsen för parts förmåga att gälda rättegångskostnad, och även reglerna om huru dessa omständigheter skola beaktas torde kunna schabloniseras. Föreligga därjämte andra omständigheter av betydelse, synes avvikelse från schablonen böra ske, endast om dessa *väsentligt* öka eller minska partens förmåga att bestrida processkostnaderna. En sålunda konstruerad behovsprövning är ägnad att främja en enhetlig rättstillämpning. Dessutom förenklas prövningen och för parterna och deras ombud blir det i allmänhet möjligt att i förväg bedöma huruvida och på vilka villkor rättegångshjälp kan komma att beviljas.

För de allra flesta torde deras inkomst och försörjningsbörda vara de två omständigheter, av vilka deras förmåga att gälda rättegångskostnad väsentligen beror. Kommittén föreslår, att villkoren för erhållande av rättegångshjälp i första hand anknytas dels till beloppet av partens årsinkomst och dels, om parten är underhållsskyldig mot make, barn eller annan, till antalet sådana personer till vilkas underhåll parten väsentligen bidrager.

Vad som enligt kommitténs förslag skall förstås med årsinkomst utvecklas i specialmotiveringen.

Reglerna om huru försörjningsbördan skall beaktas föreslår kommittén skola på så sätt schabloniseras, att lika hänsyn alltid skall tagas till varje person, till vars underhåll parten väsentligen bidrager, oavsett huruvida denna person är partens make, barn eller annan och oavsett huruvida underhållsskyldigheten fullgöres genom erläggande av underhållsbidrag eller på annat sätt. Förslagets innebörd i denna del behandlas närmare i specialmotiveringen.

Skyldighet att utgiva kostnadsbidrag har kommittén ansett i regel ej böra åläggas part i så små omständigheter, att hans årsinkomst ej uppgår till mer än 7 000 kronor eller, där han fullgör underhållsskyldighet mot make, barn eller annan, nämnda belopp ökat med 500 kronor för envar sådan person till vars underhåll parten väsentligen bidrager. Kommittén har ej funnit skäl föreligga att föreslå olika belopp för ifrågavarande gränsinkomst i skilda dyrortsgrupper.

Överstiger parts årsinkomst nu angivna gränsbelopp, skall han enligt kommitténs förslag i allmänhet vara pliktig att, innan rättegångshjälp må åtnjutas, erlägga kostnadsbidrag. Huru stort detta bör vara kan självfallet vara föremål för delade meningar. Kommittén föreslår, att bidraget, där ej särskilda omständigheter föreligga, skall bestämmas till belopp, som motsvarar en tiondel eller, om parten fullgör underhållsskyldighet som förut sagts, en femtondel av det belopp med vilket partens årsinkomst överstiger gränsbeloppet. Lägsta bidrag föreslås dock skola utgöra femtio

kronor. Bidraget föreslås vidare alltid skola bestämmas i jämna tiotal kronor. I specialmotiveringen och i tabell 2 (bilaga F) givas exempel på kostnadsbidragets storlek i skilda inkomstklasser och vid olika försörjningsbörda.

Avvikelse från ovan föreslagna schablon föreslås skola ske, då parts förmåga att gälda rättegångskostnad på grund av särskild omständighet, exempelvis förmögenhet eller skuldsättning, är *väsentligt* ökad eller minskad. Förslagets innebörd i denna del behandlas närmare i specialmotiveringen.

Utformas bidragsskyldigheten på sätt ovan föreslagits, behöver — om man bortser från vissa situationer som behandlas i annat sammanhang — vid prövningen av begäran om rättegångshjälp någon uppskattning av processkostnadernas sannolika storlek ej ske. Parten får själv söka uppskatta processkostnadernas ungefärliga storlek och på grundval av denna uppskattning bedöma, huruvida det är någon mening med att ansöka om rättegångshjälp med skyldighet att erlägga kostnadsbidrag. Beräknar parten att kostnaderna ej överstiga det kostnadsbidrag han med hänsyn till sina ekonomiska villkor skall betala, antages han föredraga att processa utan rättegångshjälp. Sålunda antages exempelvis part, vars ekonomiska villkor äro sådana att han i kostnadsbidrag skulle erlägga 500 kronor, icke vilja i förväg betala detta belopp i kostnadsbidrag för att föra talan i en enkel skilsmässoprocess, som kan väntas kosta betydligt mindre. Erlägger parten likväl kostnadsbidrag och visar det sig att processkostnaderna understiga detta, föreslås skillnaden skola återbetalas till parten. I övrigt skall, frånsett ett visst särfall med ringa praktisk betydelse, vilket behandlas i specialmotiveringen (vid 24 § i lagförslaget), kostnadsbidraget alltid, oavsett målets utgång, tillfalla staten. Däremot skall motpart enligt vanliga regler om rättegångskostnad kunna förpliktas att gottgöra parten vad han erlagt i kostnadsbidrag.

Genom att kostnadsbidragets belopp enligt kommitténs förslag blir allt större ju bättre partens ekonomiska villkor äro, blir sannolika antalet processer, i vilka kostnaderna äro högre än kostnadsbidraget, allt mindre ju högre upp man kommer på ekonomiskalan. Av tabell 3 (bilaga F) framgår exempelvis att år 1956 rättegångskostnaden understeg 300 kronor för över 60 procent av de parter vid underrätterna som redovisas i tabellen och för nära hälften av parterna vid hovrätterna. I denna tabell redovisas icke hemskillnads- och äktenskapsskillnadsmålen vid underrätterna men av tabell 4 (bilaga F) synes kunna dragas den slutsatsen, att även i dessa mål parts rättegångskostnad i flertalet fall understeg 300 kronor. Enligt kommitténs förslag skall kostnadsbidraget bestämmas till nyssnämnda belopp för ensamstående part, om hans årsinkomst uppgår till 10 000 kronor, och för part med underhållsskyldighet mot tre personer (exempelvis hustru och två barn), om hans årsinkomst uppgår till 13 000 kronor.

För part med högre inkomst än nu sagts torde det sålunda ofta ej innebära någon fördel att erhålla rättegångshjälp. Av de i tabell 3 redovisade parterna ha endast cirka 10 procent haft högre rättegångskostnad än 800 kronor. Ett kostnadsbidrag med sistnämnda belopp skall enligt kommitténs förslag erläggas av ensamstående part, om hans årsinkomst uppgår till 15 000 kronor, och av part med underhållsskyldighet mot tre personer, om hans årsinkomst uppgår till 20 500 kronor.

Av vad nu anförts framgår att genom den föreslagna konstruktionen av bidragsskyldigheten och genom processkostnadernas varierande storlek automatiskt dragas gränser på ekonomiskalan, ovanför vilka det ej innebär någon fördel att erhålla rättegångshjälp. Med hänsyn härtill och som även parter i goda ekonomiska omständigheter understundom, då processkostnaderna äro särskilt stora, kunna ha behov av rättegångshjälp, skulle det kunna försvaras att icke införa någon uttrycklig gräns på ekonomiskalan, ovanför vilken rättegångshjälp ej skulle få beviljas. Från statsfinansiell synpunkt skulle det sannolikt ej ha större betydelse, om även relativt välbärgade parter mot erläggande av ett i förhållande till deras villkor bestämt kostnadsbidrag skulle kunna få rättegångshjälp för att föra en dyrbar process, särskilt som sådana parter skulle ha svårt att undandraga sig verkställighet av beslut om återbetalningsskyldighet till statsverket. Ju bättre en parts ekonomiska villkor äro, desto lättare har han emellertid att, om hans talan är någorlunda befogad, på annat sätt än genom rättegångshjälp erhålla kredit beträffande den del av processkostnaderna som han icke förmår att genast utgiva. På så sätt tillgodoses hans rättsskydd utan rättegångshjälp. Kommittén har därför — om än med viss tvekan — ansett, att med avseende å parts ekonomiska villkor bör finnas en uttrycklig gräns, ovanför vilken rättegångshjälp i regel ej må beviljas. I detta hänseende föreslår kommittén, att då parts årsinkomst överstiger de föreslagna gränsbeloppen för skyldighet att erlägga kostnadsbidrag med mera än 8 000 kronor eller, om parten har försörjningsbörda som förut sagts, med mera än 12 000 kronor rättegångshjälp i allmänhet ej må beviljas. Kostnadsbidraget för parter i nu angivna inkomstlägen utgör 800 kronor. För part utan försörjningsbörda innebär förslaget en gräns vid 15 000 kronors årsinkomst och för övriga parter blir gränsen beroende av deras försörjningsbörda. Part som väsentligen bidrager till en persons underhåll, exempelvis hustru, får ej rättegångshjälp, om hans årsinkomst överstiger 19 500 kronor. För ytterligare exempel hänvisas till tabell 2 (bilaga F). Också från dessa gränser föreslås på sätt i specialmotiveringen närmare utvecklas avvikelse kunna ske, då parts förmåga att gälda rättegångskostnad på grund av särskild omständighet är väsentligt ökad eller minskad.

Men oavsett om sådan särskild omständighet som nyss sagts föreligger eller ej, bör enligt kommitténs mening möjlighet finnas att undantagsvis

vid särskilt höga rättegångskostnader bevilja rättegångshjälp också åt part, vars ekonomiska villkor ligga ovanför den angivna gränsen. Såsom tidigare utvecklats skall enligt kommitténs förslag vid prövningen av begäran om rättegångshjälp i regel ej ske någon uppskattning av rättegångskostnadernas sannolika storlek utan prövningen begränsas till sökandens ekonomiska villkor. Söker part, vars ekonomiska villkor ligga ovanför förut angivna övre gränser, 15 000 kronor för ensamstående och 19 500 kronor etc. för part med försörjningsbörda, rättegångshjälp, skall enligt huvudregeln sådan förmån icke beviljas. Men göres i något fall antagligt, att rättegångskostnaderna bli så betydande, att parten saknar möjlighet att utan rättegångshjälp behörigen tillvarataga sina intressen i rättegången, föreslås rättegångshjälp skola beviljas. I sådant fall kommer kostnadsbidraget, beräknat enligt förut angivna regler, att utgå med högre belopp än 800 kronor.

Kostnadsbidragets belopp föreslås skola fastställas samtidigt som rättegångshjälpen beviljas. Så snart parten erlagt föreskrivet bidrag, äger han vid den domstol som beviljat rättegångshjälpen komma i åtnjutande av de därmed förenade förmånerna. Den omständigheten att processen drager ut på tiden skall enligt kommitténs förslag icke föranleda, att parten blir skyldig att utgiva ytterligare bidrag, utan har parten väl erlagt sitt kostnadsbidrag, får han slutföra processen på statens bekostnad vid samma domstol. Det vore visserligen tänkbart med en ordning, enligt vilken parten sedan viss tid förflutit skulle vara pliktig att utgiva ytterligare bidrag, vid äventyr att rättegångshjälpen eljest indroges. En dylik ordning skulle emellertid komplicera systemet i flera hänseenden och medföra åtskilligt merarbete för domstolarna och bör därför enligt kommitténs uppfattning icke genomföras. Den ytterligare betalningsförmåga parten erhåller genom att tiden förflyter får tagas i anspråk genom partens återbetalningsskyldighet. Endast för den händelse parten under processens gång skulle få sina ekonomiska villkor, d. v. s. främst sina inkomster eller sin förmögenhetsställning, så förbättrade, att partens förmåga att gälda rättegångskostnad blivit *avsevärt* ökad, föreslår kommittén, att ändring skall kunna föreskrivas i fråga om kostnadsbidragets storlek. I sådant fall skall också, om skäl äro därtill, förmånen kunna helt indragas, och part, som beviljats rättegångshjälp utan skyldighet att erlägga kostnadsbidrag, kunna åläggas att utgiva sådant. Innebörden av kommitténs förslag i nu berörda hänseende utvecklas närmare i specialmotiveringen.

Processen i varje instans torde i regel kräva så lång tid, att part, som åtnjutit rättegångshjälp efter erläggande av kostnadsbidrag av den storleksordning kommittén föreslagit, bör ha förmåga att utgiva nytt kostnadsbidrag, om talan fullföljes och han önskar komma i åtnjutande av rättegångshjälp jämväl i den högre instansen. En skyldighet att för varje in-

stans erlägga nytt kostnadsbidrag är också ägnad att motverka, att talan fullföljes utan tillräckliga skäl. Kommittén föreslår därför, att part som vid lägre rätt åtnjutit rättegångshjälp efter erläggande av kostnadsbidrag skall, innan han må komma i åtnjutande av förmånen i högre rätt, vara skyldig att ånyo gälda kostnadsbidrag med lika stort belopp som vid rättegången i den lägre instansen. Någon ny begäran om rättegångshjälp i den högre instansen skall däremot i regel ej behöva göras, utan erlägger parten nytt kostnadsbidrag, föreslås han automatiskt få tillgodonjuta förmånen i den högre instansen. Part, som i den lägre instansen åtnjutit rättegångshjälp utan att behöva gälda kostnadsbidrag, föreslås också automatiskt få samma förmån i högre instans, således fortfarande utan skyldighet att utgiva kostnadsbidrag. Har efter rättegången i den lägre instansen partens ekonomiska villkor så förbättrats, att hans förmåga att gälda rättegångskostnad blivit *avsevärt* ökad, bli de förut berörda reglerna, enligt vilka förmånen kan indragas eller ändrade villkor föreskrivas i fråga om kostnadsbidrag, tillämpliga. Bestämmelserna om automatiskt erhållande av rättegångshjälp i högre instans skola ej utgöra hinder för part att där begära rättegångshjälp på ändrade villkor, vilket han har intresse av i det fall att hans ekonomiska villkor försämrats sedan han erhöll rättegångshjälp i den lägre instansen.

I fråga om vilka förmåner som skola tillkomma den som åtnjuter rättegångshjälp föreslår kommittén regler, som i stort sett överensstämma med reglerna i lagen om fri rättegång. Föreslagna avvikelser behandlas i specialmotiveringen.

Såsom berörts i samband med frågan om parts bidragsskyldighet anser kommittén, att part som åtnjutit rättegångshjälp skall vara pliktig att återgälda statsverket dess kostnad i anledning av rättegångshjälpen eller med andra ord att den processuella rättshjälpen alltjämt skall bibehålla sin karaktär av kredit. Har parten erlagt kostnadsbidrag, gäller vad nu sagts den överskjutande kostnad som kan ha uppstått för statsverket. Till förmån för en återbetalningsskyldighet kan, förutom de skäl som förut anförts, åberopas att en sådan får antagas stimulera parten att iakttaga god processekonomi. Skulle parts bidragsskyldighet upphöra i och med att kostnadsbidraget erlagts, riskerar man att parten, sedan han väl betalt bidraget, för sin process utan att tillräckligt sörja för att kostnaderna icke bli större än som erfordras för att han skall nå sitt syfte med processen. Därigenom skulle också motparten åsamkas extra kostnader. Å andra sidan böra reglerna om återbetalningsskyldighet icke utformas så, att denna skyldighet blir oskäligt betungande för parten. En sådan ordning skulle äventyra vad man vill uppnå med den processuella rättshjälpen, nämligen att undanröja

de hinder och svårigheter för medborgarna att tillvarataga sin rätt, som betingas av dryga processkostnader.

De nuvarande bestämmelserna om skyldighet för motpart och därmed jämställd att ersätta statsverket dess kostnad i anledning av parts fria rättegång föreslås, med allenast smärre ändringar i sak vilka behandlas i specialmotiveringen, skola gälla också rättegångshjälpen. Skyldighet för part som åtnjutit rättegångshjälp att, då förordnande givits om förmånens upphörande, ersätta statsverkets kostnad föreslås likaså skola finnas enligt i huvudsak samma regler som i lagen om fri rättegång. I nu nämnda fall skall således, liksom enligt gällande rätt, återbetalningsplikt åläggas av domstolen vid målets eller ärendets avgörande.

I fråga om återbetalningsskyldigheten i övrigt gäller för närvarande enligt 13 § lagen om fri rättegång, att om part som åtnjutit fri rättegång efter rättegångens avslutande finnes kunna utan intrång i de medel som äro nödiga för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet gälda rättegångskostnad som utgått av allmänna medel, han må på yrkande av kronans ombudsman i den ort där parten har sitt hemvist förpliktas att ersätta statsverket sådan kostnad, dock att, om dylik ersättningsskyldighet ålagts motpart eller annan, talan som nu sagts ej må väckas med mindre det visas att kostnaden icke kunnat uttagas av denne. Talan må ej väckas senare än fem år efter rättegångens avslutande. För att exekutionstitel skall kunna erhållas rörande återbetalningsskyldighet enligt 13 § lagen om fri rättegång måste således särskild talan föras vid domstol efter rättegångens avslutande. Öppnas på sätt kommittén förordat den processuella rättshjälpen för en vidgad personkrets, synes man knappast kunna bibehålla oförändrad den i nyssnämnda lagrum stadgade formen för åläggande av återbetalningsplikt. En sådan ordning skulle sannolikt medföra att ett stort antal processer angående återbetalningsskyldighet komme till stånd, vilket skulle förorsaka ökat arbete för domstolarna och de exekutiva myndigheterna och även från andra synpunkter vara otillfredsställande. Det torde därför vara nödvändigt att införa en smidigare och effektivare form att ålägga part som åtnjutit rättegångshjälp ersättningsskyldighet till statsverket. Någon annan framkomlig utväg synes därvid knappast finnas än att också sådan parts ersättningsskyldighet, i den mån så är möjligt, får fastställas redan då domstolen skiljer målet eller ärendet från sig.

Beträffande den närmare utformningen av reglerna om skyldighet för part som åtnjutit rättegångshjälp att ersätta statsverkets kostnad i anledning härav torde skillnad böra göras mellan det fall, att det är den misstänkte som åtnjutit rättegångshjälp i brottmål, vari åklagare för talan, eller under förundersökning, och övriga fall.

Kommittén föreslår, att om part åtnjutit rättegångshjälp i annat fall än såsom misstänkt i mål om allmänt åtal eller under förundersökning,

rätten då den skiljer målet eller ärendet från sig skall förplikta honom att ersätta statsverket dess kostnad i anledning av rättegångshjälpen, i den mån ej motpart eller annan ålagts ersättningsskyldighet härför. För att återbetalningsskyldigheten ej skall bli alltför betungande, föreslår kommittén dock, att därest partens ekonomiska villkor äro sådana, att han, om dessa ej förbättras, kan antagas sakna förmåga att inom en tid av fem år fullgöra betalningsskyldigheten utan intrång i de medel som erfordras för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet, han skall förpliktas att ersätta allenast vad han kan antagas ha förmåga att inom sagda tid gälda. Beträffande återstoden skall rätten i sådant fall förordna att den tillsvidare skall stanna å statsverket. Detta innebär, att om partens ekonomiska villkor därtill föranleda, förordnande skall kunna givas också om att hela kostnaden tillsvidare skall stanna å statsverket. Den närmare innebörden i övrigt av de regler kommittén sålunda föreslår om jämkning av parts ersättningsskyldighet utvecklas i specialmotiveringen.

I syfte att underlätta för part som åtnjutit rättegångshjälp att fullgöra sin återbetalningsskyldighet utan alltför stort ekonomiskt avbräck föreslår kommittén vidare, att om det är anledning antaga att parten icke utan att oskäligt betungas förmår att strax gälda kostnad, som han enligt vad ovan sagts förpliktats att ersätta statsverket, myndighet, som har att ombesörja ersättningens indrivning, skall äga medgiva anstånd med dess erläggande eller avbetalning av densamma i särskilda poster. Anstånd föreslås skola få beviljas under sex månader från det beslut därom meddelas och avbetalning föreslås skola få ske med visst belopp minst en gång i månaden, där ej särskilda omständigheter annat föranleda, och i övrigt så, att ersättningen är till fullo gulden senast inom fem år från dagen för beslutet. I övrigt föreslås i huvudsak samma regler om anstånd och avbetalning skola gälla som enligt lagen den 9 april 1937 om verkställighet av bötesstraff stadgas i fråga om böter.

Ovan berörda regler om jämkning av ersättning till statsverket, anstånd med erläggande av sådan ersättning och avbetalning därav föreslås, på sätt i specialmotiveringen närmare utvecklas, skola gälla jämväl vissa kostnader som enligt rättegångsbalken utgått av allmänna medel.

Har rätten förordnat, att statsverkets kostnad i anledning av parts rättegångshjälp helt eller delvis tillsvidare skall stanna å statsverket, och förbättras sedermera partens ekonomiska villkor eller har motpart eller annan förpliktats att ersätta kostnad som nu sagts och finnes kostnaden ej kunna uttagas av den förpliktade, kan icke med hjälp av ovan föreslagna regler betalningsförmågan hos den part som åtnjutit rättegångshjälp tagas i anspråk.

Sistnämnda situation, vilken torde vara den mest praktiska, skulle visserligen kunna bemästras genom att den part som åtnjutit rättegångshjälp ålades solidarisk ersättningsskyldighet med motparten eller annan

som förklarats ersättningsskyldig. En sådan ordning skulle dock vara stötande i många fall, särskilt i sådana statusmål i vilka en part i små omständigheter fört talan mot en part, som har möjlighet att undandraga sig att fullgöra sin återbetalningsskyldighet. Enligt kommitténs mening bör det ej komma i fråga att införa en dylik solidarisk ersättningsskyldighet.

En annan utväg att komma till rätta med återbetalningsskyldigheten i nu ifrågavarande fall är att för dessa behålla möjlighet för kronans ombudsman att efter rättegångens avslutande föra talan om ersättningsskyldighet. I till kommittén överlämnade framställningar till Konungen av föreningen Sveriges landsfiskaler den 1 december 1951 och av riksdagens justitieombudsman den 5 november 1957, vilken sistnämnda framställning intagits som bilaga H till detta betänkande, har visserligen anförts, att det är tvivelaktigt, huruvida de belopp som inflyta till statsverket på grund av ifrågavarande indrivningsverksamhet täcka kostnaderna för det därmed förenade arbetet, samt ifrågasatts, om icke återbetalningsskyldigheten enligt 13 § lagen om fri rättegång borde upptagas till förnyat övervägande. Om den processuella rättshjälpen, såsom kommittén föreslagit, utvidgas att omfatta också personer, vilka befinna sig högre upp på ekonomiskalan än de som nu få fri rättegång, kommer emellertid denna fråga i ett annat läge. Särskilt i det fall att en relativt välbärgad part som haft rättegångshjälp vunnit målet men hans motpart som ålagts ersättningsskyldighet icke kunnat betala — exempelvis därför att han genom processen frånvunnits egendom varur betalning kunnat ske — vore det otillfredsställande, om icke förstnämnda part skulle kunna åläggas återbetalningsplikt. Bleve den som åtnjutit rättegångshjälp icke ersättningsskyldig i sådant fall, skulle han i jämförelse med part som fört talan utan rättegångshjälp komma i en omotiverat gynnad ställning. Och även beträffande det fall, att rätten förordnat att kostnad i anledning av parts rättegångshjälp helt eller delvis tillsvidare skall stanna å statsverket men partens villkor sedermera förbättras, kunna skäl anföras, om ock av mindre styrka, för att ersättningsskyldighet skall kunna åläggas inom en viss tid efter rättegångens avslutande. Vid det förhållandet att parten i sistnämnda fall redan i domen skall åläggas att återgälda så mycket av statsverkets kostnad, som han kan antagas ha förmåga att gälda inom fem år, torde emellertid särskild talan om ersättningsskyldighet efter rättegångens avslutande i detta fall endast undantagsvis vara motiverad, exempelvis om parten erhållit ett större arv eller på annat sätt fått sina ekonomiska villkor väsentligt förbättrade.

Under åberopande av vad nu anförts föreslår kommittén, att i de fall ovan berörts ersättningsskyldighet efter rättegångens avslutande skall kunna åläggas part på talan av kronans ombudsman enligt i huvudsak samma regler, som nu äro upptagna i 13 § lagen om fri rättegång. Kommittén förutsätter emellertid, att sådan talan ej väckes för indrivning av smärre belopp, och föreslår, i enlighet med vad justitieombudsmannen i nyssnämnda

framställning i andra hand förordat, att en väsentlig höjning sker av det minsta belopp, för närvarande 100 kronor, som enligt bestämmelse i tillämpningsföreskrifterna skall föranleda underrättelse till utmätningsman. Kommittén föreslår en höjning av nämnda belopp till 300 kronor.

Innan kommittén till behandling upptager frågan om huru reglerna om ersättningsskyldigheten lämpligen böra utformas, då rättegångshjälp åtnjutits av den misstänkte i mål, vari åklagare för talan, eller under förundersökning, vill kommittén något beröra innebörden av nu gällande regler om den misstänktes ersättningsskyldighet till statsverket.

I brottmål, vari åklagare för talan, utgå enligt rättegångsbalken kostnaderna för åklagarens processföring — d. v. s. främst kostnaderna för hans bevisning — helt och hållet av allmänna medel. Likaså utgår i sådana mål av allmänna medel kostnad för bevisning varom rätten självmant föranstaltat. Men därjämte skola enligt rättegångsbalken också vissa kostnader för den tilltalades egen processföring utgå av allmänna medel, nämligen ersättning åt offentlig försvarare (21 kap. 10 §), kostnad för syn som ägt rum på begäran av den tilltalade (39 kap. 4 §) och ersättning åt sakkunnig som på begäran av den tilltalade utsetts av rätten (40 kap. 17 §). Frikännes den tilltalade i målet, skall kostnad som sålunda utgått av allmänna medel, bortsett från kostnad som uppkommit på grund av försumlig processföring av den tilltalade eller annan, alltid stanna å statsverket, oavsett om kostnaden hänför sig till åklagarens eller den tilltalades processföring och oavsett om den tilltalades ekonomiska villkor äro sådana att han kan betala kostnaden eller ej. Dömes åter den tilltalade för brottet, skall domstolen, då den skiljer målet från sig, enligt 31 kap. 1 § rättegångsbalken förplikta den tilltalade att till statsverket återgälda kostnad som ovan sagts, dock är den tilltalade icke ersättningsskyldig för kostnad, som icke skäligen varit påkallad för utredningen, eller för kostnad, som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av annan än den tilltalade, hans ombud eller av honom utsedd försvarare. Ersättningsskyldighet enligt vad nu sagts skall i princip åläggas den tilltalade oavsett hans ekonomiska villkor, dock med det undantaget att om kostnadens belopp icke står i rimligt förhållande till den tilltalades brottslighet och villkor, ersättningen må jämkas efter vad som prövas skäligt. Har den tilltalade åtnjutit fri rättegång, gäller emellertid enligt 6 § lagen om fri rättegång, att han ej må förpliktas gottgöra statsverket ersättning till offentlig försvarare eller kostnad som enligt föreskrift i rättegångsbalken av allmänna medel utgått för bevisning varom rätten självmant föranstaltat. Genom sistnämnda bestämmelse har lagstiftaren sökt åstadkomma, att tilltalad som åtnjutit fri rättegång ej skall åläggas betalningsskyldighet för andra kostnader som utgått av allmänna medel än kostnaderna för motpartens, d. v. s. åklagarens, processföring. Denna princip är dock icke fullständigt genomförd. 6 § lagen om fri rätte-

gång omfattar nämligen icke kostnad för syn som ägt rum på begäran av den tilltalade och icke heller ersättning åt sakkunnig som på begäran av den tilltalade utsetts av rätten.

Kostnad som enligt lagen om fri rättegång utgått av allmänna medel i anledning av tilltalads fria rättegång, exempelvis kostnad för vittnen som hörts på den tilltalades begäran, kan den tilltalade icke förpliktas återgälda till statsverket i annan ordning än enligt 13 § lagen om fri rättegång, d. v. s. endast på särskild talan efter rättegångens avslutande. Denna återbetalningsskyldighet är oberoende av utgången i målet. Även om den tilltalade frikännes, är han återbetalningsskyldig. Undantag härifrån finnes endast för det fall, att sådana omständigheter föreligga som angivas i 31 kap. 2 § rättegångsbalken, d. v. s. att åklagaren väckt åtalet utan sannolika skäl eller att det eljest, då den tilltalade frikännes, på grund av omständigheterna i målet förekommer synnerlig anledning därtill.

Stadgandet i 13 § lagen om fri rättegång omfattar även kostnad, för vilken tilltalad som åtnjutit fri rättegång enligt 6 § samma lag ej må åläggas ersättningsskyldighet, således ersättning till offentlig försvarare och kostnad som enligt föreskrift i rättegångsbalken av allmänna medel utgått för bevisning varom rätten självmant föranstaltat. Även sådan kostnad kan således den tilltalade på särskild talan efter rättegångens avslutande åläggas att gottgöra statsverket under enahanda förutsättningar som gälla i fråga om kostnad som utgått enligt lagen om fri rättegång. Stadgandet därom i 13 § har erhållit sådan avfattning, att det ligger nära till hands att draga den slutsatsen att ifrågavarande återbetalningsskyldighet skall gälla oavsett målets utgång. Uttryckligt undantag härifrån finnes nämligen stadgat endast för det fall, att sådana omständigheter föreligga som angivas i 31 kap. 2 § rättegångsbalken. Emellertid synes det uppenbart, att de allmänna reglerna i 31 kap. rättegångsbalken här skola tillämpas i första hand. Eljest skulle tilltalad som åtnjutit fri rättegång kunna komma i ett sämre läge än annan tilltalad. Frikännes tilltalad som åtnjutit fri rättegång, skall domstolen alltså förordna, att kostnad varom nu är fråga skall stanna å statsverket, och 13 § lagen om fri rättegång blir i sådant fall ej tillämplig. Likaså skall domstolen då den tilltalade dömes för brottet alltid, även om han åtnjutit fri rättegång, jämlikt 31 kap. 1 § rättegångsbalken pröva, huruvida kostnadens belopp står i rimligt förhållande till den tilltalades brottslighet och villkor, och finnes vid en sådan prövning jämkning böra ske, skall i domen angivas hur stor del av kostnaden som skall stanna å statsverket och 13 § lagen om fri rättegång blir icke tillämplig beträffande denna del av kostnaden. Detsamma gäller också övriga fall då jämlikt 31 kap. 1 § rättegångsbalken kostnaden helt eller delvis skall stanna å statsverket.

Av vad nu anförts framgår att gällande regler om skyldighet för tilltalad som åtnjutit fri rättegång att ersätta statsverket kostnad som utgått av allmänna medel äro mycket invecklade och dessutom i vissa hänseenden in-

konsekventa. Reglerna torde ej heller alltid tillämpas på sätt ovan angivits böra ske.[1] Härtill kommer att det ofta beror på en tillfällighet huruvida en tilltalad har fri rättegång eller ej. Åtskilliga, kanske de flesta, obemedlade tilltalade begära icke fri rättegång, enär de ej ha några direkta utgifter för sin processföring.[2] Så kan fallet vara då den tilltalade icke önskar åberopa någon egen bevisning. Tilltalad som icke åtnjuter fri rättegång blir visserligen, om han dömes för brottet, skyldig att ersätta statsverket kostnaden för offentlig försvarare, men om den tilltalade är obemedlad, blir denna skyldighet i praktiken av så ringa betydelse för honom, att han ofta ej anser sig ha något intresse av att få fri rättegång.

Kommittén finner det vara riktigast, att kostnad som i mål om allmänt åtal utgått av allmänna medel behandlas lika när det gäller återbetalningsskyldigheten, vare sig kostnaden utgått enligt rättegångsbalken eller i anledning av den tilltalades rättegångshjälp. Frikännes tilltalad som åtnjutit rättegångshjälp, synes det sålunda kommittén mest tilltalande, att kostnaden för rättegångshjälpen, i likhet med exempelvis kostnad för offentlig försvarare, får stanna på statsverket utan ytterligare ersättningsskyldighet för den tilltalade. Dömes åter den tilltalade för brottet, bör kostnaden för rättegångshjälpen samt kostnad som nu omförmäles i 6 § lagen om fri rättegång behandlas lika som övrig kostnad som utgått av allmänna medel, och den tilltalade alltså i regel åläggas återbetalningsskyldighet härför. Likaså böra övriga personers, exempelvis åklagares, målsägandes och vittnes, i rättegångsbalken stadgade skyldighet att i undantagsfall ersätta kostnad som utgått av allmänna medel gälla även kostnad som utgått i anledning av den tilltalades rättegångshjälp. Vad ovan sagts bör också gälla kostnad som utgått av allmänna medel i anledning av att den misstänkte åtnjutit rättegångshjälp under förundersökning i brottmål.

Kommittén föreslår således, att om den misstänkte åtnjutit rättegångshjälp i brottmål, vari åklagare för talan, eller under förundersökning, vad i rättegångsbalken är stadgat om skyldighet för part eller annan att i mål som nu sagts eller med anledning av förundersökning återgälda statsverket kostnad, som enligt rättens beslut utgått av allmänna medel, skall äga motsvarande tillämpning i fråga om kostnad för den misstänktes rättegångshjälp.

Enär kommitténs förslag i denna del för tilltalade i små omständigheter innebär en skärpning, i varje fall formellt, av återbetalningsskyldigheten, har kommittén övervägt, huruvida icke den i 31 kap. 1 § rättegångsbalken upptagna regeln om jämkning av ersättning till statsverket, då dennas belopp icke står i rimligt förhållande till den tilltalades brottslighet och villkor, borde utvidgas så att jämkning skulle få ske också enbart med hänsyn

[1] Jfr Thomasson i Svensk Juristtidning 1956 s. 281 och C. E. Lindahl i Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund 1957 s. 11.

[2] Jfr tabell 1 (bilaga F).

till den tilltalades villkor, utan avseende å hans brottslighet. Denna fråga torde emellertid böra bedömas jämväl, och kanske främst, från kriminalpolitiska synpunkter och kommittén har därför funnit, att den bör prövas i annat sammanhang.

Med den utformning bestämmelserna om den misstänktes återbetalningsskyldighet i mål om allmänt åtal och under förundersökning föreslagits skola få finnes icke, såsom beträffande övriga parter, något utrymme för regler om åläggande av ersättningsskyldighet efter rättegångens avslutande.

Från belopp, som skall återbetalas till statsverket av part som åtnjutit rättegångshjälp, hans motpart eller annan, skall avräknas vad som erlagts i kostnadsbidrag. Kommitténs förslag härom behandlas i specialmotiveringen.

Ovan har föreslagits, att om part åtnjutit rättegångshjälp i annat fall än såsom misstänkt i mål om allmänt åtal eller under förundersökning, möjlighet skall införas för exekutionsmyndighet att medgiva parten anstånd med erläggande till statsverket av dess kostnad i anledning av partens rättegångshjälp eller avbetalning av kostnaden i särskilda poster. Möjlighet till anstånd eller avbetalning som nu sagts kan självfallet vara motiverad i andra fall då part i anledning av rättegång ålagts återbetalningsskyldighet till statsverket, exempelvis i fråga om motparts skyldighet, vare sig han haft rättegångshjälp eller ej, att ersätta statsverkets kostnad i anledning av den andra partens rättegångshjälp. Frågan om införande av allmänna regler om anstånd och avbetalning av ersättning till statsverket för kostnad som utgått i samband med rättegång är emellertid av alltför vittgående karaktär för att prövas i förevarande sammanhang. Enligt kommitténs mening synes detta spörsmål vara värt att övervägas i samband med översyn av exekutionsreglerna.

9. Frikänd tilltalads rättegångskostnader

Gällande bestämmelser

I brottmål, vari åklagare för talan, skola kostnaderna för åklagarens processföring bestridas av statsverket. Detsamma gäller kostnader som uppstå därigenom att domstolen i enlighet med officialprincipen självmant föranstaltar om utredning.

Den tilltalades kostnader för sitt försvar i mål som ovan sagts skola, om den tilltalade ej har fri rättegång, i princip bestridas av den tilltalade själv. Åtskilliga undantag härifrån finnas dock såsom framgår av vad som anföres i anslutning till följande uppräkning av de skilda slagen av kostnaderna för den tilltalades processföring.

1. *Kostnad för försvarare.*

Denna kostnad får den tilltalade betala själv. Har han ej utsett försvarare eller avvisas av honom utsedd försvarare och finnes på grund av sakens beskaffenhet eller eljest hans rätt icke kunna utan biträde tillvaratagas, skall emellertid offentlig försvarare förordnas för honom. Är den misstänkte anhållen eller häktad, skall även eljest, om han begär det, offentlig försvarare förordnas. Har rätten förordnat offentlig försvarare, utgår ersättning till denne av statsmedel.

2. *Kostnad för bevisning, som påkallats av den tilltalade.*

a) Vittneskostnad.

Den tilltalade får själv betala vittneskostnaden. Genom att för rätten påpeka förefintligheten av ett vittne kan emellertid den tilltalade ibland åstadkomma att rätten finner sig böra självmant föranstalta om vittnets hörande. I sistnämnda fall bestrides vittneskostnaden, som ovan berörts, av statsmedel.

b) Kostnad för tillhandahållande av skriftligt bevis.

Kostnaden betalas av den tilltalade. Har han förmått rätten att ex officio föranstalta om handlingens företeende (jfr ovan under a), betalas kostnaden av statsmedel.

c) Kostnad för syn.

Kostnaden betalas av statsmedel.

d) Kostnad för sakkunnig, som på den tilltalades begäran utsetts av rätten.

Kostnaden betalas av statsmedel.

e) Kostnad för sakkunnig, som icke nämnts av rätten.

Kostnaden betalas av den tilltalade.

3. *Delgivningskostnad.*

Enligt nya rättegångsbalken ombesörjer rätten i regel även sådan delgivning, som sker i enskild parts intresse. Delgivningskostnaden bestrides då av statsmedel, dock är parten skyldig bekosta avskrift och, om kommitténs förslag[1] därom genomföres, översättande av handling, som parten ingivit och som skall delgivas. Begär part att få ombesörja delgivning, må det anförtros honom, om rätten finner det kunna ske utan olägenhet. I sistnämnda fall skall delgivningen betalas av parten själv. Att delgivning anförtros tilltalad i mål om allmänt åtal torde dock knappast förekomma i praxis.

4. *Kostnad för utskrifter.*

a) Kostnad för utskrift av förundersökningsprotokoll.

Tilltalad och hans försvarare erhålla förundersökningsprotokoll utan avgift.

b) Kostnad för utskrift av rättens protokoll, dom eller annan expedition.

Önskar den tilltalade för sin processföring eller eljest utskrift av rättens protokoll, dom eller annan expedition, får han själv bestrida kostnaden. Anmärkas må att om tilltalad fullföljt talan i högre rätt, han är skyldig lösa högre rätts dom eller slutliga beslut utom då hans talan i ansvarsfrågan helt eller delvis bifallits. Nyssnämnda undantag från lösenskyldigheten infördes, efter förslag av kommittén, genom en författningsändring år 1954.

Vissa tilltalade få emellertid domstolsexpeditioner utan avgift, nämligen *dels* ämbets- eller tjänsteman i mål, som röra fel eller försummelse i tjänsten, *dels* krigsman i sådant mål mot honom, som är att anse såsom militärt mål, *dels ock* häktad person i mål angående brott, varför han sitter häktad.

5. *Kostnad för tilltalads inställelse.*

Den tilltalade får själv betala sin inställelse vid rätten. Detsamma gäller hans inställelse, såsom misstänkt, till förhör under förundersökningen.

Att kostnad enligt vad ovan anförts skall bestridas av statsmedel innebär, såsom redan berörts i motiveringen till förslaget angående rättegångshjälpen, icke att kostnaden alltid slutligen skall stanna å statsverket. Dömes den tilltalade för brottet, skall han förpliktas att återgälda vissa av nu ifrågavarande kostnader för åklagarens och sin egen processföring samt för utredning varom rätten självmant föranstaltat. Bestämmelser härom finnas upptagna i *31 kap. 1 § rättegångsbalken,* som lyder:

Dömes i mål, vari åklagare för talan, den tilltalade för brottet, skall han till statsverket återgälda vad enligt rättens beslut av allmänna medel utgått till vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt i arvode och ersättning till försvarare så ock statsverkets kostnad för hans hämtande till rätten. Den tilltalade vare dock ej ersättningsskyldig för

[1] P.m. den 25 juli 1956 med förslag till vissa ändringar i bestämmelserna om delgivning m. m.

kostnad, som icke skäligen varit påkallad för utredningen, eller för kostnad, som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av annan än den tilltalade, hans ombud eller av honom utsedd försvarare. Står kostnadens belopp icke i rimligt förhållande till den tilltalades brottslighet och villkor, må ersättningen jämkas efter vad som prövas skäligt.

Förklaras den tilltalade på grund av sin sinnesbeskaffenhet fri från straff, vare han skyldig att ersätta kostnad, som nu sagts, om och i den mån det med hänsyn till omständigheterna finnes skäligt.

Frikännes däremot den tilltalade, behöver han ej — om man bortser från fall av försumlig processföring o. d. — återgälda statsverket vare sig kostnader för åklagarens processföring, kostnader som uppstått på grund av rättens föranstaltande om bevisning eller statsverkets kostnader för den tilltalades egen processföring.

För sina egna utgifter till processen — exempelvis för enskild försvarare, för vittnen, för sin egen inställelse — får tilltalad som frikännes i regel ingen ersättning. Endast om *åklagaren väckt åtal utan sannolika skäl* eller *eljest på grund av omständigheterna i målet förekommer synnerlig anledning därtill,* kan tilltalad som frikännes erhålla ersättning av statsverket för rättegångskostnader. Reglerna härom återfinnas i *31 kap. 2 § rättegångsbalken,* som lyder:

Har åklagare väckt åtal utan sannolika skäl eller förekommer eljest, då den tilltalade frikännes, på grund av omständigheterna i målet synnerlig anledning därtill, äge rätten av allmänna medel tillerkänna honom ersättning för hans kostnad för försvarare, för vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt för delgivning och för utskrift av protokoll, dom eller annat dylikt, såvitt kostnaden skäligen varit påkallad för tillvaratagande av hans rätt, så ock för hans inställelse vid rätten. Avvisas eller avskrives åtal, äge den tilltalade, om skäl äro därtill, erhålla ersättning för kostnad, som nu sagts.

Tilltalad, som vill erhålla ersättning för rättegångskostnad, skall enligt *31 kap. 9 § första stycket rättegångsbalken,* innan handläggningen avslutas, framställa yrkande därom och uppgiva, vari kostnaden består. Gör han det ej, äge han ej därefter tala å den kostnad, som uppkommit vid samma rätt; dock må den tilltalade, även om yrkande ej framställts, erhålla ersättning för utskrift av rättens dom eller slutliga beslut.

Beträffande rättegångskostnaderna i *högre rätt* gäller enligt *31 kap. 10 § rättegångsbalken,* att högre rätts dom skall anses som fällande, allenast då den tilltalade dömes till straff, som är att anse såsom svårare än det, vartill lägre rätt dömt, eller, om han frikänts av lägre rätt, dömes för brottet eller av honom fullföljd talan ej föranleder ändring i lägre rätts dom.

Ur förarbetena till rättegångsbalken

Beträffande rättegångskostnader i brottmål anförde *processkommissionen* bl. a. följande.

När den tilltalade frikännes från ett av offentlig åklagare anhängiggjort åtal, uppstår spörsmålet, huruvida han å sin sida skall vara berättigad till ersättning för sina nödvändiga kostnader i målet.

Främmande lagar intaga olika ståndpunkter i detta hänseende. Enligt dansk rätt får den frikände icke sådan ersättning, men av honom inkallade vittnen kunna under vissa omständigheter bliva ersatta av statsverket. Den norska lagen berättigar honom däremot till ersättning av statsmedel för nödvändiga utlägg för försvaret; och han kan jämväl få en efter skälighet avpassad ersättning för osedvanliga eller i förhållande till hans villkor betydliga resekostnader. Enligt tysk rätt kan statskassan åläggas ersätta den frikände nödvändiga utgifter. Enligt de finska förslagen må, om den tilltalade icke givit skälig anledning till åtalet, ersättning av statsverket tillerkännas honom för de utgifter, som han nödgats ikläda sig för sitt försvar.

Hos oss torde en frikänd tilltalad få ersättning för sina kostnader endast i det fall, att åklagaren finnes hava anställt åtalet utan skäl, i vilket fall denne förpliktas gottgöra den tilltalade hans kostnader. Nya lagberedningen föreslog ock att uttryckligen begränsa åklagarens ersättningsskyldighet till dessa fall. Som skäl för att icke i brottmålen göra den tappande partens skyldighet att gälda rättegångskostnader lika ovillkorlig som i tvistemål anfördes, att vanskligheten av att på förhand beräkna huru kraftig bevisning må kunna åvägabringas vore i brottmålen vida större än i tvistemålen, och att åtalets anhängiggörande, så snart sannolika skäl därför funnes, vore en åklagares ämbetsplikt, då däremot väckandet av talan i tvistemål vore en helt och hållet frivillig åtgärd av käranden.

Denna tankegång är väl grundad, men den synes icke med avgörande verkan kunna anföras emot varje förpliktelse för statsverket att gottgöra den frikände kostnader, som åtalet förorsakat honom. Visserligen torde det icke vara tillrådligt att helt uppgiva huvudregeln, att, även om den tilltalade frias, skall han själv vidkännas sina utgifter å målet. Men sådana omständigheter kunna föreligga, att detta framstår som en orättvisa. Om exempelvis en annan blir dömd för det ifrågavarande brottet, och den tilltalade själv icke givit skälig anledning till åtalet, kan det innebära en hårdhet, att den tilltalade utom det obehag, som åtalet medfört, också skall själv få stå för de kostnader, som det åsamkat honom. Att åklagaren kan förpliktas gottgöra dem, när åtalet anställts utan skäl, innebär icke ett tillräckligt skydd mot en sådan hårdhet, då det väl kan inträffa, att åklagaren haft någon grund för åtalet, utan att den tilltalade själv givit skälig anledning till detsamma. Detta kan ju inträffa, om åklagaren före åtalets anställande fått av ett vittne mottaga meddelanden, som han funnit graverande, men som vittnet sedermera inför domstolen icke kunnat vidhålla. Att uttömmande angiva de omständigheter, under vilka den tilltalade, som frikännes, bör få sina utgifter gottgjorda torde knappast låta sig göra. Det lämpligaste är att överlämna åt rätten att besluta härom, när särskilda omständigheter därtill föranleda. Det naturliga är därvid, att statsverket ersätter utgifterna. Gentemot åklagaren bör statsverket enligt den grundsats, som nu tillämpas, äga anspråk på att, så snart åtalet blivit utan skäl anställt, återfå vad det sålunda ålagts utgiva ävensom i samma omfattning som nu dess övriga utgifter å målet.

Processlagberedningen yttrade i motiven till 31 kap.:

I mål, däri talan om ansvar föres av allmän åklagare, måste frågan om skyldighet för part att ersätta rättegångskostnad regleras efter andra grunder än i tvistemål. De kostnader, som å åklagarsidan äro nödvändiga för genomförande av en straffprocess, bestridas av statsverket, och vissa av dessa kostnader, såsom

för verkställande av förundersökning och för åklagarens inställelse vid rätten, äro av den art, att de, oavsett målets utgång, böra bäras av det allmänna. Däremot böra andra kostnader för statsverket i viss utsträckning ersättas av den tilltalade, om han fälles till ansvar i målet. Med hänsyn till åklagarens skyldighet att väcka åtal, så snart tillräckliga skäl föreligga, att den misstänkte är skyldig till brottet, kan det icke åläggas åklagaren att ersätta den tilltalades kostnader allenast på den grund, att åtalet ogillats. Att i dylikt fall tillerkänna den tilltalade en allmän rätt att för dessa kostnader erhålla gottgörelse av statsverket synes ej böra komma i fråga. För vissa fall kräver dock billigheten, att han erhåller gottgörelse för sina kostnader.

I motiven till *31 kap. 2 §* anförde *processlagberedningen:*

Enligt gällande rätt kan tilltalad, som frikännes, erhålla ersättning för sina kostnader å målet, allenast då åklagaren finnes ha anställt åtalet utan skäl. Denna ståndpunkt kan i vissa fall leda till obillighet för den tilltalade. Visserligen torde, såsom redan framhållits, någon allmän rätt för tilltalad att, då åtalet ogillas, erhålla gottgörelse för sina kostnader ej böra föreskrivas, men vissa jämkningar i gällande rätt synas påkallade. Tillräcklig anledning torde ej föreligga att begränsa ersättningsrätten till de fall, då åtalet anställts alldeles utan skäl. Även då vissa skäl förelegat men dessa icke varit så starka, att de bort föranleda åtal, synes den tilltalade böra kunna få ersättning för sina kostnader. Vidare kan det i vissa fall, även om åklagaren haft sannolika skäl att väcka åtal, vara obilligt, att den tilltalade skall bära de kostnader han haft för att värja sig i målet. Stundom kan åklagaren, som blivit missledd av bevisningen, ha haft goda skäl att anställa åtal men talan dock vara objektivt obefogad. Detta kan inträffa, då det under rättegången finnes uppenbart, att den tilltalade är oskyldig, t. ex. därigenom att annan person erkänt brottet. På grund härav synes böra föreskrivas, att tilltalad, som frikännes, må kunna erhålla gottgörelse för sina kostnader ej blott då åtalet anställts utan sannolika skäl utan även då eljest med hänsyn till omständigheterna i målet synnerlig anledning föreligger därtill. Ersättning bör emellertid utgå allenast i undantagsfall och endast då den tilltalade icke på något sätt genom sitt beteende givit anledning till åtalet. Rätten bör i varje fall pröva, huruvida skäl föreligger att utdöma ersättning. Härvid kan hänsyn tagas endast till omständigheterna i målet. Det förhållandet, att kostnaderna varit stora och den tilltalade haft svårighet att bära dem, utgör sålunda ej tillräcklig grund för att tillerkänna honom ersättning.

Kommittén

Av redogörelsen här ovan för gällande bestämmelser framgår, att även om den tilltalade själv har att svara för huvudparten av kostnaderna för sin processföring, åtskilliga sådana kostnader skola bestridas av statsverket, med eller utan återbetalningsskyldighet för den tilltalade om han dömes för brottet. Innan ställning tages till frågan huru reglerna om frikänd tilltalads rättegångskostnad lämpligen böra utformas, torde böra övervägas om icke ytterligare vissa av kostnaderna för den tilltalades processföring böra i första hand utgå av statsmedel.

Den kostnad, som därvid främst påkallar uppmärksamhet, är *kostnaden för vittnen.*

Till förmån för att vittneskostnaden skulle utgå av allmänna medel, även då vittnet höres på den tilltalades begäran, kan åberopas att det är ett allmänt intresse, att i brottmålsprocessen införes såväl utredning, vilken talar till den tilltalades nackdel, som utredning, vilken talar till hans förmån. Detta kommer även till uttryck däri att åklagaren i viss utsträckning åberopar jämväl vittnen, som tala till den tilltalades förmån, liksom ock i rättens skyldighet att självmant föranstalta om bevisning, vare sig denna är till den tilltalades förmån eller ej. Som ovan anmärkts kan vittneskostnaden ibland också övervältras å statsverket genom att rätten självmant föranstaltar om vittnesbevisning, vilken den tilltalade eljest skolat bekosta. Även för vittnets del synes det mången gång vara att föredraga, att ersättningen utgår av allmänna medel. Det torde nämligen ej sällan förekomma att vittnen, som i brottmål åberopas av den tilltalade, bli utan ersättning därför att de ej kunna utfå denna av den tilltalade. Vittne har visserligen rätt till förskott å kostnader för resa och uppehälle, men denna möjlighet utnyttjas ej alltid och förskott å ersättning för tidsspillan är den tilltalade ej skyldig utgiva.

Mot en reform av innebörd att även den tilltalades vittnen skulle få ersättning av allmänna medel kan emellertid anföras, att en sådan ordning säkerligen skulle medföra att onödiga vittnen i åtskilliga fall skulle komma att inkallas, särskilt i sådana fall då den tilltalade ej har försvarare. Härigenom skulle statsverket drabbas av onödiga kostnader både i form av vittnesersättningar och därigenom att brottmålsprocesserna bleve mera vidlyftiga och tidsödande än eljest. Med hänsyn till vad nu anförts har kommittén — om än med viss tvekan — funnit sig icke böra förorda, att kostnad för den tilltalades vittnen skall utgå av allmänna medel i annat fall än då den tilltalade åtnjuter rättegångshjälp.

En annan kostnad, beträffande vilken skäl kunna anföras för att den skulle betalas av statsverket, är *kostnaden för utskrift av rättens dom.* Den tilltalade och hans försvarare erhålla kostnadsfritt och utan återbetalningsskyldighet till det allmänna utskrift av förundersökningsprotokollet. Grunden härtill är att den tilltalade behöver detta protokoll för sin processföring. Om ett mål fullföljes till högre instans, har emellertid den tilltalade för sin processföring minst lika stort behov av den lägre rättens dom som av förundersökningsprotokollet. Om man bortser från mål om fel eller försummelse i tjänsten och militära mål, har för närvarande endast tilltalad som är häktad rätt att kostnadsfritt erhålla utskrift av rättens dom. Enligt kommitténs bedömande torde knappast behöva befaras, att införande av en allmän rätt för den tilltalade eller hans försvarare till avgiftsfri utskrift av rättens dom i mål om allmänt åtal skulle medföra så mycket extraarbete för domstolarna, att en dylik reform med hänsyn härtill bör avvisas. Det kan göras gällande att vad ovan sagts om dom äger tillämpning också i fråga om *utskrift av rättens protokoll och av fonetiskt upptagen bevisning,* dock

skulle en allmän befrielse för tilltalad eller hans försvarare från kostnad för utskrift av fonetiskt upptagen bevisning sannolikt leda till att av dessa upptagningar, som eljest ofta förbli outskrivna, utskrifter skulle begäras i så stor omfattning, att domstolarna skulle få svårt att hinna med arbetet därmed. Med hänsyn härtill anser kommittén någon ändring ej böra genomföras beträffande sistnämnda utskrifter. Införes icke rätt till kostnadsfri utskrift av fonetiskt upptagen bevisning, saknas anledning att införa sådan rätt i fråga om utskrift av rättens protokoll.

Under åberopande av vad nu anförts får kommittén föreslå, att i mål, vari åklagare för talan, den tilltalade eller hans försvarare berättigas erhålla utskrift av rättens dom utan avgift. Motsvarande rättighet föreslås också skola gälla slutligt beslut. Genomföres kommitténs förslag i denna del, saknas anledning bibehålla den år 1954 införda befrielsen för tilltalad från skyldighet att utlösa dom eller slutligt beslut, varigenom av honom i hovrätt eller i högsta domstolen förd talan i fråga om honom ådömt ansvar helt eller delvis bifallits.

I enlighet med vad nu sagts har kommittén utarbetat *förslag till ändringar i expeditionslösen- och stämpelförordningarna,* vilka förslag ingå i kommitténs förslag till kungörelse om ändring i förordningen den 7 december 1883 (nr 64) angående expeditionslösen (*bilaga D*) och till förordning om ändrad lydelse av 3, 7 och 8 §§ förordningen den 19 november 1914 (nr 383) angående stämpelavgiften (*bilaga E*).

I övrigt har kommittén ej funnit skäl föreligga för ändring av reglerna om vem som i första hand skall svara för den tilltalades rättegångskostnader i mål om allmänt åtal.

Vad härefter angår frågan om frikänd tilltalads rättegångskostnad synes det kommittén uppenbart, att det ej bör komma i fråga att införa rätt för varje tilltalad som frikännes till ersättning av statsmedel för rättegångskostnad. En sådan ordning skulle mången gång vara stötande, särskilt i sådana fall då den tilltalade själv genom sitt förfarande givit skälig anledning till åtalet eller försvårat sakens utredning. Å andra sidan äro de nuvarande reglerna, enligt vilka ersättning må utgå allenast då åklagaren väckt åtal utan sannolika skäl eller eljest på grund av omständigheterna i målet synnerlig anledning därtill förekommer, alltför restriktiva. Såsom i direktiven till kommittén berörts torde nuvarande lags ståndpunkt ibland leda till resultat, som äro stötande.

Kommittén har funnit sig böra föreslå, att i 31 kap. 2 § rättegångsbalken som huvudregel stadgas, att om den tilltalade frikännes i mål, vari åklagare för talan, rätten skall äga tillerkänna honom ersättning av allmänna medel för rättegångskostnad, men att från denna regel upptagas vissa undantag.

Undantag från huvudregeln föreslås för det fall att den tilltalade genom

sitt förfarande givit skälig anledning till åtalet. I sådant fall skall alltså ersättning icke utgå. Som exempel på ifrågavarande undantag må anföras, att den tilltalade frikännes i mål angående vårdslös deklaration, enär vårdslöshet visserligen förelegat men denna ej varit grov, eller i mål angående vårdslöshet i trafik, enär den tilltalades oaktsamhet varit ringa. Ett annat exempel är att åklagaren yrkat ansvar för stöld men domstolen finner gärningen vara att bedöma som snatteri och detta är preskriberat. Även i sådana fall, då det är utrett att den tilltalade förfarit så att åtal på grund härav varit väl motiverat men han frikännes med hänsyn till att vissa avgörande brottsrekvisit ej tillförlitligen styrkts, bör undantagsbestämmelsen tillämpas och begäran av den tilltalade om ersättning för rättegångskostnad avslås. Så kan förhållandet vara exempelvis i rattfyllerimål, då det är utrett att den tilltalade framfört motorfordon efter spritförtäring men säkra slutsatser ej kunna dragas av blodprov eller annan bevisning.

Som framgått av redogörelsen för gällande bestämmelser skall högre rätts dom anses som fällande, allenast då den tilltalade dömes till straff, som är att anse såsom svårare än det, vartill lägre rätt dömt, eller, om han frikänts av lägre rätt, dömes för brottet eller av honom fullföljd talan ej föranleder ändring i lägre rätts dom. I de fall då högre rätts dom sålunda ej skall anses som fällande, skola enligt uttalande under förarbetena beträffande kostnaderna i denna rätt tillämpas de regler som gälla då den tilltalade frikännes. 31 kap. 2 § rättegångsbalken är sålunda tillämplig. Om den tilltalade ej helt frikännes för brottet i högre rätt, måste emellertid alltid anses att han genom sitt förfarande givit skälig anledning till åtalet.

Ersättning till frikänd tilltalad föreslås ej heller skola utgå, om han försvårat sakens utredning. Exempel härpå är att han sökt avvika eller eljest undandraga sig sakens utredning eller att han, ehuru han måste ha känt till omständigheter som kunnat leda till att den skyldige blivit lagförd, underlåtit att lämna upplysning därom.

Kommittén föreslår, att nu angivna regler skola gälla kostnad för vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt för delgivning och för utskrift av protokoll eller annan handling, såvitt kostnaden skäligen varit påkallad för tillvaratagande av den tilltalades rätt. Som ovan anförts skall varje tilltalad i mål, vari åklagare för talan, enligt kommitténs förslag äga rätt att få dom och slutligt beslut utan avgift, varför bestämmelse ej erfordras om rätt för tilltalad som frikännes till ersättning för kostnad för utskrift av dom och slutligt beslut.

Ersättning för kostnad för enskild försvarare och för den tilltalades inställelse vid rätten har kommittén ansett böra utgå, allenast såframt synnerlig anledning förekommer därtill. Sådan torde få anses föreligga, om åklagaren väckt åtalet utan sannolika skäl eller eljest sådan omständighet föreligger som enligt förarbetena till gällande lydelse av 31 kap. 2 § rättegångs-

balken utgör synnerlig anledning att tillerkänna den frikände ersättning av allmänna medel för rättegångskostnad. Därjämte skall emellertid, när det gäller kostnad för försvarare och för den tilltalades inställelse, hänsyn också kunna tagas till den frikändes ekonomiska villkor (jfr 31 kap. 1 § rättegångsbalken).

Ersättningsrätt enligt ovan föreslagna regler föreligger även då åtalet bifalles till en del men ogillas i övrigt. Frågan är att bedöma på samma sätt som om åtalet från början avsett allenast den del vari det ogillats.

Liksom enligt gällande rätt skall tilltalad, om han önskar ersättning för rättegångskostnad av allmänna medel, ha att innan handläggningen avslutas framställa yrkande därom och uppgiva, vari kostnaden består (31 kap. 9 § första stycket rättegångsbalken).

I enlighet med vad nu anförts har kommittén utarbetat *förslag till ändrad lydelse av 31 kap. 2 § rättegångsbalken,* vilket förslag ingår i kommitténs förslag till lag om ändring i rättegångsbalken (*bilaga C*).

10. Vissa spörsmål angående kostnader för återresa för personer som inkallats till rättegång

Förste stadsfiskalen Martin Lundqvist har med skrivelse den 26 januari 1950 till justitiedepartementet överlämnat en av överkonstapeln Nils Rydén upprättad p. m., vilka handlingar därefter överlämnats till kommittén.

I nämnda p. m. anföres bl. a. följande.

Sociala Nämnderna i Stockholm har till kriminalpolisen överlämnat en förskottskassa å 500 kronor att användas till »medellösas försändande till hemorten». Kassan förvaltas av femte roteln och sedan den 1/1 1944 närmast av mig.

Utbetalningar ur kassan har gjorts till personer, som på grund av sjukdom, hög ålder eller något oförvållat förhållande råkat i misär och därför icke längre kunnat ta hand om sig. Fullt arbetsföra ha hänvisats till någon arbetsförmedling eller till släktingar och bekanta, då det vid samtal framkommit, att de kunnat vända sig till sådana.

För att förhindra missbruk ha kontanta medel icke utbetalats till hjälpsökande, utan har tågbiljett till hemortskommunen lösts åt dem. Biljetten har »blåstreckats» på baksidan för att omöjliggöra återinlösning, och har biljetten av vederbörande fått hämtas hos polisen å Centralbangården tidigast en timme före tågets avgång, detta för att vederbörande ej skall hinna avyttra biljetten och på så sätt skaffa sig kontanter. I misstänkta fall har den hjälpsökande följts till tåget av någon polisman.

Utöver här angivet slag av hjälpsökande ha utbetalningar ur kassan måst göras till personer, bosatta i landsorten, vilka av Åklagarmyndigheten i Stockholm instämts till Stockholms Rådhusrätt och även sådana, som instämts till Kungl. Svea Hovrätt, Södra Roslags Hr, Sollentuna och Färentuna Hr och Södertörns Domsagas Hr, och som efter rannsakning vid dessa domstolar lämnats vind för våg. Flera av dessa svarande ha redan vid kallelsen till domstolen saknat ekonomiska möjligheter för inställelse och därför inställts genom polishandräckning. Deras »nödläge» har sålunda varit ett faktum redan i hemortskommunen. Vid samtal med dem har framkommit, att de antingen varit helt ovetande om möjligheten att begära fri rättegång eller ej vågat framställa krav härom, och vederbörande försvarare tycks ej ha ägnat tillräcklig uppmärksamhet åt här berört förhållande liksom ej heller domstolen. Det har t. o. m. inträffat, att personer, som suttit häktade men försatts på fri fot, hänvisats till kriminalpolisen, trots att erforderliga medel för hemresan kunnat utanordnats ur fångvårdsmedel genom Kronohäktesavdelningen å Långholmen. Även från Kungl. Fångvårdsstyrelsen ha personer hänvisats till kriminalpolisen för erhållande av hjälp.

Det inträffar även rätt ofta, att personer, bosatta i Stockholm och som instämts som svarande till någon domstol ute i landet, vänder sig till kriminalpolisen och hänvisas till undertecknad för att få reshjälp för inställelse. Till sådana personer ha några medel givetvis inte utanordnats, enär kassan är avsedd att

hjälpa medellösa till *hemorten*. Sådana personer ha därför anmodats att per telefon eller annorledes vända sig till den åklagare, som kallat honom till domstolen.

Med anledning av här närmast omnämnda förhållanden vore det önskvärt om ett klarläggande, huruvida begreppet »fri rättegång» även innefattar fri resa till och från domstolen, och om medel i så fall kan erhållas ur statsmedel och varstädes. Det synes mig oriktigt, att kommunala fattigvårdsmedel som hittills utbetalas till personer, som icke råkat i »nödläge» inom kommunen.

I förutnämnda skrivelse har Lundqvist anfört, att promemorian, såsom framginge av dess innehåll, avsåge för brott åtalade, utom Stockholm bosatta personer, vilka för handläggning av målet inställde sig vid domstol med lokaler i Stockholm och som efter handläggningens slut saknade medel för återresa till hemorten. En sådan situation kunde uppkomma 1) då den åtalade vore häktad men under handläggningen av målet försattes på fri fot, 2) vid hämtning till rätten av den åtalade samt 3) när i andra fall den åtalades ekonomiska resurser endast räckt till för att betala resan *till* rätten men ej återresan. Vad anginge fallet 1), hade denna fråga i allmänhet lösts genom medverkan av fångvårdsstyrelsen, som syntes disponera anslag för ifrågakomna ändamål.[1] I övrigt torde 4 § lagen om fri rättegång inrymma möjlighet för rätten att efter framställning tillerkänna vederbörande medel för hemresan, men sådan framställning underlätes ofta, beroende på att den åtalade ej kände till den möjlighet att erhålla ersättning, som förelåge. I den mån den utväg, som nyssnämnda lag anvisade, ej utnyttjades, bleve det polisen, som ställdes inför problemet att ordna med hemresan, men åtminstone polisen i Stockholm saknade i princip anslag för detta ändamål. Då frågan i viss mån syntes kunna erhålla en lämpligare lösning genom att domstolarnas och de offentliga försvararnas uppmärksamhet fästes å förhållandet, hade Lundqvist samtidigt översänt avskrift av promemorian till Stockholms rådhusrätt och till styrelsen för advokatsamfundets stockholmsavdelning.

Ett näraliggande spörsmål har väckts av ordföranden i Ludvika stads fattigvårdsstyrelse, distriktsöverläraren E. Wiklund, i en till justitiedepartementet inkommen skrivelse, dagtecknad den 9 januari 1951, vilken överlämnats till kommittén för att tagas i beaktande vid fullgörandet av dess uppdrag.

I nämnda skrivelse beröres frågan om kostnaderna för återresa för personer, som hämtats till rättegång å annan ort än uppehållsorten. I ett exemplifierat fall hade inträffat, att två personer vilka hämtats till rättegång i Falun från Kristianstad resp. Linköping saknat nödiga medel för återresa till uppehållsorten och i anledning därav från domstolen hänvisats till fattigvårdsstyrelsen. Enligt fattigvårdslagen förelåge emellertid ej skyldighet för fattigvårdssamhälle att lämna hjälp i ett sådant fall.[2]

[1] *Riksstatsanslaget II: E: 18:* Understöd åt verksamhet för frigivna fångar m. fl. (statsliggaren för budgetåret 1957/58 s. 148).

[2] Sådan skyldighet föreligger ej heller enligt socialhjälpslagen (jfr 12 och 13 §§).

Den hämtade kunde härigenom tydligen komma i en obehaglig situation. Wiklund föreslog, att den berörda olägenheten undanröjdes antingen genom att domstolarna finge möjlighet att av allmänna medel bistå den hämtade eller genom att i hämtningsbeslutet uttryckligen tillkännagåves att denne själv finge sörja för sin återresa från sammanträdesorten.

Gällande bestämmelser

Skilda bestämmelser om ersättning för personlig inställelse vid rättegång gälla beroende på i vilken egenskap vederbörande inkallats till domstolen.

Den som i egenskap av vittne kallats till rättegång äger enligt 36 kap. 24 § rättegångsbalken alltid rätt till ersättning för, förutom tidsspillan, nödiga kostnader till resa och uppehälle efter vad rätten prövar skäligt. Ersättning till vittne, som åberopats av enskild part, skall utgivas av parten. Har rätten självmant inkallat vittne och är saken sådan, att förlikning därom är tillåten, eller är fråga om ansvar för brott, som ej hör under allmänt åtal, skall ersättningen utgivas av parterna solidariskt. I annat fall utgår ersättningen av allmänna medel.

Enligt 25 § nyssnämnda kap. äger den som kallats till vittne att i förskott erhålla ersättning för kostnader till resa och uppehälle. Förskott skall erläggas av den som har att utgiva ersättning till vittnet. Förskottets storlek bestämmes av rätten.

Vad här ovan anförts i fråga om vittne äger motsvarande tillämpning beträffande sakkunnig som icke nämnts av rätten samt målsägande som höres i anledning av åklagarens talan.

I motsats till vad som sålunda gäller i fråga om vittnen m. fl. finnes icke för part någon generell rätt till ersättning för de kostnader som föranledas av personlig inställelse vid domstol. Åtnjuter part fri rättegång, kan han dock, såsom i annat sammanhang berörts, under vissa förutsättningar erhålla ersättning av allmänna medel för kostnad för resa och uppehälle och kan nödigt förskott å reseersättningen meddelas parten (4 § lagen om fri rättegång).

Kommittén

Vid ett övervägande muntligt rättegångsförfarande kräves naturligen att parter och vittnen m. fl., som ha upplysningar att lämna i ett mål, måste infinna sig personligen vid rätten i betydligt större utsträckning än vid ett mer skriftligt förfarande. Uppenbarligen kan personlig inställelse för den inkallade föranleda avsevärda kostnader för resa och uppehälle. Resvägen kan vara lång, och ej sällan erfordras för inställelsen mer än en dag. På grund härav har frågan om kostnaderna för personlig inställelse vid domstol fått ökad aktualitet efter rättegångsbalkens ikraftträdande.

I de i ärendet gjorda framställningarna beröres denna fråga från en speciell synpunkt. I desamma skildras vissa i praktiken förekommande

olägenheter i samband med att personer, vilka hämtats till rättegång, befinnas sakna nödiga medel för sin återresa från sammanträdesorten och i samband med att medellös tilltalad i brottmål, vilken såsom anhållen eller häktad inställts vid domstol, av denna försättes på fri fot. Vidare kunna liknande situationer uppkomma i fråga om den som under förundersökning för brott gripits eller anhållits och sedermera blivit frigiven enligt beslut av åklagaren eller förundersökningsledaren.

Såsom av den ovan lämnade redogörelsen framgår ha vittnen och med dem i ersättningshänseende likställda sakkunniga och målsägande städse rätt till ersättning för resekostnad och uppehälle. Möjlighet finnes också alltid för dem att begära förskott å ersättningen. Med hänsyn härtill synas några olägenheter av den art varom här är fråga knappast behöva uppstå för personer som nyss sagts, utan få de väckta spörsmålen sin egentliga betydelse i fråga om kostnaderna för parts eller misstänkts personliga inställelse.

Part, som ålagts att infinna sig personligen vid rättegång, har i princip att själv bekosta inställelsen, låt vara att han i särskilda fall kan få kostnaden åter av motpart enligt reglerna om rättegångskostnad. Såsom ovan anförts äger emellertid part som åtnjuter fri rättegång att under vissa förutsättningar erhålla ersättning av allmänna medel för kostnad i anledning av personlig inställelse vid rätten. Möjlighet finnes också för parten att uppbära förskott å reseersättningen. Att denna är avsedd att täcka kostnaderna såväl för resan *till* rätten som för återresan, synes framgå av lagtexten och bekräftas för övrigt av vad som förekommit under förarbetena till ifrågavarande bestämmelser i lagen.[1] Också jämlikt kommitténs förslag till lag om rättegångshjälp skall ersättning och förskott som nu sagts enligt i huvudsak samma regler kunna tillerkännas part som åtnjuter rättegångshjälp (12 § nämnda lagförslag).

Part som saknar medel för återresa torde i regel kunna beviljas fri rättegång (eller, enligt kommitténs förslag, rättegångshjälp) och därefter av statsverket erhålla medel som nu sagts. För de fall då denna utväg av praktiska skäl är utesluten eller icke begagnas bör emellertid enligt kommitténs uppfattning finnas möjlighet att genom hänvändelse till polismyndighet erhålla dylika medel. Kommittén föreslår därför, att *i riksstaten medel anvisas för bekostande av återresa för part eller misstänkt, som hämtats till eller eljest inställts vid rätten eller till förhör under förundersökning i brottmål och saknar medel till återresan.* Anslaget synes lämpligen böra disponeras av länsstyrelserna. Dessa böra äga att, där så erfordras, åt polismyndighet utanordna lämpliga förskott för bestridande av ifrågavarande kostnader. Vidare torde böra föreskrivas, att den som genom polismyndighet erhållit medel för hemresa skall vara återbetalningsskyldig härför till statsverket.

[1] Se prop. 12/1944 s. 52.

11. Specialmotivering till förslaget till lag om rättegångshjälp

Inledande bestämmelser

1 §.

(Jfr 1 § första stycket lagen om fri rättegång.)

I denna paragraf har upptagits en allmän bestämmelse om vem som må erhålla rättegångshjälp och om området för denna hjälp.

Rättegångshjälp skall kunna beviljas svensk medborgare och således i likhet med vad som nu gäller för den fria rättegången vara förbehållen fysisk person. Kommittén har övervägt en utvidgning av den processuella rättshjälpen till vissa juridiska personer men ej funnit tillräckliga skäl föreligga härför. Att även medborgare i vissa främmande stater må erhålla rättegångshjälp följer av 33 §.

Vid följande domstolar må rättegångshjälp beviljas, nämligen vid allmän underrätt, ägodelningsrätt, expropriationsdomstol, vattendomstol, krigsrätt, hovrätt, högsta domstolen samt arbetsdomstolen. Kommitténs förslag i denna del innebär ingen avvikelse i sak från reglerna i lagen om fri rättegång, men det har ansetts lämpligt att redan i den inledande paragrafen uppräkna samtliga de domstolar, vid vilka rättegångshjälp må erhållas.

Förutom i mål skall rättegångshjälp kunna beviljas i ärenden vid de ovan nämnda domstolarna.

I fråga om fri rättegång i ärenden stadgas i 1 § lagen om fri rättegång, att vad som i samma paragraf sagts om mål skall äga motsvarande tillämpning å »ärende som avses i lagen om handläggning av domstolsärenden eller eljest ej skall handläggas i den för tvistemål eller brottmål stadgade ordningen». Anförda stadgande tillkom i samband med nya rättegångsbalkens ikraftträdande. I den departementspromemoria, som låg till grund för bestämmelsen, föreslogs denna endast skola gälla »ärende som avses i lagen om handläggning av domstolsärenden». Sista ledet i bestämmelsen upptogs i propositionen med anledning av att Nedre justitierevisionen i remissyttrande över departementspromemorian anmärkt, att lagen om handläggning av domstolsärenden icke ägde tillämpning å ärenden som anginge straff eller annan med brott förenad påföljd (exempelvis ärende angående ändring av föreskrifter i villkorlig dom) och att fri rättegång i dylika ärenden borde få meddelas, om förhandling utsatts. Den i 1 § lagen

om fri rättegång begagnade formuleringen synes emellertid icke utsäga något mera än ordet »ärenden». Sistnämnda, enklare uttryckssätt, vilket använts i kommitténs förslag, innebär således i sak ingen ändring i förhållande till vad som stadgas i lagen om fri rättegång.

I rättspraxis har lagen om fri rättegång icke ansetts tillämplig å vissa mål och ärenden vid hovrätt och högsta domstolen, exempelvis mål angående överexekutors skingringsförbud (H 1927 s. 333), klander å exekutiv auktion och arrendators avhysande (H 1928 s. 587), överexekutors beslut angående avhysning från lägenhet som innehafts på grund av anställningsavtal (H 1949 s. 448), införsel i avlöning m. m. (H 1927 s. 659, H 1932 s. 502), resning (H 1937 s. 554, H 1948 s. 601), återställande av försutten tid (H 1942 s. 287) och lagfart (H 1952 s. 638). Anledningen till att lagen om fri rättegång ej ansetts tillämplig i nu anmärkta fall torde ha varit, att dessa avsett antingen mål eller ärenden, i vilka fri rättegång ej kunnat beviljas i första instans, enär denna utgjorts av annan myndighet än de i 1 § lagen om fri rättegång uppräknade domstolarna, eller också sådana speciella mål eller ärenden, exempelvis resning eller återställande av försutten tid, vilka upptagas av högsta domstolen utan att ha fullföljts dit. Enligt kommitténs uppfattning bör rättegångshjälpen omfatta också sådana mål och ärenden som nu berörts, när de förekomma vid hovrätt eller högsta domstolen, och kommitténs förslag innebär således, att rättegångshjälp, med de inskränkningar som följer av 2 § i förslaget, må beviljas i samtliga mål och ärenden som förekomma vid de i 1 § uppräknade domstolarna. Den omständigheten att rättegångshjälp ej är tillåten i första instans, exempelvis hos inskrivningsdomare eller överexekutor, skall alltså enligt kommitténs förslag icke utesluta rättegångshjälp i mål som därifrån fullföljes till hovrätt.

Rättegångshjälp skall slutligen, liksom nu fri rättegång, kunna beviljas under förundersökning i brottmål.

2 §.

(Jfr 1 § tredje stycket lagen om fri rättegång.)

Genom bestämmelserna i denna paragraf göras vissa inskränkningar i området för rättegångshjälp, sådant detta bestämts enligt 1 §.

Målsägande i brottmål skall, om brottet hör under allmänt åtal, ej kunna beviljas rättegångshjälp i annat fall än då åklagaren väckt åtal för brottet, och i ärende skall rättegångshjälp ej kunna beviljas, med mindre förhandling utsatts i ärendet eller eljest med hänsyn till ärendets beskaffenhet och omständigheterna i övrigt särskilda skäl äro därtill. I nu angivna hänseenden överensstämmer förslaget med vad som stadgas i lagen om fri rättegång.

Sedan efter nya rättegångsbalkens ikraftträdande anordningen med lagsökningsdomare upphört och lagsökningsmål och mål om betalningsföreläggande handläggas av rätten, är lagen om fri rättegång tillämplig jämväl å

sådana mål. Tillämpningen å lagsökningsmål torde ej vålla några svårigheter. Reglerna om förfarandet i mål om betalningsföreläggande äro däremot av så speciell art, att det ej är möjligt att å dylika mål utan vidare tillämpa bestämmelserna i lagen om fri rättegång om återbetalningsskyldighet för kostnad som utgått av allmänna medel m. m. I praxis torde det visserligen vara ytterst sällsynt att fri rättegång beviljas i mål om betalningsföreläggande, men i de fall så skett har stor osäkerhet uppstått huru förfarandet skall gestaltas och tillämpningen har blivit oenhetlig.

Ett inpassande av målen om betalningsföreläggande i rättegångshjälpen skulle kräva en tämligen vidlyftig specialreglering. Med hänsyn till att kostnaderna i dessa mål, om de ej hänskjutas till rättegång, merendels äro så obetydliga, att de parter, som närmast kunna tänkas begagna sig av ifrågavarande specialprocess, nästan alltid böra kunna betala dem, saknas enligt kommitténs uppfattning anledning genomföra en dylik specialreglering. För part, som icke har förmåga att gälda kostnaderna för ett vanligt betalningsföreläggande, finns alltid den möjligheten att han kan väcka talan genom ansökan om stämning och då erhålla rättegångshjälp. Hänskjutes däremot mål om betalningsföreläggande till rättegång, bör rättegångshjälp kunna beviljas i vanlig ordning.

Med hänsyn till vad nu anförts har kommittén i denna paragraf också upptagit ett stadgande, att rättegångshjälp ej må beviljas i mål om betalningsföreläggande, med mindre målet hänskjutits till rättegång.

Om villkoren för rättegångshjälp

3 §.

Såsom utvecklats i den allmänna motiveringen skall part, innan han må åtnjuta rättegångshjälp, i allmänhet vara skyldig att till statsverket erlägga kostnadsbidrag, om hans årsinkomst överstiger 7 000 kronor eller, där han fullgör underhållsskyldighet mot make, barn eller annan, nämnda belopp ökat med 500 kronor för envar sådan person, till vilkens underhåll han väsentligen bidrager. Första stycket av denna paragraf innehåller en bestämmelse av angiven innebörd.

Vad som enligt kommitténs förslag skall förstås med årsinkomst behandlas vid 5 §.

I fråga om underhållsskyldighetens beaktande innebär kommitténs förslag, såsom i den allmänna motiveringen berörts, att lika hänsyn alltid skall tagas till varje person, till vars underhåll parten väsentligen bidrager, oavsett vem den underhållsberättigade är och oavsett i vilken form underhållsskyldigheten fullgöres. Underhåll till make skall således ej beaktas mera än underhåll till barn eller annan. Ej heller skall skillnad göras mellan underhållsskyldighet som fullgöres genom erläggande av underhållsbidrag och underhållsskyldighet som fullgöres på annat sätt. Hänsyn skall emellertid

tagas endast till underhållsskyldighet, som faktiskt fullgöres. Sålunda skall exempelvis underhållsskyldighet, som ålagts fader till barn utom äktenskap, ej beaktas, om han underlåter att betala underhållsbidrag. Vidare fordras att parten *väsentligen* bidrager till annans underhåll. Därmed avses exempelvis att hänsyn ej skall tagas till den ene makens underhållsplikt gentemot den andre, om båda makarnas ekonomiska villkor äro sådana, att ingen kan anses väsentligen försörja den andre, eller till faders eller moders underhållsskyldighet mot barn, som i stort sett försörjer sig självt eller erhåller sitt huvudsakliga underhåll icke av den av föräldrarna som sökt rättegångshjälp utan av den andre eller av annan person. Part, som ålagts utgiva underhållsbidrag till annan, torde dock alltid böra anses väsentligen bidraga till den andres underhåll, om parten fullgör sin underhållsplikt. I vad mån anhörigas villkor böra i övrigt beaktas behandlas vid 6 §.

Rörande tillämpningen av nu berörda regler må anföras följande exempel. Part, som är gift och väsentligen bidrager till makes och tre barns underhåll, är ej skyldig utgiva kostnadsbidrag, med mindre hans årsinkomst överstiger 9 000 kronor (7 000 + 4 × 500). Ensamstående part, som ålagts utgiva underhållsbidrag till ett barn utom äktenskap och fullgör sin underhållsplikt, är oavsett underhållsbidragets storlek skyldig att utgiva kostnadsbidrag, om hans årsinkomst överstiger 7 500 kronor (7 000 + 500).

I andra stycket av denna paragraf har upptagits huvudregeln om beräkningen av kostnadsbidragets storlek. Detta skall, i jämna tiotal kronor räknat, bestämmas till belopp, som motsvarar en tiondel eller, om parten fullgör underhållsskyldighet som förut sagts, en femtondel av det belopp med vilket partens årsinkomst överstiger tidigare angivna gränsbelopp; dock må bidraget ej understiga 50 kronor. Vid kostnadsbidragets bestämmande skall sålunda hänsyn tagas till partens försörjningsbörda på två sätt, *dels* genom att gränsbeloppet höjes med 500 kronor för varje person till vilkens underhåll parten väsentligen bidrager *och dels* genom att av överskjutande belopp uttages mindre kvotdel av part med försörjningsbörda än av annan part.

Rörande beräkningen av kostnadsbidragets storlek må anföras följande exempel. Part utan försörjningsbörda med en årsinkomst av 12 000 kronor skall erlägga kostnadsbidrag med 500 kronor $\left(\frac{12\,000-7\,000}{10} = 500\right)$ Part, som har samma årsinkomst men väsentligen bidrager till fyra personers underhåll, exempelvis make och tre barn, skall utgiva kostnadsbidrag med 200 kronor $\left(\frac{12\,000-9\,000}{15} = 200\right)$. Part, som väsentligen bidrager till två personers underhåll, exempelvis make och ett barn, och har 15 000 kronor i årsinkomst, är skyldig att erlägga 470 kronor i kostnadsbidrag $\left(\frac{15\,000-8\,000}{15} = 466{,}66 \text{ eller avrundat till närmast jämna tiotal } 470\right)$.

Enär lägsta kostnadsbidrag skall utgöra 50 kronor, blir part skyldig erlägga sistnämnda belopp, så snart hans inkomst överstiger de förut angivna gränsbeloppen, även om den kvotdel ($^1/_{10}$ resp. $^1/_{15}$) som skall utgivas av överskjutande inkomstbelopp icke uppgår till nämnda minimibelopp. Part utan försörjningsbörda med exempelvis 7 200 kronor i årsinkomst skall alltså erlägga kostnadsbidrag med 50 kronor, likaså part, som väsentligen bidrager till en persons underhåll och har exempelvis 7 600 kronor i årsinkomst, o. s. v. För ytterligare exempel hänvisas till tabell 2 (bilaga F):

4 §.

I första stycket av denna paragraf har upptagits bestämmelsen om den inkomstgräns, ovanför vilken rättegångshjälp i allmänhet ej må beviljas.

Såsom i den allmänna motiveringen utvecklats skall part, vilkens årsinkomst överstiger de tidigare angivna gränsbeloppen med mera än 8 000 kronor eller, om parten fullgör underhållsskyldighet som förut sagts, med mera än 12 000 kronor, i regel ej få rättegångshjälp.

I andra stycket av paragrafen stadgas, att vad nu sagts dock ej skall gälla, om partens kostnader för rättegången måste antagas bli så betydande att han saknar möjlighet att utan rättegångshjälp behörigen tillvarataga sina intressen däri. Innan rättegångshjälp må beviljas part, vilkens årsinkomst är högre än ovan sagts, skall alltså, såsom i den allmänna motiveringen anförts, prövas huruvida behov av rättegångshjälp faktiskt föreligger såväl med avseende å partens ekonomi som med hänsyn till processkostnadernas storlek.

5 §.

Denna paragraf innehåller en bestämmelse om vad som i lagen om rättegångshjälp skall förstås med årsinkomst. Därmed avses all den inkomst, för år räknad, som parten beräknas åtnjuta vid tiden för ansökan om rättegångshjälp.

Det är således partens *aktuella* inkomstförhållanden — hans faktiska inkomster vid tiden för ansökningen och närmast före och hans sannolika inkomster närmast därefter — som skola vara avgörande, ej hans taxerade inkomst.

Begreppet inkomst torde i det allmänna språkbruket i stort sett motsvara vad som vid taxering utgör partens sammanräknade nettoinkomst från de i skatteförfattningarna upptagna förvärvskällorna i förekommande fall minskad med underskott å viss förvärvskälla (men ej med övriga »allmänna avdrag»). Det är det nu angivna inkomstbegreppet kommittén åsyftar. Förutom inkomst, som är skattepliktig enligt skatteförfattningarna, avses emellertid i kommitténs förslag också annan inkomst, som är avsedd att kompensera inkomstbortfall, exempelvis sjukpenning eller konfliktunderstöd. Däremot är icke avsett att allmänt barnbidrag skall inräknas. Rea-

lisationsvinst och realisationsförlust synas, oavsett skatteförfattningarnas bestämmelser härom, kunna vinna beaktande huvudsakligen i den ordning som stadgas i 6 §.

Till grund för inkomstberäkningen skall ligga en av sökanden avgiven skriftlig uppgift, vilken föreslås bli något utförligare än den nuvarande uppgiften för erhållande av fri rättegång. Bestämmelser härom ha upptagits i 9 § första stycket och i tillämpningsföreskrifterna.

Inkomstberäkningen torde i regel vara tämligen lätt att utföra när det gäller vanliga löntagare, och således i det övervägande antalet fall som komma i fråga. På grundval av partens uppgift om sin vecko- eller månadslön uppskattas årsinkomsten genom att lönen, i förekommande fall efter avdrag för omkostnad för lönens förvärvande, multipliceras med 52 respektive 12. Partens uppgift styrkes genom intyg av arbetsgivare och jämförelse kan ske med senaste taxering och med den sjukpenningklass parten tillhör enligt lagen om allmän sjukförsäkring.

Svårare blir att beräkna jordbrukares och andra rörelseidkares årsinkomst. Söker sådan person rättegångshjälp, skall han, enligt kommitténs förslag till uppgift för erhållande av rättegångshjälp, lämna upplysning om sin taxerade inkomst de senaste tre åren. Sökandens uppgift om sin beräknade aktuella årsinkomst får jämföras med taxeringarna, och har den aktuella årsinkomsten uppgivits till lägre belopp än vad taxeringarna synas ge vid handen att den vid oförändrat resultat bör vara, skall sökanden motivera avvikelsen. Beräkningen av årsinkomsten torde emellertid, när det gäller rörelseidkare, ofta ej bli av avgörande betydelse för villkoren för rättegångshjälp, enär det för deras del torde bli ganska vanligt att tillämpa jämkningsreglerna i 6 §.

Samma kontroll som av rörelseidkares uppgifter torde ibland vara påkallad också i andra fall, exempelvis beträffande sådan inkomst av tjänst, som utgår i form av provision.

6 §.

Är parts förmåga att gälda rättegångskostnad på grund av särskild omständighet *väsentligt* ökad eller minskad, skall såsom i den allmänna motiveringen berörts avvikelse kunna ske från den föreslagna schablonen för bestämmande av partens skyldighet att erlägga kostnadsbidrag, dettas storlek och partens möjlighet att erhålla rättegångshjälp. Bestämmelser härom ha upptagits i denna paragraf.

Är parts förmåga att gälda rättegångskostnad på grund av särskild omständighet väsentligt ökad, må utan hinder av vad i det föregående stadgats parten åläggas att utgiva kostnadsbidrag, ändå att hans inkomst ej överstiger i 3 § första stycket stadgat gränsbelopp, så ock belopp som parten har att erlägga i kostnadsbidrag jämkas uppåt efter vad som med hänsyn till hans förmåga att utgiva sådant bidrag prövas skäligt.

Den viktigaste omständighet, på grund av vilken parts förmåga att betala rättegångskostnad kan vara ökad, är att parten äger förmögenhet. Denna omständighet har särskilt nämnts i lagtexten. Består förmögenheten av banktillgodohavanden eller av eljest lätt realiserbara tillgångar, bör parten bestrida rättegångskostnaderna ur sin förmögenhet. Om en part har ett banktillgodohavande på endast några tusen kronor, bör han dock enligt kommitténs uppfattning ej anses skyldig att i förväg utgiva hela tillgodohavandet för att bestrida rättegångskostnaderna, särskilt ej om hans inkomst är förhållandevis låg eller han har stor försörjningsbörda. Jämkning uppåt av kostnadsbidraget kan emellertid i dylika fall understundom vara påkallad. Förmögenhet, som är bunden i fastighet eller på annat sätt och icke kan utnyttjas genom belåning, torde ofta kunna lämnas utan avseende vid prövning av ansökan om rättegångshjälp, i synnerhet som statsverkets kostnad i efterhand kan uttagas ur dylik förmögenhet, om parten ålägges ersättningsskyldighet till statsverket.

Grunderna för beräkning av parts inkomster torde också ibland, särskilt i fråga om jordbrukare och andra rörelseidkare, utgöra skäl till skärpning av parts bidragsskyldighet. Exempelvis kan den omständigheten att sådan parts aktuella årsinkomst är låg, därför att särskilt stora värdeminskningsavdrag beräknats, föranleda en skärpning.

Ibland kan parts förmåga att gälda rättegångskostnad vara väsentligt ökad på grund av anhörigas ekonomiska villkor. Part med egen inkomst, som kostnadsfritt eller mot ringa ersättning erhåller mat eller bostad hos anhöriga — föräldrar eller annan —, har sålunda utan tvekan väsentligt större förmåga att gälda rättegångskostnad än annan part, som har samma inkomst men som måste helt försörja sig själv. I vad mån hänsyn i övrigt bör tagas till anhörigas ekonomiska villkor torde få bedömas med utgångspunkt från huruvida den anhörige enligt civilrättsliga regler kan anses vara pliktig att till fullgörande av underhållsskyldighet bidraga till partens kostnader för den rättegång varom fråga är (jfr H 1954 s. 553 och 1957 s. 465 samt Sv JT 1956 rf s. 46 och s. 74).

Är på grund av skuldsättning eller annan förut i lagen om rättegångshjälp ej nämnd särskild omständighet parts förmåga att gälda rättegångskostnad väsentligt minskad, skall utan hinder av vad i föregående paragrafer stadgats parten kunna erhålla rättegångshjälp, ändå att hans inkomst är högre än i 4 § första stycket sägs, så ock belopp som parten har att erlägga i kostnadsbidrag kunna jämkas nedåt efter vad som med hänsyn till hans förmåga att utgiva sådant bidrag prövas skäligt.

Som exempel på andra omständigheter än skuldsättning, vilka kunna väsentligt nedsätta parts förmåga att gälda rättegångskostnad, må anföras, att parts nödvändiga utgifter för uppehälle eller bostad äro osedvanligt stora eller att han har betydande kostnader på grund av sjukdomsfall i sin familj.

Prövas i fall som i denna paragraf avses part böra i kostnadsbidrag ut-

giva mera än 800 kronor, skall i regel rättegångshjälp ej beviljas. Undantag härifrån stadgas dock, i likhet med vad som skall gälla enligt 4 § andra stycket, för det fall att partens kostnader för rättegången måste antagas bli så betydande att han saknar möjlighet att utan sådan förmån behörigen tillvarataga sina intressen däri.

Finnes vid tillämpning av denna paragraf, att part ej har förmåga att utgiva 50 kronor, skall han befrias från skyldighet att erlägga kostnadsbidrag. Lägsta kostnadsbidrag skall alltså alltid vara 50 kronor.

7 §.

(Jfr 1 § andra stycket lagen om fri rättegång.)

Såsom i den allmänna motiveringen utvecklats skall vid prövning av begäran om rättegångshjälp i regel ej ske någon uppskattning av processkostnadernas sannolika storlek utan prövningen skall begränsas till sökandens ekonomiska villkor. I 4 och 6 §§ förekomma bestämmelser om undantag från denna regel för det fall att sökanden befinner sig så högt upp på ekonomiskalan, att han i allmänhet ej skall kunna få rättegångshjälp. Ytterligare undantag från denna regel stadgas i första punkten av förevarande paragraf.

Är det uppenbart, att de utgifter, som part har att själv vidkännas för att i rättegången vid den domstol där rättegångshjälp sökts kunna behörigen tillvarataga sina intressen, ej äro större än det kostnadsbidrag han skulle ha att erlägga eller allenast med mindre belopp skulle överstiga sagda bidrag, skall rättegångshjälp ej beviljas.

Med uttrycket »utgifter, som part har att själv vidkännas» avser kommittén sådana utgifter som parten själv måste bestrida för processen, om han ej åtnjuter rättegångshjälp. Till dylika utgifter skall alltså ej räknas exempelvis kostnad vilken, oavsett huruvida parten åtnjuter rättegångshjälp eller ej, utgår av allmänna medel, såsom kostnad för offentlig försvarare, eller kostnad, för vilken annan än parten åtagit sig att svara, såsom kostnad vilken försäkringsanstalt åtagit sig i trafikmål.

Är det uppenbart att de utgifter part enligt vad nu sagts själv har att vidkännas ej äro större än det kostnadsbidrag han skulle ha att erlägga eller allenast med mindre belopp skulle överstiga sagda bidrag, skall således rättegångshjälp ej beviljas. Med denna bestämmelse har kommittén velat motverka, att rättegångshjälp beviljas med skyldighet för part att erlägga kostnadsbidrag i fall, då behov av rättegångshjälp uppenbart ej föreligger.

En grupp sådana fall utgöras av gemensamma ansökningar om boskillnad, hemskillnad eller äktenskapsskillnad. I dylika mål äro rättegångskostnaderna merendels så små, att part, vars ekonomiska villkor äro sådana att han skall erlägga kostnadsbidrag, bör kunna själv svara för dem. Undantagsvis kunna visserligen, när omfattande förhandlingar föregått den gemensamma ansökningen, kostnaderna också i mål som nu sagts bli bety-

dande och då skall självfallet rättegångshjälp kunna beviljas med skyldighet för part att erlägga kostnadsbidrag, men i regel torde det var uppenbart att partens utgifter ej äro större än det kostnadsbidrag han skulle ha att erlägga eller allenast med mindre belopp skulle överstiga detta bidrag.

En annan viktig grupp mål, å vilka förevarande bestämmelse ofta blir tillämplig, är trafikmålen. Med hänsyn till det bistånd, främst i form av rättegångsbiträde, som vederbörande försäkringsanstalt jämlikt de allmänna försäkringsvillkoren i trafikmål lämna svarande-försäkringstagare, mot vilken skadeståndstalan föres, och enligt praxis tillhandahåller även annan svarande (förare som ej är ägare), mot vilken sådan talan riktas, är det i dylika fall ofta uppenbart, att partens egna utgifter för att taga till vara sina intressen ej uppgå till eller endast med mindre belopp överstiga det belopp parten skulle ha att erlägga i kostnadsbidrag. I sådant fall skall alltså rättegångshjälp ej beviljas. Tillhandahåller försäkringsanstalt rättegångsbiträde, torde i allmänhet ej heller part, som äger åtnjuta rättegångshjälp utan skyldighet att erlägga kostnadsbidrag, ha behov av rättegångshjälp i trafikmål och man bör kunna räkna med att sådan förmån ej heller sökes i dylika fall. Erhåller emellertid part som sist sagts rättegångshjälp och uppstår på grund härav kostnad för statsverket, torde försäkringsanstalterna vara beredda att, i händelse parten ålägges återbetalningsplikt, gottgöra statsverket sådan kostnad till den del denna omfattas av bestämmelserna i de allmänna försäkringsvillkoren.[1]

I brottmål skall jämlikt 21 kap. 3 § rättegångsbalken offentlig försvarare förordnas, om den misstänktes rätt finnes icke kunna utan biträde tillvaratagas. Härav följer att man, vid bedömandet av vilka utgifter den misstänkte själv har att vidkännas för att i rättegången kunna behörigen tillvarataga sina intressen, alltid — vare sig offentlig försvarare förordnas eller ej — skall bortse från kostnaden för biträdeshjälp. På grund härav torde i brottmål rättegångshjälp med skyldighet för den tilltalade att utgiva kostnadsbidrag i regel ej böra beviljas, med mindre den tilltalade önskar åberopa egen bevisning. Domen i målet skall den tilltalade, om kommitténs i annat sammanhang i detta betänkande behandlade förslag genomföres, alltid få kostnadsfritt, och sin egen inställelse bör en tilltalad, som befinner sig i sådana ekonomiska villkor att han skulle erlägga kostnadsbidrag, i de flesta fall kunna betala själv.

Ej heller bör i allmänhet målsägande, som icke åberopar egen bevisning, beviljas rättegångshjälp med skyldighet att utgiva kostnadsbidrag, om åklagaren å tjänstens vägnar utför målsägandens talan om enskilt anspråk.

I andra stycket av denna paragraf har upptagits en bestämmelse, att rättegångshjälp ej må beviljas part, där det måste anses vara av ringa betydelse för honom att hans talan vinner prövning, eller part, vilkens talan grundar sig på överlåtelse som kan antagas ha skett i syfte att därmed

[1] Se betänkande av 1941 års utredning om fri rättegång (SOU 1942: 50) s. 71—76.

vinna rättegångshjälp. I denna del överensstämmer förslaget i sak med 1 § andra stycket lagen om fri rättegång. Beträffande bestämmelsens innebörd må hänvisas till förarbetena till lagen om fri rättegång samt till den allmänna motiveringen till kommitténs förslag.

Om förfarandet i frågor rörande rättegångshjälp

8 §.

(Jfr 15 § första och andra styckena lagen om fri rättegång.)

I första stycket av denna paragraf har upptagits ett stadgande, att beslut om rättegångshjälp så ock rörande annan fråga som avses i denna lag, där ej annat särskilt stadgas, skall meddelas av rätten. Rörande rättens sammansättning må hänvisas till 1 kap. 4 och 11 §§ rättegångsbalken, 15 § expropriationslagen, 96 § militära rättegångslagen och 10 § lagen om arbetsdomstol samt arbetsordningen för rikets hovrätter och arbetsordningen för nedre justitierevisionen. I fråga om ägodelningsrätts och vattendomstols beslutanderätt har upptagits en särskild bestämmelse i 32 §.

I andra stycket stadgas, att om rätten skilt saken från sig, den äger, till dess part fullföljt talan eller tiden för sådan talan utgått, bevilja parten rättegångshjälp i högre rätt och åt honom för rättegången därstädes förordna biträde.

9 §.

(Jfr 2, 10 och 11 §§ lagen om fri rättegång.)

Ansökan om rättegångshjälp skall, enligt vad som stadgas i första stycket av denna paragraf, göras muntligen eller skriftligen och skall åtföljas av skriftlig, på heder och samvete avgiven uppgift å sökandens ekonomiska villkor; äro dessa ej kända, skall uppgiften vara styrkt genom offentlig myndighet som Konungen bestämmer.

Enligt 1 § förslaget till kungörelse med bestämmelser angående tillämpningen av lagen om rättegångshjälp bör den skriftliga ekonomiska uppgiften innehålla upplysning i de hänseenden som angivas i ett vid kungörelsen fogat formulär.

Stadgande om vilka myndigheter som skola äga behörighet att bestyrka ekonomisk uppgift har upptagits i 2 § förslaget till tillämpningsföreskrifter. Sådan behörighet skall tillkomma samtliga de befattningshavare som nu äga bestyrka uppgift för erhållande av fri rättegång utom stadsfiskal. Vidare föreslås kommunalassistent få behörighet som nu sagts.

Kan fråga om beviljande av rättegångshjälp ej allsidigt prövas på grundval av ansökningen med åtföljande ekonomisk uppgift, har rätten, enligt stadgande i 4 § förslaget till tillämpningsföreskrifter, att införskaffa den ytterligare utredning som må vara erforderlig. I sistnämnda paragraf stadgas vidare, att därest så finnes påkallat för bedömande av frågan, i vad mån

det är av betydelse för sökanden att få sin talan prövad, han bör anmodas att muntligen eller skriftligen lämna närmare upplysningar om sin sak, ävensom att rätten bör bereda motpart tillfälle att inom viss kort tid avgiva yttrande över ansökningen, om det kan antagas främja frivillig uppgörelse i saken eller eljest särskilda skäl äro därtill. Dessa stadganden i 4 § tillämpningsföreskrifterna ha i sak samma innehåll som 4 § tillämpningsföreskrifterna till lagen om fri rättegång.

Såsom i den allmänna motiveringen anförts skall part som vid lägre rätt åtnjutit rättegångshjälp, om talan därifrån fullföljes till högre rätt, utan särskild ansökan vara berättigad till sådan förmån jämväl i den högre rätten. Innan förmånen må åtnjutas i sistnämnda rätt, skall dock part, som vid den lägre rätten erlagt kostnadsbidrag, ånyo gälda sådant bidrag med lika stort belopp. Bestämmelser av denna innebörd ha upptagits i andra stycket av förevarande paragraf. Såsom framgår av lagtextens formulering får part automatiskt åtnjuta rättegångshjälp i högsta domstolen endast om han åtnjutit rättegångshjälp, automatiskt eller efter ansökan, i hovrätten. Önskar part, som ånjutit rättegångshjälp vid underrätten men icke i hovrätten, sådan förmån i högsta domstolen, måste han alltså ansöka därom.

Är part enligt vad nu sagts därest han erlägger kostnadsbidrag utan särskild ansökan berättigad till rättegångshjälp i högre rätt, skall jämlikt 7 § andra stycket förslaget till tillämpningsföreskrifter så snart ske kan genom den högre rättens försorg ett särskilt postgiroinbetalningskort för inbetalning av bidraget tillställas parten, varjämte denne skall erinras om innehållet i 9 § andra stycket lagen om rättegångshjälp.

I andra stycket av förevarande paragraf har slutligen upptagits en bestämmelse, att vad där stadgats ej skall utgöra hinder för part att efter ansökan i den ordning som i första stycket sägs erhålla rättegångshjälp i högre rätt på ändrade villkor. Part vars ekonomiska villkor försämrats efter processen i den lägre instansen skall alltså efter särskild ansökan kunna erhålla rättegångshjälp i högre rätt utan skyldighet att erlägga kostnadsbidrag eller med skyldighet att erlägga sådant med lägre belopp än som erlagts i processen vid den lägre rätten.

10 §.

I denna paragraf stadgas, att när rättegångshjälp beviljas part och denne har att erlägga kostnadsbidrag samtidigt skall fastställas bidragets belopp.

Part som är skyldig att erlägga kostnadsbidrag äger icke *åtnjuta* rättegångshjälp, förrän han guldit bidraget. Beslutet om beviljande av rättegångshjälp skall dock icke anstå till dess bidraget erlagts, utan beviljande av rättegångshjälp och fastställande av bidragets belopp skola ske samtidigt, genom samma beslut. Enligt 5 § förslaget till tillämpningsföreskrifter skall över beslut, varigenom rättegångshjälp beviljas, sökanden meddelas

skriftligt besked och, om han har att erlägga kostnadsbidrag, i beskedet angivas bidragets belopp samt anmärkas, att förmånen ej må åtnjutas förrän bidraget erlagts. Sökande som har att erlägga kostnadsbidrag skall samtidigt med beskedet också tillställas ett postgiroinbetalningskort, avsett att användas för inbetalning av bidraget. Rörande det närmare tillvägagångssättet i övrigt hänvisas till 7—9 §§ förslaget till tillämpningsföreskrifter och specialmotiveringen härtill.

Någon bestämd tidsfrist, inom vilken kostnadsbidraget skall erläggas, har icke upptagits i kommitténs förslag. Intill dess bidraget guldits, får parten själv svara för de kostnader som uppstå, dock skall, såsom vid 15 § behandlas, ersättningen till biträdet avse även arbete före bidragets erläggande. Men vill part, därför att saken brådskar och han icke genast kan skaffa medel till bidragets erläggande eller av annan orsak, själv betala stämpelkostnad eller annan kostnad, som uppstår på ett tidigare stadium av processen, skall detta stå honom fritt. Den sista tidpunkt, då det innebär någon fördel för parten att erlägga bidraget, är vid huvudförhandlingen.

Om förmåner vid rättegångshjälp

Såsom förut utvecklats utgör kostnadsbidragets erläggande, i det fall sådant skall utgivas, en nödvändig förutsättning för att part skall få tillgodonjuta de med rättegångshjälpen förenade förmånerna. Även om rättegångshjälp *beviljats*, äger part som är skyldig att utgiva kostnadsbidrag icke *åtnjuta* denna förmån, förrän bidraget guldits (jfr 3 §). I 11—15 §§ angivas de förmåner, vilka tillkomma part som åtnjuter rättegångshjälp. Dessa överensstämma i stort sett med de förmåner som nu tillkomma part enligt lagen om fri rättegång.

11 §.

(Jfr 3 § lagen om fri rättegång.)

Första stycket av denna paragraf har i sak samma innehåll som 3 § första stycket lagen om fri rättegång.

Andra stycket, som behandlar kostnad för bevisning, skiljer sig från 3 § andra stycket lagen om fri rättegång allenast såtillvida att den nuvarande begränsningen för ersättning av allmänna medel till bevisning »som ej förebragts utan skäl» borttagits. Enligt kommitténs uppfattning saknas anledning att bibehålla denna begränsning, bland annat därför att vittnen och andra till följd av bestämmelsen kunna drabbas av ekonomisk förlust.

Paragrafens tredje stycke är i sak av samma innehåll som 3 § tredje stycket lagen om fri rättegång.

12 §.

(Jfr 4 § lagen om fri rättegång.)

Första stycket av denna paragraf, vilket avser ersättning för parts rese-

kostnad, motsvarar 4 § första stycket lagen om fri rättegång. Enär tveksamhet uppstått i praxis huruvida ersättning kan utgå även för resa utom riket, har viss omformulering skett, så att det klart framgår att gottgörelse kan utgå även för sådan resa.

I andra stycket, som i övrigt motsvarar 4 § andra stycket lagen om fri rättegång, har upptagits en föreskrift, som gör det möjligt att, då utgift för nattlogi åsamkas part som åtnjuter rättegångshjälp, tillerkänna honom traktamente upp till ett belopp om aderton kronor per dag. Det nu föreskrivna maximibeloppet, tio kronor, är uppenbart för lågt i det fall att medellös part har utgift för nattlogi. Liksom enligt lagen om fri rättegång skall traktamente kunna tillerkännas part, allenast om synnerliga skäl föreligga.

Sista stycket har samma innehåll i sak som 4 § tredje stycket lagen om fri rättegång.

13 §.

I denna paragraf, som saknar motsvarighet i lagen om fri rättegång, stadgas att ställföreträdare för part som åtnjuter rättegångshjälp, så ock vårdare eller annan, som parten eller hans ställföreträdare nödgas anlita för att kunna infinna sig vid rätten, må tillerkännas ersättning för inställelsen av allmänna medel och meddelas förskott å resekostnad efter samma grunder som i 12 § stadgas om part.

För att ersättning skall kunna utgå till ställföreträdare kräves att denne ålagts personlig inställelse och vidare att varken han eller parten finnes kunna svara för kostnaden för inställelsen. Bestämmelsen har tillkommit främst i syfte att öppna möjlighet att i mål om äktenskaplig börd och om faderskap och underhåll till barn utom äktenskap tillerkänna moder, som icke intager partsställning men skall höras personligen, ersättningen av allmänna medel för inställelse vid rätten. Sådan ersättning till modern skall kunna utgå, även då annan än modern, exempelvis god man, skall föra barnets talan i målet.

Ersättning till vårdare eller annan, som parten nödgas anlita för att kunna infinna sig vid rätten, skall kunna utgå, om parten ålagts personlig inställelse och finnes icke själv kunna svara för kostnaden för vårdarens inställelse. Detsamma skall gälla då ställföreträdare nödgas anlita bistånd för att kunna inställa sig, dock endast om varken parten eller ställföreträdaren finnes kunna svara för kostnaden. Reglerna om ersättning till vårdare ha tillkommit för att undanröja tvekan som vid tillämpningen av lagen om fri rättegång i praxis uppstått på denna punkt (jfr lagen den 10 juli 1947 ang. ersättning av allmänna medel till vittnen m. fl.).

14 §.

(Jfr 5 § och 10 § andra stycket lagen om fri rättegång.)

I denna paragraf ha upptagits bestämmelser om förordnande av rättegångsbiträde.

I första stycket stadgas, att om part som beviljats rättegångshjälp finnes icke kunna själv eller genom någon som i tjänsteställning eller eljest lämnar honom bistånd behörigen tillvarataga sina intressen vid talans väckande eller utförande, på hans begäran lämplig person må förordnas att biträda honom därvid. Är parten skyldig att utgiva kostnadsbidrag, skall förordnande som nu sagts ej gälla, med mindre bidraget erlägges. Bestämmelserna innebära, att även då det åligger parten att utgiva kostnadsbidrag biträdesförordnande skall kunna givas redan då rättegångshjälp beviljas. Föreligger skyldighet att erlägga kostnadsbidrag, skall emellertid förordnandet vara villkorligt. Det skall ej gälla, d. v. s. ej medföra några skyldigheter eller rättigheter för biträdet, med mindre bidraget erlägges. Erinran härom skall göras i det skriftliga besked över förordnandet som skall utfärdas (6 § förslaget till tillämpningsföreskrifter). Skyldighet för advokat att mottaga villkorligt förordnande som nu sagts skall icke föreligga utan skall sådant förordnande kunna meddelas endast efter advokatens frivilliga åtagande (8 kap. 5 § rättegångsbalken enligt kommitténs förslag).

Enligt andra stycket skall i brottmål vad ovan sagts icke äga tillämpning i fråga om den misstänkte utan skall beträffande biträde åt honom gälla vad i rättegångsbalken är stadgat om offentlig försvarare. I denna del innebär kommitténs förslag ingen ändring i gällande rätt.

Enligt tredje stycket skall till rättegångsbiträde förordnas advokat eller annan som avlagt för utövande av domarämbete föreskrivna kunskapsprov och finnes skickad för uppdraget. Annan än advokat må dock ej förordnas, med mindre han är anställd vid offentlig rättshjälpsanstalt eller hos advokat. Sistnämnda föreskrift innebär en skärpning av de nuvarande behörighetsvillkoren, tillkommen i syfte att stärka garantierna mot missbruk av rättegångshjälpen. Bland övergångsbestämmelserna har emellertid upptagits ett stadgande, vilket — i likhet med vad som enligt 27 § lagen om införande av nya rättegångsbalken gäller beträffande offentlig försvarare — ger möjlighet att vid de domstolar Konungen bestämmer tillsvidare och till dess Konungen annat förordnar till rättegångsbiträde utse även annan lämplig person, som avlagt för behörighet till domarämbete föreskrivna kunskapsprov. I fråga om vem som bör äga företräde till förordnande som biträde, har kommittén ansett det vara tillfyllest med en bestämmelse, att företrädesvis bör anlitas någon som vid rätten brukas som rättegångsombud. Har parten föreslagit någon som är behörig, skall emellertid, liksom nu gäller enligt lagen om fri rättegång, han förordnas, om ej hans anlitande skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller eljest särskilda skäl föranleda annat.

I tredje stycket stadgas vidare, att förordnande att biträda part i lägre rätt skall gälla även rättegången i högre rätt, om talan fullföljes och parten jämväl i den högre rätten åtnjuter rättegångshjälp. Denna bestämmelse tillgodoser i allt väsentligt samma syfte som 10 § andra stycket lagen om fri rättegång (jfr 11 § samma lag).

Paragrafens innehåll i övrigt överensstämmer med 5 § lagen om fri rättegång.

15 §.

(Jfr 14 § lagen om fri rättegång.)

I första stycket stadgas, att den som på grund av förordnande enligt 14 § första stycket biträtt part som åtnjutit rättegångshjälp är berättigad att av allmänna medel erhålla arvode för det arbete han nedlagt å rättegången, så ock gottgörelse för nödvändiga utgifter samt för tidsspillan i samband med inställelse vid rätten. Har på sätt vid 14 § berörts villkorligt förordnande meddelats att biträda part, vilken det åligger att utgiva kostnadsbidrag, äger den som sålunda förordnats ej rätt till ersättning av allmänna medel, med mindre bidraget erlägges. Den omständigheten att bidraget betalas först under ett senare skede av processen skall emellertid icke fråntaga biträdet hans rätt till ersättning av allmänna medel för sysslande med saken före betalningen (jfr H 1954 s. 468), men erlägges bidraget icke alls, blir biträdet att betrakta såsom ett enskilt rättegångsbiträde, som det åligger parten att betala. Arvode och övrig ersättning skola fastställas var för sig. Ett i 14 § första stycket lagen om fri rättegång upptaget stadgande, att vid begäran om ersättning redogörelse bör lämnas för det arbete och de utgifter uppdraget medfört, har ej medtagits i förslaget. Att sådan redogörelse bör lämnas ligger i sakens natur och särskilt stadgande därom synes icke erforderligt (jfr 21 kap. 10 § rättegångsbalken).

Andra stycket av paragrafen överensstämmer med 14 § andra stycket lagen om fri rättegång utom såtillvida, att ett i sistnämnda paragraf upptaget stadgande, att vid bestämmande av ersättning till biträdet hänsyn bör tagas till inställelse vid rätten å samma dag i annat mål, ej medtagits i kommitténs förslag. Det synes kommittén utan särskilt stadgande klart att dylik hänsyn bör tagas.

Enligt tredje stycket må biträde ej förbehålla sig ytterligare gottgörelse av parten; har sådant förbehåll skett skall det vara utan verkan. Denna bestämmelse är av samma innehåll som 14 § tredje stycket lagen om fri rättegång. I brottmål skall, även då den misstänkte åtnjuter rättegångshjälp, offentlig försvarare förordnas, om den misstänkte är i behov av biträdeshjälp, och beträffande offentlig försvarare finnes i 21 kap. 10 § andra stycket rättegångsbalken upptaget ett likadant förbud som i 14 § tredje stycket lagen om fri rättegång. Det förhållandet, att enligt kommitténs förslag rättegångshjälp skall beviljas ej allenast parter som äro i sådan ekonomisk situation att de nu kunna erhålla fri rättegång utan även åtskilliga som befinna sig högre upp på ekonomiskalan, utgör enligt kommitténs mening ej något skäl att icke i förslaget bibehålla förbud mot förbehåll av biträde till part med rättegångshjälp om rätt till ersättning utöver vad som bestämmes av domstolen.

Om rättegångshjälps upphörande under rättegången

16 §.

(Jfr 7 § lagen om fri rättegång.)

Finnes under rättegången, att part som erhållit rättegångshjälp uppsåtligen eller av grov oaktsamhet lämnat oriktig uppgift ägnad att till partens fördel påverka beslutet därom, synes det stötande, om parten det oaktat skulle få behålla förmånen av rättegångshjälp. Med hänsyn härtill har i första stycket av denna paragraf upptagits ett stadgande, enligt vilket rätten i fall som nu sagts skall äga förordna att förmånen skall upphöra (jfr 33 § b socialhjälpslagen). Meddelas dylikt förordnande, skall rätten, när den skiljer saken från sig, jämlikt 18 § oavsett målets utgång förplikta parten att ersätta statsverket dess kostnad i anledning av rättegångshjälpen.

Jämlikt andra stycket skall förmånen av rättegångshjälp också kunna förklaras upphöra, där det under rättegången finnes, att det måste anses vara av ringa betydelse för parten, att hans talan vinner prövning, eller att hans talan grundar sig på överlåtelse, som kan antagas ha skett i syfte att därmed vinna rättegångshjälp. Detta stadgande har sin motsvarighet i 7 § andra stycket lagen om fri rättegång. Också då förmån av rättegångshjälp förklarats skola upphöra av anledning som nu berörts, skall rätten, jämlikt 18 §, då den skiljer saken från sig, oavsett målets utgång ålägga parten återbetalningsskyldighet till statsverket; dock skall det, liksom enligt lagen om fri rättegång, ankomma på rätten att pröva om och i vad mån sådant åläggande bör ske i fall, då beslutet om förmånens upphörande grundats därpå, att det funnits vara av ringa betydelse för parten att hans talan vinner prövning.

Har parten under rättegången fått sina ekonomiska villkor så förbättrade, att hans förmåga att gälda rättegångskostnad blivit avsevärt ökad, skall rätten, såsom i den allmänna motiveringen berörts, äga ändra beslutet om rättegångshjälp. Bestämmelser härom ha upptagits i tredje stycket av förevarande paragraf. Har förbättring som nu sagts inträffat, skall rätten äga antingen förordna att förmånen av rättegångshjälp skall upphöra eller också, om skäl äro därtill, föreskriva att parten ej må vidare åtnjuta rättegångshjälp, med mindre han till statsverket erlägger kostnadsbidrag med det belopp eller, om han redan förut haft att gälda sådant bidrag, det ytterligare belopp, som med hänsyn till hans förbättrade villkor prövas skäligt. Som framgår av lagtexten skall hänsyn tagas endast till *avsevärd* förbättring. Denna förbättring skall hänföra sig till partens ekonomiska villkor såsom sådana, d. v. s. främst hans inkomster eller förmögenhetsställning. Däremot skall ej beaktas den ökning av partens betalningsförmåga, som kan uppstå genom att han under processens gång åtnjuter fortlöpande men oförändrade inkomster. Huruvida förmånen skall förklaras upphöra eller föreskrift meddelas om erläggande av kostnadsbidrag, bör bedömas med

utgångspunkt från bestämmelserna i 4, 6 och 7 §§. Meddelas icke förordnande om förmånens upphörande, skall rätten ålägga parten att utgiva kostnadsbidrag. Detta skall bestämmas till det belopp, som med hänsyn till partens förbättrade villkor prövas skäligt. Därvid böra bestämmelserna i 3 och 6 §§ vara vägledande. Har parten redan förut erlagt kostnadsbidrag, skall hänsyn tagas härtill vid bestämmande av det ytterligare bidrag han skall utgiva. Om exempelvis en ensamstående part, som vid processens början har 8 000 kronor i årsinkomst och fått erlägga 100 kronor i kostnadsbidrag, under rättegången får sin årsinkomst ökad till 14 000 kronor, bör han åläggas att utgiva ytterligare bidrag med 600 kronor (700 — 100).

Bestämmelserna i tredje stycket äro tillämpliga såväl då partens villkor förbättras under rättegången i den instans där förmånen beviljats som då part, vilken automatiskt åtnjuter rättegångshjälp i högre rätt, fått sina villkor förbättrade efter rättegången i den lägre rätten.

Förklaras förmånen skola upphöra på grund av förbättring i partens villkor, skall, till skillnad från övriga fall då sådan förklaring gives, återbetalningsskyldighet icke åläggas parten oavsett målets utgång utan skola vanliga regler om återbetalningsplikt gälla (jfr 18 §).

Om ersättningsskyldighet mot statsverket m. m.

17 §

(Jfr 8 och 9 §§ lagen om fri rättegång.)

I denna paragraf stadgas i första stycket, att när rätten från sig skiljer mål eller ärende vari part åtnjutit rättegångshjälp, rätten enligt vad som stadgas i 18—23 §§ skall pröva i vad mån statsverkets kostnad i anledning av rättegångshjälpen skall ersättas av part eller annan eller den skall, tillsvidare eller slutligt, stanna å statsverket. Som statsverkets kostnad skall därvid anses, utom kostnad som enligt denna lag utgått av allmänna medel, jämväl beloppet av stämpelavgift, från vilken parten är befriad på grund av förmånen av rättegångshjälp. Med den konstruktion rättegångshjälpen enligt kommitténs förslag skall ha är det nödvändigt att också statsverkets förlust av stämpelmedel medräknas bland kostnaderna för rättegångshjälpen. Eljest skulle part genom att söka sådan förmån kunna processa billigare än vad som förutsatts i kommitténs förslag. Och även från andra synpunkter är det önskvärt att förlusten av stämpelmedel medräknas bland kostnaderna för rättegångshjälpen. Bl. a. undanröjes härigenom den skillnad mellan rådhusrätter och häradsrätter i fråga om vad återbetalningsskyldigheten i princip skall omfatta, som betingas av lösensystemet vid rådhusrätterna. I 11 § förslaget till tillämpningsföreskrifter ha upptagits bestämmelser om anteckning i dagbok eller å inneliggande exemplar av besked om rättegångs-

hjälp av de stämpelavgifter, som parten skolat erlägga, om han icke åtnjutit rättegångshjälp.

Enligt andra stycket av förevarande paragraf skall vad i första stycket är stadgat äga motsvarande tillämpning när förundersökning, varunder den misstänkte åtnjutit rättegångshjälp, nedlägges eller avslutas utan att åtal mot honom väckes. Det skall åligga undersökningsledaren att hos rätten göra anmälan om förundersökningens nedläggande eller avslutande. Sedan sådan anmälan inkommit, har alltså rätten att fatta beslut angående återbetalningsskyldigheten (jfr 19 §).

Enär jämlikt 11 § första stycket andra punkten förslaget till lag om rättegångshjälp frihet från avgift för sådan rättens expedition som ej utfärdas utan särskild begäran må åtnjutas jämväl efter det rätten skilt saken från sig, om expeditionen begäres innan tiden för fullföljd av talan utgått, är det icke möjligt att redan i domen slutligen fastställa beloppet av den kostnad som skall omfattas av ersättningsskyldigheten. Såsom riksdagens justitieombudsman anfört i en till kommittén överlämnad framställning till Konungen den 2 december 1954, vilken framställning intagits som bilaga G till detta betänkande, är det visserligen önskvärt att det redan av domen framgår huru stort det belopp är som skall återgäldas till statsverket. Enligt kommitténs mening torde det dock vara tillfyllest att i domen utsättes beloppet av den kostnad, som är känd vid domens meddelande, varvid sådan formulering bör väljas att det framgår att ytterligare kostnad kan komma att uppstå. I 13 § förslaget till tillämpningsföreskrifter har med hänsyn till vad nu sagts upptagits en bestämmelse, att om part eller annan förpliktas att ersätta statsverket kostnad i anledning av rättegångshjälp, i beslutet därom, i den mån så kan ske, skall intagas uppgift om kostnadens belopp.

I nyssnämnda framställning till Konungen har justitieombudsmannen också behandlat ett annat spörsmål, berörande parts återbetalningsskyldighet till statsverket. Då överdomstol bifaller talan om högre biträdesersättning eller annan ersättning åt tredje man enligt lagen om fri rättegång, föreskrives i praxis återbetalningsskyldighet beträffande det ytterligare belopp, som biträdet eller annan tredje man erhåller, enligt grunder som angivits vid själva sakens avgörande, och detta utan hinder av att talan mot sistnämnda avgörande ej blivit fullföljd. Enligt justitieombudsmannen borde en ändring i ersättningsfrågan icke få medföra justering av den återbetalningsskyldighet som fastställts genom underrättens laga kraft vunna dom. Kommittén kan för sin del icke finna tillräckliga skäl föreligga för lagändring i detta hänseende.[1] Vad som enligt kommitténs mening kan synas otillfredsställande är att, med hänsyn till stadgandena i 17 kap. 11 § och 18 kap. 14 § rättegångsbalken, motsvarande justering ej torde kunna ske i mål vari ersättning till tredje man, exempelvis ett vittne, icke

[1] Jfr Svensk Juristtidning 1955 s. 585.

skall utgå av allmänna medel utan gäldas av enskild part. Sistnämnda förhållande torde emellertid icke ha ansetts vara av sådan praktisk betydelse att önskemål om lagändring framkommit. I varje fall saknas anledning att i förevarande sammanhang upptaga denna fråga.

Från belopp, som skall återgäldas till statsverket, skall avräknas vad som erlagts i kostnadsbidrag. Bestämmelser härom ha upptagits i 24 § och kommenteras närmare vid sistnämnda paragraf.

18 §.

(Jfr 8 § första stycket lagen om fri rättegång.)

Denna paragraf har i allt väsentligt behandlats under 16 §. Skäl ha icke ansetts föreligga att, såsom fallet är i lagen om fri rättegång, göra undantag från återbetalningsskyldigheten för det fall, att sådana omständigheter föreligga, att parten jämlikt 31 kap. 2 § rättegångsbalken är berättigad till ersättning av allmänna medel för rättegångskostnad.

19 §.

Denna paragraf innehåller bestämmelser om återbetalningsskyldighet i det fall att den misstänkte åtnjutit rättegångshjälp i brottmål, vari åklagare för talan, eller under förundersökning. Såsom i den allmänna motiveringen utvecklats skall i sådant fall vad i rättegångsbalken är stadgat om skyldighet för part eller annan att i mål som nu sagts eller med anledning av förundersökning återgälda statsverket kostnad, som enligt rättens beslut utgått av allmänna medel, äga motsvarande tillämpning i fråga om kostnad för den misstänktes rättegångshjälp. Enär ersättningsskyldigheten slutligen skall fastställas vid målets avgörande utan möjlighet till ytterligare omprövning senare, har upptagits ett stadgande, att rätten beträffande kostnad, som ej skall återgäldas, har att förordna att den *slutligt* skall stanna å statsverket.

20 §.

(Jfr 8 § andra och tredje styckena lagen om fri rättegång.)

I denna och följande paragraf ha upptagits huvudreglerna om återbetalningsskyldigheten, då annan part än i 19 § avses åtnjutit rättegångshjälp.

Enligt första stycket skall ersättningsskyldighet åläggas motpart eller annan, såframt han enligt vad om rättegångskostnad är stadgat skolat gottgöra parten därför (jfr 7 § lagen den 26 april 1957 med särskilda bestämmelser angående domstolarna och rättegången vid krig eller krigsfara m. m.). Detta stadgande har i sak samma innebörd som 8 § andra stycket första punkten lagen om fri rättegång. Andra punkten av sistnämnda stycke omfattas i kommitténs förslag av bestämmelserna i 19 §.

Andra stycket av förevarande paragraf är i sak av samma innehåll som 8 § tredje stycket lagen om fri rättegång.

21 §.

Såsom i den allmänna motiveringen behandlats skall, om part åtnjutit rättegångshjälp i annat fall än som misstänkt i mål om allmänt åtal eller under förundersökning, rätten förplikta honom att ersätta statsverket dess kostnad i anledning av rättegångshjälpen, i den mån ej motpart eller annan ålagts ersättningsskyldighet härför, dock med möjlighet att jämka ersättningens belopp med hänsyn till partens villkor. Bestämmelser om denna återbetalningsskyldighet ha upptagits i förevarande paragraf.

I fråga om jämkning av ersättningens belopp skall gälla, att då partens ekonomiska villkor äro sådana, att han, om dessa ej förbättras, kan antagas sakna förmåga att inom en tid av fem år fullgöra betalningsskyldigheten utan intrång i de medel som erfordras för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet, han må förpliktas att ersätta allenast vad han kan antagas ha förmåga att inom sagda tid gälda. Beträffande återstoden skall rätten förordna att den tillsvidare skall stanna å statsverket. Stadgandet medgiver, att om partens ekonomiska villkor därtill föranleda, förordnande skall kunna meddelas om att hela kostnaden tillsvidare skall stanna å statsverket, eller med andra ord att jämkning skall kunna ske till noll.

När det gäller parter, vilkas ekonomiska villkor äro sådana att de äro skyldiga att i förväg utgiva kostnadsbidrag, torde det i processer av normal omfattning med rättegångskostnader uppgående till några hundratal kronor i regel ej vara påkallat med någon jämkning av ersättningen. I processer med betydande rättegångskostnader bör däremot jämkning kunna ske även beträffande parter som nyss sagts. En jämförelse får göras mellan ersättningens storlek och partens ekonomiska villkor vid målets avgörande och parten skall åläggas betala så mycket, som han, om hans villkor ej förbättras, kan antagas ha förmåga att gälda inom en tid av fem år. Även parter, vilkas ekonomiska villkor äro sådana att de ej äro skyldiga att i förväg utgiva kostnadsbidrag, skola i princip åläggas återbetalningsskyldighet. Därvid torde emellertid, om ej rättegångskostnaderna äro obetydliga, jämkning i regel böra ske. Ofta torde betalningsförmågan hos nu ifrågavarande parter vara så ringa att förordnande bör meddelas om att hela kostnaden tillsvidare skall stanna å statsverket.

Förordnande jämlikt förevarande paragraf om att kostnad skall stanna å statsverket är ej definitivt. Förbättras partens villkor, skall såsom i den allmänna motiveringen berörts ersättningsskyldighet också kunna åläggas efter processens avslutande på särskild talan av kronans ombudsman. Med hänsyn härtill skall vid jämkning enligt denna paragraf förordnas att återstående kostnad *tillsvidare* skall stanna å statsverket.

22 §.

I första stycket av denna paragraf ha upptagits bestämmelser om undantag från de i 21 § stadgade jämkningsreglerna beträffande kostnad som parten

vållat statsverket genom försumlig processföring. Bestämmelserna äro utformade efter förebild av 18 kap. 6 § rättegångsbalken.

Har den misstänkte åtnjutit rättegångshjälp i brottmål, vari åklagare för talan, eller under förundersökning, äro reglerna i 21 § om jämkning icke tillämpliga utan gälla rättegångsbalkens bestämmelser om återbetalningsskyldighet. Om verkan av försumlig processföring i sistnämnda fall stadgas i 31 kap. 4 § rättegångsbalken.

Jämlikt andra stycket skall jämkning enligt 21 § ej heller ske i fråga om kostnad som vållats statsverket för målsägandens rättegångshjälp genom att denne utan skäl gjort angivelse eller eljest föranlett att allmänt åtal blivit väckt utan skäl. Stadgandet är utformat efter förebild av 31 kap. 3 § andra stycket rättegångsbalken.

23 §.

Enligt denna paragraf skall ställföreträdare för part som åtnjuter rättegångshjälp, sådan parts ombud, biträde och av parten utsedd försvarare, som genom försumlig processföring eller eljest på sätt i 22 § sägs vållat kostnad för statsverket, kunna solidariskt med parten förpliktas ersätta sådan kostnad. Stadgandet är utformat efter förebild av 18 kap. 7 § och 31 kap. 5 § rättegångsbalken. Beträffande misstänkt som åtnjuter rättegångshjälp i brottmål, vari åklagare för talan, eller under förundersökning gäller på grund av hänvisningen i 19 § detta lagförslag vad i förevarande paragraf stadgas redan jämlikt 31 kap. 5 § rättegångsbalken. Part som nu sagts har dock icke undantagits från detta stadgande, enär ett sådant undantag lätt skulle kunna feltolkas.

24 §.

Första stycket första punkten av denna paragraf innehåller ett stadgande, att från belopp, som enligt 18, 19, 20, 21, 22 eller 23 § skall utgivas till statsverket, skall avräknas vad som erlagts i kostnadsbidrag. Jämlikt 13 § förslaget till tillämpningsföreskrifter skall, om kostnadsbidrag skall avräknas, i rättens avgörande anmärkas bidragets belopp och erinran göras om avräkningen. Såsom vid 17 § berörts skall i avgörandet dessförinnan, i den mån så kan ske, ha intagits uppgift om det belopp som återbetalningsskyldigheten avser.

Vinner avgörandet laga kraft och överstiger kostnad, som skall återbetalas till statsverket, det erlagda kostnadsbidraget, skall jämlikt 14 § förslaget till tillämpningsföreskrifter, jämförd med 13 § kungörelsen den 10 juli 1947 med bestämmelser ang. vissa kostnader vid domstol, inom två veckor från det avgörandet vunnit laga kraft, bevis — innehållande de uppgifter som erfordras för verkställighet av beslutet — i tre exemplar översändas till länsstyrelsen i den ort där den förpliktade är bosatt. I sådant bevis angives det bruttobelopp återbetalningsplikten omfattar samt anmärkes, jämlikt 14 §

första stycket sista punkten förslaget till tillämpningsföreskrifter, vad som skall avräknas på grund av att kostnadsbidrag erlagts.

Om endast en part eller flera parter solidariskt ålägges ersättningsskyldighet till statsverket, är det tillfyllest att i rättens avgörande och i bevis som översändes för verkställighet anmärkes vilket belopp som skall avräknas på grund av att kostnadsbidrag erlagts. Äro flera ersättningsskyldiga och svara de ej solidariskt, måste däremot domstolen, då den skiljer saken från sig, bestämma huru avräkning skall ske. Därvid bör domstolen tillse att resultatet blir rättvist med hänsyn till den rättegångskostnad envar enligt i rättegångsbalken angivna grunder bör svara för. Detta har i lagtexten, första stycket andra punkten av förevarande paragraf, uttryckts så, att rätten, med beaktande av rättegångskostnadernas fördelning, skall bestämma huru avräkning skall ske. Såsom av följande exempel framgår torde det därvid i regel leda till ett riktigt resultat, om avräkning göres proportionellt i förhållande till den andel av den rättshjälpte partens rättegångskostnader som bör vila å varje part.

A som haft rättegångshjälp och erlagt 500 kronor i kostnadsbidrag vinner målet mot sin motpart B, dock endast till så stor del att B, om A ej haft rättegångshjälp, enligt rättegångsbalkens regler skulle ha förpliktats att ersätta A hälften av hans rättegångskostnader. I domen ålägges B, jämlikt 20 § första stycket, och A, jämlikt 21 §, att vardera ersätta statsverket hälften av dess kostnad i anledning av rättegångshjälpen. Vidare förpliktas B att till A utgiva hälften av det belopp som erlagts i kostnadsbidrag eller 250 kronor. Därjämte förordnas att avräkning av kostnadsbidraget skall ske med 250 kronor vardera på de belopp A och B skola ersätta statsverket. Då tiden för fullföljd av talan utgått, visar det sig att statsverketes kostnad för rättegångshjälpen uppgår till 800 kronor. Slutresultatet blir då att A, som förut erlagt 500 kronor till statsverket, skall utgiva ytterligare 150 kronor till detta (400—250). Av erlagt kostnadsbidrag återfår han emellertid 250 kronor av B, varför hans slutliga nettoutgift blir 400 kronor (650—250). B får betala 250 kronor till A och 150 kronor till statsverket, vilket innebär att också hans nettoutgift blir 400 kronor.

Den omständigheten att enligt 21 § jämkning av ersättningens belopp skall ske, torde i allmänhet icke böra föranleda avsteg från principen att, då flera äro ersättningsskyldiga utan att svara solidariskt, avräkning av kostnadsbidrag bör göras proportionellt i förhållande till den andel av den rättshjälpte partens rättegångskostnader som med hänsyn till målets utgång bör vila å varje part. Frågan om jämkning är sekundär, och även om jämkning sker är den part som tillgodonjutit denna ej slutgiltigt befriad från att betala vad som tillsvidare förklarats skola stanna å statsverket. Vad nu sagts får dock självfallet icke leda till att icke hela kostnadsbidraget avräknas å det belopp som skall återgäldas till statsverket.

I andra stycket av förevarande paragraf stadgas, att om kostnadsbidraget överstiger statsverkets kostnad i anledning av rättegångshjälpen, överskottet så snart tiden för fullföljd av talan utgått skall av allmänna medel återbetalas till den som åtnjutit förmånen. Att återbetalning skall ske så snart

tiden för fullföljd av talan utgått, innebär att återbetalning skall verkställas för varje instans för sig, oavsett huruvida talan i huvudsaken fullföljes eller ej. Överskott, som uppkommit i lägre rätt, skall således ej gå i avräkning på kostnader i högre rätt. Tiden för fullföljd av talan måste dock avvaktas, enär som förut berörts kostnadens slutliga belopp först då är känt. Den omständigheten att rättegångsbiträde, vittne eller annan fullföljt talan angående honom tillerkänd ersättning skall ej föranleda att överskott ej återbetalas.

Någon kvittning av överskott å kostnadsbidrag skall enligt kommitténs förslag ej ske mot kostnad, som utgått av allmänna medel av annan anledning än att parten åtnjutit rättegångshjälp.

Överskott, som skall återbetalas av allmänna medel, skall, enligt stadgande i 11 § förslaget till tillämpningsföreskrifter, redovisas i dagbok eller å inneliggande exemplar av besked om rättegångshjälp på samma sätt som vittnes- och biträdesersättningar m. m., som enligt lagen om rättegångshjälp utgå av allmänna medel. Likaså skall i fråga om utbetalning och redovisning av överskott som skall återbetalas gälla enahanda bestämmelser som beträffande ersättningar som nyss sagts (12 § första stycket förslaget till tillämpningsföreskrifter).

I tredje stycket har upptagits en erinran om att för vad part fått vidkännas i kostnadsbidrag han skall äga erhålla gottgörelse av motpart eller annan enligt vad om ersättning för rättegångskostnad är stadgat. Gottgörelse kan utdömas endast om yrkande därom framställes innan handläggningen avslutas (18 kap. 14 § rättegångsbalken). Har den misstänkte åtnjutit rättegångshjälp i brottmål, vari åklagare för talan, och föreligga, då den misstänkte frikännes, sådana omständigheter att han jämlikt 31 kap. 2 § rättegångsbalken är berättigad till ersättning av allmänna medel för rättegångskostnad, skall rätten, enligt stadgande i sista punkten av tredje stycket, om yrkande därom framställts innan handläggningen avslutats, förordna att kostnadsbidraget skall återbetalas till parten av allmänna medel. Även å sådan återbetalning bli de förut berörda reglerna i 11 och 12 §§ tillämpningsföreskrifterna tillämpliga.

25 §.

(Jfr 6 § lagen om fri rättegång.)

I denna paragraf ha upptagits bestämmelser, syftande till att part som åtnjutit rättegångshjälp ej skall kunna åläggas återbetalningsskyldighet till statsverket för kostnad, som enligt rättegångsbalken utgått av allmänna medel och ej avser motpartens processföring, i vidare mån än om kostnaden utgått enligt lagen om rättegångshjälp. Från bestämmelserna är undantaget det fall att den misstänkte åtnjutit rättegångshjälp i brottmål, vari åklagare för talan, eller under förundersökning. För sådant fall skall, såsom i annat sammanhang behandlats, rättegångsbalkens regler om återbetal-

ningsskyldighet gälla jämväl kostnad som utgått enligt lagen om rättegångshjälp och någon särregel erfordras alltså icke.

Paragrafen avser statsverkets kostnad för tolk och stenograf ävensom kostnad som av allmänna medel utgått för bevisning, som ej påkallats av motpart allena. Åtnjutes rättegångshjälp av tilltalad i brottmål, vari allenast målsägande för talan, äro de i paragrafen upptagna bestämmelserna tillämpliga jämväl å kostnad, som den tilltalade har att gälda för offentlig försvarare.

Den enda kostnad för bevisning som i dispositivt tvistemål och i brottmål, vari allenast målsägande för talan, enligt rättegångsbalken utgår av allmänna medel är ersättning till annan än part för tillhandahållande av skriftlig handling eller löst föremål, om rätten självmant föranstaltat om tillhandahållandet (38 kap. 7 § och 39 kap. 5 §). I indispositivt tvistemål utgå därjämte av allmänna medel ersättning till vittne, som rätten självmant inkallat (36 kap. 24 §), kostnad för syn, såväl då rätten självmant förordnat om synen som då denna ägt rum på parts begäran (39 kap. 4 §), samt ersättning åt sakkunnig, som utsetts av rätten, såväl då rätten gjort detta självmant som då den sakkunnige utsetts efter begäran av part (40 kap. 17 §).

Kostnad som ovan sagts må parten ej förpliktas utgiva i vidare mån än om kostnaden utgått enligt lagen om rättegångshjälp. Är part som åtnjutit rättegångshjälp enligt rättegångsbalkens regler skyldig ersätta statsverket kostnad som avses i förevarande paragraf men föreligga jämlikt 21 § detta lagförslag förutsättningar för jämkning, skall alltså sådan ske också beträffande dylik kostnad. I fråga om kostnad, som parten med hänsyn till vad nu sagts ej förpliktats återgälda, skall rätten förordna att den tillsvidare skall stanna å statsverket.

26 §.

(Jfr 13 § lagen om fri rättegång.)

Såsom i den allmänna motiveringen utvecklats skall enligt kommitténs förslag ersättningsskyldighet till statsverket kunna åläggas part som åtnjutit rättegångshjälp även efter rättegångens avslutande *dels* i det fall, att rätten förordnat att kostnaden för rättegångshjälpen helt eller delvis tillsvidare skall stanna å statsverket och partens ekonomiska villkor sedermera förbättrats, *och dels* i det fall, att motpart eller annan förpliktats att ersätta kostnad som nu sagts men kostnaden icke finnes kunna uttagas av den förpliktade. Bestämmelser härom ha upptagits i förevarande paragraf.

Paragrafens första stycke, som avser det fall att rätten förordnat att kostnad tillsvidare skall stanna å statsverket, omfattar både kostnad som utgått enligt lagen om rättegångshjälp och kostnad som avses i 25 § samma lag. Finnes part som åtnjutit rättegångshjälp efter rättegångens avslutande kunna utan intrång i de medel som erfordras för hans eget uppehälle och för

fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet utgiva kostnad som nu sags, må parten på talan av kronans ombudsman i den ort där parten har sitt hemvist förpliktas att ersätta statsverket så mycket av kostnaden som han har förmåga att genast utgiva. Talan som nu sagts må ej väckas senare än fem år efter rättegångens avslutande. Med hänsyn till att parten i det fall som avses i första stycket redan i domen skall åläggas att återgälda så mycket av statsverkets kostnad, som han kan antagas ha förmåga att gälda inom fem år, torde såsom i den allmänna motiveringen berörts indrivning av ytterligare ersättning böra ske, endast om partens ekonomiska villkor avsevärt förbättrats. Enligt lagens lydelse skall indrivning få ske efter talan vid domstol av kronans ombudsman. Denna form för betalningsskyldighetens utkrävande får emellertid betraktas som en yttersta utväg, avsedd att tillgripas endast i det fall att betalning ej sker frivilligt (jfr prop. 12/1944 s. 57). Anhängiggöres talan vid domstol, skall denna ålägga parten att ersätta statsverket så mycket av kostnaden som han, enligt vad domstolen kan bedöma, har förmåga att genast utgiva. Härigenom och som indrivning förutsättes ej skola ske i fråga om smärre belopp understrykes ytterligare, att endast en väsentlig förbättring av partens villkor bör föranleda krav enligt paragrafens första stycke.

Har motpart eller annan jämlikt 20 § ålagts att ersätta statsverket kostnad i anledning av parts rättegångshjälp men visas det att kostnaden icke kan uttagas av den förpliktade, skall, jämlikt andra stycket av förevarande paragraf, ersättningsskyldighet kunna åläggas den part som åtnjutit rättegångshjälp enligt de i första stycket givna reglerna. Även i detta fall förutsättes talan ej skola väckas för indrivning av småbelopp. Med hänsyn härtill bör krav ej riktas mot part, vars villkor äro sådana, att han icke genast förmår utgiva annat än ett mindre belopp. Andra stycket omfattar endast kostnad som utgått enligt lagen om rättegångshjälp, således ej kostnad som avses i 25 §. Har part guldit kostnad som annan förpliktats att ersätta statsverket, skall han inträda i statsverkets rätt mot den andre.

Som i den allmänna motiveringen berörts föreslår kommittén, i syfte att motverka att kostnad nedlägges för indrivning av småbelopp, att lägre belopp än 300 kronor ej skall föranleda underrättelse till utmätningsman i anledning av bestämmelserna i denna paragraf (se 14 § andra stycket och 15 § förslaget till tillämpningsföreskrifter).

Om anstånd med erläggande av ersättning till statsverket och om avbetalning av sådan ersättning

27—30 §§.

I förevarande paragrafer ha upptagits de i den allmänna motiveringen berörda reglerna om anstånd med erläggande av ersättning till statsverket och om avbetalning av sådan ersättning. Bestämmelserna omfatta dels kost-

nad som part ålagts att gälda jämlikt 21 § och dels kostnad som avses i 25 §. I 14 § förslaget till tillämpningsföreskrifter har upptagits ett stadgande, att om parts betalningsskyldighet avser ersättning, varå reglerna om anstånd och avbetalning kunna bli tillämpliga, erinran härom skall intagas i bevis som översändes för verkställighet. Har anstånd eller avbetalning medgivits part, skall, enligt ett stadgande i 17 § förslaget till tillämpningsföreskrifter, skriftligt besked därom tillställas parten samt anteckning om beslutet göras hos myndighet som medgivit anståndet eller avbetalningen (jfr 2 § första stycket kungörelsen den 18 november 1938 med vissa föreskrifter rörande tillämpning av lagen om verkställighet av bötesstraff).

Om fri verkställighet av rättens avgörande

31 §.

(Jfr 12 § lagen om fri rättegång.)

Förmån av fri verkställighet synes svårligen kunna utformas så, att den tillkommer part som åtnjutit rättegångshjälp efter erläggande av kostnadsbidrag. Kostnaderna för verkställighet torde i regel ej vara större, än att part, vars villkor äro sådana att han är skyldig utgiva kostnadsbidrag, bör ha förmåga att gälda dem. Med hänsyn till vad nu sagts har fri verkställighet förbehållits part som åtnjutit rättegångshjälp utan skyldighet att erlägga kostnadsbidrag. Bestämmelser härom ha upptagits i förevarande paragraf. I sak äro de av samma innehåll som de i 12 § lagen om fri rättegång upptagna reglerna. Bestämmelserna avse alla domstolens avgöranden, således såväl dom och utslag som beslut.

Någon möjlighet att ålägga part som åtnjutit fri verkställighet återbetalningsskyldighet för statsverkets kostnad härför finnes icke enligt kommitténs förslag. Med hänsyn till att förmån av fri verkställighet begränsats till de i ekonomiskt hänseende sämst ställda parterna, torde det ej ha nämnvärd praktisk betydelse att sådan möjlighet icke finnes.

I framställning till chefen för justitiedepartementet den 9 februari 1956, vilken framställning överlämnats till kommittén, har överståthållarämbetet hemställt, att åtgärd måtte vidtagas »för undanröjande av det hinder för verkställighet, som för målsägande i brottmål, vars talan förts av åklagaren, föreligger i den omständigheten att målsäganden icke åtnjutit fri rättegång vid domstolen». Framställningen är föranledd av en skrivelse den 4 februari 1956 till överståthållarämbetet från förste stadsfogden i Stockholm Olof Beck-Friis, i vilken skrivelse anföras vissa synpunkter på frågan om exekutionskostnaderna, då verkställighet begäres å dom, varigenom målsägande, som icke i målet åtnjutit fri rättegång men befinner sig i små ekonomiska omständigheter, tillerkänts skadestånd i anledning av brott, eller å beslut om kvarstad eller skingringsförbud till säkerhet för sådan målsägandes anspråk i anledning av brott. I samma ämne har också Föreningen Sveriges

Stadsfogdar den 14 november 1953 riktat en skrivelse till kommittén. De spörsmål som beröras i nämnda skrivelser äro emellertid enligt kommitténs uppfattning av sådan beskaffenhet, att de böra upptagas till prövning i samband med översyn av utsökningslagen. Skrivelserna ha därför icke föranlett något kommitténs förslag.

Särskilda bestämmelser

32—34 §§.

(Jfr 15 § första och tredje styckena samt 16 och 17 §§ lagen om fri rättegång.)

Bestämmelserna i förevarande paragrafer överensstämma i sak med motsvarande regler i lagen om fri rättegång.

Genom lagen om rättegångshjälp skall enligt kommitténs förslag lagen om fri rättegång upphöra att gälla; dock föreslås att i fråga om fri rättegång, som beviljats före nya lagens ikraftträdande, äldre lag alltjämt skall äga tillämpning.

Förslaget till lag om rättegångshjälp föranleder vissa sakliga ändringar i rättegångsbalken samt i lösen- och stämpelförordningarna. I nu nämnda författningar ha enligt kommitténs förslag genomgående orden »fri rättegång» ändrats till »rättegångshjälp». Beträffande övriga författningar, i vilka uttrycket »fri rättegång» förekommer, föreslås icke någon sådan ändring. Med hänsyn härtill har bland övergångsbestämmelserna upptagits stadgande, att om i lag eller författning förekommer hänvisning till eller däri eljest avses föreskrift, som ersatts genom bestämmelse i lagen om rättegångshjälp, den bestämmelsen i stället skall tillämpas.

Övergångsbestämmelserna innehålla slutligen, såsom i annat sammanhang berörts, stadgande, som ger Konungen rätt att förordna om visst undantag från de i 14 § upptagna villkoren för behörighet att mottaga förordnande som rättegångsbiträde.

12. Specialmotivering till förslaget till kungörelse med bestämmelser angående tillämpningen av lagen om rättegångshjälp

1—6 §§.

(Jfr 1—6 §§ tillämpningsföreskrifterna till lagen om fri rättegång.)

Dessa paragrafer ha i huvudsak samma innehåll som 1—6 §§ tillämpningsföreskrifterna till lagen om fri rättegång. De avvikelser i sak som föreslagits i förhållande till de sistnämnda bestämmelserna ha i allt väsentligt behandlats vid 5, 9, 10 och 14 §§ i specialmotiveringen till förslaget till lag om rättegångshjälp.

Beviljas under förundersökning i brottmål den misstänkte rättegångshjälp, torde undersökningsledaren böra underrättas därom (jfr 17 § andra stycket förslaget till lag om rättegångshjälp). I 5 § har upptagits ett stadgande om dylik underrättelseplikt.

Besked som omförmälas i 5 och 6 §§ synas lämpligen böra avfattas å blanketter, vilka centralt tillhandahållas domstolarna i samma ordning som övriga domstolsblanketter.

7—9 §§.

I dessa paragrafer ha upptagits bestämmelser om *det närmare tillvägagångssättet vid erläggande av kostnadsbidrag*. Bestämmelserna ha utformats efter visst samråd med riksräkenskapsverket.

Av praktiska skäl har kommittén ansett att inbetalning av kostnadsbidrag bör få ske endast i viss ordning, angiven i detta författningsförslag.

Inbetalning skall i regel ske genom att sökanden själv insätter sitt bidrag å postgirokonto. Har sökande att erlägga kostnadsbidrag, skall det åligga domstolen att samtidigt med besked om beviljande av rättegångshjälp tillställa honom postgiroinbetalningskort, ifyllt med betalningsmottagare, sökandens namn och adress, numret å målet eller ärendet samt bidragets belopp. Är part jämlikt 9 § andra stycket förslaget till lag om rättegångshjälp därest han erlägger kostnadsbidrag utan särskild ansökan berättigad till rättegångshjälp i högre rätt, skall ock så snart ske kan inbetalningskort som nu sagts genom den högre rättens försorg tillställas parten, varjämte denne skall erinras om innehållet i sagda stycke.

Skall rättegångshjälp åtnjutas vid allmän underrätt, ägodelningsrätt, expropriationsdomstol, vattendomstol, krigsrätt eller hovrätt, föreslås in-

sättning skola ske å vederbörande hovrätts postgirokonto (jfr 56 § arbetsordningen för rikets hovrätter, enligt vilket stadgande det åligger hovrätt att ha särskilt postgirokonto). Medel som insatts å hovrätts postgirokonto skola enligt Kungl. brev den 11 juni 1937 till hovrätterna genom postverkets försorg överföras till statsverkets checkräkning i riksbanken. Vidare torde böra föreskrivas, att inbetalade kostnadsbidrag icke skola balanseras i räkenskaperna utan direkt tillgodoföras riksstatsanslaget till rättegångshjälp.

När rättegångshjälp skall åtnjutas vid högsta domstolen, skall enligt kommitténs förslag insättning ske å postgirokonto, disponerat av nedre justitierevisionen, och när rättegångshjälp skall åtnjutas vid arbetsdomstolen å postgirokonto, disponerat av sistnämnda domstol. Också för dessa fall torde böra gälla föreskrifter om att medlen skola överföras till statsverkets checkräkning i riksbanken samt att de icke skola balanseras i räkenskaperna utan direkt tillgodoföras riksstatsanslaget till rättegångshjälp.

Så snart postgirokontoret lämnat meddelande om att kostnadsbidrag tillgodoförts postgirokonto som ovan sagts, skall betalningsmottagaren å särskild blankett underrätta vederbörande domstol därom. Vad nu sagts innebär, att hovrätts medelsförvaltare skall lämna underrättelse till respektive underdomstol eller, om rättegångshjälp skall åtnjutas i hovrätten, till den hovrättsavdelning som handlägger målet eller ärendet, och att medelsförvaltaren vid nedre justitierevisionen eller arbetsdomstolen skall lämna underrättelse till den befattningshavare vid domstolen som närmast svarar för målet eller ärendet i fråga. Underrättelse som nu sagts skall biläggas handlingarna i målet eller ärendet, lämpligen såsom en aktbilaga.

Även innan underrättelse som ovan avses inkommit till domstolen skall part, som har att erlägga kostnadsbidrag, äga komma i åtnjutande av de med rättegångshjälpen förenade förmånerna, om han genom postkvitto visar, att han å postanstalt erlagt bidraget för insättning å föreskrivet postgirokonto.

Vid underrätterna torde därjämte möjlighet böra finnas för sökande att i undantagsfall, då saken brådskar, kontant gälda bidraget till domstolens medelsförvaltare. Enligt kommitténs förslag skall därför vid allmän underrätt, ägodelningsrätt, expropriationsdomstol, vattendomstol och krigsrätt rätten, om handläggningen eljest skulle fördröjas, äga tillåta sökanden att, i stället för att själv insätta kostnadsbidrag å postgiro, kontant till domstolens medelsförvaltare gälda bidraget. Det skall åligga medelsförvaltaren att å särskild blankett genast lämna sökanden kvitto å sålunda mottagna medel samt att senast nästa söckendag insätta bidraget å hovrättens postgirokonto. Från hovrätten skall sedermera i förut angiven ordning sändas underrättelse till underrätten, så snart kostnadsbidraget tillgodoförts hovrättens postgirokonto. Kopia av kvittot till sökanden skall genast tillställas rättens ordförande genom medelsförvaltarens försorg.

För utfärdande av kvitton å kontant erlagda kostnadsbidrag torde böra utarbetas särskilda kvittensblock. Av varje kvitto, vilket i original tillställes sökanden, böra finnas två kopior. Den ena av dessa lämnas till rättens ordförande. Denna kopia torde böra förses med tryckt text, vari anmärkes att underrättelse skall komma från hovrätten om att kostnadsbidraget tillgodoförts hovrättens postgirokonto samt erinras om att denna underrättelse skall biläggas handlingarna i målet eller ärendet. Å den andra kopian, som bör kvarsitta i kvittensblocket, kan medelsförvaltaren lämpligen fästa kvittot från posten angående inbetalningen till postgirot.

10 §.

(Jfr 7 § tillämpningsföreskrifterna till lagen om fri rättegång.)

Denna paragraf överensstämmer i sak med 7 § tillämpningsföreskrifterna till lagen om fri rättegång utom såtillvida att ett i sistnämnda paragraf upptaget stadgande, att kostnad för delgivning av vittneskallelse eller av annat beslut om införskaffande av bevis ej må ersättas, om beviset förebragts utan skäl, fått utgå (jfr 3 § andra stycket lagen om fri rättegång och 11 § andra stycket förslaget till lag om rättegångshjälp).

11 §.

(Jfr 8 § tillämpningsföreskrifterna till lagen om fri rättegång.)

De avvikelser som föreslagits i denna paragraf i förhållande till motsvarande stadgande i tillämpningsföreskrifterna till lagen om fri rättegång ha behandlats vid 17 och 24 §§ i specialmotiveringen till förslaget till lag om rättegångshjälp.

12 §.

(Jfr 9 § tillämpningsföreskrifterna till lagen om fri rättegång.)

Enligt föreskrift i denna paragraf skall förskott för personlig inställelse även beträffande sådan person, som avses i 13 § förslaget till lag om rättegångshjälp, översändas i form av kontant belopp eller resebiljett. Paragrafens innehåll i övrigt har, i vad det avviker från motsvarande stadgande i tillämpningsföreskrifterna till lagen om fri rättegång, behandlats vid 24 § i specialmotiveringen till lagen om rättegångshjälp.

13 §.

Denna paragraf har behandlats vid 17 och 24 §§ i specialmotiveringen till förslaget till lag om rättegångshjälp.

14—16 §§.

(Jfr 10—12 §§ tillämpningsföreskrifterna till lagen om fri rättegång.)

Beträffande innehållet i dessa paragrafer må hänvisas till specialmotiveringen till 24, 26 och 27—30 §§ förslaget till lag om rättegångshjälp ävensom, beträffande höjningen av det minsta belopp som skall föranleda

underrättelse till utmätningsman, till den allmänna motiveringen till nämnda förslag.

I 15 § har intagts erinran om att vad där stadgas ej skall gälla, då rättegångshjälpen åtnjutits av den misstänkte i mål, vari åklagare för talan. Såsom i den allmänna motiveringen utvecklats skall i sådant fall betalningsskyldighet aldrig åläggas efter rättegångens avslutande.

I 10 § första stycket tillämpningsföreskrifterna till lagen om fri rättegång stadgas, att om talan fullföljes till högre rätt mot slutligt avgörande i mål eller ärende vari någon åtnjutit fri rättegång och anteckningar om kostnader upptagits å handling som ej enligt vad därom är föreskrivet skall insändas till överrätten, skriftlig uppgift å det kostnadsbelopp som utgått av allmänna medel med anledning av den fria rättegången skall lämnas till överrätten i samband med att handlingarna i målet eller ärendet insändas dit. Motsvarighet till anförda bestämmelse har ej upptagits i kommitténs förslag. Statsverkets kostnad i anledning av rättegångshjälpen skall jämlikt 11 § förslaget till tillämpningsföreskrifter antecknas i dagbok eller å inneliggande exemplar av besked om rättegångshjälp. Sistnämnda handling ingår i den akt som vid fullföljd av talan insändes till högre rätt och avskrift av dagboksblad skall biläggas sådan akt (jfr 17 § tredje stycket protokollskungörelsen och 31 § arbetsordningen för rikets hovrätter). Skulle dagboksblad ej ha upplagts och anteckning om statsverkets kostnad ej ha skett å inneliggande exemplar av besked som nyss sagts utan i målförteckning — något som väl knappast förekommer i praktiken — torde den högre rätten få infordra avskrift av målförteckningen.

17 §.

Innehållet i denna paragraf har berörts vid 27—30 §§ i specialmotiveringen till förslaget till lag om rättegångshjälp.

13. Specialmotivering till förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

8 kap.

5 §.

Såsom vid specialmotiveringen till 14 § förslaget till lag om rättegångshjälp anförts skall, om part som beviljats rättegångshjälp är skyldig att utgiva kostnadsbidrag, advokat ej vara pliktig att åtaga sig uppdrag som biträde åt parten, förrän bidraget guldits. Enär part som nu sagts ej *åtnjuter* rättegångshjälp, förrän bidraget erlagts, följer av förevarande paragraf att advokat dessförinnan ej är pliktig att mottaga förordnande som biträde åt parten.

17 kap.

14 §.

I denna paragraf har upptagits ett stadgande, att beslut, varigenom rätten bestämt att förmån av rättegångshjälp skall upphöra eller att sådan förmån ej må vidare åtnjutas, med mindre kostnadsbidrag erlägges, genast skall gå i verkställighet (jfr 16 § förslaget till lag om rättegångshjälp).

18 kap.

13 §.

I denna paragraf har vidtagits allenast den ändringen, att uttrycket »fri rättegång» ersatts av ordet »rättegångshjälp».

30 kap.

12 §.

I denna paragraf ha föreslagits motsvarande ändringar som i 17 kap. 14 §.

31 kap.

2 §.

De ändringar som föreslagits i denna paragraf ha behandlats i motiveringen till kommitténs förslag om frikänd tilltalads rättegångskostnader.

9 §.

Till följd av kommitténs förslag att tilltalad i mål, vari åklagare för talan, alltid skall äga rätt till kostnadsfri utskrift av rättens dom och slutliga beslut har föreslagits, att ur första stycket av förevarande paragraf utgår ett stadgande om ersättning åt den tilltalade för utskrift av rättens dom eller slutliga beslut.

I fjärde stycket har vidtagits allenast den ändringen, att uttrycket »fri rättegång» ersatts av ordet »rättegångshjälp».

49 kap.

4 §.

I denna paragraf har upptagits bestämmelse, enligt vilken talan mot underrätts beslut under rättegången skall föras särskilt, om rätten avslagit ansökan om rättegångshjälp eller bifallit sådan ansökan med föreskrift om erläggande av kostnadsbidrag eller utlåtit sig angående ersättning eller förskott till part, som åtnjuter rättegångshjälp, eller förordnat, att förmån av rättegångshjälp skall upphöra eller att sådan förmån ej må vidare åtnjutas, med mindre kostnadsbidrag erlägges, eller avslagit begäran om biträde eller till sådant uppdrag förordnat annan, än part föreslagit.

Enligt paragrafens sista stycke skall särskild talan som här avses föras genom besvär och skall det åligga den som vill föra talan att anmäla missnöje. Anmäles missnöje, äger rätten, om särskilda skäl föranleda därtill, jämlikt 11 § andra stycket detta kapitel förordna, att målet skall vila i avbidan på utgången av den missnöjdes klagan.

Att talan mot underrätts beslut under rättegången ock skall föras särskilt, om rätten utlåtit sig angående ersättning eller förskott av allmänna medel till person, som avses i 13 § förslaget till lag om rättegångshjälp, följer av första stycket punkt 5 i förevarande paragraf.

Beträffande talan mot hovrätts beslut i fråga som ovan behandlats bli bestämmelserna i 54 kap. 3 och 8 §§ tillämpliga.

7 §.

Har underrätt bifallit ansökan om rättegångshjälp utan att föreskriva skyldighet att erlägga kostnadsbidrag, skall, enligt ett i denna paragraf upptaget stadgande, vid underrättens beslut förbliva.

På grund av hänvisning i 54 kap. 3 § kommer detsamma att gälla, om hovrätt meddelat beslut som nu sagts.

14. Specialmotivering till förslaget till kungörelse om ändring i förordningen den 7 december 1883 (nr 64) angående expeditionslösen

I det i § 9 andra stycket sista punkten upptagna stadgandet ha vidtagits vissa ändringar i syfte att bringa stadgandet i närmare överensstämmelse med § 14 sådan denna lyder enligt kungörelse den 1 juni 1956 (nr 235).

Övriga ändringar torde ej erfordra någon särskild motivering utöver vad som anföres i motiveringen till förslaget till lag om rättegångshjälp och förslaget angående frikänd tilltalads rättegångskostnader.

15. Specialmotivering till förslaget till förordning om ändrad lydelse av 3, 7 och 8 §§ förordningen den 19 november 1914 (nr 383) angående stämpelavgiften

I 7 § har upptagits ett stadgande, att part, som för åtnjutande av rättegångshjälp har att erlägga kostnadsbidrag, ej må, innan bidraget guldits, tillgodonjuta befrielse från stämpelavgift för annan expedition än bevis om förmånens beviljande.

Beträffande övriga ändringsförslag hänvisas till motiveringen till förslaget till lag om rättegångshjälp och förslaget angående frikänd tilltalads rättegångskostnader.

16. Kostnaderna för genomförande av kommitténs förslag

Som framgår av redogörelsen för statsverkets kostnader för den fria rättegången ha nettokostnaderna successivt stigit; under budgetåret 1957/58 uppgingo de till cirka 3,5 miljoner kronor. Genomföres kommitténs förslag om rättegångshjälp, kommer ett nytt klientel, högre upp på ekonomiskalan, att få processuell rättshjälp. En stor del av det nya klientelet skall visserligen, innan rättegångshjälp må åtnjutas, erlägga ett kostnadsbidrag till statsverket, men detta bidrag blir oftast otillräckligt, så att en överskjutande utgift uppstår för staten. Av dessa överskjutande utgifter och av utgifterna för de parter som ej erlagt kostnadsbidrag torde en väsentlig del komma att återinflyta till statsverket på grund av den återbetalningsskyldighet varom skall förordnas vid målets avgörande eller, undantagsvis, efter rättegångens avslutande. Det är dock uppenbart att förslagets genomförande kommer att medföra en ökning av statsverkets kostnader. Kostnadsökningen är självfallet mycket svår att beräkna. Ett väsentligt osäkerhetsmoment ligger däri att man ej vet i vad mån reformen kommer att få till följd att antalet processer ökar. Kommittén har emellertid, efter samråd med statistiska centralbyråns utredningsinstitut, verkställt vissa undersökningar för att få ett underlag för en approximativ uppskattning av kostnadsökningen.

Från samtliga allmänna underrätter och hovrätter ha införskaffats vissa uppgifter angående under år 1956 meddelade tvistemålsdomar, vilkas nummer sluta på 5 eller 0. Uppgifterna avse namn och adress å part, som av motpart tillerkänts ersättning för rättegångskostnad, beloppet av denna ersättning, partens sammanräknade nettoinkomst enligt inkomstlängden för 1957 års taxering samt partens civilstånd och, om parten har barn under 16 år, antalet sådana barn enligt mantalslängden. Med hänsyn till att det i underrättsprocessen endast sällan förekommer, att part i mål om hemskillnad eller äktenskapsskillnad av motpart tillerkännes full ersättning för sina rättegångskostnader, ha från underrätterna beträffande dessa mål uppgifter som nu sagts om parterna inhämtats, oavsett huruvida ersättning för rättegångskostnad utdömts eller ej; uppgifter om käranden ha införskaffats, då domens nummer slutat på 5, och uppgifter om svaranden, då domens nummer slutat på 0.

Följande fall ha undantagits från undersökningen.

1) De fall då det av domen framgått att ersättningen med hänsyn till målets utgång *jämkats* (t. ex. enl. 18 kap. 4 § rättegångsbalken).

2) Mål som avsett gemensam ansökan om boskillnad, hemskillnad eller äktenskapsskillnad.

3) De fall då parten åtnjutit fri rättegång.

4) De fall då parten varit juridisk person.

Med ledning av uppgifterna om ifrågavarande parters inkomst, civilstånd och antal barn har för varje part uträknats beloppet av det kostnadsbidrag han skolat erlägga, därest han åtnjutit rättegångshjälp i överensstämmelse med kommitténs förslag. I de fall kostnadsbidragets belopp understigit det belopp parten tillerkänts i ersättning för rättegångskostnad har antagits, att parten åtnjutit rättegångshjälp och att sålunda skillnaden mellan nämnda belopp utgjort en utgift för statsverket. Om parten ej skolat erlägga kostnadsbidrag, har hela det belopp parten tillerkänts i ersättning för rättegångskostnad antagits utgöra en utgift för statsverket i anledning av partens rättegångshjälp. I hemskillnads- och äktenskapsskillnadsmålen har för underrätternas del av skäl som ovan berörts parts rättegångskostnad icke ansetts utgöra den ersättning härför som må ha utdömts utan i stället den för varje underrätt med ledning av inhämtade uppgifter beräknade genomsnittskostnaden för parter, som åtnjutit fri rättegång i mål om hemskillnad och äktenskapsskillnad, anhängiggjorda genom stämningsansökan och avgjorda under år 1956.

I enlighet med vad ovan sagts ha uppgifter införskaffats och uträkning gjorts beträffande 1 226 parter, därav vid häradsrätterna 508, vid rådhusrätterna 592 och vid hovrätterna 126.

Utgift för statsverket skulle ha uppstått för 776 stycken eller cirka 63 procent av dessa parter, därav vid häradsrätterna för 326 stycken eller cirka 64 procent, vid rådhusrätterna för 370 stycken eller cirka 63 procent och vid hovrätterna för 80 stycken eller cirka 63 procent. Summan av statsverkets utgifter för dessa parter, efter avräkning av vad parterna skulle ha erlagt i kostnadsbidrag, skulle ha utgjort 254 365 kronor. Därvid ha medtagits också sådana parter, som skolat erlägga högre belopp än 800 kronor i kostnadsbidrag. Borträknas sistnämnda parter, sammanlagt 13 stycken, blir ifrågavarande summa 238 033 kronor.

Genomsnittskostnaden för varje part som enligt ovan skulle ha åtnjutit rättegångshjälp skulle ha utgjort vid häradsrätterna 358 kronor 31 öre, vid rådhusrätterna 270 kronor 04 öre och vid hovrätterna 470 kronor 54 öre.

Totala antalet parter i tvistemål, vilka till följd av den föreslagna utvidgningen av den processuella rättshjälpen skulle kunna tänkas komma i åtnjutande av sådan rättshjälp, om med hänsyn till deras ekonomi förutsättningar därför förelegat, utgjorde i mål som avgjorts år 1956, enligt av kommittén gjord beräkning, 23 899, därav vid häradsrätterna 10 425,

vid rådhusrätterna 11 424 och vid hovrätterna 2 050. Vid denna beräkning ha medtagits samtliga parter i tvistemål, vilka ej haft fri rättegång eller utgjorts av juridiska personer, varvid dock ej medräknats mål, som avsett gemensam ansökan om hemskillnad, äktenskapsskillnad eller boskillnad, och ej heller mål om omyndigförklaring på ansökan av den som avses med ansökningen eller av överförmyndaren eller efter anmälan enligt 75 § sinnessjukstadgan.

Om av nu angivna parter samma kvotdel haft rättegångshjälp (d. v. s. åsamkat statsverket utgift) som av de parter kommitténs primära undersökning avsett, skulle sammanlagt vid häradsrätterna 6 690, vid rådhusrätterna 7 140 och vid hovrätterna 1 302 parter haft rättegångshjälp. Multipliceras dessa tal med genomsnittskostnaden, efter avdrag för erlagda kostnadsbidrag, för varje parts rättegångshjälp, blir kostnaden vid häradsrätterna 2 397 094 kronor, vid rådhusrätterna 1 928 086 kronor och vid hovrätterna 612 643 kronor eller sammanlagt 4 937 823 kronor, d. v. s. ungefär 5 miljoner kronor. Vid denna beräkning har antagits att samtliga parter, som skolat erlägga högre kostnadsbidrag än 800 kronor, erhållit rättegångshjälp. Borträknas sistnämnda parter, blir kostnaden sammanlagt ungefär 300 000 kronor lägre.

Samma resultat som nu sagts kan också, på ett enklare sätt, erhållas genom att summan av statsverkets kostnad, efter avdrag för kostnadsbidrag, för de parter kommitténs undersökning avsett, 254 365 kronor, divideras med antalet sådana parter, 1 226, varefter den kvot, som då erhålles, 207, multipliceras med antalet parter, som till följd av den föreslagna utvidgningen av den processuella rättshjälpen kunna tänkas få rättegångshjälp, 23 899. Därvid erhålles 4 947 093 kronor eller i runt tal 5 miljoner kronor.

Från det nu framräknade beloppet skall avräknas vad som kan antagas återinflyta till statsverket på grund av part ålagd återbetalningsskyldighet.

Den utsträckning i vilken rättegångskostnader, som part enligt lagen om fri rättegång ålagts att återgälda statsverket, inflyta respektive avkortas, belyses av tabellen å s. 136 rörande i länsräkenskaperna redovisade dylika medel under där angivna budgetår.

Av uppgifterna framgår att på senare tid varje år till statsverket influtit ett belopp, motsvarande drygt hälften av det belopp som under året uppdebiterats i räkenskaperna.

Anledning saknas antaga annat än att ungefär lika stor del skulle återinflyta till statsverket också av de utgifter detta skulle åsamkas till följd av en utvidgning av den processuella rättshjälpen i enlighet med kommitténs förslag.

Därest under år 1956 rättegångshjälp i tvistemål åtnjutits i ovan angiven omfattning, skulle alltså kostnadsökningen för statsverket i anledning härav ha utgjort drygt 2 miljoner kronor eller, om de parter borträknas

Budgetår	Uppdebiterade kronor	Influtna kronor	Avkortade och avskrivna kronor	Utestående vid budgetårets utgång kronor
1938/39	203 700	60 000	125 700	111 300
1946/47	261 600	82 400	126 900	311 400
1948/49	357 800	142 600	165 400	367 400
1951/52	611 600	252 100	206 200	726 800
1953/54	784 400	417 200	345 800	820 300
1954/55	864 000	442 400	276 900	965 000
1955/56	921 100	568 900	312 000	1 005 200
1956/57	1 104 800	640 100	331 700	1 138 200
1957/58[1]	1 102 600	643 200	358 000	1 239 600

[1] Preliminära siffror.

som skolat erlägga mera än 800 kronor i kostnadsbidrag, 100 000 à 200 000 kronor mindre.

Resultatet av kommitténs undersökning belyses ytterligare av tabellerna 3—8 (bilaga F).

Som framgått av redogörelsen här ovan bygger kommitténs undersökning på en mycket schematisk metod. Hänsyn har icke kunnat tagas till åtskilliga faktorer, som kunnat påverka resultatet. Dessa faktorer hänföra sig *dels* till det primärmaterial, som legat till grund för beräkningen av varje parts kostnadsbidrag och av hans rättegångskostnad, *dels ock* till uppskattningen av det totala antalet parter, som till följd av den föreslagna utvidgningen av den processuella rättshjälpen skulle kunna tänkas erhålla sådan rättshjälp.

Vad beträffar beräkningen av kostnadsbidragets storlek har exempelvis den omständigheten att part ägt förmögenhet icke alls beaktats. Det är sannolikt, att många parter, som icke påförts kostnadsbidrag, bort påföras sådant, om uppgift funnits om deras förmögenhetsförhållanden, och att, därest uppgift som nu sagts förelegat, kostnadsbidrag i åtskilliga fall bort påföras med högre belopp än som skett. Enär uppgift ej inhämtats om vilken inkomst partens make haft, har vidare vid beräkningen av kostnadsbidragen varje gift man alltid ansetts väsentligen bidraga till sin hustrus underhåll. Å andra sidan har hänsyn icke kunnat tagas till barn, som varit mantalsskrivna annorstädes än hos parten, eller till sådana särskilda omständigheter, som bort föranleda jämkning nedåt av kostnadsbidragens belopp. Det synes dock kommittén mycket sannolikt, att de faktorer, som bort föranleda högre bidrag av part, överväga de faktorer, som verkat i motsatt riktning.

I höjande riktning på de i primärmaterialet redovisade kostnaderna har också verkat den omständigheten, att vid beräkningen av varje parts rättegångskostnad ersättningar till vittnen och sakkunniga icke kunnat begränsas till de maximibelopp, som stadgas då sådan ersättning skall utgå

av allmänna medel. Vad nu sagts gäller ock gottgörelse för partens egen inställelse m. m.

På grund av vad nu anförts skulle, om de parter primärundersökningen omfattat haft rättegångshjälp, statsverkets utgifter härför med största sannolikhet blivit lägre än ovan redovisats.

Vad angår uppskattningen av det totala antal parter, som till följd av den föreslagna utvidgningen av den processuella rättshjälpen skulle kunna tänkas erhålla sådan rättshjälp, är att märka att bland dessa parter medräknats åtskilliga sådana parter i konkursmål, vilka i regel ej erhålla ersättning för rättegångskostnad och ej heller ha behov av rättegångshjälp. Många av målen utgöras också, särskilt i hovrätterna, av mål om skadestånd till följd av trafik med motorfordon, och i dylika mål skall, såsom i specialmotiveringen till 7 § förslaget till lag om rättegångshjälp utvecklats, rättegångshjälp ofta ej komma i fråga. Å andra sidan ha bland nu ifrågavarande parter icke medtagits parter i mål angående gemensam ansökan om boskillnad, hemskillnad och äktenskapsskillnad. Såsom vid nyssnämnda paragraf utvecklats skall visserligen i dylika mål rättegångshjälp med skyldighet för parten att erlägga kostnadsbidrag i regel ej komma i fråga, men med hänsyn till att den av kommittén föreslagna ekonomigränsen för sådan skyldighet ligger något över den gräns, som i praxis tillämpas vid beviljande av fri rättegång, torde genomförandet av kommitténs förslag komma att medföra, att en del av de parter, som för närvarande ej erhålla fri rättegång i mål angående gemensam ansökan om boskillnad, hemskillnad och äktenskapsskillnad, i sådana mål kan komma i åtnjutande av rättegångshjälp utan skyldighet att erlägga kostnadsbidrag. Även om nu ifrågavarande mål äro ganska många, äro rättegångskostnaderna i dem i regel så små, att den omständigheten att de ej medräknats knappast kan antagas öka de beräknade kostnaderna med mera än på sin höjd något hundratusental kronor.

Vid uppskattandet av kostnaderna för den föreslagna reformen bör också tagas hänsyn till att åtskilliga parter, högre upp på ekonomiskalan, sannolikt avstå från att söka rättegångshjälp och i stället processa på egen bekostnad i sådana fall, då de beräkna att rättegångskostnaderna ej alltför mycket överstiga det kostnadsbidrag de skulle ha att i förväg på en gång utgiva för att få åtnjuta förmånen.

En annan omständighet, som bör beaktas vid bedömandet av kommitténs undersökning, är att domstolarnas praxis vid beviljande av fri rättegång numera torde medgiva sådan förmån något högre upp på ekonomiskalan än vad fallet var år 1956. Antalet parter, som *till följd av reformen* skulle få processuell rättshjälp utan bidragsskyldighet, torde med hänsyn härtill ej vara så stort, som siffrorna från 1956 synas ge vid handen.

Erinras må ock om att, därest kommitténs förslag genomföres, statsverkets utgifter för de parter, som oavsett den föreslagna reformen åt-

njuta processuell rättshjälp (d. v. s. de som nu ha fri rättegång), komma att något minskas, på grund av att statsverkets förlust av stämpelmedel skall inräknas bland kostnaderna för rättegångshjälpen och alltså omfattas av återbetalningsplikten. Detta får särskilt betydelse i de fall då motpart till part som nyss sagts ålagts ersättningsskyldighet till statsverket och befinner sig i sådana ekonomiska villkor, att kostnaden kan uttagas.

Kommitténs undersökning omfattar icke mål vid ägodelningsrätter, expropriationsdomstolar, vattendomstolar, arbetsdomstolen och högsta domstolen. Ej heller omfattar undersökningen brottmålen. Antalet parter, vilka åtnjuta processuell rättshjälp i mål som nu sagts, är obetydligt, och anledning saknas antaga att den föreslagna reformen kommer att medföra sådan ökning av detta antal, att statsverkets kostnader mera väsentligt påverkas därav.

Som inledningsvis berörts ligger vid beräkningen av kostnaderna för reformens genomförande ett väsentligt osäkerhetsmoment däri att man ej vet i vad mån reformen kommer att få till följd att antalet processer ökar. Förslaget förutsätter att en ökning sker. Det synes dock kommittén osannolikt att ökningen skulle bli så avsevärd, att därav föranledda merkostnader för statsverket icke skulle rymmas inom den approximativa kostnadsram, till vilken kommitténs undersökning lett.

Under hänvisning till vad ovan anförts vill kommittén för sin del antaga, att statsverkets årliga kostnader för den processuella rättshjälpen, om kommitténs förslag genomföres, komma att bli cirka 2 miljoner kronor högre än de nuvarande kostnaderna för samma ändamål. Med hänsyn till reformens syfte — att göra det möjligt för envar att oberoende av sina ekonomiska villkor tillvarataga sina intressen inför domstol — synes en sådan utgiftsökning kommittén ringa, särskilt i jämförelse med statsverkets utgifter för andra ändamål, vilka åsyfta att utjämna de skillnader i medborgarnas trygghet, som betingas av deras olika ekonomiska villkor.

Kostnaderna för genomförande av kommitténs övriga i detta betänkande framlagda förslag — om rätt för tilltalad och hans försvarare till kostnadsfri utskrift av rättens dom eller slutliga beslut, om ökade möjligheter för tilltalad som frikännes att erhålla ersättning för rättegångskostnad och om bekostande med statsmedel av parts eller misstänkts återresa i vissa fall — torde knappast vara så stora, att de ha nämnvärd betydelse från statsfinansiell synpunkt. Antalet vid de allmänna underrätterna frikända personer under åren 1955 och 1956 redovisas i tabell 9 (bilaga F).

17. Sammanfattning av kommitténs förslag

För många medborgare som nu icke kunna få fri rättegång te sig kostnaderna för att i process tillvarataga sina intressen ibland oskäligt betungande eller rent av som ett oöverkomligt hinder mot att bringa en sak under rättens prövning. I syfte att undanröja detta missförhållande föreslår kommittén en sådan reform av den processuella rättshjälpen, att denna öppnas för en vidgad personkrets. De ledande synpunkterna vid utarbetandet av förslaget ha varit, att ingen av ekonomiska skäl skall vara utestängd från möjligheten att taga till vara sina intressen inför domstol men att envar som har egna resurser skall bidraga till rättegångskostnaderna efter förmåga.

Lagen den 19 juni 1919 om fri rättegång föreslås skola upphävas och ersättas av en *lag om rättegångshjälp.*

Rättegångshjälp skall, liksom nu fri rättegång, kunna beviljas i mål och ärenden vid allmän underrätt, ägodelningsrätt, expropriationsdomstol, vattendomstol, krigsrätt, hovrätt, högsta domstolen samt arbetsdomstolen, ävensom under förundersökning i brottmål.

Bidrag av part till rättegångskostnaderna skall kunna utkrävas dels i form av ett kontant kostnadsbidrag, som i förväg erlägges till statsverket, och dels enligt regler om skyldighet att i efterhand ersätta statsverket dess kostnad i anledning av rättegångshjälpen.

Till grund för bestämmande av skyldigheten att i förväg erlägga kostnadsbidrag och dettas belopp skola främst ligga partens inkomst och försörjningsbörda. Men även andra omständigheter skola beaktas, dock endast om på grund därav partens förmåga att gälda rättegångskostnad är *väsentligt* ökad eller minskad.

Part skall vara skyldig att, innan han må åtnjuta rättegångshjälp, erlägga kostnadsbidrag, om hans årsinkomst överstiger 7 000 kronor eller, där han fullgör underhållsskyldighet mot make, barn eller annan, sistnämnda belopp ökat med 500 kronor för envar sådan person, till vilkens underhåll han väsentligen bidrager.

Kostnadsbidraget skall bestämmas till belopp, som motsvarar en tiondel eller, om parten fullgör underhållsskyldighet som ovan sagts, en femtondel av det belopp med vilket partens årsinkomst överstiger förut nämnt gränsbelopp. Lägsta kostnadsbidrag skall dock vara 50 kronor. Exempel på

kostnadsbidragets storlek i skilda inkomstklasser och vid olika försörjningsbörda givas i tabell 2 (bilaga F).

Part, vilkens årsinkomst överstiger det för skyldighet att utgiva kostnadsbidrag stadgade gränsbeloppet med mera än 8 000 kronor eller, om parten fullgör underhållsskyldighet som ovan sagts, med mera än 12 000 kronor, skall i regel ej kunna få rättegångshjälp. Det nu sagda innebär för ensamstående en övre gräns vid en årsinkomst om 15 000 kronor och för part med försörjningsbörda en övre gräns, dragen med hänsyn till antalet personer till vilkas underhåll parten väsentligen bidrager, vid lägst 19 500 kronor. Kostnadsbidraget vid denna övre gräns utgör 800 kronor. Även part med högre inkomst än nu sagts skall undantagsvis kunna beviljas rättegångshjälp, nämligen om hans kostnader för rättegången måste antagas bli så betydande att han saknar möjlighet att utan rättegångshjälp behörigen tillvarataga sina intressen däri.

Med årsinkomst skall avses all den inkomst, för år räknad, som parten beräknas åtnjuta vid tiden för ansökan om rättegångshjälp.

Är på grund av förmögenhet eller skuldsättning eller annan särskild omständighet parts förmåga att gälda rättegångskostnad väsentligt ökad eller minskad, skall som förut berörts avvikelse kunna ske från de ovan angivna grunderna för bestämmande av parts skyldighet att erlägga kostnadsbidrag och dettas storlek. Lägsta kostnadsbidrag skall dock alltid vara 50 kronor. Föreligger omständighet som nu sagts, skall avvikelse även kunna ske från den föreskrivna inkomstgränsen för möjlighet att i vanliga fall erhålla rättegångshjälp. Part, som prövas böra i kostnadsbidrag utgiva mera än 800 kronor, skall dock ej få rättegångshjälp, med mindre hans kostnader för rättegången måste antagas bli så betydande att han saknar möjlighet att utan sådan förmån behörigen tillvarataga sina intressen däri.

Bortsett från de fall, då part befinner sig så högt upp på ekonomiskalan att han i regel ej skall kunna få rättegångshjälp, skall vid prövningen av begäran om rättegångshjälp någon egentlig uppskattning av processkostnadernas sannolika storlek ej ske utan prövningen skall i huvudsak begränsas till sökandens ekonomiska villkor. Endast om det är uppenbart, att de utgifter, som part har att själv vidkännas för att i rättegången kunna behörigen tillvarataga sina intressen, ej äro större än det kostnadsbidrag han skulle ha att erlägga eller allenast med mindre belopp skulle överstiga sagda bidrag, skall rättegångshjälp ej beviljas. Med sistnämnda bestämmelse har kommittén velat motverka, att rättegångshjälp med skyldighet för part att erlägga kostnadsbidrag beviljas i fall, då behov av rättegångshjälp uppenbart ej föreligger. Men i övriga fall får parten eller hans ombud själv söka uppskatta processkostnadernas ungefärliga storlek och på grundval av denna uppskattning bedöma, huruvida det är någon mening med att ansöka om rättegångshjälp med skyldighet att erlägga

kostnadsbidrag. Beräknar parten att kostnaderna ej överstiga det kostnadsbidrag han med hänsyn till sina ekonomiska villkor skall betala, antages han föredraga att processa på egen bekostnad. Erlägger parten likväl kostnadsbidrag och visar det sig att processkostnaderna understiga detta, skall skillnaden återbetalas till honom. I övrigt skall kostnadsbidraget, oavsett målets utgång, tillfalla staten. Däremot skall motpart enligt allmänna regler om rättegångskostnad kunna förpliktas att gottgöra parten vad han erlagt i kostnadsbidrag.

I likhet med vad som nu gäller i fråga om fri rättegång skall rättegångshjälp ej beviljas part, där det måste anses vara av ringa betydelse för honom att hans talan vinner prövning, och ej heller part, vilkens talan grundar sig på överlåtelse som kan antagas ha skett i syfte att därmed vinna rättegångshjälp. I övrigt skall någon förprövning av partens talan icke ske.

Prövningsmyndighet skall, liksom nu vid fri rättegång, vara processdomstolen. Denna har att, då rättegångshjälp beviljas part som är skyldig att erlägga kostnadsbidrag, samtidigt fastställa dettas belopp.

Part som vid lägre rätt åtnjutit rättegångshjälp skall, om talan därifrån fullföljes till högre rätt, utan särskild ansökan vara berättigad till sådan förmån jämväl i den högre rätten. Innan förmånen må åtnjutas i den högre rätten, skall det dock åligga part, som vid den lägre rätten erlagt kostnadsbidrag, att ånyo gälda sådant bidrag med lika stort belopp.

Part, som är skyldig att utgiva kostnadsbidrag, skall icke komma i åtnjutande av de med rättegångshjälpen förenade förmånerna, förrän bidraget erlagts.

Förmånerna vid rättegångshjälp skola vara i huvudsak desamma som de vilka för närvarande tillkomma part med fri rättegång, således fria expeditioner, fri bevisning, fri biträdeshjälp och, efter särskilt behovsprövning, ersättning av allmänna medel för inställelse vid rätten.

Särskilda regler finnas om rättegångshjälps upphörande under rättegången. Förordnande om förmånens upphörande skall bl. a. meddelas, om det under rättegången finnes, att part som erhållit rättegångshjälp uppsåtligen eller av grov oaktsamhet lämnat oriktig uppgift ägnad att till partens fördel påverka beslutet därom.

Den processuella rättshjälpen är till sin karaktär en form av kredit, vilken lämnas för att sätta en person i stånd att göra sin rätt gällande. Part som åtnjutit rättegångshjälp skall därför i princip vara skyldig att återgälda statsverket dess kostnad i anledning av rättegångshjälpen eller, om parten erlagt kostnadsbidrag, den överskjutande kostnad som återstår sedan bidraget avräknats. Syftemålet med rättegångshjälpen skulle emellertid äventyras, om reglerna om återbetalningsskyldighet utformades så, att denna bleve oskäligt betungande för parten.

Skyldighet för motpart att ersätta statsverket dess kostnad i anledning

av part meddelad rättegångshjälp skall finnas enligt i huvudsak samma regler som nu gälla i fråga om kostnad i anledning av fri rättegång. I den mån ej motpart eller annan därmed i förevarande hänseende likställd ålägges ersättningsskyldighet, skall rätten, då den skiljer målet från sig, ålägga den part som åtnjutit rättegångshjälp dylik skyldighet. Äro dennes ekonomiska villkor sådana, att han, om dessa ej förbättras, kan antagas sakna förmåga att inom en tid av fem år fullgöra sin betalningsskyldighet utan intrång i de medel som erfordras för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet, skall han dock förpliktas att ersätta allenast vad han kan antagas ha förmåga att inom sagda tid gälda. Beträffande återstoden skall rätten i sådant fall förordna att den tillsvidare skall stanna å statsverket.

Är anledning antaga att part som åtnjutit rättegångshjälp icke utan att oskäligt betungas förmår att strax gälda kostnad, som han enligt vad nyss sagts förpliktats att ersätta statsverket, skall indrivningsmyndigheten äga medgiva anstånd med dess erläggande eller avbetalning av densamma i särskilda poster.

Har rätten förordnat, att statsverkets kostnad i anledning av parts rättegångshjälp helt eller delvis tillsvidare skall stanna å statsverket, och förbättras sedermera partens ekonomiska villkor, eller har motpart eller annan förpliktats att ersätta kostnad som nu sagts och finnes kostnaden icke kunna uttagas av den förpliktade, skall den part som åtnjutit rättegångshjälp på talan av kronans ombudsman kunna förpliktas att ersätta statsverket så mycket av kostnaden som han har förmåga att genast utgiva utan intrång i de medel som erfordras för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet. Talan som nu sagts skall ej få väckas senare än fem år efter rättegångens avslutande. Kommittén har förutsatt, att indrivning i denna ordning ej skall ske i fråga om småbelopp och i detta syfte upptagit bestämmelse om att utmätningsman ej skall underrättas om mindre belopp än 300 kronor.

Ovan berörda regler om återbetalningsskyldighet skola ej gälla kostnad, som uppstått för statsverket i anledning av att den misstänkte åtnjutit rättegångshjälp i brottmål, vari åklagare för talan, eller under förundersökning. I fråga om sådan kostnad skall i stället vad i rättegångsbalken är stadgat om skyldighet för part eller annan att i mål som nu sagts eller med anledning av förundersökning återgälda statsverket kostnad, som enligt rättens beslut utgått av allmänna medel, äga motsvarande tillämpning. Frikännes den tilltalade, skall alltså kostnaden alltid oavsett hans villkor stanna å statsverket, men dömes han för brottet, blir han ersättningsskyldig. Står kostnadens belopp icke i rimligt förhållande till den tilltalades brottslighet och villkor, må dock ersättningen jämkas efter vad som prövas skäligt (31 kap. 1 § rättegångsbalken). Kommitténs förslag innebär vidare bl. a., att tilltalad, som i mål vari åklagare för talan dömes för brottet, om jämk-

ning icke sker enligt 31 kap. 1 § rättegångsbalken, skall förpliktas återbetala statsverket kostnad för offentlig försvarare, även då den tilltalade haft rättegångshjälp.

Regler ha också upptagits om fri verkställighet av rättens avgörande. Rätt till sådan skall tillkomma endast parter, som åtnjutit rättegångshjälp utan skyldighet att erlägga kostnadsbidrag, d. v. s. endast de i ekonomiskt hänseende sämst ställda parterna.

Enligt gällande bestämmelser erhålla i mål, vari åklagare för talan, den tilltalade och hans försvarare kostnadsfritt och utan återbetalningsskyldighet till det allmänna utskrift av förundersökningsprotokollet. Grunden härtill är att den tilltalade behöver detta protokoll för sin processföring. Om ett mål fullföljes till högre instans, har emellertid den tilltalade för sin processföring minst lika stort behov av den lägre rättens dom. Med hänsyn härtill föreslår kommittén sådana *ändringar i expeditionslösen- och stämpelförordningarna,* att i mål, vari åklagare för talan, den tilltalade eller hans försvarare alltid få rätt att erhålla utskrift av rättens dom eller slutliga beslut utan avgift.

Kommitténs betänkande innehåller vidare förslag till sådan *ändring i 31 kap. 2 § rättegångsbalken,* att i mål, vari åklagare för talan, tilltalad som frikännes skall erhålla ökade möjligheter till ersättning av allmänna medel för rättegångskostnad. Huvudregeln skall enligt förslaget vara, att om den tilltalade frikännes, rätten skall äga av allmänna medel tillerkänna honom ersättning för hans kostnad för försvarare, för vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt för delgivning och för utskrift av protokoll eller annan handling, såvitt kostnaden skäligen varit påkallad för tillvaratagande av hans rätt, så ock för hans inställelse vid rätten. Ersättning skall dock ej utgå, om den tilltalade genom sitt förfarande givit skälig anledning till åtalet eller försvårat sakens utredning. Kostnad för försvarare och för den tilltalades inställelse vid rätten skall ersättas, allenast såframt synnerlig anledning förekommer därtill.

Slutligen föreslås i betänkandet, att i *riksstaten medel anvisas för bekostande av återresa för part eller misstänkt som hämtats till eller eljest inställts vid rätten eller till förhör under förundersökning i brottmål och saknar medel till återresan.*

Kommittén beräknar, att de årliga *kostnaderna för den processuella rättshjälpen,* om den föreslagna reformen därav genomföres, bli *cirka 2 miljoner kronor* högre än de nuvarande kostnaderna för samma ändamål. Med hänsyn till reformens syfte — att göra det möjligt för envar att oberoende av sina ekonomiska villkor tillvarataga sina intressen inför domstol — finner kommittén en sådan utgiftsökning ringa, särskilt i jämförelse med statsverkets utgifter för andra ändamål, vilka åsyfta att utjämna de skillnader i medborgarnas trygghet, som betingas av deras olika ekonomiska villkor.

Reservation

av herr Brodin,

beträffande 15 § tredje stycket förslaget till lag om rättegångshjälp

Utdömandet av rättegångskostnader mellan parterna berör i princip icke rättsförhållandet mellan vardera parten och dennes ombud. Den vinnande partens ombud är sålunda i princip berättigad att av sin huvudman fordra skäligt arvode, även om domstolen i rättegången förpliktat motparten att ersätta den vinnandes rättegångskostnad med lägre belopp.

Bestämmelsen i RB 18: 14 att vid utdömande av rättegångskostnader parterna emellan särskilt skall utsättas beloppet av arvode till den vinnande partens ombud är med hänsyn till ovannämnda regel ej fullt konsekvent men den har tillkommit av särskilda skäl och innebär icke någon ändring av den nämnda regeln.

Före nya RB:s tillkomst var det mycket ovanligt att de rättegångskostnader som yrkades blevo till fullo utdömda. Man behöver här endast erinra om hovrätternas praxis att i tvistemål regelmässigt utdöma enhetliga och mycket blygsamma belopp om cirka 100 kronor oavsett vad rättegången rörde sig om och vilket arbete den vinnande parten och hans ombud nedlagt på rättegången i hovrätten. Advokaten hade icke någon anledning att reducera sitt ersättningsanspråk gentemot huvudmannen därför att domstolen i rättegång mellan denne och hans motpart tillerkänt huvudmannen ett lägre belopp än det av advokaten i rättegången angivna. En dylik prutning från advokatens sida måste — såsom nedan närmare utvecklas — i allmänhet anses som ett oskick.

Ehuru förhållandena efter nya RB:s tillkomst avsevärt förbättrats — sannolikt delvis på grund av den ovannämnda bestämmelsen i RB 18: 14 om skyldighet för domstolen att särskilt angiva arvodesbeloppet — så att det numera torde vara mera regel än undantag att de yrkade rättegångskostnaderna till fullo dömas ut, kvarstår ett stort antal fall då så inte sker. Anledningarna härtill kunna vara olika: 1) Det yrkade beloppet är oskäligt högt, 2) Det yrkade beloppet framstår för domstolen såsom oskäligt högt utan att i verkligheten vara det och 3) Andra hänsyn kunna mer eller mindre medvetet föranleda domstolen till en »dold jämkning», där jämkningsbestämmelserna i RB icke kunna tillämpas.

Beträffande *fallen under 1)* så hände tidigare säkerligen icke sällan vid sådana domstolar som tillämpade prutning över lag, att vederbörande advokat sökte motverka detta genom att begära för mycket i arvode; ett

föga uppbyggligt system, för vilket vederbörande domstolar och advokater torde få dela ansvaret. Uppkomsten av ett sådant system gynnas uppenbarligen, om advokaten icke drar sig för att, då den interna uppgörelsen med huvudmannen skall ske, pruta på det arvode som yrkats i rättegången. Om sådan prutning bleve sed, skulle advokaten vid framställande av yrkandet om rättegångskostnader i rättegången icke påverkas av det återhållande moment som uppgörelsen med huvudmannen utgör. Han skulle nämligen då kunna tänka så att han ej har anledning att taga några hänsyn till motparten och därför i rättegången yrkar ett för högt arvode i förhoppning att hans huvudman skall vinna målet och att motparten skall åläggas ersätta rättegångskostnaderna. Skulle däremot motparten icke åläggas ersätta dessa, kan han kräva sin huvudman på ett lägre arvode än det han yrkat i rättegången och på så sätt undgå att stöta sig med sin huvudman genom att kräva denne på ett för högt arvode. Vet domstolen däremot att advokaten icke yrkar högre kostnader i rättegången än dem han kommer att avkräva sin huvudman, kan domstolen i allmänhet räkna med att arvodet är riktigt avpassat. En advokat som regelmässigt avkräver sina klienter högre arvoden än han är värd får nämligen icke behålla sitt klientel. Här gälla uppenbarligen — liksom i fråga om advokatarvoden vid utomprocessuella uppdrag — de vanliga ekonomiska lagarna, måhända med det tillägg att det anses strida mot god advokatsed och således kan föranleda disciplinär åtgärd från advokatsamfundets sida, om en advokat debiterar oskäligt högt arvode. Med detta är icke sagt att det ej undantagsvis kan förekomma fall då en prutning från advokatens sida även av ett skäligt arvode kan vara befogat, exempelvis då motparten visar sig sakna utmätningsbara tillgångar, då ömmande omständigheter föreligga och dylikt.

I allmänhet torde man kunna säga att det numera, sedan domstolarna i stor utsträckning lagt bort det systematiska prutandet, mera undantagsvis förekommer att oskäligt höga arvoden yrkas. Där så sker är det självklart att domstolen skall utdöma allenast vad som kan anses skäligt.

Fallen under 2), där arvodet för domstolen framstår som oskäligt högt utan att verkligen vara det, äro säkerligen icke sällsynta. Ofta föreligga stora svårigheter för domstolen att i rättegången bedöma skäligheten av partombudens arvodesanspråk. Ofta äro kostnadsräkningarna onödigt lakoniska, även om på den punkten en förbättring skett under senare år. En särskild typ av kostnadsräkningar, som är motsatsen till lakonisk, är icke bättre, nämligen den som utgör en avskrift av ombudets dagboksanteckningar med eller utan angivande av den tid som åtgått för de olika åtgärderna. En någorlunda fyllig redogörelse för vad ombudet gjort, uppställd så att man får en uppfattning om de väsentliga dragen i arbetet är en nödvändig förutsättning för att domstolen, som i regel har mycket liten kännedom om advokatarbete »bakom kulisserna», skall kunna bedöma rättegångskostnadsfrågan.

En svårighet för domstolen att rätt bedöma skäligheten av yrkade rättegångskostnader ligger däri att ombudet ofta — mycket oftare än domarna kanske äro benägna att tro — på klientens begäran eller eljest i dennes intresse utfört arbete, som icke lett till åsyftat resultat eller som lett till negativt resultat och som han fördenskull av hänsyn till sin huvudmans intressen i rättegången är förhindrad att omnämna eller ens antyda, innan lagakraftägande dom föreligger. Som exempel på dylikt arbete kan följande nämnas. Klienten uppger att en eller flera personer kunna intyga ett visst faktum. Advokaten söker reda på de angivna personerna, hör dem och nödgas konstatera att de icke känna till något eller att de berätta fakta som äro ogynnsamma för klienten. Klienten anger eller det kan av andra skäl antagas att något dokument i ett arkiv finnes, som kan beröra den omtvistade saken. Advokaten gör efterforskningar och finner ett dokument, som icke visar något eller innehåller för klientens sak ogynnsamma ting. Väderleksförhållandena en viss dag kunna spela en roll för rättegången. Advokaten söker styrka klientens uppgifter härom genom att från myndigheterna anskaffa meteorologiska uppgifter och dessa visa sig icke överensstämma med klientens uppgifter. Exemplen kunna självklart mångfaldigas. Ett omnämnande av advokatens arbete i kostnadsräkningen kan sätta motparten på spåret efter de för honom gynnsamma upplysningar som advokaten erhållit och advokaten är enligt här i landet vedertagna regler icke berättigad att handla i strid mot klientens intressen. Det arbete som nedlagts på dylika undersökningar kan vara betydande i förhållande till det synliga arbetet.

Denna svårighet kan icke elimineras på det enkla sättet att ombudet underlåter att i rättegången yrka ersättning för dylikt arbete och debiterar sin huvudman särskilt härför. Ombudet riskerar i sådant fall att bli utan det arvode han underlåtit yrka i rättegången. I ett flertal genom skiljedom enligt 29 § advokatsamfundets stadgar avgjorda arvodestvister ha arvodesanspråk, som advokat riktat mot sin huvudman efter en rättegång, ogillats därför att advokaten underlåtit att i rättegången yrka ersättning åt huvudmannen med motsvarande belopp och detta även om domstolen prutat redan på det i rättegången yrkade beloppet. Grunden för dessa avgöranden har varit, att huvudmannen kunnat ha anspråk på att av sin förlorande motpart få ersättning för hela sin advokatkostnad och att advokaten genom att icke yrka ersättning i rättegången för allt sitt arbete omintetgjort möjligheten för huvudmannen att utfå full ersättning.

Överhuvudtaget kan man säga, att frågan om rättegångskostnaderna får en mycket summarisk behandling vid domstolarna. I de fall där rättegångskostnadsfrågan icke blivit fullt utredd — vare sig så skulle kunnat ske eller ej — får domstolen lätt den uppfattningen att yrkandet är för högt och nedsätter yrkade beloppet, där ej domstolen, måhända på grund av sin erfarenhet av en viss advokats sätt att debitera arvode, litar på att yrkandet är riktigt trots ofullständig utredning.

Vad så slutligen angår *fallen under 3)* avseende en »dold jämkning» av rättegångskostnaderna, så torde icke sällan förekomma att domstolen väl finner det av advokaten fordrade arvodet i och för sig »skäligt» men icke finner det »skäligt» att motparten skall ersätta det. Advokaten har exempelvis nödgats nedlägga mycket arbete på att bringa reda i klientens bokföring för att klarlägga ett kontokurantförhållande, som i rättegången kunnat visas vara till klientens förmån. Då klienten oavsett rättegången varit skyldig hålla sin bokföring i ordning, framstår det i sådant fall som riktigt att låta honom själv stå för dessa kostnader. För att taga ett annat exempel så är det kanske mänskligt om en domare, som funnit sig nödsakad att i huvudsaken bifalla en talan, som han finner förkastlig eller tvivelaktig, mer eller mindre medvetet låter denna sin inställning inverka vid prövningen av skäligheten av yrkade rättegångskostnader, där han formellt har ganska fria händer.

Av ovanstående framgår, att av de fortfarande talrika fall — bortsett från jämkningsfallen enligt RB — där domstolen nedsätter yrkade rättegångskostnadsbelopp, säkerligen en stor del utgöres av sådana, där de yrkade beloppen i själva verket utgöra skälig gottgörelse åt advokaten. Denne har då möjlighet att kräva sin huvudman på fulla beloppet. Om huvudmannen vägrar att godkänna detta, kan ersättningsanspråket prövas av skiljenämnd enligt 29 § i advokatsamfundets stadgar eller av domstol i vanlig rättegång. Är advokaten medveten om att han yrkat ett för högt belopp, torde han i eget välförstått intresse avhålla sig från att tvista om beloppet. Anser han sig däremot vara i sin goda rätt, får han vid ett sådant förfarande, som ju regelmässigt inledes först efter rättegångens avslutande, möjlighet att lägga fram all utredning utan att, såsom ovan sagts, vara bunden av hänsyn till huvudmannens intresse av att vinna nämnda rättegång.

Denna advokatens möjlighet att i ett fristående förfarande med förebringande av full utredning få sitt ersättningsanspråk prövat är honom betagen, då han förordnats till biträde enligt lagen om fri rättegång. Enligt 14 § må nämligen biträde ej förbehålla sig ersättning av sin huvudman till högre belopp än det domstolen i rättegången tillerkänt honom. Rörande orsaken till införandet av denna bestämmelse, som innebär ett avsteg från vad som eljest gäller beträffande advokatens anspråk på rättegångskostnader såväl i tvistemål som i brottmål, kan icke mycket upplysning hämtas från förarbetena.

Förbudet för biträde att förbehålla sig ytterligare ersättning av part har funnits i lagen om fri rättegång alltsedan dess tillkomst. I det betänkande av år 1917 som låg till grund för lagen upptogs en bestämmelse härom av enahanda innehåll som den nu gällande. I motiveringen anföres endast: »I syfte att skydda den fattiga parten har i förslaget — — — intagits den bestämmelsen, att biträdet och parten ej må vid sidan om lagen överenskomma om ytterligare ersättning.»

Varken i propositionerna (331/1918 och 118/1919) eller i första lagut-

skottets utlåtande (27/1919) diskuterades ifrågavarande bestämmelse närmare.

Genom förordnande av biträde enligt lagen om fri rättegång har staten garanterat att den hjälpbehövande får hjälp, oavsett att han måhända icke har något att betala hjälpen med. Däremot kvarstår oförändrad den hjälpbehövandes egenskap av huvudman för biträdet. Denne har således icke staten till huvudman. Detta markeras bl. a. av den principiella återbetalningsskyldighet, som den hjälpte har gentemot staten, i det nu framlagda förslaget till lag om rättegångshjälp särskilt framträdande i 21 § av förslaget.

Förbudet att förbehålla sig ersättning av parten i fri rättegång har hittills icke varit föremål för någon mera allmän kritik från advokathåll. Anledningen härtill torde vara att det icke haft någon större praktisk betydelse, då det klientel det här är fråga om i allmänhet saknar möjlighet att själv betala något. Med den utvidgning av den processuella rättshjälpen, som nu föreslås, kommer saken emellertid i annat läge, särskilt om gränsen för det schablonmässiga beviljandet av rättegångshjälp utan behovsprövning enligt 4 § sättes högt på inkomstskalan. Om bestämmelsen i lagen om fri rättegång oförändrad överföres till den nu föreslagna lagen om rättegångshjälp, kommer detta att innebära en icke oväsentlig saklig förändring till det sämre för advokaternas del, beträffande alla de klienter som komma i åtnjutande av rättegångshjälp mot erläggande av kostnadsbidrag och det övre skiktet av dem, som erhålla rättegångshjälp utan sådant bidrag. I alla dessa nya fall skulle advokaten bli berövad möjligheten att få sina ersättningsanspråk prövade på det sätt som står varje annan yrkesutövare fritt — genom anhängiggörande av särskild rättegång eller genom skiljedomsförfarande, varvid all utredning till belysande av anspråket kan framläggas. Följden härav skulle troligen bliva att advokaterna många gånger skulle draga sig för att utföra sådant arbete, för vilket de riskerade att bli utan ersättning. Härigenom skulle hjälpen försämras. Tänkbart är också att många advokater skulle draga sig för att åtaga sig uppdrag som biträde enligt lagen om rättegångshjälp. Tvångsregeln i RB 8: 5 tillgripes ju dessbättre sällan. Även härigenom riskerar man att den åsyftade hjälpen försämras.

Den omständigheten i och för sig att en klient må ha svag ekonomisk ställning kan icke rimligtvis få utgöra motiv för att privilegiera honom så att han icke skall kunna stämmas till domstol för att ersättningsanspråk mot honom skall bli prövat i sedvanlig ordning. Beträffande den nu föreslagna rättegångshjälpen gäller för övrigt, att advokatens arbete kan avse huvudmän i mycket god ekonomisk ställning.

Den nu påtalade bestämmelsen, som skulle hindra partsombud från att betinga sig ersättning utöver vad domstolarna genom ett summariskt förfarande bestämma, framstår som ur principiell synpunkt ohållbar och ur

praktisk synpunkt obillig, samt till sina verkningar sannolikt skadlig även för klientelet.

Bestämmelsen i fråga torde främst ha syftat på det fall att biträdet före eller under rättegången — medan parten befunnit sig i visst tvångsläge — förbehållit sig ersättning utöver vad som skulle komma att tillerkännas honom enligt lagen om fri rättegång. Om bestämmelsen skrivits så att biträdet förbjödes att före rättegångens slutliga avgörande betinga sig ersättning utöver vad som skulle komma att tillerkännas honom enligt lagen om fri rättegång och att en förhandsutfästelse av parten i detta avseende icke vore bindande, så skulle man träffat det missbruk som man sannolikt i första hand åsyftat att förhindra utan att man för den skull betagit biträdet möjligheten av en efterhandsprövning av skäligheten av hans arvode. Man kunde tänka sig att i sista stycket av 15 § i förslaget till lag om rättegångshjälp införa en bestämmelse av exempelvis följande lydelse: »Biträde må ej före målets slutliga avgörande betinga sig ersättning av parten utöver vad som kan komma att tillerkännas biträdet enligt denna lag. Utfästelse av parten att utgiva sådan ersättning vare ej bindande, om den gjorts före målets slutliga avgörande.»

Då emellertid nu föreslagits, att biträdesförordnande skall meddelas endast advokater eller jurister, anställda hos rättshjälpsanstalt eller enskild advokat, och man sålunda har möjlighet att i disciplinär väg beivra eventuella missbruk, torde något behov av en bestämmelse av sistnämnt slag icke finnas.

Jag föreslår för den skull, att sista stycket i 15 § av förslaget till lag om rättegångshjälp utgår.

BILAGA A

Förslag till lag om rättegångshjälp

Härigenom förordnas som följer.

Inledande bestämmelser.

1 §.

Rättegångshjälp må på de villkor och i den omfattning som i denna lag stadgas beviljas svensk medborgare i mål och ärenden vid allmän underrätt, ägodelningsrätt, expropriationsdomstol, vattendomstol, krigsrätt, hovrätt, högsta domstolen samt arbetsdomstolen, så ock under förundersökning i brottmål.

2 §.

Målsägande i brottmål må, om brottet hör under allmänt åtal, ej erhålla rättegångshjälp i annat fall än då åklagaren väckt åtal för brottet. Rättegångshjälp må ej heller beviljas i mål om betalningsföreläggande, med mindre målet hänskjutits till rättegång, eller i ärende, med mindre förhandling utsatts i ärendet eller eljest med hänsyn till ärendets beskaffenhet och omständigheterna i övrigt särskilda skäl äro därtill.

Om villkoren för rättegångshjälp.

3 §.

Innan part må åtnjuta rättegångshjälp, skall han till statsverket erlägga bidrag till kostnadens bestridande *(kostnadsbidrag)*, om hans årsinkomst överstiger sjutusen kronor eller, där han fullgör underhållsskyldighet mot make, barn eller annan, nämnda belopp ökat med femhundra kronor för envar sådan person, till vilkens underhåll han väsentligen bidrager.

Kostnadsbidrag skall, i jämna tiotal kronor räknat, bestämmas till belopp, som motsvarar en tiondel eller, om parten fullgör underhållsskyldighet som i första stycket avses, en femtondel av det belopp med vilket partens årsinkomst överstiger där stadgat gränsbelopp. Bidraget må dock ej understiga femtio kronor.

4 §.

Part, vilkens årsinkomst överstiger i 3 § första stycket stadgat gränsbelopp med mera än åttatusen kronor eller, om parten fullgör underhållsskyldighet som där avses, med mera än tolvtusen kronor, må ej erhålla rättegångshjälp.

Vad i första stycket sagts skall dock ej gälla, om partens kostnader för rättegången måste antagas bliva så betydande att han saknar möjlighet att utan rättegångshjälp behörigen tillvarataga sina intressen däri.

5 §.

Med årsinkomst avses i denna lag all den inkomst, för år räknad, som parten beräknas åtnjuta vid tiden för ansökan om rättegångshjälp.

6 §.

Är på grund av förmögenhet eller annan särskild omständighet parts förmåga att gälda rättegångskostnad väsentligt ökad, må utan hinder av vad ovan stadgats parten åläggas att utgiva kostnadsbidrag, ändå att hans inkomst ej överstiger i 3 § första stycket stadgat gränsbelopp, så ock belopp som parten har att erlägga i kostnadsbidrag jämkas uppåt efter vad som med hänsyn till hans förmåga att utgiva sådant bidrag prövas skäligt.

Är på grund av skuldsättning eller annan förut i denna lag ej nämnd särskild omständighet parts förmåga att gälda rättegångskostnad väsentligt minskad, må utan hinder av vad ovan stadgats parten erhålla rättegångshjälp, ändå att hans inkomst är högre än i 4 § första stycket sägs, så ock belopp som parten har att erlägga i kostnadsbidrag jämkas nedåt efter vad som med hänsyn till hans förmåga att utgiva sådant bidrag prövas skäligt.

Prövas i fall som nu sagts part böra i kostnadsbidrag utgiva mera än åttahundra kronor, må rättegångshjälp ej beviljas, med mindre partens kostnader för rättegången måste antagas bliva så betydande att han saknar möjlighet att utan sådan förmån behörigen tillvarataga sina intressen däri. Finnes part ej hava förmåga att utgiva femtio kronor, skall han befrias från skyldighet att erlägga kostnadsbidrag.

7 §.

Är det uppenbart, att de utgifter, som part har att själv vidkännas för att i rättegången vid domstolen kunna behörigen tillvarataga sina intressen, ej äro större än det kostnadsbidrag han skulle hava att erlägga eller allenast med mindre belopp skulle överstiga sagda bidrag, må parten ej erhålla rättegångshjälp.

Ej heller må rättegångshjälp beviljas part, där det måste anses vara av ringa betydelse för honom, att hans talan vinner prövning, eller part, vilkens talan grundar sig på överlåtelse, som kan antagas hava skett i syfte att därmed vinna rättegångshjälp.

Om förfarandet i frågor rörande rättegångshjälp .

8 §.

Beslut om rättegångshjälp så ock rörande annan fråga som avses i denna lag meddelas, där ej annat särskilt stadgas, av rätten.

Har rätten skilt saken från sig, äger den, till dess part fullföljt talan eller tiden för sådan talan utgått, bevilja parten rättegångshjälp i högre rätt och åt honom för rättegången därstädes förordna biträde som i 14 § sägs.

9 §.

Ansökan om rättegångshjälp göres muntligen eller skriftligen och skall åtföljas av skriftlig, på heder och samvete avgiven uppgift å sökandens ekonomiska villkor; äro dessa ej kända, skall uppgiften vara styrkt genom offentlig myndighet som Konungen bestämmer.

Part som vid lägre rätt åtnjutit rättegångshjälp vare, om talan därifrån fullföljes till högre rätt, utan särskild ansökan berättigad till sådan förmån jämväl i den högre rätten. Innan förmånen må åtnjutas i den högre rätten, åligger det dock part, som vid den lägre rätten erlagt kostnadsbidrag, att ånyo gälda sådant bidrag med lika stort belopp. Vad nu stadgats utgör ej hinder för part att efter ansökan i den ordning som i första stycket sägs erhålla rättegångshjälp i högre rätt på ändrade villkor.

10 §.

När rättegångshjälp beviljas part och denne har att erlägga kostnadsbidrag, skall samtidigt fastställas bidragets belopp.

Om förmåner vid rättegångshjälp.

11 §.

Part som åtnjuter rättegångshjälp är befriad från erläggande av stämpelavgift för expeditioner angående rättegången och njuter tillika den förmånen att av allmänna medel skola utgå expeditionslösen, delgivningskostnad som eljest skolat åligga parten samt ersättning till tjänsteman för särskild förrättning eller å tjänstens vägnar förskjuten kostnad. Frihet från avgift för sådan rättens expedition som ej utfärdas utan särskild begäran må åtnjutas jämväl efter det rätten skilt saken från sig, om expeditionen begäres innan tiden för fullföljd av talan utgått.

Av allmänna medel skall ock utgå kostnad för bevisning ävensom förskott å sådan kostnad, om kostnaden eller förskottet enligt lag skall utgivas av parten eller av parterna en för båda och båda för en.

När i mål om äktenskaplig börd eller faderskap till barn utom äktenskap blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper äger rum på begäran av part som åtnjuter rättegångshjälp, skall stämpel ej åsättas utlåtande över undersökningen. Gottgörelse, som i statens eller kommuns tjänst anställd läkare äger betinga sig för åtgärd i och för undersökningen, skall utgå av allmänna medel. Har rätten förordnat om undersökning av någon, skall ersättning och förskott, som må tillkomma honom, utgå efter enahanda grunder och i samma ordning, som stadgas angående ersättning och förskott av allmänna medel till vittnen.

12 §.

Har part som åtnjuter rättegångshjälp förelagts att infinna sig personligen vid rätten, må parten på begäran tillerkännas ersättning av allmänna medel för nödig resekostnad, om han finnes icke själv kunna svara för kostnaden. Ersättningen skall, där resan ägt rum inom riket, bestämmas enligt lägsta reseklassen i allmänna resereglementet samt med iakttagande i tillämpliga delar även i övrigt av föreskrifterna i samma reglemente. Är avståndet till sammanträdesorten mindre än fem mil, må dock gottgörelse utgå allenast såframt synnerliga skäl äro därtill. Därest parten måste antagas sakna medel för resan, må nödigt förskott å ersättningen meddelas honom.

Om synnerliga skäl föreligga, må utöver resekostnaden traktamente tillerkännas parten med högst tio kronor för varje dag, som erfordras för resan och vistelsen vid domstolen, eller, då utgift för nattlogi åsamkas parten, med högst aderton kronor.

Har part som åtnjuter rättegångshjälp haft andra nödvändiga utgifter för rättegången, som icke avses i 11 § men äro jämförliga med där angivna kostnader, må ock ersättning därför med skäligt belopp tillerkännas honom, om han finnes icke själv kunna svara för utgifterna.

13 §.

Ställföreträdare för part som åtnjuter rättegångshjälp, så ock vårdare eller annan, som parten eller hans ställföreträdare nödgas anlita för att kunna infinna sig vid rätten, må, där personlig inställelse ålagts och varken parten eller ställföreträdaren finnes kunna svara för kostnaden för inställelsen, på begäran till-

erkännas ersättning därför av allmänna medel och meddelas förskott å resekostnad efter enahanda grunder som i 12 § sägs.

14 §.

Finnes part som beviljats rättegångshjälp icke kunna själv eller genom någon som i tjänsteställning eller eljest lämnar honom bistånd behörigen tillvarataga sina intressen vid talans väckande eller utförande, må på hans begäran lämplig person förordnas att biträda honom därvid. Är parten skyldig att utgiva kostnadsbidrag, skall förordnande som nu sagts ej gälla, med mindre bidraget erlägges.

I brottmål skall vad i första stycket sagts icke äga tillämpning i fråga om den misstänkte utan skall beträffande biträde åt honom gälla vad i rättegångsbalken är stadgat om offentlig försvarare.

Till rättegångsbiträde skall förordnas advokat eller annan som avlagt för utövande av domarämbete föreskrivna kunskapsprov och finnes skickad för uppdraget. Annan än advokat må dock ej förordnas, med mindre han är anställd vid offentlig rättshjälpsanstalt eller hos advokat. Företrädesvis bör anlitas någon som vid rätten brukas som rättegångsombud. Har parten själv föreslagit någon som är behörig, skall han förordnas, om ej hans anlitande skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller eljest särskilda skäl föranleda annat. Vid förordnande av rättegångsbiträde må, när skäl äro därtill, biträdet berättigas att sätta annan behörig person i sitt ställe. Förordnande att biträda part i lägre rätt skall, om talan fullföljes och parten jämväl i den högre rätten åtnjuter rättegångshjälp, gälla även rättegången därstädes.

Biträde skall kallas till huvudförhandling eller annat rättens sammanträde för förhandling.

15 §.

Den som på grund av förordnande enligt 14 § första stycket biträtt part som åtnjutit rättegångshjälp är berättigad att av allmänna medel erhålla arvode för det arbete han nedlagt å rättegången, så ock gottgörelse för nödvändiga utgifter samt för tidsspillan i samband med inställelse vid rätten. Arvode och övrig ersättning skola fastställas var för sig.

Arvode till biträde skall bestämmas till det belopp som med avseende å det arbete uppdraget krävt, den omsorg och skicklighet, varmed det utförts, samt övriga omständigheter kan anses utgöra skälig ersättning för uppdraget. Finnes talan hava anhängiggjorts eller fullföljts utan skäl, må, där biträdet brustit i nödig aktsamhet, ersättningen till honom efter omständigheterna nedsättas under vad som eljest bort utgå eller ock biträdet förklaras ej äga rätt till ersättning.

Biträde må ej förbehålla sig ytterligare gottgörelse av parten; har sådant förbehåll skett, vare det utan verkan.

Om rättegångshjälps upphörande under rättegången.

16 §.

Finnes under rättegången, att part som erhållit rättegångshjälp uppsåtligen eller av grov oaktsamhet lämnat oriktig uppgift ägnad att till partens fördel påverka beslutet därom, äger rätten förordna att förmånen skall upphöra.

Samma lag vare, där det under rättegången finnes, att det måste anses vara av ringa betydelse för parten, att hans talan vinner prövning, eller att hans talan grundar sig på överlåtelse, som kan antagas hava skett i syfte att därmed vinna rättegångshjälp.

Har parten under rättegången fått sina ekonomiska villkor så förbättrade, att hans förmåga att gälda rättegångskostnad blivit avsevärt ökad, må ock förordnas att förmånen av rättegångshjälp skall upphöra. Om skäl äro därtill, må dock i stället föreskrivas, att parten ej må vidare åtnjuta förmånen, med mindre han till statsverket erlägger kostnadsbidrag med det belopp eller, om han redan förut haft att gälda sådant bidrag, det ytterligare belopp, som med hänsyn till hans förbättrade villkor prövas skäligt.

Om ersättningsskyldighet mot statsverket m. m.

17 §.

När rätten från sig skiljer mål eller ärende vari part åtnjutit rättegångshjälp, skall rätten enligt vad som stadgas i 18—23 §§ pröva i vad mån statsverkets kostnad i anledning av rättegångshjälpen skall ersättas av part eller annan eller den skall, tillsvidare eller slutligt, stanna å statsverket. Som statsverkets kostnad skall därvid anses, utom kostnad som enligt denna lag utgått av allmänna medel, jämväl beloppet av stämpelavgift, från vilken parten är befriad på grund av förmånen av rättegångshjälp.

Vad i första stycket är stadgat skall äga motsvarande tillämpning när förundersökning, varunder den misstänkte åtnjutit rättegångshjälp, nedlägges eller avslutas utan att åtal mot honom väckes. Det åligger undersökningsledaren att hos rätten göra anmälan om förundersökningens nedläggande eller avslutande.

18 §.

Har jämlikt 16 § första eller andra stycket förordnats, att parts förmån av rättegångshjälp skall upphöra, skall parten förpliktas att ersätta statsverket dess kostnad i anledning av rättegångshjälpen; dock ankommer på rätten att pröva om och i vad mån sådant åläggande bör ske i fall, då beslutet om förmånens upphörande grundats därpå, att det funnits vara av ringa betydelse för parten att hans talan vinner prövning.

19 §.

Har den misstänkte åtnjutit rättegångshjälp i brottmål, vari åklagare för talan, eller under förundersökning, skall, där ej betalningsskyldighet ålagts enligt 18 §, vad i rättegångsbalken är stadgat om skyldighet för part eller annan att i mål som nu sagts eller med anledning av förundersökning återgälda statsverket kostnad, som enligt rättens beslut utgått av allmänna medel, äga motsvarande tillämpning i fråga om kostnad för den misstänktes rättegångshjälp. Beträffande kostnad, som ej skall återgäldas, förordne rätten att den slutligt skall stanna å statsverket.

20 §.

Har annan part än i 19 § sägs åtnjutit rättegångshjälp och har han ej enligt 18 § förklarats skyldig att ersätta statsverket dess kostnad i anledning av rättegångshjälpen, skall sådan skyldighet åläggas motpart eller annan, såframt han enligt vad om rättegångskostnad är stadgat skolat gottgöra parten därför.

Vinna makar efter gemensam ansökan boskillnad, hemskillnad eller äktenskapsskillnad och har ena maken åtnjutit rättegångshjälp, skall rätten, där det icke med hänsyn till omständigheterna finnes obilligt, förplikta andra maken att ersätta statsverket hälften av dess kostnad i anledning av rättegångshjälpen.

21 §.

I den mån ej statsverkets kostnad i anledning av rättegångshjälp åt annan part än i 19 § sägs skall ersättas enligt bestämmelserna här ovan, skall rätten ålägga den part som åtnjutit rättegångshjälp att gottgöra statsverket kostnaden. Äro partens ekonomiska villkor sådana, att han, om dessa ej förbättras, kan antagas sakna förmåga att inom en tid av fem år fullgöra betalningsskyldigheten utan intrång i de medel som erfordras för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet, må han dock förpliktas att ersätta allenast vad han kan antagas hava förmåga att inom sagda tid gälda. Beträffande återstoden skall rätten förordna att den tillsvidare skall stanna å statsverket.

22 §.

Har part som åtnjuter rättegångshjälp genom att utebliva från rätten eller ej iakttaga föreläggande, som rätten meddelat, eller genom påstående eller invändning, som han insett eller bort inse sakna fog, eller annorledes genom vårdslöshet eller försummelse föranlett uppskov i målet eller eljest vållat statsverket kostnad för rättegångshjälpen, skall han utan hinder av vad i 21 § sägs städse förpliktas att ersätta hela beloppet av sådan kostnad.

Vad i första stycket är stadgat skall ock gälla, då kostnad vållats statsverket för målsägandes rättegångshjälp genom att denne utan skäl gjort angivelse eller eljest föranlett att allmänt åtal blivit väckt utan skäl.

23 §.

Skall part som åtnjuter rättegångshjälp helt eller delvis ersätta statsverket kostnad i anledning av rättegångshjälpen och finnes ställföreträdare för parten eller partens ombud eller biträde eller av honom utsedd försvarare hava på sätt i 22 § sägs vållat sådan kostnad, äger rätten förplikta honom att jämte parten ersätta kostnaden, och skola de svara därför en för båda och båda för en.

24 §.

Från belopp, som enligt 18, 19, 20, 21, 22 eller 23 § skall utgivas till statsverket, skall avräknas vad som erlagts i kostnadsbidrag. Äro flera ersättningsskyldiga och svara de ej en för alla och alla för en, bestämmer rätten, då den skiljer saken från sig, med beaktande av rättegångskostnadernas fördelning, huru avräkning skall ske.

Överstiger bidraget statsverkets kostnad i anledning av rättegångshjälpen, skall överskottet, så snart tiden för fullföljd av talan utgått, av allmänna medel återbetalas till den som åtnjutit förmånen.

För vad part fått vidkännas i kostnadsbidrag äger han erhålla gottgörelse av motpart eller annan enligt vad om ersättning för rättegångskostnad är stadgat. Föreligga sådana omständigheter, att parten jämlikt 31 kap. 2 § rättegångsbalken är berättigad till ersättning av allmänna medel för rättegångskostnad, skall rätten, om yrkande därom framställts innan handläggningen avslutats, förordna att bidraget skall återbetalas av allmänna medel.

25 §.

Åtnjuter annan part än i 19 § sägs rättegångshjälp och har han enligt vad i rättegångsbalken är stadgat att gottgöra statsverket kostnad för tolk eller stenograf eller kostnad som av allmänna medel utgått för bevisning, som ej påkallats av motpart allena, må parten ej förpliktas utgiva sådan kostnad i vidare mån än om kostnaden utgått enligt denna lag. I fråga om kostnad, som part med hänsyn

till vad nu sagts ej ålagts att ersätta, skall rätten förordna, att den tillsvidare skall stanna å statsverket.

Åtnjutes rättegångshjälp av tilltalad i brottmål, vari allenast målsägande för talan, skall vad i första stycket är stadgat ock gälla kostnad, som den tilltalade har att gälda för offentlig försvarare.

26 §.

Finnes part som åtnjutit rättegångshjälp efter rättegångens avslutande kunna utan intrång i de medel som erfordras för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet gälda kostnad, som på grund av förordnande jämlikt 21 eller 25 § tillsvidare stannat å statsverket, må parten på talan av kronans ombudsman i den ort där parten har sitt hemvist förpliktas att ersätta statsverket så mycket av kostnaden som han har förmåga att genast utgiva. Talan som nu sagts må ej väckas senare än fem år efter rättegångens avslutande.

Vad i första stycket stadgas skall ock gälla i fråga om kostnad, som motpart eller annan jämlikt 20 § ålagts att ersätta statsverket, där det visas att kostnaden icke kunnat uttagas av denne. Har part guldit kostnad som annan förpliktats att ersätta statsverket, inträder han i statsverkets rätt mot den andre.

Om anstånd med erläggande av ersättning till statsverket och om avbetalning av sådan ersättning.

27 §.

Är anledning antaga att part som åtnjutit rättegångshjälp icke utan att oskäligt betungas förmår att strax gälda kostnad, som parten jämlikt 21 § förpliktats att ersätta statsverket, eller kostnad, som i 25 § avses, äger myndighet, som har att ombesörja ersättningens indrivning, medgiva anstånd med dess erläggande eller avbetalning av densamma i särskilda poster. Anstånd må beviljas under sex månader från det beslut därom meddelas. Avbetalning skall ske med visst belopp minst en gång i månaden, där ej särskilda omständigheter annat föranleda, och i övrigt så, att ersättningen är till fullo gulden senast inom fem år från dagen för beslutet.

Anstånd eller avbetalning må ej beviljas, då parten saknar stadigt hemvist här i riket eller kan antagas vilja undandraga sig betalning eller eljest giver anledning till antagande att anstånd eller rätt till avbetalning icke kommer att leda till ersättningens gäldande.

28 §.

Yppas efter det beslut meddelats angående anstånd eller avbetalning anledning till ändring i beslutet eller de däri meddelade bestämmelserna, må sådan ändring vidtagas, dock att anstånd eller avbetalning ej må utsträckas utöver den i 27 § för vartdera fallet stadgade tid, räknat från den dag då beslut om anstånd eller avbetalning först meddelades.

29 §.

Fullgöres ej avbetalning inom föreskriven tid, vare hela den oguldna ersättningen förfallen till betalning; dock må, om synnerliga skäl därtill föranleda, anstånd eller ytterligare avbetalning kunna medgivas i enlighet med vad i 28 § stadgas.

30 §.

Över beslut angående anstånd eller avbetalning må klagan ej föras; dock äger part påkalla prövning av beslutet i samband med klagan över utmätning.

Om fri verkställighet av rättens avgörande.

31 §.

Har part i mål eller ärende åtnjutit rättegångshjälp utan skyldighet att erlägga kostnadsbidrag, vare parten vid verkställighet av rättens avgörande befriad från honom enligt lag åliggande skyldighet att förskjuta kostnad för förrättningen, och skall av allmänna medel gäldas all nödig förrättningskostnad, i den mån den ej kan uttagas av den tappande parten.

Har på grund av vad nu stadgats statsverket haft att vidkännas förrättningskostnad, skola bestämmelserna i första stycket icke äga tillämpning i fråga om nytt försök till verkställighet av avgörandet i den del förrättningen avsåg.

Särskilda bestämmelser.

32 §.

Ägodelningsrätts eller vattendomstols beslutanderätt enligt denna lag må, då domstolen ej håller sammanträde, utövas av ägodelningsdomaren eller vattenrättsdomaren.

I fråga om talan mot beslut som meddelats av ägodelningsdomare eller vattenrättsdomare äger vad som är stadgat om talan mot ägodelningsrätts och vattendomstols beslut motsvarande tillämpning.

33 §.

Under förutsättning av ömsesidighet äger Konungen förordna, att medborgare i viss främmande stat i fråga om rättegångshjälp skall vara likställd med svensk medborgare.

34 §.

Närmare föreskrifter rörande tillämpningen av denna lag meddelas av Konungen.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 19....

Genom denna lag upphäves lagen den 19 juni 1919 (nr 367) om fri rättegång; dock att i fråga om fri rättegång, som beviljats före den 1 januari 19...., äldre lag alltjämt skall äga tillämpning.

Förekommer i lag eller författning hänvisning till eller avses däri eljest föreskrift, som ersatts genom bestämmelse i denna lag, skall den bestämmelsen i stället tillämpas.

Utan hinder av vad i 14 § denna lag är föreskrivet om behörighet att mottaga förordnande som rättegångsbiträde, må vid de domstolar Konungen bestämmer tillsvidare och till dess Konungen annat förordnar till rättegångsbiträde utses även annan lämplig person än i sagda paragraf sägs, som avlagt för behörighet till domarämbete föreskrivna kunskapsprov.

BILAGA B

Förslag till kungörelse med bestämmelser angående tillämpningen av lagen om rättegångshjälp

Härigenom förordnas som följer.

1 §.

Den skriftliga ekonomiska uppgift, som enligt 9 § första stycket lagen om rättegångshjälp skall åtfölja ansökan om rättegångshjälp, bör innehålla uppgift i de hänseenden som angivas i härvid fogade formulär.

2 §.

Behörighet att bestyrka ekonomisk uppgift tillkommer vederbörande kyrkoherde, häradsskrivare, kronokamrerare, stadsfogde, landsfiskal, ordförande i kommunalnämnd, socialnämnd och barnavårdsnämnd, kommunalkamrerare, kommunalassistent, socialvårds- och barnavårdsdirektör samt socialvårdssyssloman, socialvårdsassistent och med dem likställd befattningshavare.

Innan uppgift bestyrkes skall den som anmodats därom verkställa noggrann undersökning rörande sökandens inkomst och förmögenhetsvillkor samt omfånget av honom åliggande underhållsskyldighet.

Uppgift skall bestyrkas utan ersättning.

3 §.

Uppgiftsblanketter skola kostnadsfritt tillhandahållas rättssökande hos alla de domstolar där rättegångshjälp kan ifrågakomma ävensom hos militär befälhavare samt de personer som omförmälas i 2 §.

Blanketter erhållas efter rekvisition från postverkets centralförråd och utlämnas även till offentliga rättshjälpsanstalter.

4 §.

Kan fråga om beviljande av rättegångshjälp ej allsidigt prövas på grundval av ansökningen med åtföljande ekonomisk uppgift, har rätten att införskaffa den ytterligare utredning som må vara erforderlig.

Därest så finnes påkallat för bedömande av frågan, i vad mån det är av betydelse för sökanden att få sin talan prövad, bör han anmodas att muntligen eller skriftligen lämna närmare upplysningar om sin sak.

Om det kan antagas främja frivillig uppgörelse i saken eller eljest särskilda skäl äro därtill, bör rätten bereda motpart tillfälle att inom viss kort tid avgiva yttrande över ansökningen.

5 §.

Över beslut, varigenom rättegångshjälp beviljas, skall meddelas skriftligt besked.

Beskedet skall innehålla uppgift å det mål eller ärende, vari rättegångshjälp beviljats, med angivande av domstolen, parterna och saken ävensom huruvida någon

förordnats att biträda sökanden vid talans väckande eller utförande. Har sökanden att erlägga kostnadsbidrag, skall i beskedet angivas bidragets belopp samt anmärkas, att förmånen ej må åtnjutas, förrän bidraget erlagts.

Är sökanden ej själv eller genom ombud tillstädes vid beskedets meddelande, skall det genast tillställas honom genom tjänstebrev.

Beviljas under förundersökning i brottmål den misstänkte rättegångshjälp, skall undersökningsledaren genast underrättas därom.

6 §.

Över förordnande av biträde skall utfärdas skriftligt besked, som genast överlämnas eller genom tjänstebrev översändes till biträdet.

Är sökanden skyldig att utgiva kostnadsbidrag, skall i beskedet erinras om att förordnandet ej gäller, med mindre bidraget erlägges. I beskedet skall ock angivas, huruvida förordnandet avser enbart väckande eller utförande av talan eller bådadera. Därjämte bör anmärkas, huruvida biträdet äger sätta annan i sitt ställe.

7 §.

Inbetalning av kostnadsbidrag skall ske genom insättning å postgirokonto. Insättning skall ske, när rättegångshjälp skall åtnjutas vid högsta domstolen, å nedre justitierevisionens postgirokonto, när rättegångshjälp skall åtnjutas vid arbetsdomstolen, å dennas postgirokonto och i övriga fall å vederbörande hovrätts postgirokonto.

Har sökande att erlägga kostnadsbidrag, åligger det domstolen att samtidigt med besked om beviljande av rättegångshjälp tillställa honom postgiroinbetalningskort, ifyllt med betalningsmottagare, sökandens namn och adress, numret å målet eller ärendet samt bidragets belopp. Är part jämlikt 9 § andra stycket lagen om rättegångshjälp därest han erlägger kostnadsbidrag utan särskild ansökan berättigad till rättegångshjälp i högre rätt, skall så snart ske kan inbetalningskort som nu sagts genom den högre rättens försorg tillställas parten, varjämte denne skall erinras om innehållet i sagda stycke.

Vid allmän underrätt, ägodelningsrätt, expropriationsdomstol, vattendomstol och krigsrätt må rätten, om handläggningen eljest skulle fördröjas, tillåta sökande att, i stället för att själv insätta kostnadsbidrag å postgiro, kontant till domstolens medelsförvaltare gälda bidraget. Det åligger medelsförvaltaren att å särskild blankett genast lämna sökanden kvitto å sålunda mottagna medel samt att senast nästa söckendag insätta bidraget å hovrättens postgirokonto. Kopia av kvittot till sökanden skall genast tillställas rättens ordförande genom medelsförvaltarens försorg.

8 §.

Så snart postgirokontoret lämnat meddelande om att kostnadsbidrag tillgodoförts postgirokonto som i 7 § sägs, skall betalningsmottagaren å särskild blankett underrätta vederbörande domstol därom. Underrättelsen skall biläggas handlingarna i målet eller ärendet.

9 §.

Även innan underrättelse som i 8 § sägs inkommit till domstolen må part, som har att erlägga kostnadsbidrag, komma i åtnjutande av de med rättegångshjälp förenade förmånerna, om bidraget, i fall som i 7 § tredje stycket avses, kontant guldits till domstolens medelsförvaltare eller om parten visar, att han å postanstalt erlagt bidraget för insättning å föreskrivet postgirokonto.

10 §.

Vill någon, som åtnjuter rättegångshjälp och enligt rättens medgivande själv låtit ombesörja delgivning, erhålla gottgörelse för delgivningskostnaden, har han att hos medelsförvaltaren vid domstolen förete kvitto från delgivningsverkställaren. Om ej annat föranledes av särskilda skäl, må ersättning ej lämnas med högre belopp än som skolat utgå därest för delgivningen anlitats närmast boende stämningsman.

11 §.

I dagbok skall tydligt utmärkas, huruvida någon i målet eller ärendet åtnjuter rättegångshjälp. I dagboken eller å inneliggande exemplar av besked, som omförmäles i 5 §, skola för envar som äger förmånen av rättegångshjälp, med angivande av datum, post för post införas alla de belopp som enligt lagen om rättegångshjälp eller med stöd därav fattat beslut skola utgå eller återbetalas av allmänna medel, så ock de stämpelavgifter parten skolat erlägga, såframt han icke åtnjutit rättegångshjälp.

12 §.

I fråga om utbetalning och redovisning av belopp, som enligt lagen om rättegångshjälp eller med stöd därav fattat beslut skall utgå eller återbetalas av allmänna medel, skall, oavsett kostnadens beskaffenhet, gälla vad i sådant hänseende är föreskrivet om ersättning av allmänna medel till vittnen m. fl. Förskott till part eller till sådan person, som avses i 13 § lagen om rättegångshjälp, för personlig inställelse skall översändas i form av kontant belopp eller resebiljett.

För bestridande av sådana kostnader för verkställighet av dom eller beslut, som enligt 31 § lagen om rättegångshjälp skola gäldas av allmänna medel, må magistrat, stadsfogde och landsfiskal efter rekvisition hos länsstyrelsen utbekomma nödigt förskott.

13 §.

Förpliktas part eller annan att ersätta statsverket kostnad i anledning av rättegångshjälp, skall i beslutet därom, i den mån så kan ske, intagas uppgift om kostnadens belopp. Skall kostnadsbidrag avräknas, skall i beslutet anmärkas bidragets belopp och erinran göras om avräkningen.

14 §.

Vinner slutligt avgörande i mål eller ärende, vari någon åtnjutit rättegångshjälp, laga kraft, skall, därest beslut om återbetalningsskyldighet meddelats och kostnaden överstiger erlagt kostnadsbidrag, iakttagas vad i allmänhet är föreskrivet om återgäldande till statsverket av ersättning som i samband med rättegång utgått av allmänna medel. Avser betalningsskyldigheten ersättning, varå bestämmelserna i 27—30 §§ lagen om rättegångshjälp kunna bliva tillämpliga, skall erinran härom intagas i bevis som översändes för verkställighet. I sådant bevis skall ock anmärkas vad som skall avräknas på grund av att kostnadsbidrag erlagts.

Har rätten jämlikt 21 eller 25 § lagen om rättegångshjälp förordnat, att kostnad tillsvidare skall stanna å statsverket och överstiger, sedan avräkning gjorts för kostnadsbidrag, kostnaden trehundra kronor, skall inom två veckor från det avgörandet vann laga kraft underrättelse avsändas till utmätningsmannen i den ort där den som åtnjutit rättegångshjälp har sitt hemvist. I underrättelsen skola, under erinran om innehållet i 26 § lagen om rättegångshjälp, angivas namn och adress å den som åtnjutit rättegångshjälp, kostnadens belopp efter avräkning av kostnadsbidrag samt domens eller beslutets dag.

15 §.

Har i mål eller ärende, vari någon åtnjutit rättegångshjälp, motpart eller annan förpliktats att ersätta statsverket kostnad i anledning av rättegångshjälpen, men kan denna kostnad ej uttagas hos den förpliktade, skall länsstyrelsen, om kostnaden överstiger trehundra kronor, utan dröjsmål om förhållandet underrätta den utmätningsman som sägs i 14 §. Vad nu sagts skall dock ej gälla om rättegångshjälpen åtnjutits av den misstänkte i mål, vari åklagare fört talan.

16 §.

Då underrättelse som sägs i 14 eller 15 § inkommit till utmätningsmannen, har denne, om han finner sådana förhållanden föreligga att den som åtnjutit rättegångshjälp må jämlikt 26 § lagen om rättegångshjälp förpliktas ersätta statsverket kostnaden i fråga, att vidtaga de åtgärder som må finnas erforderliga för tillvaratagande av statsverkets rätt.

17 §.

Har enligt lagen om rättegångshjälp anstånd med erläggande av ersättning till statsverket eller avbetalning av sådan ersättning medgivits part, skall skriftligt besked därom tillställas parten samt anteckning om beslutet göras hos myndighet som medgivit anståndet eller avbetalningen.

Denna kungörelse träder i kraft den 1 januari 19.....

Sökanden bör för den som bestyrker uppgiften förete:
1) Senaste debetsedel å slutlig skatt (även särskild debetsedel å fastighetsskatt, om sådan utfärdats); 2) intyg om arbetsinkomst; 3) försäkringsbesked om obligatorisk sjukförsäkring.

Den som åtnjutit rättegångshjälp är skyldig att i mån av förmåga ersätta statsverket de kostnader detta fått vidkännas i anledning av rättegångshjälpen.

UPPGIFT
för erhållande av rättegångshjälp

(se 1 § kung. bil. B)

Domstol vid vilken rättegångshjälp sökes
Saken
Motpart (er)

1. *Fullständiga för- och efternamn samt födelsetid* (tilltalsnamn understrykes).	född d.
2. *Yrke, titel eller sysselsättning.*	
3. *Bostads- och postadress.*	

4. a. *Nuvarande kontanta arbetsinkomst per vecka, månad eller år* (utan avdrag för skatt) samt arbetsgivares namn och adress. Har sökanden inkomst från flera arbetsgivare, uppgives inkomsten från varje arbetsgivare för sig. b. *Övriga löneförmåner* (fritt vivre, fri bostad eller dylikt). c. *Kostnader för inkomstens förvärvande* (resor och dylikt). Kostnaderna specificeras.	
5. *Nuvarande årsinkomst* (kontant och i form av naturaförmåner) *av rörelse, av jordbruksfastighet, av annan fastighet och av kapital* (efter avdrag för omkostnader för inkomstens förvärvande men ej för skatt). Har sökanden inkomst från flera av nu angivna förvärvskällor, uppgives inkomsten från varje förvärvskälla för sig.	
6. *Övriga inkomster* (här uppgivas alla aktuella inkomster, som ej uppgivits vid 4 och 5, exempelvis inkomst av bisyssla, pension, understöd, underhåll, stipendium undantagsförmån m. m.). Även inkomst som ej är skattepliktig skall uppgivas, dock ej allmänt barnbidrag. Inkomsterna specificeras med angivande av belopp per månad eller på annat lämpligt sätt (avdrag göres för omkostnader för inkomstens förvärvande men ej för skatt).	

7. *Särskilda förmåner* (barn, vilka mot ingen eller låg betalning bo hos föräldrarna, liksom föräldrar, vilka under liknande villkor bo hos sina barn, skola här omnämna detta förhållande; likaså anmärkas här alla andra förmåner, vilka ej upptagits som inkomst eller förmögenhet men äro av betydelse för bedömande av sökandens ekonomiska villkor; framgår ej av övriga uppgifter huru sökanden erhåller sin försörjning, skall upplysning därom lämnas vid denna punkt).	

8. *Tillgångar och skulder* enligt allmän självdeklaration, avlämnad år ..... (uppgiften skall avse senaste deklarationen). Ha sökandens förmögenhetsförhållanden väsentligt ändrats sedan deklarationen, anmärkes detta vid punkt 16 här nedan. Tillgångar: a. Fastighet. Beteckning och taxeringsvärde. b. Banktillgodohavanden. Belopp. c. Obligationer, aktier, andelar i ekonomiska föreningar o. dyl. Kursvärde. d. Bil(ar). Värde. e. Kontanter. Belopp. f. Övriga tillgångar. Värde. Skulder: g. Inteckningsskulder. Belopp och amorteringsskyldighet. h. Övriga skulder. Belopp och amorteringsskyldighet.	

9. *Sökandens civilstånd* (ogift, gift, änkling, änka, hemskild, frånskild) *samt antalet av sökanden helt eller delvis underhållna barn, om vilka sökanden eller med sökanden sammanlevande make har vårdnaden; barnens ålder.*	

10. *Makes samt vid punkt 9 uppgivna barns nuvarande inkomst och förmögenhet.* Specificerad uppgift lämnas.	

11. *Sökandens och hans makes till statlig och kommunal inkomstskatt taxerade inkomster* enligt..... års taxering(ar). Jordbrukare och andra rörelseidkare skola lämna uppgifter om de tre senaste årens taxeringar; i övriga fall är det i regel tillfyllest med senaste taxering.	

12. *Antal personer till vilka sökanden enligt domstols åläggande eller eget åtagande betalar underhållsbidrag samt, specificerat för varje sådan person, det belopp som faktiskt erlägges per månad eller år.* (Sökande som utan att vara hemskild ålagts betala underhållsbidrag till make, skall särskilt anmärka att så är förhållandet).	

13. *Försörjningsbörda utöver den som framgår av uppgifterna vid punkterna 9 och 12 här ovan* (exempelvis mot föräldrar). Uppgiften specificeras.	

14. *Särskilda omständigheter, som väsentligt nedsätta sökandens förmåga att gälda rättegångskostnad* (sjukdomsfall i familjen, underskott å förvärvskälla, arbetslöshet m. m.).	

15. *Om sökandens nuvarande årsinkomst uppgivits vara lägre än enligt senaste taxering(ar), lämnas här utförlig motivering för avvikelsen.*	

16. *Övriga upplysningar* (här anmärkes bl. a. om väsentliga förändringar inträtt i sökandens vid punkt 8 uppgivna förmögenhetsförhållanden).	

Att förestående uppgifter äro sanningsenliga, försäkras på heder och samvete.

..... den..... 19....

(Namn).....

(Telefon).....

BESTYRKANDE[1]

Undertecknad har av följande för mig företedda intyg, nämligen.....
(här angivas de intyg

.....
och andra handlingar sökanden företett till styrkande av lämnade uppgifter; jfr inramad anvisning å

.....
blankettens första sida)

inhämtat, att sökandens uppgifter under punkterna .....
(här antecknas numren å de uppgifter

.....överensstämma med intygens innehåll.
å föregående sidor, som genom intygen styrkts)

Därjämte har jag verkställt följande undersökning och därvid i fråga om tillförlitligheten av sökandens uppgifter samt angående andra förhållanden av betydelse för bedömande av hans ekonomiska ställning utrönt:[2] .....
(å denna och följande rader

.....
angives den utredning, som verkställts, och vad därvid framgått, t. ex.: vilka andra handlingar som

.....
genomgåtts än de ovan nämnda, av vilka personer upplysningar inhämtats och dessas innehåll)

.....

..... den ..... 19.....

(Namn).....

(Tjänsteställning).....

(Postadress).....

(Telefon).....

[1] Behörighet att bestyrka uppgiften tillkommer vederbörande kyrkoherde, häradsskrivare, kronokamrerare, stadsfogde, landsfiskal, ordförande i kommunalnämnd, socialnämnd och barnavårdsnämnd, kommunalkamrerare, kommunalassistent, socialvårds- och barnavårdsdirektör samt socialvårdssyssloman, socialvårdsassistent och med dem likställd befattningshavare. Det åligger vederbörande att verkställa noggrann undersökning rörande sökandens inkomst och förmögenhetsvillkor samt omfånget av honom åliggande underhållsskyldighet.

[2] Har den som bestyrker uppgiften personligen säker kännedom om någon omständighet av betydelse i angivna hänseenden uppgives vad han sålunda har sig bekant.

BILAGA C

Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom förordnas, att 8 kap. 5 §, 17 kap. 14 §, 18 kap. 13 §, 30 kap. 12 §, 31 kap. 2 och 9 §§ samt 49 kap. 4 och 7 §§ rättegångsbalken skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.[1]

(Nuvarande lydelse)	(Föreslagen lydelse)
8 kap.	
5 §.	
Advokat vare skyldig att, om offentlig försvarare för misstänkt eller biträde åt part, som åtnjuter *fri rättegång*, ej kan erhållas efter frivilligt åtagande, vid domstol i det län, inom vilket han har sitt kontor, mottaga förordnande som försvarare eller biträde.	Advokat vare skyldig att, om offentlig försvarare för misstänkt eller biträde åt part, som åtnjuter *rättegångshjälp*, ej kan erhållas efter frivilligt åtagande, vid domstol i det län, inom vilket han har sitt kontor, mottaga förordnande som försvarare eller biträde.
17 kap.	
14 §.	
Rätten äge, — — — — — — — — — — — — laga kraft. Beslut under rättegången, mot vilket talan ej må föras särskilt, skall genast gå i verkställighet. Vad nu sagts gälle ock beslut, varigenom rätten avvisat ombud eller biträde eller ogillat tredje mans yrkande att få som intervenient deltaga i rättegången eller utlåtit sig angående ersättning eller förskott till biträde, vittne, sakkunnig eller annan, som ej är part eller intervenient, eller förordnat om någons hållande i häkte eller om kvarstad, skingringsförbud eller annan handräckning eller om hävande av sådan åtgärd eller bestämt, att förmån av *fri rättegång* skall upphöra, eller till biträde utsett annan, än part föreslagit. Rätten äge, när skäl äro därtill, i beslut, varigenom föreläggande meddelats part eller annan att förete	Rätten äge, — — — — — — — — — — — — laga kraft. Beslut under rättegången, mot vilket talan ej må föras särskilt, skall genast gå i verkställighet. Vad nu sagts gälle ock beslut, varigenom rätten avvisat ombud eller biträde eller ogillat tredje mans yrkande att få som intervenient deltaga i rättegången eller utlåtit sig angående ersättning eller förskott till biträde, vittne, sakkunnig eller annan, som ej är part eller intervenient, eller förordnat om någons hållande i häkte eller om kvarstad, skingringsförbud eller annan handräckning eller om hävande av sådan åtgärd eller bestämt, att förmån av *rättegångshjälp* skall upphöra *eller att sådan förmån ej må vidare åtnjutas, med mindre kostnadsbidrag erlägges*, eller till biträde utsett annan, än part föreslagit. Rätten äge, när skäl

[1] Senaste lydelse av 30 kap. 12 § och 49 kap. 4 § se SFS 1954: 432.

(Nuvarande lydelse)

skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning, förordna, att beslutet må verkställas utan hinder av att det icke äger laga kraft.

(Föreslagen lydelse)

äro därtill, i beslut, varigenom föreläggande meddelats part eller annan att förete skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning, förordna, att beslutet må verkställas utan hinder av att det icke äger laga kraft.

Är särskild — — — — — — — — — — den gällande.

18 kap.

13 §.

Skall kostnad — — — — — — — — — — av parten.

Om återgäldande av kostnad, som utgått av allmänna medel i anledning av att part åtnjutit *fri rättegång*, är särskilt stadgat.

Om återgäldande av kostnad, som utgått av allmänna medel i anledning av att part åtnjutit *rättegångshjälp*, är särskilt stadgat.

30 kap.

12 §.

Beslut under rättegången, mot vilket talan ej må föras särskilt, skall genast gå i verkställighet. Vad nu sagts gälle ock beslut, varigenom rätten avvisat ombud, biträde eller försvarare eller utlåtit sig angående ersättning eller förskott av allmänna medel till målsägande eller angående ersättning eller förskott till biträde, försvarare, vittne, sakkunnig eller annan, som ej är part, eller angående häktning eller åtgärd, som avses i 25—28 kap., eller bestämt, att förmån av *fri rättegång* skall upphöra, eller till biträde eller försvarare utsett annan, än part föreslagit. Rätten äge, när skäl äro därtill, i beslut, varigenom föreläggande meddelats part eller annan att förete skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning, förordna, att beslutet må verkställas utan hinder av att det icke äger laga kraft.

Beslut under rättegången, mot vilket talan ej må föras särskilt, skall genast gå i verkställighet. Vad nu sagts gälle ock beslut, varigenom rätten avvisat ombud, biträde eller försvarare eller utlåtit sig angående ersättning eller förskott av allmänna medel till målsägande eller angående ersättning eller förskott till biträde, försvarare, vittne, sakkunnig eller annan, som ej är part, eller angående häktning eller åtgärd, som avses i 25—28 kap., eller bestämt, att förmån av *rättegångshjälp* skall upphöra *eller att sådan förmån ej må vidare åtnjutas, med mindre kostnadsbidrag erlägges*, eller till biträde eller försvarare utsett annan, än part föreslagit. Rätten äge, när skäl äro därtill, i beslut, varigenom föreläggande meddelats part eller annan att förete skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning, förordna, att beslutet må verkställas utan hinder av att det icke äger laga kraft.

Är särskild — — — — — — — — — — den gällande.

(Nuvarande lydelse)

Har åklagare väckt åtal utan sannolika skäl eller förekommer eljest, då den tilltalade frikännes, på grund av omständigheterna i målet synnerlig anledning därtill, äge rätten av allmänna medel tillerkänna honom ersättning för hans kostnad för försvarare, för vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt för delgivning och för utskrift av protokoll, *dom eller annat dylikt,* såvitt kostnaden skäligen varit påkallad för tillvaratagande av hans rätt, så ock för hans inställelse vid rätten. Avvisas eller avskrives åtal, äge den tilltalade, om skäl äro därtill, erhålla ersättning för kostnad, som *nu* sagts.

Vill åklagaren, att den tilltalade skall förpliktas att ersätta rättegångskostnad, eller vill den tilltalade erhålla ersättning för sådan kostnad, skall han, innan handläggningen avslutas, framställa yrkanden därom och uppgiva, vari kostnaden består. Gör han det ej, äge han ej därefter tala å den kostnad, som uppkommit vid samma rätt; *dock må den tilltalade, även om yrkande ej framställts, erhålla ersättning för utskrift av rättens dom eller slutliga beslut.* Rätten pröve självmant, huruvida kostnad, som enligt rättens beslut skall utgå av allmänna medel, skall återgäldas av den tilltalade eller annan eller den skall stanna å statsverket. Fråga, som avses i 3 §, pröve rätten ock självmant.

Om återgäldande av kostnad, som utgått av allmänna medel i anledning av att den tilltalade åtnjutit *fri rättegång,* är särskilt stadgat.

(Föreslagen lydelse)

31 kap.

2 §.

Frikännes den tilltalade i mål, vari åklagare för talan, äge rätten av allmänna medel tillerkänna honom ersättning för hans kostnad för försvarare, för vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt för delgivning och för utskrift av protokoll *eller annan handling,* såvitt kostnaden skäligen varit påkallad för tillvaratagande av hans rätt, så ock för hans inställelse vid rätten. *Ersättning må ej utgå, om den tilltalade genom sitt förfarande givit skälig anledning till åtalet eller försvårat sakens utredning. Kostnad för försvarare och för den tilltalades inställelse vid rätten må ersättas, allenast såframt synnerlig anledning förekommer därtill.*

Avvisas eller avskrives åtal, äge den tilltalade, om skäl äro därtill, erhålla ersättning för kostnad, som *i första stycket* sagts.

9 §.

Vill åklagaren, att den tilltalade skall förpliktas att ersätta rättegångskostnad, eller vill den tilltalade erhålla ersättning för sådan kostnad, skall han, innan handläggningen avslutas, framställa yrkanden därom och uppgiva, vari kostnaden består. Gör han det ej, äge han ej därefter tala å den kostnad, som uppkommit vid samma rätt. Rätten pröve självmant, huruvida kostnad, som enligt rättens beslut skall utgå av allmänna medel, skall återgäldas av den tilltalade eller annan eller den skall stanna å statsverket. Fråga, som avses i 3 §, pröve rätten ock självmant.

Då rätten — — — — — — — angående rättegångskostnaden.

Har förundersökning — — — — — — — hos rätten.

Om återgäldande av kostnad, som utgått av allmänna medel i anledning av att den tilltalade åtnjutit *rättegångshjälp,* är särskilt stadgat.

(Nuvarande lydelse) (Föreslagen lydelse)

49 kap.

4 §.

Talan mot underrätts beslut under rättegången skall föras särskilt, om rätten

1. avvisat ombud, — — — — — — eller försvarare;
2. ogillat tredje — — — — — — i rättegången;
3. förelagt part — — — — — — eller besiktning;
4. utlåtit sig — — — — — — vållad kostnad;
5. utlåtit sig — — — — — — eller intervenient;
6. utlåtit sig — — — — — — — — — — kap.; eller

7. avslagit *begäran om fri rättegång eller om* ersättning eller förskott till part, som åtnjuter *sådan förmån*, eller förordnat, att förmån av *fri rättegång* skall upphöra, eller avslagit begäran om biträde eller försvarare eller till sådant uppdrag förordnat annan, än part föreslagit.

7. avslagit *ansökan om rättegångshjälp eller bifallit sådan ansökan med föreskrift om erläggande av kostnadsbidrag eller utlåtit sig angående* ersättning eller förskott till part, som åtnjuter *rättegångshjälp*, eller förordnat, att förmån av *rättegångshjälp* skall upphöra *eller att sådan förmån ej må vidare åtnjutas, med mindre kostnadsbidrag erlägges*, eller avslagit begäran om biträde eller försvarare eller till sådant uppdrag förordnat annan, än part föreslagit.

Särskild talan — — — — — — ratteligen gjorts.

7 §.

Har underrätt förklarat domare jävig eller ogillat jäv mot särskild ledamot av nämnd *eller bifallit begäran om fri rättegång*, skall vid underrättens beslut förbliva.

Har underrätt förklarat domare jävig eller ogillat jäv mot särskild ledamot av nämnd eller bifallit *ansökan om rättegångshjälp utan att föreskriva skyldighet att erlägga kostnadsbidrag*, skall vid underrättens beslut förbliva.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 19.....

BILAGA D

Förslag till kunggörelse om ändring i förordningen den 7 december 1883 (nr 64) angående expeditionslösen

Härigenom förordnas, att §§ 3, 9, 12, 13, 14 och 15 förordningen den 7 december 1883 angående expeditionslösen skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.[1]

§ 3.

Med de undantag, §§ 3 a, 5, 13, 14, 15 och 15 a innehålla, beräknas lösen för expeditioner enligt denna tariff:

	1 Avd.		2 Avd.		3 Avd.		4 Avd.		5 Avd.	
	Kr.	ö.	Kr.	ö.	Kr.	ö.	Kr.	ö.	Kr.	ö.
Beslut, slutligt, i mål eller ärende vid domstol: *som i mål, vari åklagare för talan, utgives till den misstänkte eller hans försvarare* ..... som *eljest* utgives till part i mål eller *i* annat ärende än nedan sägs:	—	—	—	—	fritt		—	—	—	—
som eljest utgives; se Avskrift. Intages slutligt beslut i protokoll eller i bevis, som särskilt omförmäles här nedan, gäller i stället för vad nu sagts vad som stadgas i fråga om lösen för protokollet eller beviset; *dock äge i mål, vari åklagare för talan, den misstänkte eller hans försvarare utan lösen erhålla även sådant slutligt beslut, som intagits i protokoll.*										

[1] § 3 har ej upprättats i parallelltext men föreslagna ändringar ha utmärkts genom kursivering. Övriga paragrafer ha upprättats i parallelltext. Senaste lydelse av §§ 3 och 15 se SFS 1958: 452, av § 12 se SFS 1958:198, av § 9 se SFS 1920:339, av § 13 se SFS 1950:371 och av § 14 se SFS 1956:235.

	1 Avd.		2 Avd.		3 Avd.		4 Avd.		5 Avd.	
Bevis, som avser — — — — lika med Beslut.										
» angående beviljande av *rättegångshjälp*	—	—	1	—	—	—	1	—	1	—
Dom, *som i mål, vari åklagare för talan, utgives till den tilltalade eller hans försvarare* . . . . . som *eljest* utgives till part i målet:	—	—	—	—	fri		—	—	—	—

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

§ 9.

På expedition — — — — — — tydligen utmärker.

Därjämte skall expedition förses med anteckning om de avgifter, som böra därför erläggas. Där *på grund av beviljad fri rättegång* expeditionslösen skall gäldas av allmänna medel, skall å expeditionen vid sidan om avgiftsbeloppet tecknas *orden: »fri rättegång»*. Skall avgift icke erläggas, skall, om befrielse därifrån *åtnjutes för fattigdom*, å expeditionen tecknas: *»för fattigdom fri från avgift»*, och i annat fall: »utan avgift».

Därjämte skall expedition förses med anteckning om de avgifter, som böra därför erläggas. Där expeditionslösen skall gäldas av allmänna medel, *enär part åtnjuter rättegångshjälp*, skall å expeditionen vid sidan om avgiftsbeloppet tecknas *ordet: »rättegångshjälp»*. Skall avgift icke erläggas, skall, om befrielse därifrån *jämlikt § 14 åtnjutes på grund av medellöshet*, å expeditionen tecknas: *»jämlikt § 14 förordningen angående expeditionslösen fri från avgift»*, och i annat fall: »utan avgift».

§ 12.

Ej vare någon skyldig utlösa myndighets protokoll över:

— —

ansökning om erhållande av *fri rättegång;*

ansökning om erhållande av *rättegångshjälp;*

ansökning om — — — — — — och huldhetsed.

Ej heller — — — — — — sakens förfallande.

Tilltalad i mål, vari allmänt åtal föres, vare ej skyldig att utlösa dom eller slutligt beslut, varigenom av honom i hovrätt eller i högsta domstolen förd talan i fråga om honom ådömt ansvar helt eller delvis bifallits.

Den, som gjort ansökning om *fri rättegång* eller anfört besvär över beslut, varigenom sådan ansökning avslagits, eller muntligen anmält vad, vare icke skyldig utlösa expedition över be-

Den, som gjort ansökning om *rättegångshjälp* eller anfört besvär över beslut, varigenom sådan ansökning avslagits, eller muntligen anmält vad, vare icke skyldig utlösa expedition över be-

(Nuvarande lydelse)	(Föreslagen lydelse)
slut, varigenom ansökningen avslagits eller besvär över beslut att avslå ansökning ogillats eller anmälan avvisats. Ej heller vare den, som jämlikt 12 § andra stycket lagen den 20 juni 1924 om viss panträtt i spannmål eller 12 § andra stycket lagen den 30 juni 1942 om viss panträtt i spånadslin och hampa lämnar meddelande om uppläggning av tröskad vara, skyldig utlösa expedition rörande anteckning, som i anledning av meddelandet verkställts i spannmålspantregistret.	slut, varigenom ansökningen avslagits eller besvär över beslut att avslå ansökning ogillats eller anmälan avvisats. Ej heller vare den, som jämlikt 12 § andra stycket lagen den 20 juni 1924 om viss panträtt i spannmål eller 12 § andra stycket lagen den 30 juni 1942 om viss panträtt i spånadslin och hampa lämnar meddelande om uppläggning av tröskad vara, skyldig utlösa expedition rörande anteckning, som i anledning av meddelandet verkställts i spannmålspantregistret.

§ 13.

Från erläggande — — — — — — expeditioner, befrias:

— — — — — — —

BILAGA E

Förslag till förordning om ändrad lydelse av 3, 7 och 8 §§ förordningen den 19 november 1914 (nr 383) angående stämpelavgiften

Härigenom förordnas, att 3, 7 och 8 §§ förordningen den 19 november 1914 angående stämpelavgiften skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.[1]

3 §.

I avseende på expeditionernas förseende med stämpel gäller, med de här nedan i 6 och 7 §§ nämnda undantag och med iakttagande av vad i 4 § stadgas om inteckningskontrollstämpel, denna tariff:

	1 Avd.		2 Avd.		3 Avd.		4 Avd.		5 Avd.	
	Kr.	ö.	Kr.	ö.	Kr.	ö.	Kr.	ö.	Kr.	ö.
Beslut, slutligt, i mål eller ärende vid domstol: *som vid hovrätt eller högsta domstolen utgives till den misstänkte eller hans försvarare i mål, vari åklagare för talan.* —	—	—	—	—	fritt		—	—	—	—
som *i annat fall än nu sagts* vid hovrätt eller högsta domstolen utgives till part, vilken utan särskild begäran författningsenligt är skyldig att lösa detsamma:										
som vid annan domstol utgives till part *eller i mål, vari åklagare för talan, till den misstänktes försvarare*..... —	—	—	—	—	fritt		—	—	—	—
som eljest utgives: se Avskrift.										
Intages slutligt beslut i protokoll eller i bevis, som särskilt omförmäles här nedan, gäller i stället för vad nu sagts vad som stadgas i fråga om stämpel till pro-										

[1] 3 § har ej upprättats i parallelltext men föreslagna ändringar ha utmärkts genom kursivering. Övriga paragrafer ha upprättats i parallelltext. Senaste lydelse av 3 § se SFS 1958:451, av 7 § se SFS 1957:167 och av 8 § se SFS 1955:351.

	1 Avd.		2 Avd.		3 Avd.		4 Avd.		5 Avd.	
	Kr.	ö.	Kr.	ö.	Kr.	ö.	Kr.	ö.	Kr.	ö.
tokollet eller beviset; *dock äge i mål, vari åklagare för talan, den misstänkte eller hans försvarare utan lösen erhålla även sådant slutligt beslut, som intagits i protokoll.*										
Bevis som avser — — — — sådan handling.....										
» å dom eller utslag, huruvida talan däremot fullföljts, såvida beviset utfärdas för någon, som i målet åtnjutit *rättegångshjälp*.....	—	—	—	—	fritt		—	—	—	—
Dom, *som vid hovrätt eller högsta domstolen utgives till den tilltalade eller hans försvarare i mål, vari åklagare för talan*.....	—	—	—	—	fri		—	—	—	—
som *i annat fall än nu sagts* vid hovrätt eller högsta domstolen utgives till part, vilken utan särskild begäran författningsenligt är skyldig att lösa densamma:										
— — — — — — —										
som vid annan domstol utgives till part *eller i mål, vari åklagare för talan, till den tilltalades försvarare*.....	—	—	—	—	fri		—	—	—	—
Protokoll, varigenom ämbete — — — — beslutets överklagande.....										
» över beslut *i anledning av ansökan om rättegångshjälp*, då sådant begäres för beslutets överklagande[1].....	—	—	—	—	fritt		—	—	—	—

[1] Nuvarande lydelse: »Protokoll över beslut, *varigenom ansökan om fri rättegång avslagits*, då sådant begäres för beslutets överklagande».

(Nuvarande lydelse) (Föreslagen lydelse)

7 §.

Från stämpelavgift — — — — — — kronan befriad.
Dessutom äro från stämpelavgift enligt detta kap. befriade:

— —

person, som erhållit *fri rättegång*, beträffande bevis om beviljande av sådan förmån samt i fråga om expeditioner i målet och, där detta angår äktenskaplig börd eller faderskapet till barn utom äktenskap, utlåtande över verkställd blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper;

person, som erhållit *rättegångshjälp*, beträffande bevis om beviljande av sådan förmån samt i fråga om expeditioner i målet och, där detta angår äktenskaplig börd eller faderskapet till barn utom äktenskap, utlåtande över verkställd blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper; *dock att part, som för åtnjutande av rättegångshjälp har att erlägga kostnadsbidrag, ej må, innan bidraget guldits, tillgodonjuta befrielse från stämpelavgift för annan expedition än bevis om förmånens beviljande.*

medellös person — — — — — — och överförmyndare.
Expedition, som — — — — — — — — — från stämpel.
Frihet från — — — — — — förvärva jordbruksfastighet.
Konungen äger — — — — — — utländska hamnar.

8 §.

Följande enskilda handlingar skola, även där de äro utfärdade av offentlig myndighet, förses med stämpel på sätt här nedan stadgas.
Aktiebrev i — — — — — — utländskt aktiebolag.
Ansökning om — — — — — — 5 kronor.

Vad sålunda stadgats angående stämpelbeläggning skall dock ej äga tillämpning å ansökning i ärende, som i rättens ställe handlägges av inskrivningsdomare eller upptages i bouppteckningsprotokollet, eller i ärende angående förmynderskap eller godmanskap enligt föräldrabalken eller som rör fråga om ändrade bestämmelser med avseende å villkorlig dom. Ej heller skall stämpel eljest läggas å ansökning om att bliva entledigad från visst uppdrag eller om handlings intagande i protokoll eller antecknings verkställande i register. Ansökning om förmån, som avses i *lagen om fri rättegång*, är ock från stämpel fri.

Vad sålunda stadgats angående stämpelbeläggning skall dock ej äga tillämpning å ansökning i ärende, som i rättens ställe handlägges av inskrivningsdomare eller upptages i bouppteckningsprotokollet, eller i ärende angående förmynderskap eller godmanskap enligt föräldrabalken eller som rör fråga om ändrade bestämmelser med avseende å villkorlig dom. Ej heller skall stämpel eljest läggas å ansökning om att bliva entledigad från visst uppdrag eller om handlings intagande i protokoll eller antecknings verkställande i register. Ansökning om förmån, som avses i *lagen om rättegångshjälp*, är ock från stämpel fri.

Arrendekontrakt; se — — — — — — egendomens värde.
Med avhandling — — — — — — av förpliktelse.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 19....

Tabell 1. Slutligt avgjorda mål, vari fri rättegång åtnjutits, åren 1945, 1947, 1949, 1950, 1955 och 1956

Domstolar Årligen	Mål i vilka fri rättegång åtnjutits av								Summa				
	kärande, sökande, målsägande				svarande, förklarande, tilltalad							Därav utan rättegångsbiträde	
	Tvistemål		Brottmål		Tvistemål		Brottmål		Tvistemål	Brottmål	Samtliga mål		
	Antal	I % av slutligt avgjorda mål	Antal	I % av slutligt avgjorda mål	Antal	I % av slutligt avgjorda mål	Antal	I % av slutligt avgjorda mål				Antal mål	I % av samtliga
Häradsrätter													
1945	1 851	17,1	28	0,4	484	4,5	159	2,0	2 335	187	2 522	264	10,5
1947	1 929	17,4	34	0,5	441	4,0	159	2,4	2 370	193	2 563	238	9,3
1949	2 115	22,4	49	0,6	655	6,9	203	2,3	2 770	252	3 022	208	6,9
1950	2 621	26,1	56	0,6	826	8,2	164	1,8	3 447	220	3 667	164	4,5
1955	3 621	32,2	48	0,4	918	8,2	186	1,4	4 539	234	4 773	158	3,3
1956	3 566	31,5	34	0,2	958	8,5	140	1,0	4 524	174	4 698	139	3,0
Rådhusrätter													
1945	3 168	19,3	13	0,1	495	3,0	82	0,8	3 663	95	3 758	506	13,5
1947	2 831	16,5	12	0,1	375	2,2	104	1,1	3 206	116	3 322	379	11,4
1949	3 392	22,5	22	0,2	731	4,9	130	1,2	4 123	152	4 275	295	6,9
1950	3 778	25,3	20	0,2	771	5,2	124	0,9	4 549	144	4 693	218	4,6
1955	4 941	30,6	32	0,2	832	5,2	59	0,3	5 773	91	5 864	173	2,9
1956	5 104	31,4	26	0,1	921	5,7	103	0,5	6 025	129	6 154	305[1]	5,0[1]
Hovrätter (inklusive vattenöverdomstolen och krigshovrätten)													
1945	370	11,5	236	6,4	287	8,9	33	0,9	657	269	926	487	52,6
1947	366	12,4	178	5,4	305	10,3	25	0,8	671	203	874	337	38,6
1949	343	14,9	131	6,3	265	11,5	47	2,3	608	178	786	71	9,0
1950	389	16,9	178	7,7	316	13,7	47	2,0	705	225	830	67	8,1
1955	516	18,7	114	3,5	392	14,2	46	1,4	908	160	1 068	83	7,8
1956	501	18,7	124	3,8	384	14,4	41	1,3	885	165	1 050	56	5,3
Högsta domstolen													
1945	29	5,9	86	11,3	19	3,9	2	0,3	48	88	136	114	83,8
1947	19	5,4	32	14,3	14	4,0	4	1,8	33	36	69	33	47,8
1949	13	6,9	7	12,5	5	2,6	2	3,6	18	9	27	3	11,1
1950	23	15,6	7	14,0	8	5,4	4	8,0	31	11	42	6	14,3
1955	10	10,5	—	—	5	5,3	2	7,1	15	2	17	2	11,8
1956	14	12,3	6	17,1	14	12,3	2	5,7	28	8	36	4	11,1

[1] Ökningen i jämförelse med år 1955 hänför sig huvudsakligen till Stockholms rådhusrätt, som för år 1955 redovisat 10 tvistemål med fri rätte-

Tabell 2. Exempel på kostnadsbidragets storlek, enligt kommitténs förslag, i skilda inkomstklasser och vid olika försörjningsbörda

Partens årsinkomst Kr.	Bidrag av part utan försörjningsbörda Kr.	Bidrag av part som väsentligen underhåller				
		1 person Kr.	2 pers. Kr.	3 pers. Kr.	4 pers. Kr.	5 pers. Kr.
7 001	50	0	0	0	0	0
8 001	100	50	0	0	0	0
9 001	200	100	70	50	0	0
10 001	300	170	130	100	70	50
11 000	400	230	200	170	130	100
12 000	500	300	270	230	200	170
13 000	600	370	330	300	270	230
14 000	700	430	400	370	330	300
15 000	800	500	470	430	400	370
16 000	(900)	570	530	500	470	430
17 000	(1 000)	630	600	570	530	500
18 000	(1 100)	700	670	630	600	570
19 000	(1 200)	770	730	700	670	630
20 000	(1 300)	(830)	800	770	730	700
21 000	(1 400)	(900)	(870)	(830)	800	770
22 000	(1 500)	(970)	(930)	(900)	(870)	(830)
23 000	(1 600)	(1 030)	(1 000)	(970)	(930)	(900)
24 000	(1 700)	(1 100)	(1 070)	(1 030)	(1 000)	(970)
25 000	(1 800)	(1 170)	(1 130)	(1 100)	(1 070)	(1 030)

Tabell 3. Sammanställning av stickprovsundersökning rörande i tvistemål utdömda ersättningar för rättegångskostnader under år 1956

Belopp som part erhållit i ersättning för rättegångskostnad	Häradsrätterna			Rådhusrätterna			Hovrätterna		
	Antal parter	Procent av antalet parter (343) varom uppgift inhämtats		Antal parter	Procent av antalet parter (246) varom uppgift inhämtats		Antal parter	Procent av antalet parter (130) varom uppgift inhämtats.	
Under 50 kronor	28	8,2		9	3,7		16	12,3	
50 men ej 100 kr.	25	7,3	63,2	50	20,3	68,4	6	4,6	
100 » » 200 »	122	35,5		86	35,0		29	22,3	49,2
200 » » 300 »	42	12,2		23	9,4		13	10,0	
300 » » 400 »	12	3,4		15	6,0		12	9,2	
400 » » 500 »	28	8,2		11	4,5		13	10,0	
500 » » 600 »	14	4,1	24,5	11	4,5	22,3	12	9,2	40,7
600 » » 700 »	13	3,8		12	4,9		9	6,9	
700 » » 800 »	17	5,0		6	2,4		7	5,4	
800 » » 900 »	5	1,4		0	0,0		0	0,0	
900 » » 1 000 »	4	1,2		1	0,4		1	0,8	
1 000 » » 1 500 »	17	5,0		14	5,7		7	5,4	
1 500 » » 2 000 »	8	2,3		3	1,2		1	0,8	10,1
2 000 » » 3 000 »	4	1,2	12,3	1	0,4	9,3	1	0,8	
3 000 » » 4 000 »	3	0,9		1	0,4		3	2,3	
4 000 » » 5 000 »	1	0,3		1	0,4		0	0,0	
5 000 » » 6 000 »	0	0,0		1	0,4		0	0,0	
6 000 » » 7 000 »	0	0,0		1	0,4		0	0,0	
Över 7 000 kronor	0	0,0		0	0,0		0	0,0	
Summa	343	100,0		246	100,0		130	100,0	

Anmärkning: I de fall flera parter tillerkänts ersättning för rättegångskostnad med ett gemensamt belopp, har detta belopp fördelats å parterna efter huvudtalet.

Tabell 4. Sammanställning av undersökning rörande statsverkets kostnader i anledning av fri rättegång åt parter i mål om hemskillnad och äktenskapsskillnad, anhängiggjorda genom stämningsansökan och avgjorda under år 1956

Statsverkets genomsnittliga kostnad per part	Antal häradsrätter		Antal rådhusrätter	
Under 100 kronor	0		0	
100 men ej 150 kronor	2		0	
150 » » 200 »	17		9	
200 » » 250 »	35	111 (87 %)	12	43 (91 %)
250 » » 300 »	30		14	
300 » » 350 »	21		7	
350 » » 400 »	6		1	
400 » » 500 »	9		3	
500 » » 600 »	4		1	
600 » » 700 »	1	17 (13 %)	0	4 (9 %)
700 » » 800 »	2		0	
Över 800 kronor	1		0	
Summa	128		47	

Anmärkning: Totala antalet parter som åtnjutit fri rättegång i ovan angivna mål var 4 874. Statsverkets kostnad för samtliga dessa parters fria rättegång utgjorde 1 235 339 kronor eller i genomsnitt 253 kronor per part i hela riket.

Tabell 5. Sammanställning av kommitténs stickprovsundersökning av statsverkets kostnader för fingerad rättegångshjälp åt vissa parter i tvistemål, vari dom meddelats år 1956

	A. Antal parter undersökningen omfattat	B. Antal parter som antagits ha åtnjutit rättegångshjälp	C. Statsverkets bruttoutgifter för rättegångshjälp åt parterna i kolumn B Kr.	D. Antal parter som antagits ha erlagt kostnadsbidrag	E. Summan av de belopp som antagits ha erlagts i kostnadsbidrag Kr.	F. Statsverkets kostnad, efter avdrag för kostnadsbidrag, för parterna i kolumn B Kr.
Häradsrätterna	508	326	139 929	112	23 120	116 809
Rådhusrätterna	592	370	130 063	159	30 150	99 913
Hovrätterna...	126	80	48 943	33	11 300	37 643
Summa	1 226	776	318 935	304	64 570	254 365

Tabell 6. Sammanställning av kommitténs beräkning av kostnadsökningen för statsverket för fingerad rättegångshjälp i tvistemål, vari dom meddelats år 1956

	A. Totala antalet berörda parter	B. Antal parter som antagits ha åtnjutit rättegångshjälp	C. Statsverkets bruttoutgifter för rättegångshjälp åt parterna i kolumn B Kr.	D. Antal parter som antagits ha erlagt kostnadsbidrag	E. Summan av de belopp som antagits ha erlagts i kostnadsbidrag Kr.	F. Statsverkets kostnad, efter avdrag för kostnadsbidrag, för parterna i kolumn B Kr.
Häradsrätterna	10 425	6 690	2 871 474	2 298	474 380	2 397 094
Rådhusrätterna	11 424	7 140	2 509 856	3 068	581 770	1 928 086
Hovrätterna...	2 050	1 302	796 523	537	183 880	612 643
Summa	23 899	15 132	6 177 853	5 903	1 240 030	4 937 823

Avrundad summa	5 000 000 kr.
Belopp som beräknas återinflyta till statsverket enligt reglerna om återbetalningsskyldighet	2 900 000 »
Statsverkets nettoutgift	2 100 000 »

Tabell 7. Fördelning med hänsyn till skyldighet att erlägga kostnadsbidrag av de parter, som vid kommitténs undersökning av år 1956 meddelade tvistemålsdomar antagits ha åtnjutit rättegångshjälp

Bidrag med kronor	Häradsrätterna			Rådhusrätterna			Hovrätterna			Summa		
	Primär-materialet	Totalt	Procentuell fördelning	Primär-materialet	Totalt	Procentuell fördelning	Primär-materialet	Totalt	Procentuell fördelning	Primär-materialet	Totalt	Procentuell fördelning
0	214	4 392	65,8	211	4 072	57,0	47	765	58,8	472	9 229	60,9
50— 90	39	800	11,9	46	888	12,4	10	163	12,5	95	1 851	12,2
100—290	52	1 067	15,9	96	1 852	26,0	12	195	15,0	160	3 114	20,6
300—590	15	308	4,6	10	193	2,7	3	49	3,8	28	550	3,6
600—790	2	41	0,6	1	19	0,3	5	81	6,2	8	141	1,0
800—990	3	62	0,9	2	39	0,5	1	16	1,2	6	117	0,8
1 000 o. mer	1	20	0,3	4	77	1,1	2	33	2,5	7	130	0,9
Summa	326	6 690	100,0	370	7 140	100,0	80	1 302	100,0	776	15 132	100,0

Tabell 8. Fördelning på inkomstsklasser av de parter, som vid kommitténs undersökning av år 1956 meddelade tvistemålsdomar antagits icke skulle ha åtnjutit rättegångshjälp, enär deras rättegångskostnad ej överstigit det kostnadsbidrag de skolat erlägga

Parternas årsinkomst Kr.	Häradsrätterna		Rådhusrätterna		Hovrätterna		Summa	
	Primär-materialet	Totalt	Primär-materialet	Totalt	Primär-materialet	Totalt	Primär-materialet	Totalt
7 001—10 000	8	164	10	193	3	49	21	406
10 001—12 000	21	431	33	637	7	114	61	1 182
12 001—15 000	30	616	48	926	15	244	93	1 786
15 001—20 000	45	923	38	733	9	146	92	1 802
20 001—30 000	28	575	32	618	7	114	67	1 307
30 001 o. mer	50	1 026	61	1 177	5	81	116	2 284
Summa	182	3 735	222	4 284	46	748	450	8 767

Tabell 9. Vid häradsrätter och rådhusrätter helt eller delvis frikända personer åren 1955 och 1956

Åtalade för brott mot	Helt frikända						Delvis frikända					
	Hr.		Rr.		Summa		Hr.		Rr.		Summa	
	1955	1956	1955	1956	1955	1956	1955	1956	1955	1956	1955	1956
Strafflagen	678	682	853	835	1 531	1 517	310	213	301	293	611	506
Trafikbrottslagen	1 303	1 415	1 545	1 963	2 848	3 378	181	113	76	188	257	301
Vägtrafikförordningen	122	142	247	209	369	351	50	33	67	54	117	87
Andra författningar	259	300	302	248	561	548	30	31	19	31	49	62
Summa	2 362	2 539	2 947	3 255	5 309	5 794	571	390	463	566	1 034	956

BILAGA G

Framställning av riksdagens justitieombudsman ang. ändring av vissa bestämmelser om rättegångskostnad i mål vari part åtnjutit fri rättegång

Till Konungen.

Enligt stadgandena i 17 kap. 11 § och 18 kap. 14 § rättegångsbalken äger domstols laga kraftvunna dom i tvistemål rättskraft rörande rättegångskostnadernas fördelning mellan parterna i målet. Part har att förteckna de kostnader, för vilka han vill yrka ersättning av motparten. Ersättningsskyldighetens omfång bestämmes sedan i domen och någon ny rättegång om kostnaderna får ej föras av någondera parten. Ej heller kan parten, om han fullföljer talan, i överrätten fordra annan eller högre ersättning för sina kostnader i underrätten än den han där yrkat.

Skall vittne, sakkunnig eller annan tredje man erhålla ersättning i målet, blir enligt rättegångsbalken förhållandet följande. Det tredje mannen tillkommande ersättningsbeloppet bestämmes av rätten och i rättens beslut utsäges tillika, vilkendera parten som i första hand skall gälda ersättningen. Om beslutet vinner laga kraft, är därmed rättsförhållandet mellan tredje mannen och den i första hand ersättningsskyldiga parten slutgiltigt reglerad. Denna part äger sedan att före domen i målet framställa anspråk att motparten skall till honom återgälda det till tredje mannen utdömda beloppet. Skulle tredje mannen icke ha av rätten tillerkänts hela det belopp han yrkat, kan därvid den i första hand ersättningsskyldiga parten självfallet icke fordra mer än vad tredje mannen tillerkänts. Genom domen i målet regleras därefter frågan huruvida ersättningen till tredje mannen skall stanna å denna part eller i vilken omfattning dessa kostnader skola gottgöras honom av motparten. Vill tredje mannen icke nöja sig med den honom tillerkända ersättningen, har han att mot beslutet föra särskild talan genom besvär inom tre veckor från beslutet. Den slutliga domen i målet mot vilken part äger anmäla vad inom en vecka, kan då redan ha vunnit laga kraft. En av överrätten i anledning av tredje mannens besvär företagen höjning av ersättningsbeloppet inverkar i så fall icke på förhållandet parterna emellan. Den i första hand ersättningsskyldiga parten har under nu angivna omständigheter ingen möjlighet att av motparten erhålla gottgörelse för vad han av överrätten förpliktats till tredje mannen utgiva utöver vad underrätten tillerkänt denne.

Kostnad för bevisning i tvistemål skall i vissa fall förskjutas av allmänna medel. Rörande skyldigheten att till statsverket återgälda sådan förskjuten kostnad gäller i huvudsak samma regler som i fråga om rättegångskostnader i allmänhet. Statsverket kan följaktligen komma att få slutligen vidkännas en genom besvär av tredje man tillkommen kostnad, som om den fastställts redan av underrätten skolat återgäldas av part.

Den ordning för parts skyldighet att återgälda av statsverket förskjuten rätte-

gångskostnad, för vilken i det föregående redogjorts, gäller icke i mål, vari part åtnjutit fri rättegång. I 18 kap. 13 § och 31 kap. 9 § rättegångsbalken har intagits erinran om att därom är särskilt stadgat. Med denna erinran torde närmast avses bestämmelserna i 6 §, 8 § första stycket och 13 § lagen den 19 juni 1919 om fri rättegång rörande omfånget av den återbetalningsskyldighet, som åligger den part som åtnjutit fri rättegång. Förhållandet mellan dennes motpart och statsverket regleras i 8 § andra stycket, vari stadgas att — där ej part, som åtnjutit fri rättegång, enligt första stycket förklarats skyldig att återgälda kostnad, som där avses — sådan skyldighet skall åläggas motpart eller annan, som enligt lag skulle varit pliktig att gottgöra parten kostnaden. Ordalagen i detta lagrum synas åsyfta en reglering i full överensstämmelse med rättegångsbalkens stadganden om rättegångskostnader i mål i allmänhet. Det oaktat har lagrummet ansetts icke utgöra hinder för överrätt, som på besvär av tredje man höjt dennes av underrätten bestämda ersättning, att — ändock att underrättens dom i målet vunnit laga kraft — förplikta tappande part att till statsverket återgälda vad enligt överrättens beslut sålunda ytterligare skall utgå av allmänna medel. Att så kunnat ske beror uppenbarligen på vad som förekommit vid tillkomsten av lagen den 12 maj 1944 angående ändring i lagen om fri rättegång.

Till grund för denna lagändring ligger ett av sakkunniga år 1942 avgivet betänkande (SOU 1942: 50). De sakkunniga anförde i detta ämne (s. 106) följande: Enligt 8 § andra stycket i lagen om fri rättegång skulle tappande motpart under de i lagrummet angivna förutsättningarna förpliktas återgälda statsverket dess kostnader för den fria rättegången, alltså även biträdesersättning. Hade tappande motpart av underrätt ålagts att gälda sådan ersättning, borde han — om biträdet efter talan mot underrättens beslut hos hovrätten lyckats utverka höjning därav — vara pliktig att gottgöra statsverket även ökningen. Enligt vad de sakkunniga erfarit syntes emellertid — åtminstone i fall då enbart biträdet fullföljt talan — ej alltid föreskrivas skyldighet för den ersättningspliktiga motparten att återbetala det belopp, varmed ersättningen höjts. Enligt de sakkunnigas uppfattning måste det anses oriktigt att, då hovrätt i anledning av förd klagan höjde biträdesersättningens belopp, enligt 8 § andra stycket ersättningsskyldig part ej förpliktades återgälda statsverket även ökningen.

Vad de sakkunniga sålunda uttalat beträffande biträde enligt lagen om fri rättegång synes i samma mån böra gälla även annan tredje man i fri rättegång.

Vid den ifrågavarande lagändringens behandling vid 1944 års riksdag anförde chefen för justitiedepartementet i proposition nr 12 (s. 50) följande: Med anledning av de sakkunnigas berörda uttalande ville departementschefen framhålla, att frågan om åläggande av ersättningsskyldighet enligt 8 § andra stycket hörde till själva domen i målet. Denna dom kunde icke ändras med anledning av besvär som biträde, vittne eller annan kunde anföra över beslut om beloppet av den ersättning av allmänna medel, som tillkomme honom. För att säkerställa att vederbörande part bleve ersättningsskyldig även för de ökade belopp, som högre rätt kunde tänkas komma att utdöma, borde i stället iakttagas, att domen formulerades så att den omfattade allt vad som enligt lagen skolat gäldas av allmänna medel. Denna fråga syntes böra beaktas vid utfärdande av tillämpningsföreskrifter. Iakttoges vad nyss sagts, komme även att inbegripas statsverkets kostnad för protokoll, som med anledning av fri rättegång i underrätt utskreves för parten efter det utslag meddelats.

Dessa de sakkunnigas och departementschefens synpunkter synas ha efterföljts i praxis. I ett i NJA 1949 s. 599 refererat rättsfall hade en vadesvarande i ett tvistemål i hovrätten haft fri rättegång med en advokat såsom biträde. I sam-

band med hovrättens dom hade rättegångsbiträdet tillerkänts ersättning med lägre belopp än biträdet begärt, varjämte vadekäranden förpliktats återgälda statsverket beloppet. Sedan rättegångsbiträdet fullföljt talan mot hovrättens beslut i ersättningsfrågan men domen i övrigt vunnit laga kraft, ändrade Kungl. Maj:t i beslut den 8 november 1949 såtillvida beslutet, att vad biträdet ägde att av allmänna medel utfå bestämdes till ett med 25 kronor förhöjt belopp. Kungl. Maj:t förpliktade därjämte vadekäranden att återgälda statsverket jämväl det belopp, med vilket den biträdet tillkommande ersättningen sålunda ökats.

Frågan om vem som slutligen skall bära kostnaden för tredje mans verksamhet i rättegången blir alltså beroende på om den part, som blivit ersättningsskyldig till tredje man, beviljats fri rättegång med påföljd att ersättningen förskotterats av allmänna medel. Genom att statsverket på ovan angivet sätt kommit i förmånligare ställning än enskild kan det för part vara till nackdel att hans motpart har fri rättegång. Enligt mitt förmenande kan en sådan ordning icke anses tillfredsställande. De fiskaliska intressena — annan grund för den åsyftade olikheten torde icke kunna åberopas — synas mig böra träda tillbaka för de vedertagna rättsprinciper, som bestämma utgången i rättegångsmål i allmänhet. Något åläggande att i annan ordning än rättegångsbalken medgiver gottgöra statsverket den förhöjning av ersättning, som tredje man enligt lagen om fri rättegång kan bli tillerkänd av överrätt, bör därför enligt min mening icke ifrågakomma.

Den tillämpning av lagen om fri rättegång, rörande vilken jag sålunda anser mig böra föreslå ändring, har möjliggjorts genom det av departementschefen rekommenderade förfarandet att i domen i målet icke utsättes det belopp, med vilket part är ersättningsskyldig till statsverket, utan att i domen endast helt allmänt föreskrives, att parten är skyldig ersätta statsverket de kostnader, som därifrån utgått eller komma att utgå i anledning av den fria rättegången. Jämväl i detta hänseende står tillämpningen i strid mot de enligt rättegångsbalken vedertagna principerna. I rättegångsmål i allmänhet har rätten i regel att i domen bestämma det belopp, som part har att utgiva till motparten, statsverket eller annan. Till grund härför ligger bland annat, att de utdömda rättegångskostnaderna ofta äro av betydelse för parterna vid bedömandet av huruvida de skola överklaga domen i sak.

Enligt min mening bör rättegångskostnadernas belopp fastställas i domen även i fråga om parts ersättningsskyldighet till statsverket i anledning av fri rättegång. Samma skäl för att man i domar i allmänhet angiver omfånget av tappande parts ersättningsskyldighet för rättegångskostnad föreligga givetvis även om motparten har fri rättegång. Med de stora belopp, till vilka rättegångskostnaderna numera kunna uppgå, bör den tappande parten vid sitt övervägande av fullföljdsfrågan kunna omedelbart av domen inhämta summan av sina förpliktelser. Erinras må också om svårigheten att underlåta att i domen fixera ett bestämt belopp i de fall, då den tappande parten ålägges att gälda endast en del av de av statsverket förskjutna kostnaderna. Så kan exempelvis jämkad ersättningsskyldighet förekomma jämlikt 18 kap. 4 och 6 §§ rättegångsbalken.

Vid mina inspektioner av underrätterna har jag iakttagit, att häradsrätterna ofta bruka i domen angiva det belopp som part förpliktas till statsverket återgälda i anledning av den fria rättegången, medan däremot rådhusrätterna mera allmänt följa departementschefens anvisning. Denna skiljaktighet i tillämpningen torde ha sin grund däri, att expeditionslösen alltjämt utgår i stadsdomstolarna men ej i häradsrätterna samt att beställning av expedition i målet ej sällan efter domens meddelande men innan den vunnit laga kraft göres av den part, som

åtnjutit fri rättegång. Därest den av mig här ovan föreslagna ändringen rörande ersättningen till tredje man vid fullföljd av talan skulle vinna bifall, uppstår icke någon svårighet att utsätta ersättningsbeloppet i domen annat än beträffande dessa lösenavgifter vid stadsdomstolarna. Denna svårighet synes mig emellertid icke behöva hindra en ändring i det ifrågavarande hänseendet. Den närmast till hands liggande möjligheten torde vara ett upphävande av rätten till expeditionslösen av den, som åtnjuter fri rättegång. Det inkomstbortfall för städerna, som en sådan begränsning av rätten till expeditionslösen skulle medföra, skulle måhända behöva kompenseras. Storleken av inkomstbortfallet är svår att utan särskild undersökning uppskatta, men den torde endast i fråga om de största rådhusrätterna uppgå till mera beaktansvärda belopp. Skulle denna väg icke befinnas framkomlig, kunde — intill dess rådhusrätterna förstatligas — ersättningsskyldighetens belopp fastställas i domen med undantag för lösenkostnaderna, rörande vilka domen då endast skulle innehålla, att den tappande parten förpliktades återgälda vad av allmänna medel utgått eller kunde komma att utgå i sådant hänseende.

Med stöd av den befogenhet min instruktion lämnar mig får jag härmed i underdånighet för Eders Kungl. Maj:t framlägga ovanberörda spörsmål och synpunkter för den åtgärd Eders Kungl. Maj:t må finna framställningen föranleda.

Stockholm i justitieombudsmansexpeditionen den 2 december 1954.

Underdånigst
Folke Rudewall
/ Gösta Stenlund.

BILAGA H

Framställning av riksdagens justitieombudsman ang. avskaffande av återbetalningsskyldighet för part som åtnjutit fri rättegång

Till Konungen.

I 13 § lagen den 19 juni 1919 om fri rättegång stadgas att om part, som åtnjutit fri rättegång, finnes efter rättegångens avslutande kunna utan intrång i de medel som äro nödiga för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet gälda rättegångskostnad, som enligt nyssnämnda lag utgått av allmänna medel, må han på yrkande av kronans ombusman i den ort där parten har sitt hemvist förpliktas att ersätta statsverket sådan kostnad, dock att, om dylik återbetalningsskyldighet ålagts motpart eller annan, talan som nu sagts ej må väckas med mindre det visas, att kostnaden icke kunnat uttagas av denne. Talan får ej väckas senare än fem år efter rättegångens avslutande. I sak motsvarande regler gälla i fråga om kostnad, som av allmänna medel guldits för verkställighet av dom eller utslag.

I anslutning till nu återgivna stadgande gäller enligt 10 § tredje stycket tillämpningskungörelsen till nyssnämnda lag, att domstol är skyldig att, då återkravsrätt till belopp överstigande 100 kronor föreligger och motparten eller annan ej ålagts återbetalningsskyldighet till statsverket, därom underrätta utmätningsmannen i den ort där den som åtnjutit fri rättegång har sitt hemvist. Vidare stadgas i 11 § samma kungörelse motsvarande underrättelseplikt för länsstyrelse, då återbetalningsskyldighet av domstol ålagts motpart eller annan men därmed avsedd kostnad ej kan uttagas hos den förpliktade. Flyttar den, som åtnjutit fri rättegång, anses den utmätningsman, som mottagit underrättelse som förut sagts, vara pliktig att vidarebefordra denna till utmätningsmannen å den nya bostadsorten.

Vid min inspektion den 28 november 1956 hos andre stadsfogden i Malmö Börje Bjernstad anförde denne, att stadgandet i 13 § lagen om fri rättegång åsamkade myndigheterna besvär och kostnader, vilka icke stode i rimlig proportion till de belopp, som kunde uttagas på grund av stadgandet. Bjernstad ifrågasatte därför, om icke stadgandet borde upphävas.

I en den 6 december 1956 till mig inkommen promemoria utvecklade Bjernstad — i anslutning till en samtidigt ingiven sammanställning över samtliga de fall, i vilka under tiden 1948—november 1956 underrättelser enligt förenämnda stadganden i tillämpningskungörelsen inkommit till stadsfogden i Malmö — ytterligare sina synpunkter i frågan. Bjernstad kände icke till något fall, vare sig i Malmö eller annorstädes, där det i 13 § lagen om fri rättegång omförmälda tillvägagångssättet tillgripits, nämligen att talan väcktes vid domstol med yrkande om återbetalningsskyldighet för den som tidigare åtnjutit fri rättegång. De som en gång haft denna förmån hade tydligen icke inom femårsperioden efter rättegången fått sin ekonomiska ställning så förbättrad, att den motiverat ett så kostnadskrävande förfaringssätt som domstolsförfarandet skulle innebära. I prak-

tiken ginge det till så att i samband med den undersökning, som genom exekutionsbiträden på utmätningsmannens uppdrag verkställdes vart eller vart annat år i varje ärende, någon erbjöde sig att göra smärre avbetalningar. Dylika avbetalningar emottoges givetvis. Oftast erlades dock endast en eller annan avbetalning. Av sammanställningen framginge att medel influtit i blott omkring 3 procent av fallen. Sammanlagt hade under åtta år influtit endast 4 662 kronor 55 öre av det belopp om tillhopa 325 164 kronor 21 öre, som upptagits i underrättelserna för dessa åtta år. Mot det influtna beloppet stode allt det arbete, som nedlagts på ärendena av domare och kontorspersonal vid domstolarna (alla instanser vore representerade), av utmätningsmannen och hans biträde med diarieföring och kontroll flera gånger om året, av exekutionsbiträdena (i Malmö f. n. 18 st.) med undersökning minst en gång om året angående vederbörandes ekonomiska ställning samt — i de fall avbetalningar inflöte — av personalen, som ombesörjde uppdebitering och redovisning till länsstyrelsen genom den s. k. månadsräkningen.

Länsstyrelserna i Malmöhus län och Stockholms län avgåvo härefter infordrade yttranden i ärendet. Härvid voro fogade dylika av utmätningsmännen i länen upprättade sammanställningar avseende åren 1950—1956 samt yttranden från de flesta av utmätningsmännen. De ingivna sammanställningarna gåvo klart vid handen, att endast en försvinnande liten del av här ifrågavarande belopp kunnat uttagas, nämligen i Malmöhus län 0,9 procent och i Stockholms län 0,6 procent.

Samtliga de utmätningsmän, vilka avgivit egna yttranden, tillstyrkte — på något enstaka undantag när — att frågan om avskaffande av återbetalningsskyldighet för part, som åtnjutit fri rättegång, upptoges till övervägande.

Länsstyrelserna gåvo i sina yttranden uttryck för enahanda ståndpunkt.

Genom stadgandet i 13 § lagen om fri rättegång möjliggöres för statsverket att — i händelse part, som åtnjutit fri rättegång, sedermera får sina ekonomiska villkor förbättrade — vinna åläggande för parten att återbetala det allmännas kostnader i anledning av den fria rättegången. Vid lagens införande yppades vissa betänkligheter gentemot lämpligheten av att på dylikt sätt på grund av den lämnade förmånen tillskapa ett gäldförhållande mellan statsverket och den, som åtnjutit fri rättegång. Härvid anfördes att, särskilt i de fall, då de kostnader, som av statsverket guldits, uppginge till mera avsevärda belopp, skulden kunde för den mindre bemedlade lätt komma att kännas såsom ett tryckande hot vid hans strävan att förbättra sina villkor (se NJA II 1919 s. 664). Vid de senare tillfällen, då fråga varit före om vissa jämkningar i tidigare lydelse av 13 § ha, såvitt bekant, dylika betänkligheter icke anförts. Sålunda framhöll 1941 års utredning om fri rättegång i sitt betänkande (SOU 1942: 50 s. 120), att part, som åtnjutit fri rättegång, borde vara pliktig att till statsverket återgälda kostnaderna för den fria rättegången, därest hans ekonomiska förhållanden ändrats på sådant sätt att han vore i stånd att betala.

Parts på nyssnämnda stadgande grundade återbetalningsskyldighet för egen fri rättegång synes endast i obetydlig utsträckning ha tagits i anspråk. En jämförelse mellan visst siffermaterial, som framlades av 1941 års utredning (se dess betänkande s. 24), och det material, som framkommit i detta ärende, synes — åtminstone vad beträffar de båda nu undersökta länen — föranleda den slutsatsen, att de på förslag av 1941 års utredning införda bestämmelserna om underrättelse till utmätningsmännen icke — såsom eftersträvats — medfört någon nämnvärd förbättring av indrivningsresultatet. Med största sannolikhet äro för-

hållandena mer eller mindre ensartade i de övriga länen. Det är härvidlag att märka, att utmätningsmännen — mot vad 1941 års utredning förutsatte vara nödvändigt (se betänkandet s. 121) — synas ha, åtminstone i vissa distrikt, bedrivit fortlöpande undersökningar av alla de särskilda fallen, där fri rättegång förekommit. Enligt min mening skulle ock det föreskrivna underrättelseförfarandet vara tämligen meningslöst, om utmätningsmännen icke läte göra dylika undersökningar rörande personer, vilkas ekonomiska förhållande icke i annat sammanhang tid efter annan bli föremål för utredning.

Det är enligt min mening tvivelaktigt, huruvida de belopp, som inflyta till statsverket på grund av utmätningsmännens ifrågavarande verksamhet, täcka kostnaderna för det därmed förenade arbetet. Jag vill därför ifrågasätta om icke återbetalningsskyldigheten enligt 13 § lagen om fri rättegång bör upptagas till förnyat övervägande. I varje fall synes det mig böra övervägas, huruvida icke — på grund av penningvärdets försämring och de ökade reella kostnaderna i bland annat familjemålen, där förutsättningar för senare återbetalningsskyldighet ytterligt sällan torde uppkomma — en icke obetydlig höjning bör ske av det minsta belopp, för närvarande 100 kronor, som skall föranleda underrättelse till utmätningsman.

Ehuruväl denna framställning närmast föranletts av det irrationella i nuvarande ordning och en önskan att de redan förut tungt arbetsbelastade befattningshavarna inom exekutionsväsendet befrias från ett arbete, som icke torde betala sig, vill jag icke underlåta att till stöd för en reform i förevarande hänseende även framhålla det enligt min mening från principiell synpunkt otillfredsställande i att part, som åtnjutit fri rättegång, därefter kan gång på gång pressas av exekutionsbiträden till smärre återbetalningar av kostnaderna för den fria rättegången utan att skäligheten av ett återkrav prövats av domstol mot bakgrunden av partens hela ekonomiska ställning i den ordning som angivits i 13 § lagen om fri rättegång.

Med stöd av den befogenhet min instruktion lämnar mig får jag — med överlämnande av handlingarna i ärendet — i underdånighet för Eders Kungl. Maj:t framlägga ovan berörda förhållanden och synpunkter för den åtgärd Eders Kungl. Maj:t må finna påkallad.

Stockholm i justitieombudsmansexpeditionen den 5 november 1957.

Underdånigst

Alfred Bexelius

/ Ivan Wallenberg.

KUNGL. BIBL.
22 JAN 1959
STOCKHOLM

Statens offentliga utredningar 1958

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Häradsrätts sammansättning i brottmål. [9]
Förslag till varumärkeslag. [10]
Betänkande med förslag till allmän tjänstepliktslag m. m [16]
Förslag till förenklingar i vissa delar av aktiebolagslagen. [27]
Rättegångshjälp. [40]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Utredning om vissa förhållanden vid konserveringsforskningsinstitutet. [3]
Författningsutredningen. 1. Kandidatnominering vid andrakammarval. [6] 2. Regeringsarbetet. [14] 3. Majoritetsval. Valstatistiska undersökningar. [29]

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

Förlust- och resultatutjämning. [35]

Politi.

Socialpolis och kvinnlig polis. [34]

Nationalekonomi och socialpolitik.

Socialförsäkring och rehabilitering. [17]
Reviderad nationalbudget för år 1958. [28]
Nettoprisindex. [36]
Statsbidrag till anordnande av skolmåltider. [37]

Hälso- och sjukvård.

Gemensam nordisk hälsovårdsutbildning. [8]
Hälsovård och öppen sjukvård i landstingsområdena. [15]
Mentalsjukvårdsdelegationen. 2. Behandlingshem och mentalsjukhem för barn och ungdomar. [20] 3. Mentalsjukvårdens nydaning. [38] 4. Tabellbilaga till betänkande 3. [39]
Sjukreseersättningar. [23]
Regionsjukvården. [26]

Allmänt näringsväsen.

Gotland. [18]
Tornedalsutredningen. [22]

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

Småbrukarstödet. [7]
Bättre matpotatis. [24]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Skogsvården å enskilda skogar. [30]

Industri.

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Vägplan för Sverige. Del 1. Riktlinjer och förslag samt kartbilagor. [1] Del 2. Expertutredningar och övriga textbilagor. [2]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Promemoria med förslag om fondförvaltning m. m. i samband med en utbyggd pensionering. [4]
Permanent skördeskadeskydd. [5]

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

1955 års universitetsutredning. 3. Reserverna för högre utbildning. Beräkningar och metoddiskussion. [11] 4. Lärarbrist och läraröverskott. [21] 5. Forskningens villkor och behov. [32]
Supplement nr 9 till Sveriges familjenamn 1920. [19]
Ändrad utbildning av tandtekniker. [25]
Sjöbefälsutbildningens organisation m. m. [33]

Försvarsväsen.

Civilförsvarsutbildningen. [12]
Civilförsvarets organisation. [13]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.

Nordiskt ekonomiskt samarbete [31]

IDUNS TRYCKERIAKTIEBOLAG ESSELTE AB
STOCKHOLM 1958